

Велико Търново

Габрово

Разград

Русе

Силистра

ИНТЕГРИРАНА ТЕРИТОРИАЛНА СТРАТЕГИЯ ЗА РАЗВИТИЕ

СЕВЕРЕН ЦЕНТРАЛЕН РЕГИОН

BG32

СЪДЪРЖАНИЕ

1. ВЪВЕДЕНИЕ 1

1.1. Общи изисквания 1

1.2. Подход за разработването на ИТСР на СЦР 1

2. ТЕРИТОРИАЛЕН ОБХВАТ И АНАЛИЗ НА ИКОНОМИЧЕСКОТО, СОЦИАЛНОТО И ЕКОЛОГИЧНОТО СЪСТОЯНИЕ, НУЖДИТЕ И ПОТЕНЦИАЛИТЕ ЗА РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНА 4

2.1. Фактори, влияещи върху развитието на региона 7

2.2. Природни условия и ресурси и състояние на околната среда, влияние на глобалните климатични промени, природни рискове, рискови територии и зони 12

2.2.1. Природни условия и ресурси 12
2.2.2. Състояние на околната среда 13
2.2.3. Влияние на глобалните климатични промени, природни рискове, рискови територии и зони 24

2.3. Социално-икономически условия и характеристики 26

2.3.1. Демография 26
2.3.2. Заетост и безработица 37
2.3.3. Структура и териториални измерения на регионалната икономика 41

2.4. Общи характеристики и тенденции в развитието на публичните услуги 52

2.4.1. Здравеопазване 52
2.4.2. Образование 58
2.4.3. Социални услуги в общността 65

2.5. Функционално-йерархична структура на мрежата от градове-центрове в региона 65

2.6. Териториална структура на региона – територии с висока степен на урбанизация (централни), слабо урбанизирани селски територии (периферии) 70

2.7. Оси на урбанистично развитие с национално и регионално значение 72

2.8. Агломерационни образувания и техните зони на влияние и градско-селските връзки 74

2.9. Свързаност и достъпност (транспортни направления и други инфраструктурни мрежи и съоръжения с национално и регионално значение) 77

2.9.1. Транспортни направления и свързаност 77
2.9.2. Енергийна инфраструктура 96
2.9.3. Телекомуникации и широколентов достъп 105
2.9.4. Водоснабдяване и канализация 112

2.10. Територии със специфични и проблемни характеристики 123

2.10.1. Територии в риск 123
2.10.2. Селски, планински, гранични и крайбрежни територии 124
2.10.3. Индустриални и бизнес зони/паркове 125
2.10.4. Защитени територии по смисъла на ЗЗТ и защитени зони по смисъла на ЗБР 126
2.10.5. Територии, наситени с важни за страната и региона недвижими културни ценности, музеи, културни ландшафти и коридори 126
2.10.6. Функционални зони – неформални райони със специфични характеристики, проблеми и потенциали 131

2.11. Трансгранично сътрудничество 133

2.12. Мерки и дейности за адаптиране към климатичните промени и за намаляване на риска от природни бедствия 134

Проектът се финансира по бюджетна линия BG16RFOP001-8.002.0005 Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, финансирана по Приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014–2020.

2.13. SWOT анализ ____ 137

3. ВИЗИЯ И ЦЕЛИ НА ИНТЕГРИРАНАТА ТЕРИТОРИАЛНА СТРАТЕГИИ ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕВЕРЕН ЦЕНТРАЛЕН РЕГИОН____ 140

3.1. Визия ____ 140

3.2. Стратегически приоритети ____ 141

3.3. Описание на интегриран подход, който дава отговор на набелязаните нужди и потенциал за развитие ____ 156

4. ОПИСАНИЕ НА УЧАСТИЕТО НА ПАРТНЬОРИ В ПОДГОТОВКАТА И ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ИТСР И НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ПРОВЕДЕНИТЕ ОБЩЕСТВЕНИ КОНСУЛТАЦИИ ____ 157

4.1. Идентифициране на всички заинтересовани страни и участници в процеса на формирането и прилагането на регионалната политика за интегрирано устойчиво развитие на територията на региона ____ 157

4.2. Резюме на проведените обсъждания и приноса на партньорите при разработването на ИТСР. ____ 159

4.3. Комуникационен механизъм за осигуряване на информация, отчетност и прозрачност относно постигнатите резултати. ____ 160

5. ОБЩА ОЦЕНКА НА НЕОБХОДИМИТЕ РЕСУРСИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЯ НА ИТСР НА СЦР____ 162

6. ИНДИКАТОРИ ЗА НАБЛЮДЕНИЕ И ОЦЕНКА ____ 170

7. ПРЕДВИДЕНИ МЕРКИ СЪС СТАНОВИЩЕ ПО ЕКОЛОГИЧНА ОЦЕНКА НА ИТСР СЦР - МОСВ №8- 4/2022. ____ 172

8. ИЗТОЧНИЦИ ____ 179

Проектът се финансира по бюджетна линия BG16RFOP001-8.002.0005 Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, финансирана по Приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014–2020.

СПИСЪК НА ТАБЛИЦИ

Таблица 1: Основни данни за Северен централен регион 5
Таблица 2: Общо образувани битови отпадъци в хил. тона 19
Таблица 3: Наличност на дълготрайни материални активи с екологично предназначение (ДМА-ЕП) за периода 2010–2017 г. в хил. лв. 23
Таблица 4: Дял на териториите под заплаха от наводнения 25
Таблица 5: Население по региони към 31.12.2011 г. – 2018 г. 26
Таблица 6: Населени места в Северен централен регион според броя на населението към 31.12.2018 г. 29
Таблица 7: Размер на общините в Северен централен регион според броя на населението им към 31.12.2018 г. 30
Таблица 8: Големина на градовете в СЦР според броя на населението им към 31.12.2018 г. 31
Таблица 9: Прогноза за населението в Северен централен регион по области – вариант I реалистичен 34
Таблица 10: Прогноза за населението в Северен централен регион по области – вариант II оптимистичен 34
Таблица 11: Прогноза за населението в Северен централен регион – вариант III песимистичен 35
Таблица 12: Заети лица и коефициенти на заетост на населението на 15–64 години 38
Таблица 13: Заети лица и коефициенти на заетост на населението на 20–64 навършени години 38
Таблица 14: Безработни лица и коефициент на безработица на населението на 15–64 навършени години. 39
Таблица 15: Производителност на труда 43
Таблица 16: Основни характеристики: Туризъм – места за настаняване с 10 и повече легла (2021 г.) 47
Таблица 17: Лечебни заведения за болнична помощ в СЦР към 31.12.2018 г. 53
Таблица 18: Осигуреност на населението с болнични легла в СЦР 54
Таблица 19: Лечебни заведения за извънболнична помощ в СЦР към 31.12.2018 г. 54
Таблица 20: Обслужено население от лекари – брой 55
Таблица 21: Обслужено население от лекари по дентална медицина – брой 56
Таблица 22: Спешна медицинска помощ в СЦР – центрове и филиали, 2018 г. 56
Таблица 23: Относителен дял на населението между 25 и 64 години с висше образование 58
Таблица 24: Относителен дял на населението на възраст 25–64 години с основно и по-ниско образование 59
Таблица 25: Средищни и защитени училища в СЦР през учебната 2018/2019 година 63
Таблица 26: Висши училища, студенти и завършили в СЦР през учебната 2018/2019 г. 64
Таблица 27: Степен на моно/полицентризъм в Северен централен регион 69
Таблица 28: Дължина и структура на РПМ към 31.12.2018 г. 81
Таблица 29: Гъстота на пътна мрежа към 31.12. 2018 г. (km/1 000 km^2) 82
Таблица 30: Относителен дял на републиканската пътна мрежа по класове от общата дължина – по области и региони към 31.12.2018 г. 83
Таблица 31: Дължина на железопътните линии по области към 31.12.2018 г. 89
Таблица 32: Преносни електропроводи на територията на Северен централен регион 97
Таблица 33: Изградени мощности по видове ВИ по общини и области в СЦР към 30.06.2018 г. 99
Таблица 34: Брой общини по области с достъп до газопроводната мрежа към 30.06.2018 г. 102
Таблица 35: Брой и относителен дял на газифицираните домакинства по области 103
Таблица 36: Достъп до интернет и ползваемост от домакинствата 106
Таблица 37: Домакинства с широколентов достъп до интернет % 107
Таблица 38: Относителен дял на населението с достъп до свръхскоростен Интернет и в бели и сиви зони към 06.2018 г. 108
Таблица 39: Брой общини, спечелили финансиране по инициативата на ЕК WiFi4EU 110

Проектът се финансира по бюджетна линия BG16RFOP001-8.002.0005 Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, финансирана по Приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014–2020.

Таблица 40: Относителен дял на населението с водни услуги по региони и области в Северен централен регион (%) 114
Таблица 41: Постигнати нива за качество на ВиК услугите от ВиК операторите в Северен централен регион 117
Таблица 42: Подадени водни количества от обществено водоснабдяване по статистически региони и загуби на вода (млн. m^3/годишно) 118
Таблица 43: Територии в заплаха от наводняване (1 000 г. вълна) 124
Таблица 44: Територии със специфични характеристики 125
Таблица 45: Необходим ресурс по стратегически приоритети 164
Таблица 46: Разпределение на средствата по години 166
Таблица 47: Индикативни обекти подадени от министерства и ведомства 167
Таблица 48: Индикатори за оценка на изпълнението 170

СПИСЪК НА ФИГУРИ

Фигура 1. Нива на центрове. Степен на урбанизация. Урбанизационни оси. TEN-T мрежа 4
Фигура 2. Разпределение на населението според степента на урбанизация и жизнения стандарт 6
Фигура 3. Население по региони и области от СЦР 26
Фигура 4. Население в СЦР по области 27
Фигура 5. Прогноза за населението в СЦР – I реалистичен вариант 33
Фигура 6. Прогноза за населението в СЦР – II оптимистичен вариант 34
Фигура 7. Прогноза за населението в СЦР – вариант III песимистичен 35
Фигура 8. БВП по текущи цени за регионите от ниво 2 (2010–2017 г.), млн. лв. 41
Фигура 9. БВП по текущи цени за СЦР (2010–2017 г.), млн. лв. 42
Фигура 10. БВП на човек от населението по региони от ниво 2 за периода 2010–2017 г., лв. 42
Фигура 11. БВП на човек от населението (2010–2017 г.) по области, лв. (НСИ) 43
Фигура 12. Брутна добавена стойност (2010–2017 г.) млн. лв. 44
Фигура 13. Динамика на БДС по сектори и години, % 44
Фигура 14. БДС по икономически сектори и области млн. лв. 45
Фигура 15. Динамика на БДС на първичния сектор (2010–2017 г.) млн. лв. 45
Фигура 16. Динамика на БДС на вторичния сектор (2010–2017 г.) млн. лв. 46
Фигура 17. БДС в сектор „Услуги“ (2010–2017 г.) млн. лв. 47
Фигура 18. Брой предприятия и брой заети 2013–2017 г. 48
Фигура 19. Нетни приходи от продажби и ДМА 2014 г., 2017 г. – хил. лв. 49
Фигура 20. Производителност на труда за СЦР. Чуждестранни преки инвестиции 49
Фигура 21. Брой на МСП за периода 2010–2017 г. 50
Фигура 22. Чуждестранни преки инвестиции в СЦР за периода 2010–2016 г. (хил. евро) 51
Фигура 23. Чуждестранни преки инвестиции на жител в СЦР за периода 2010–2017 г. (евро/жител) 51
Фигура 24. Урбанистичен модел „Умерен полицентризъм“ 66
Фигура 25. Анализ/модел на моно/полицентрично състояние 69
Фигура 26. Общини по степен на урбанизация (НКПР) 71
Фигура 27. Полюси и оси на урбанистично развитие (НКПР) 73
Фигура 28. Функционални агломерационни ареали 75
Фигура 29. Схема на TEN-T пътна мрежа в България 79

Проектът се финансира по бюджетна линия BG16RFOP001-8.002.0005 Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, финансирана по Приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014–2020.

Фигура 30. Пътна мрежа на Република България 80
Фигура 31. Трансевропейска железопътна мрежа в България 89
Фигура 32. Железопътна мрежа на Република България 90
Фигура 33. Електропреносна система на Република България 97
Фигура 34. Газопреносна инфраструктура на Република България 101
Фигура 35. Относителен дял на домакинствата с достъп до интернет и широколентов достъп до интернет 105
Фигура 36. Относителен дял на населението, попадащо в „бели“ зони 109
Фигура 37. Дял на населението, свързано с обществено водоснабдяване, за някои европейски страни (последни налични данни) 112
Фигура 38. Дял на населението в България, свързано с обществено водоснабдяване и с режим на водоснабдяване по области (31.12.2017 г.) % 113
Фигура 39. Относителен дял на водоснабдено население, 2017 г. 115
Фигура 40. Население със сезонен режим на водоснабдяване, 2017 г. 116
Фигура 41. Загуби при пренос на вода, 2018 г. 119
Фигура 42. Население, свързано с обществена канализация, за някои европейски страни (последна налична година) 120
Фигура 43. Дял на населението, свързано с обществена канализация и пречиствателни станции, по области (31.12.2017 г.) 121

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

АЗ	Агенция по заетостта
АИС	Автоматична измервателна станция
АНКПР	Актуализация на национална концепция за пространствено развитие
АПИ	Агенция Пътна инфраструктура
АУЕР	Агенция за устойчиво енергийно развитие
БАСЕТ	Българска асоциация за селски и екологичен туризъм
БВП	Брутен вътрешен продукт
ВЕИ	Възобновяеми енергийни източници
ВЕЦ	Водноелектрическа централа
ВОИ	Вътрешни отоплителни инсталации
ВОМР	Водено от общностите местно развитие
ГПМ	Газопреносна мрежа
ГС	Газоразпределителна станция
ГИС	Географска информационна система
ДМА	Дълготрайни материални активи
ЕЗФРСР	Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони
ЕЕ	Енергийна ефективност
ЕК	Европейска комисия
ЕС	Европейски съюз
ЕСГРАОН	Единна система за гражданска регистрация и административно обслужване на населението
ЕСМ	Енергоспестяващи мерки
ЕСФ	Европейски социален фонд
ЕСИФ	Европейски структурни и инвестиционни фондове
ЕФМДР	Европейски фонд за морско дело и рибарство
ЕФСИ	Европейски фонд за стратегически инвестиции
ЕФРР	Европейски фонд за регионално развитие
ЗЗРК	Закон за закрила и развитие на културата
ЗКН	Закон за културното наследство
ЗООС	Закон за опазване на околната среда
ЗРР	Закон за регионалното развитие

Проектът се финансира по бюджетна линия BG16RFOP001-8.002.0005 Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, финансирана по Приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014–2020.

ЗУТ	Закон за устройство на територията
ИАГ	Изпълнителна агенция по горите
ИАРА	Изпълнителна агенция по рибарство и аквакултури
ИЗП	Използваеми земеделски площи
ИМТ	Интермодален терминал
ИСИС	Иновационна стратегия за интелигентна специализация
ИСУН	Информационна система за управление и наблюдение на средствата на ЕС в България
ИТИ	Интегрирани териториални инвестиции
ИТСР	Интегрирана териториална стратегия за развитие
КАВ	Качество на атмосферния въздух
КЕВР	Комисия за енергийно и водно регулиране
КПГ	Компресиран природен газ
КФ	Кохезионен фонд
КЦН	Краткосрочната целева норма
МЕ	Министерство на енергетиката
МЗ	Министерство на здравеопазването
МЗм	Министерство на земеделието
МИ	Министерство на икономиката
МК	Министерство на културата
МОН	Министерство на образованието и науката
МОСВ	Министерство на околната среда и водите
МРРБ	Министерство на регионалното развитие и благоустройството
МСЕ	Механизъм за свързване на Европа
МСП	Малки и средни предприятия
МС	Министерски съвет
МТ	Министерство на туризма
МТИТС	Министерство на транспорта, информационните технологии и съобщенията
МТСП	Министерство на труда и социалната политика
НЕМ	Национална Екологична мрежа
НИНКН	Национален институт за недвижимо културно наследство
НИРД	Научно-изследователска и развойна дейност

Проектът се финансира по бюджетна линия BG16RFOP001-8.002.0005 Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, финансирана по Приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014–2020.

НКЖИ	Национална компания „Железопътна инфраструктура“
НКИЗ	„Национална компания Индустриални зони“ ЕАД
НКЦ	Недвижими културни ценности
НСАИКПД	Национална стратегия за адаптация към изменението на климата и План за действие
НСИ	Национален статистически институт
НСРР	Национална стратегия за регионално развитие
ОИСР	Организация за икономическо сътрудничество и развитие
ОП	Оперативна програма
ОПИК	Оперативна програма „Иновации и конкурентоспособност“
ОПОС	Оперативна програма „Околна среда“
ОПР	Общински план за развитие
ОПРР	Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014–2020
ОПТ	Оперативна програма „Транспорт“
ОСР	Областна стратегия за развитие
ОПТТИ	Оперативна програма „Транспорт и транспортна инфраструктура“
ОУПО	Общ устройствен план на община
ПИРО	План за интегрирано развитие на община
ПВТ	Повърхностни водни тела
ПОУ	План за опазване и управление
ПРСР	Програма за развитие на селските райони
РКБИ	Оперативна програма „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика“
СДН	Средноденонощна норма
СЗР	Северозападен регион за планиране от ниво 2
СИР	Североизточен регион за планиране от ниво 2
СЦР	Северен централен регион за планиране от ниво 2
УО	Управляващ орган
ФПЧ	Фини прахови частици
ФтЕЦ	Фотоволтаична електроцентрала
ЮЗР	Югозападен регион за планиране от ниво 2
ЮИР	Югоизточен регион за планиране от ниво 2
ЮЦР	Южен централен регион за планиране от ниво 2

Проектът се финансира по бюджетна линия BG16RFOP001-8.002.0005 Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, финансирана по Приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014–2020.

РЕЧНИК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ ТЕРМИНИ

Агломерационен ареал – "Functional Urban Area" (FUA) – активна част от територията на община или на група общини, в която се осъществяват интензивни функционални връзки между града-център и други населени места и обекти.

Агломерационно ядро – самостоятелен град-център или с пространствено приобщени към него съседни населени места и други обекти в обща непрекъсната пространствена система.

Брутен вътрешен продукт (БВП) – характеризира крайния резултат от икономическата дейност и се измерва с добавената стойност, създадена при производството на стоки и услуги от единиците, резиденти на икономическата територия на страната.

Брутна добавена стойност (БДС) – измерител на стойността на стоките и услугите, произведени на една територия за даден период от време. БВП и БДС могат да се разглеждат в тясна връзка, като БВП се изчислява като сума от потреблението (частно и държавно), инвестициите (в основен капитал и запаси) и нетния износ (износ минус внос). БВП = БДС + корективи (данъци – субсидии).

Екологично състояние на повърхностни води – Състояние, определено от биологичните, физико-химичните и хидроморфологичните елементи на качеството на водите.

Електронно управление (е-управление) – Управление в електронна среда на нормативните взаимовръзки, административните процеси и обслужване и взаимодействието с потребителите с използване на информационни, статистически и математически модели и методи на обработка на данни, информация и знания, които осигуряват по-високо ниво на ефективност на управлението.

Зелен пояс – териториална свързаност на неурбанизирани територии чрез приобщаване на земеделски или планински слабо урбанизирани територии между тях в единно природно пространство с линеен характер.

Интермодален транспорт – комбиниран транспорт на хора или стоки като се използват два или повече вида транспортни средства (за въздушен, железопътен, плавателен или автомобилен транспорт).

Индустриален парк - обособена територия, разположена в една или повече общини, за която са осигурени устройствени, технически и организационни условия за производствени дейности.

Коефициент на възрастова зависимост – съотношение между лицата от населението в „зависимите" възрасти (населението под 15 и на 65 и повече навършени години) на 100 лица от населението в „независимите" възрасти (от 15 до 64 години), изчислено в проценти.

Коефициент на демографско заместване – съотношение между броя на влизащите в трудоспособна възраст (15–19 години) и броя на излизащите от трудоспособна възраст (60–64 години).

Културен коридор – традиционно териториално направление в даден регион, по чието протежение циркулират културни ценности, идеи и иновации в един постоянен континюитет на връзки, влияния и взаимодействия.

Проектът се финансира по бюджетна линия BG16RFOP001-8.002.0005 Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране", финансирана по Приоритетна ос 8 „Техническа помощ" на Оперативна програма „Региони в растеж" 2014–2020.

Културен маршрут – традиционен път, материално детерминирано историческо трасе, съответства на определена историческа функция и цел, включва материални и нематериални културни феномени.

Малки населени места – села или градове с население до 30 000 жители. (Наредба № 7 на МРРБ, Допълнителни разпоредби, § 1)

Местообитание – район със специфични абиотични и биотични фактори, в който определен растителен или животински вид се намира в някои от стадиите на своя жизнен цикъл. (ЗЗТ, § 1, т. 9 от Допълнителните разпоредби)

Оси на урбанистично развитие – (полицентрични зони), пространства с линеен характер, формирани при интегрирането на полюсите на развитие с транспортно-комуникационната мрежа на страната.

Производителност на труда – съставен икономически показател, който съпоставя постигнатия резултат (новосъздаден продукт) с вложения трудов фактор при осъществяването на определена икономическа активност на определена икономическа територия за определен период.

Пространствено планиране – процесът на създаване на териториална основа за координиране на секторните политики на национално, регионално и местно ниво чрез система от йерархично обвързани документи, които в съответствие с териториалния потенциал определят стратегията за интегрирано пространствено развитие[1].

Пространствено развитие – еволюцията на територията във всичките ѝ измерения (икономически, социални, екологични и физически)[2].

Територии с особена териториалноустройствена защита – защитени територии за природозащита по Закона за защитените територии, за културно-историческа защита по Закона за културното наследство, други територии със специфична характеристика, чийто режим на устройство и контрол се уреждат в отделни закони (високопланинските и крайграничните територии, морското крайбрежие, територията на столицата и други), свлачищните територии.

Трансевропейска транспортна мрежа (TEN-T) – обща транзитна транспортна система от автомобилни пътища, железопътни линии, водни пътища, пристанища и летища на Европейския съюз.

Транспортен коридор – територия с линеен характер, която може да включва автомагистрала, железопътна линия, плавателен канал или варианти на тяхното съчетаване.

Функционални зони – компактна пространствена система от функционално обвързани територии, характеризиращи се с общи/сходни условия и цели за развитие.

[1] § 1, т. 1 на Наредбата за условията, реда и сроковете за изготвяне, съгласуване, приемане, актуализиране и изпълнение на Националната концепция за пространствено развитие, регионалните схеми за пространствено развитие на районите от ниво 2 и регионалните схеми за пространствено развитие на районите от ниво 3 (области)
[2] § 1, т. 2 на същата наредба

РЕЗЮМЕ

Интегрираната териториална стратегия за развитие на Северен централен регион за планиране от ниво 2 е средносрочен стратегически планов документ, който определя политическата, икономическата, пространствената и тематичната рамка на развитието на региона в годините на новия програмен период 2021–2027.

В методически аспект при разработването на Интегрираната териториална стратегия за развитие са използвани подходи и методи, които гарантират достоверността на изследванията, отчитат ограничителите и стимулаторите за развитие на територията на региона и обосновават формулираните цели, мерки и приоритетни действия за интегрирано развитие на основните функционални системи. Последните са насочени към постигането на желан напредък в цялостното социално-икономическо развитие на региона и изравняването му по основни показатели с останалите региони от ниво 2 в страната.

Интегрирана териториална стратегия за развитие на Северен централен регион за планиране от ниво 2 е разработена в съответствие с Националната концепция за пространствено развитие за периода 2013–2025 г. (Актуализация 2019 г.) и отчита предвижданията на регионално ниво на секторните стратегии в областта на икономическото развитие, здравеопазването, образованието, науката, социалните услуги, транспорта, водния сектор, енергетиката, широколентовите комуникации, туризма и околната среда. В нея са използвани и резултати от изготвения Социално-икономически анализ на районите в Република България (юли 2019 г.), след актуализация на информацията по налични нови данни към края на 2019 г.

Интегрирана териториална стратегия за развитие на Северен централен регион за планиране от ниво 2 е изготвена на основата на обстоен анализ на икономическото, социалното и екологичното състояние, нуждите и потенциалите за развитие на региона, изявените тенденции, изведените и обсъдени със заинтересованите страни приоритети за развитие. Проследени са промените в икономическото и социалното развитие на административно-териториалните единици от ниво 3 в региона и факторите, оказващи влияние върху състоянието и качеството на живот. Анализът на вътрешнорегионалните различия между отделните области сравнява показателите на всяка от тях със средните показатели за страната и останалите региони от ниво 2. В пространствена структура са изявени централните, силно урбанизирани територии, периферните и селските слабо урбанизирани територии, териториите за защита на природните и културните ценности и със специфични характеристики и проблеми, за които са необходими целенасочени политики. Във функционално-йерархичната структура на мрежата от населени места са подсилени връзките и взаимодействието между градовете – центрове от различни йерархични нива (Русе, Велико Търново, Габрово, Разград и Силистра), които осигуряват достъпа до услуги чрез главните и второстепенните урбанистични и комуникационно-транспортни оси.

Предложените целенасочени действия са насочени към увеличаване на конкурентните предимства на региона и догонване или изравняване на средните показатели на региона с тези на национално ниво, преодоляване на вътрешнорегионалните различия в социалната, икономическата и техническата инфраструктура, преодоляване на негативните тенденции в демографското развитие.

Проектът се финансира по бюджетна линия BG16RFOP001-8.002.0005 Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, финансирана по Приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014–2020.

Визията и пакетът от стратегически приоритети на ИТСР на Северен централен регион за планиране от ниво 2 за периода 2021–2027 г. са формулирани на основата на резултатите от анализа на състоянието и съществуващите тенденции в социално-икономическото, екологичното, културното, инфраструктурното и пространственото развитие на петте области в региона. Те обобщават резултатите от публичните консултации, от проведената анкета и от представените идеи в срещите със заинтересованите страни. Отчетени са определените перспективни насоки за развитие в регионален аспект, публикувани в европейски и национални стратегически документи за периода след 2020 г.

Формулираната визия за развитие на Северен централен регион за планиране от ниво 2 е пренесена от Регионалния план за развитие (2014–2020 г.) и се подкрепя от всички заинтересовани страни.

СЕВЕРЕН ЦЕНТРАЛЕН РЕГИОН — бързо и устойчиво развиващ се европейски регион, интегрална част от Дунавското пространство, където младите хора виждат своето бъдеще и личностна реализация.

Тя се запазва в този си вид поради своя дългосрочен характер и актуалността на заложеното послание в нея към началото на 2020 г.

Съобразявайки се с Националната стратегия за регионално развитие на Р. България (2012–2022 г.), Националната концепция за пространствено развитие за периода 2013–2025 г. (Актуализация 2019 г.), Националната програма за развитие „България 2030“ и насоките на политиката на ЕС за сближаване и регионално развитие за периода 2021–2027 г., Интегрираната териториална стратегия за развитие на Северен централен регион за планиране от ниво 2 определя следните стратегическите приоритети, фокусиращи политиките за развитие на региона:

СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРИОРИТЕТ 1: ПОСТИГАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИ ПОДЕМ ЧРЕЗ ИЗПОЛЗВАНЕ НА РЕГИОНАЛНИТЕ ПОТЕНЦИАЛИ И ТЕХНОЛОГИЧНА ТРАНСФОРМАЦИЯ

Основен фокус на политиката за развитие и устройство на територията следва да бъде засилването на конкурентоспособността на региона на национално и европейско равнище, за да се поддържа силен икономически растеж и нарастване на благосъстоянието. Ключовите действия в този контекст са подкрепа за нови инвестиции с повишена ефективност, установяване на иновационен подход във всички сектори на икономиката, подобряване на инвестиционната среда и привличане на стратегически инвеститори, адаптиране на националната и регионалната политика към нуждите и специфичните регионални условия за МСП и създаването на мрежи и инфраструктури, базирани на интелигентни технологии. Ускоряването и поддържането на устойчив растеж в Северен централен регион е свързано със създаването на нови работни места в секторите и производствата с добавена стойност, иновации и технологии, без да се подценява потенциала на селското стопанство за модернизация, както и с поддържането на ефективен регионален и местен пазар на труда. Предпоставки за това са добре развитата система от училища, мрежа от академични центрове и филиали, възможностите за оптимизиране на тази мрежа, за създаване на клъстери и за сътрудничество с бизнеса, както и заявената готовност за съвместна работа на местните власти и представителите на заинтересованите страни.

Проектът се финансира по бюджетна линия BG16RFOP001-8.002.0005 Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, финансирана по Приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014–2020.

СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРИОРИТЕТ 2: РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИЯ ПОТЕНЦИАЛ И ПОСТИГАНЕ НА СОЦИАЛЕН РАСТЕЖ

Залагането на формулирания приоритет в областта на развитието на човешкия ресурс се обосновава с необходимостта от решаване на констатираните продължително проявяващи се проблеми в демографското и социалното развитие, които поставят Северен централен регион в неблагоприятна позиция в сравнение с останалите региона в страната. Освен преодоляване на отбелязаните негативни процеси и характеристики на демографския потенциал, регионът следва да отговори на предизвикателствата на новото развитие, което изисква изпълнението на амбициозни задачи за подобряване на качествата на човешкия капитал, за да може регионът да се развива успешно в условията на силна регионална конкуренция в национален и международен план и да запази своите човешки ресурси с необходимия здравен и социален статус. Това изисква целенасочена и последователна работа за подобряване на достъпа до образование, намаляване на относителния дял на преждевременно напусналите образователната система, реформирането ѝ в съответствие с новите реалности, технологии и потребности и повишаване на образователното равнище на населението от всички възрастови и социални групи. Постигането на специфичните цели в тази важна приоритетна област налага да се предвиди обновяване на инфраструктурата за образование, здравеопазване, социални услуги, спорт и култура, за да се гарантират качеството и сигурността на средата, в която ще се развива и реализира потенциала на нацията.

СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРИОРИТЕТ 3: УСТОЙЧИВО ТЕРИТОРИАЛНО РАЗВИТИЕ И СВЪРЗАНОСТ

Постигането на териториално устойчив растеж в региона и намаляване на различията между регионите в страната до голяма степен е свързано със степента на развитие на комуникационната инфраструктура. Транспортната и дигиталната инфраструктура са факторите, които спомагат за отключване на специфичните потенциали на регионите и увеличаване на конкурентните им предимства. Те ще подсилят свързаността между градските и селските райони, ще подпомогнат интегрираното и устойчиво развитие на териториите, ще укрепят полицентричната мрежа от селища в региона и ще създадат предпоставки за по-ефективно вътрешнорегионално и трансгранично сътрудничество.

Дефинираните приоритети и стратегически цели се оценяват като изключително важни за развитието на региона. Те ще бъдат изпълнени чрез взаимосвързани и интегрирани приоритети, които впоследствие ще бъдат обективизирани чрез мерки и дейности.

В Интегрираната стратегия за териториално развитие на Северен централен регион за планиране от ниво 2 са идентифицирани всички заинтересовани страни и участници в процеса на формирането и прилагането на регионалната политика за интегрирано устойчиво развитие на територията на региона. Посочен е комуникационен механизъм за осигуряване на информация, отчетност и прозрачност относно постигнатите резултати.

В съответствие с Методическите указания за изготвяне на ИТСР на регионите от ниво 2 е направена оценка на необходимите ресурси за реализация на стратегията, конкретизирана по години съобразно оптималния график за изпълнение на проектните идеи. Изготвен е и Индикативен списък на важни за региона проекти с индикативни бюджети и оптимален график на изпълнение, който обединява постъпилите предложения от местните власти и общности и от експертите.

Проектът се финансира по бюджетна линия BG16RFOP001-8.002.0005 Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, финансирана по Приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014–2020.

Съществена част на Документа са индикаторите за наблюдение и оценка на изпълнението на ИТСР. За тези индикатори са посочени изходни и целеви стойности, чрез които ще се наблюдава и измерва постигането на целите за ускоряване на социално-икономическото развитие, за намаляване на регионалните диспропорции и подобряване на качеството на живот.

Проектът се финансира по бюджетна линия BG16RFOP001-8.002.0005 Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, финансирана по Приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014–2020.

1. ВЪВЕДЕНИЕ

1.1. Общи изисквания

Интегрирана териториална стратегия за развитие на регион от ниво 2 е част от системата от документи за планиране на пространственото развитие, регламентирани със Закона за регионалното развитие (ЗРР). Тя определя средносрочните цели, приоритети и перспективи за устойчиво интегрирано регионално и местно развитие на територията на съответния регион за планиране в съответствие с предвижданията на Националната концепция за регионално и пространствено развитие и другите секторни и хоризонтални политики, както и връзките му с други региони за планиране от ниво 2 в страната и в съседните държави в макрорегиона.

Интегрирана териториална стратегия за развитие на Северен централен регион за планиране от ниво 2 се разработва в съответствие с Актуализацията на Националната концепция за пространствено развитие за периода 2013–2025 г. и координира предвижданията на секторните стратегии и документи на регионално равнище в областта на икономическото развитие, здравеопазването, образованието, науката, социалните услуги, транспорта, водния сектор, енергетиката, широколентовите комуникации, туризма и околната среда и отчита регионалните им специфики и териториалните им измерения.

1.2. Подход за разработването на ИТСР на СЦР

Изборът на подход и методология за изпълнение на задачата „Подкрепа за интегрирани териториални стратегии за следващия програмен период (Интегрирана териториална стратегия за развитие на Северен централен регион за планиране от ниво 2)“ е съобразен с основната цел, а именно Интегрираната териториална стратегия за развитие на регион от ниво 2 да служи за стратегически документ, който ще определи средносрочните цели, приоритети и перспективи за устойчиво интегрирано регионално и местно развитие на територията на съответния регион за планиране в съответствие с предвижданията на Националната концепция за регионално и пространствено развитие и другите секторни и хоризонтални политики, както и връзките му с други региони за планиране от ниво 2 в страната и в съседните държави в макрорегиона.

Този документ, изготвен по единна методология за шестте региона за планиране, ще се използва за определяне на приоритетите и зоните за интервенции и за прилагане на интегрирани териториални инвестиции.

Основните подходи в разработването на анализа обхващат подходите, описани в Методическите указания за разработване на ИТСР съгл. чл. 17, т. 9 на ЗРР(изм. и доп. ДВ бр. 21 от 13 март 2020 г.) от март 2020 г., и допълнителни подходи, извлечени от документите за приоритетите в регионалната и кохезионната политика на ЕС в периода след 2020 г., а именно:

Научно обоснован подход

Подходът е в основата на всички анализи и прогнози и особено на тези, свързани със социалното и икономическото развитие и с аналогични разработки за регионално и пространствено планиране. Съществен елемент от този подход ще бъде изготвянето на теоретичен модел на Интегрираната стратегия за териториално развитие на СЦР, обвързващ я с определените насоки в Националната концепция за пространствено развитие за периода

Проектът се финансира по бюджетна линия BG16RFOP001-8.002.0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, финансирана по Приоритетна ос 8 „Техническа помощ” на Оперативна програма „Региони в растеж” 2014-2020.

2013–2025 г., Актуализация 2019 г., изискванията на Техническата спецификация и Методически указания за изготвяне на Интегрирани териториални стратегии за развитие на регионите за планиране от ниво 2 за периода 2021-2027 г. (март 2020 г.).

При разработването на Интегрирана териториална стратегия за развитие на Северен централен регион за планиране от ниво 2 ще бъдат използвани информацията и данните, събрани и обработени за целите на Социално-икономическия анализ на районите на Р. България и актуализацията на НКПР, които ще бъдат допълнени с нови данни, налични към момента на изпълнението на договора.

Подход, основан на местните характеристики и потенциал

Използването на този подход, известен сред професионалните среди като „Подход Барка“[3], има за цел да подмени универсалните подходи, прилагани от различни международни (Световна банка, ОИСР) и европейски институции за подпомагане на развитието и преодоляване на регионалните различия. Този подход се прилага в изготвянето на анализи на територии със специфични характеристики за да се открояят конкурентните предимства на определени териториални единици и за да се определят неизползваните потенциали. Той се възприема като обединяващ местните общности инструмент за решаване на съществуващи проблеми, свързани със заетост и безработица, жилищни условия, незадоволително ниво на публичните услуги, които ограничават икономическите възможности и са в основата на социалната изолация.

Подходът, основан на местния потенциал и характеристики, е изключително подходящ и необходим за прилагане в регионален мащаб, поради което ще бъде използван и при разработването на Интегрирана териториална стратегия за развитие на Северен централен регион за планиране от ниво 2.

Интегриран подход

Прилагането на интегрирани териториални стратегии през следващия програмен период 2021–2027 г. налага задължително при разработването на ИТСР интегрирания подход, който да отчита предвижданията на регионално ниво на секторните стратегии в областта на икономическото развитие, здравеопазването, образованието, науката, социалните услуги, транспорта, водния сектор, енергетиката, широколентовите комуникации, туризма и околната среда.

Този подход, наложил се като основен в политиката за регионално развитие и задължителен при изготвяне на стратегическите документи за регионално и пространствено планиране, има за цел в условията на свиващи се ресурси и ограничени финансови приоритети да обедини различни политики, приоритети, проекти, финансови ресурси, източници за финансиране, участници и заинтересовани страни за постигане на положителна синергия и добавена стойност от реализираните програми.

Прилагането на интегриран подход за планиране на регионалното и пространственото развитие на регионите дава отговор на набелязаните нужди и потенциал за развитие,

[3] Barca, F. (2009) An agenda for a reformed cohesion policy A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations. http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/future/pdf/report_barca_v0306.pdf Докладът е изготвен от министъра на икономиката на Италия Фабрицио Барка по искане на комисаря по регионална политика д. Хубнер

изисква целите да бъдат съгласувани и да предвиждат взаимодействие с факторите, условията и потенциала за специфичното развитие на съответния регион, мрежата от населени места и отделните сектори на икономиката.

Подход „отдолу – нагоре“

Подходът „отдолу–нагоре“, прилаган в много държави с висока професионална култура, демократични традиции и отношение към планирането, подпомага цялостния процес на вземане на решения, изпълнението им и прилагането на ИТСР въз основа на предложения, постъпващи от по-ниските йерархични нива. Този подход, който се приема за по-подходящ за стратегически документи за регионално и градско планиране в локални мащаби, ще бъде използван и при разработването на ИТСР с цел да се постигне: 1) изграждане на консенсусен модел с всички заинтересовани страни, повишаване на ангажираността и заинтересоваността на участниците в подготовката и прилагането на ИТСР; 2) намаляване на риска от недобра вътрешна и външна комуникация и получаване на достатъчно надеждна обратна информация от заинтересованите страни; 3) ефективно използване на цялата налична база от интегрирани знания от различните членове в екипа, допълнени със знанията на местните участници; 4) повишаване на информираността и знанието за същността и основните цели на ИТСР.

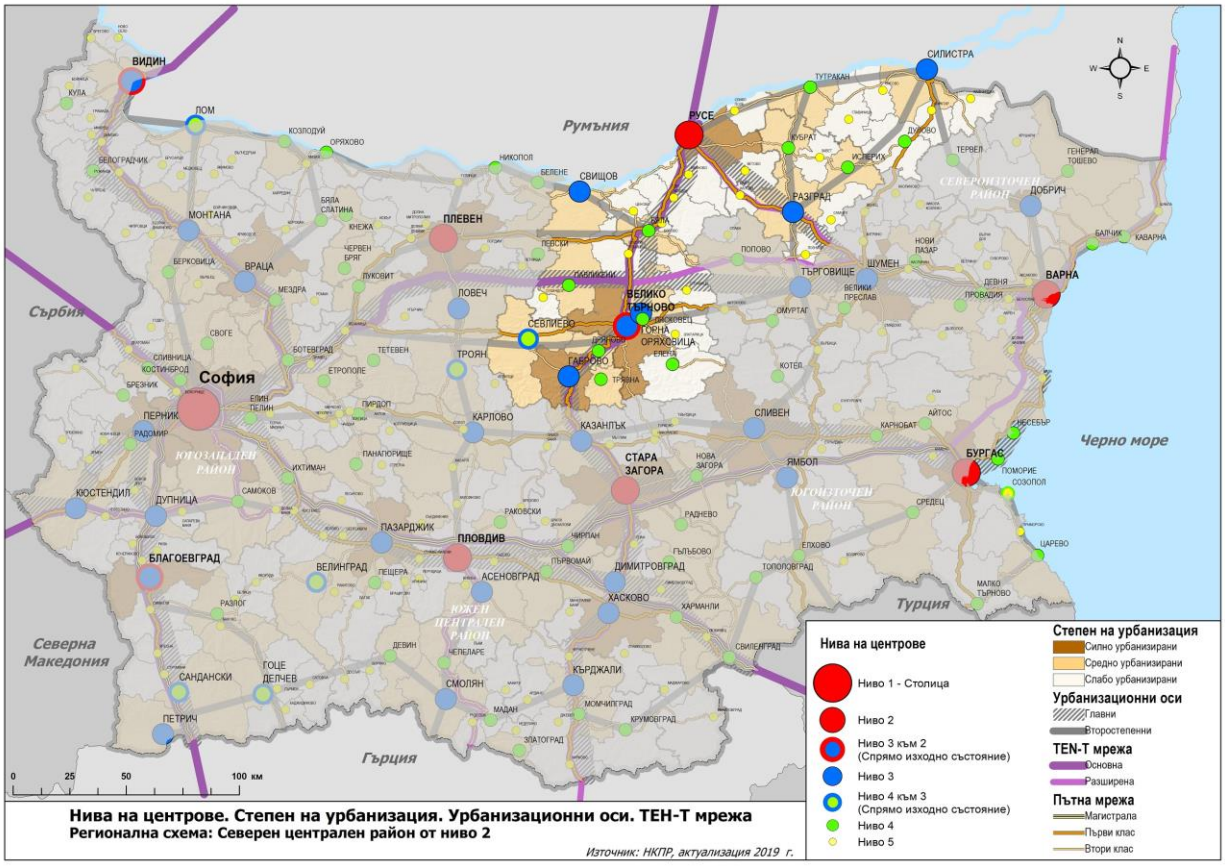
Прилагането на подхода „отдолу–нагоре“ във фазата на актуализиране на информацията и на публичните консултации позволява да се постигнат изискванията за информираност, публичност и прозрачност и да се идентифицират по-точно потребностите на местните общности, към които да се ориентират приоритетите и да се насочат публичните средства.

2. ТЕРИТОРИАЛЕН ОБХВАТ И АНАЛИЗ НА ИКОНОМИЧЕСКОТО, СОЦИАЛНОТО И ЕКОЛОГИЧНОТО СЪСТОЯНИЕ, НУЖДИТЕ И ПОТЕНЦИАЛИТЕ ЗА РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНА

Териториалният обхват на регионите от ниво 2 (NUTS 2) в България е определен в съответствие с изискванията на Регламент (ЕО) № 1059/2003, който формира единната правна рамка на регионалните статистики в Европейския съюз. Създадените шест региона у нас, които не са административно-териториални единици, имат за цел да подпомогнат „планирането, програмирането, управлението, ресурсното осигуряване, наблюдението и оценката на регионалното развитие“ (чл. 4, ал. 3 на ЗРР). Изменение на границите на регионите е извършено по повод членството на страната в Европейския съюз през 2007 г. Северен централен регион обхваща областите Габрово, Велико Търново, Русе, Разград и Силистра с общо 36 общини.

Територията на региона обхваща централната и източната половина на Дунавската равнина и Предбалкана, северната част от Централна Стара планина, както и западната част от Добруджа. Общата площ на региона е 14 668,0 km^2, което представлява 13,2 % от територията на страната, като земеделските територии са 68,7 %, горските – 23,6 %, а урбанизираните – 5,1 %.

Фигура 1. Нива на центрове. Степен на урбанизация. Урбанизационни оси. TEN-T мрежа

Източник: НКПР, Актуализация 2019 г.

Разположението в централната част на Северна България дава на СЦ регион предимството да бъде обслужван, макар и периферно, от Рейнско–Дунавския транспортен коридор и

други важни направления от основната TEN-T мрежа. Пристанище Русе и първият мост на река Дунав определят град Русе като най-значимия център за развитие не само за региона, а и за страната. Тук се предоставя удобна връзка между страните от Западна Европа, Югоизточна Европа, Азия и Задкавказието (Армения, Азербайджан); тук се пресичат комуникациите „Рейн–Майн–Дунав“, „Хелзинки–Санкт Петербург–Москва–Киев–Букурещ–Русе–Александруполис/Одрин“; реализира се комбиниран транспорт на транзитни товари „Узбекистан–Азербайджан–Грузия–България–Европа“ по линията Варна–Русе. Това предимство на добрата пространствена организация на транспортната мрежа в региона все още не се оползотворява напълно поради недоизградеността на транспортната инфраструктура от висок клас.

По-ниската степен на изграденост на пътната мрежа от висок клас в северните, периферните и планинските части на СЦ регион ограничава възможностите за икономическо развитие на териториите, които са отдалечени от нея, понижава качеството на живот в тях и инвестиционната им привлекателност.

Таблица 1: Основни данни за Северен централен регион

	м. ед.	БГ	СЦР	Габрово	Велико Търново	Русе	Разград	Силистра	% СЦР от РБ
Територия	km^2	110 994	14 794	2 023	4 666	2 859	2 401	2 845	13,32
Население (2018 г.)	брой	7 000 039	784 168	108 404	235 708	218 556	112 229	109 271	11,20
Общини	брой	265	36	4	10	8	7	7	13,20
Населени места	брой	5 256	989	349	336	83	103	118	18,81
Градове	брой	257	39	5	14	9	6	5	15,23
Равнище урбанизация	%	73,5	67,2	81,9	70,6	78	47,2	44,2	91,4
БВП (2017 г.)	млн. лв.	101 043	7 857	1 376	2 227	2 480	1 029	744	7,77
БВП на човек	лв.	14 280	9 818	12 363	9 254	11 152	8 985	6 687	68,75

Източник: НСИ

На територията на СЦР има общо 989 населени места, от които 39 са градове. По данни на НСИ към 31.12.2018 г. населението на СЦР е 784 168 души и е намаляло с 69 300 човека в сравнение с данните от последното преброяване през 2011 г. Населението в региона е 11,2 % от общото за страната и гъстотата му към края на 2018 г. е една от най-ниските – 53,5 души/km^2 при средна стойност за страната 63,1 души/km^2.

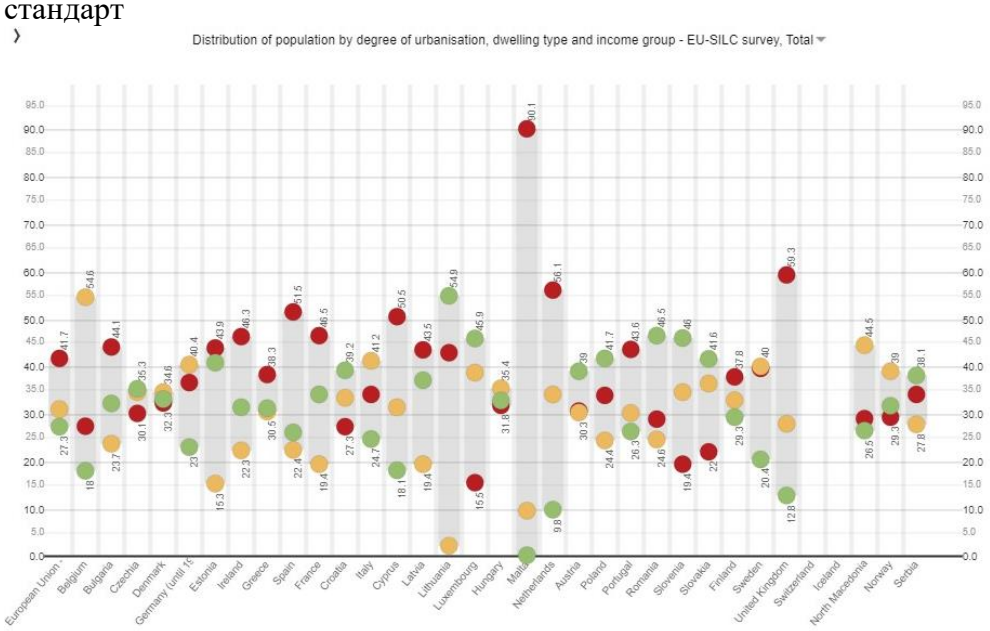
Степента на урбанизация (градското население), 67,2 %, също е една от най-ниските и е доста под средната за страната – 73,5 %. В най-големия град Русе населението наброява 142 902 души (27,1 %) и градът продължава да бъде пети по големина в страната. Групата на средните градове се формира от областните центрове Велико Търново – 68 859 д. (единственият град, който нараства в периода 2011–2018 г.), Габрово – 52 169 д, Силистра – 31 468 д. и Разград – 30 575 д. Градовете над 20 хиляди души (Горна Оряховица, Свищов и Севлиево) допълват и балансират областните центрове. За периода 2011–2018 г. населението на градовете в региона намалява със 7,3 %.

На ниво община, 55,6 % (20 бр.) от общините в СЦ регион се класифицират като слабо урбанизирани (периферни), 36,1 % (13 бр.) са средно урбанизирани (междинни) и само

8,3 %(3 бр.) са силно урбанизирани (централни). Слабо развитите периферни общини са с малко население и без изявен град-център и те се нуждаят от целенасочена подкрепа за преодоляване на основните проблеми. Тези общини формират непрекъснати ареали в регионалната териториална структура от Старопланинската част до Дунав.

Сравнени със стойностите за Европейския съюз, където 28 % са слабо урбанизирани, 31 % са средно урбанизирани и 41 % са силно урбанизирани, е очевидна обърнатата тенденция. И на национално ниво ситуацията е подобна – превес имат силно урбанизираните територии, а с близки стойности са междинните и слабо урбанизираните.

Фигура 2. Разпределение на населението според степента на урбанизация и жизнения стандарт

Източник: Проучване на ЕВРОСТАТ за социалното включване и жилищните условия, EU-SILC Survey, 2018 г.

Засилването на конкурентоспособността на Северния централен регион и интеграцията на територията на региона чрез трансгранично, транснационално и междурегионално сътрудничество са важен фактор за социално-икономическо и културно развитие, съществена роля в което има и културното наследство.

Недвижимите културни ценности в региона, включени в списъка на световното наследство на ЮНЕСКО – Ивановските скални църкви и Свещарската гробница, голямата концентрация на манастири „Търновската Света гора“, историческо селище Арбанаси, археологическите резервати „Абритус“ и „Дуросторум-Дръстър – Силистра“ са регионални феномени с изключителна универсална стойност. Концентрацията на множество единични и групови недвижими културни ценности и наличието на природни ценности дават възможности за развитие на културен, екологичен, аграрен, приключенски, винен и религиозен туризъм.

Интегрирането в Европейското пространство и в европейската мрежа от центрове и оси на развитие на културата, науката и иновациите; съхраняването на националната идентичност; интегрирането на различните форми на туризъм, развити въз основа на специфичните

даденост на Северния централен регион, ще спомогне за диверсифициране на икономиката на региона, за развитие на културни и творчески индустрии и за създаване на привлекателни работни места за млади хора.

2.1. Фактори, влияещи върху развитието на региона

От стратегическите фактори и условия, влияещи върху развитието на региона и градовете, особено върху опорните центрове от второ и трето ниво, с най-голямо значение са тяхното местоположение, връзките с мрежата от урбанистични центрове в Европа, особено от Европейското ядро, близостта и развитието на транспортните коридори, качеството на човешкия капитал и технологичните промени.

Местоположение и свързаност

Валоризирането на ролята на еврокоридорите за развитието на териториите, а също и за урбанистичното и икономическото развитие, както и за териториалното разпределение на населението, може да доведе до значителна добавена стойност в регионалната и националната икономика. За целта е необходимо да бъде изградена необходимата транспортна и съпътстваща инфраструктура.

Заемащ централната част на Дунавската равнина и с най-широк излаз на р. Дунав, Северен централен регион чрез първия мост на р. Дунав с Румъния и единствен до 2013 г. има предимството да граничи с *„Рейнско–Дунавския“* транспортен коридор (транс европейския воден път Рейн–Майн–Дунав) и по този начин с десетки европейски речни пристанища. Този коридор свързва всички изявени центрове от Дунавските страни, но като воден път има преди всичко международно значение и по-малко влияние върху пространствената организация в национален план. Двата моста на р. Дунав са недостатъчни тя да бъде интеграционна ос между България и Румъния. В допълнение, забавеното изграждане на интермодални терминали и елиминиране на тесните места за корабоплаването по целия български участък на р. Дунав ограничава усвояването на транспортния потенциал на коридора. Подобряването на отвореността на страната и региона чрез достъпа до р. Дунав е една предпоставка за намаляване на негативното влияние върху социално-икономическото развитие на страната и региона на отдалечеността им от европейските центрове на развитие и бизнес.

През територията на региона преминава и трасето на еврокоридор, който свързва северна, средна и източна Европа с Егейско море. Навлизането на коридора в страната през Русе дава предимства, свързани с комплексното развитие на целия регион. В резултат на пресичането на двата коридора при Русе, в рамките на ЕС градът придобива структуроопределящо геоикономическо значение.

За да изпълни регионът и България ролята си на геополитически мост, пристанищата на река Дунав и на Егейско море трябва да бъдат свързани през нашата територия с мултимодални меридионални магистрали по трасетата на одобрените от ЕК еврокоридори, които да свържат магистралите „Хемус“, „Тракия“, „Марица“, А2 Егнатия и главните пътища от направлението изток – запад в Централна България и Гърция с магистралата в направлението север – юг и с гръцките пристанища на Егейско море, отворени към световния океан. По този начин ще се отключи геополитическият потенциал на Северен централен регион и ще се осигури високо ниво на транспортно обслужване между

регионите в Централна България и между населените места с цел ускорено икономическо и социално развитие.

Немаловажно за развитието на региона е и направлението Русе – Шумен – Варна, реализиращо на територията на региона и страната част от коридора Европа – Кавказ – Азия.

Интегрираността с транспортните мрежи на съседни страни чрез ГКПП е важен индикатор за възможностите за провеждане на транзитния трафик и развитие на трансграничното сътрудничество. Съществуващите ГКПП в СЦР са Свищов, Русе ферибот, Русе – Дунав мост, Тутракан, Силистра, Кайнарджа.

Развитието на **цифровата свързаност на населените места и региона в регионален, национален и международен план е друг фактор с нарастващо значение в глобалната икономика и общество, който влияе върху всички аспекти на икономиката и социалното развитие.** В България се отчита леко увеличение при повечето показатели относно свързаността. Тази тенденция обаче е слаба и се проявява по-бавно, отколкото в другите държави от ЕС, което понижава цялостното класиране на България по отношение на свързаността и индексът DESI[4] нарежда страната на последно място в ЕС през 2019 г.

Северен централен регион е с по-ниски от средните за страната стойности на показателите „Достъп на домакинствата до Интернет“ и „Лица, регулярно използващи Интернет (всеки ден или поне веднъж седмично)“ – 68,5 % и 61,7 % през 2018 г. (НСИ). Същевременно регионът е с най-високото проникване на оптичен Интернет в България – 70 %[5]. Използването на мобилен Интернет като единствен източник на Интернет у дома е най-висок сред жителите в селата, вероятно поради липсата на избор на доставчик на фиксиран Интернет. Предлагането на широколентов достъп с фокус върху високоскоростен и свръх-високоскоростен достъп до Интернет, включително 4G/LTE, е близо до средното за страната – 68,3 %. По отношение на покритието с мрежи 4G България обаче изостава и се нарежда на едно от последните места в ЕС място с 66 %. Подготовката на България за навлизането на 5G върви все още бавно.

Икономически фактори

Глобализация

Факторите, които правят един регион успешно интегриран в глобалните вериги за създаване на стойност, и то на по-висока добавена стойност, се свързват с иновативни и адаптивни местни екосистеми, които могат да просперират на световните пазари. Висококачественото образование и обучение предоставя на гражданите уменията и устойчивостта, от които те се нуждаят, за да се приспособят ефективно. Активните политики по заетостта и ефективните политики за преразпределяне осигуряват социално сближаване и спомагат за преодоляване на социалното изключване и намаляване на трудовата миграцията и емиграция от региона. Цифровите умения са другият фактор за успешно включване в тези процеси.

[4] Индекс за навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото (DESI)1
[5] Концепция за развитие на високоскоростна и свръх- високоскоростна свързаност и изграждане на мобилни мрежи от 5-то поколение (5G), МТИТС, 2019 г.

Характеристиките на факторите на растежа и неговата икономическа структура поставят Северен централен регион като силно уязвим на предизвикателствата на глобализацията регион. Това се дължи на относително високия дял на икономическите дейности с малка добавена стойност, на по-ниското образование и квалификация на работната ръка, което може да забави привличането на чужди инвестиции и поддържането на високоефективна трудова заетост.

За да отговори на предизвикателствата на глобалната конкуренция, регионът се нуждае от целенасочени действия, подкрепящи основните фактори на растеж, като качество на човешкия капитал, подобряване на степента на отвореност и свързаност (мрежи и връзки), добра инфраструктура, включително бизнес и индустриална инфраструктура, увеличение на иновационния и цифров потенциал, развиване на адаптационна способност.

Конкурентоспособност

Оценката на Индекса за регионална конкурентоспособност (RCI)[6] класира Северен централен регион на 249 място от 268 региона в ЕС за 2019 г. Индексът се съставя на база 11 показателя, които измерват различни аспекти на конкурентоспособността и са разпределени в три групи: базови, ефективност и иновации. Базовите показатели са институциите, макроикономическата стабилност, инфраструктурата, здравеопазването и основното образование. Показателите, измерващи ефективността, са нивото на висшето образование и обучението през целия живот, големината на пазара и работната сила. Развитието на иновациите се измерва чрез технологичната готовност, бизнес средата и иновациите[7]. Индексът се изчислява през три години за 2010 г., 2013 г., 2016 г. и 2019 г. Като помага на регионите да определят своите силни и слаби страни и да насочват публичните си инвестиции, индексът може да бъде много полезен при подготовката на новите програми.

За 2019 г. стойността на индекса се движи в границите от 1,08 за региона на Стокхолм до -1,61 за регион на Гърция.

Северният централен регион се характеризира с известни подобрения на индикатора (едни от най-високите в сравнение с останалите български региони), като общият индекс на конкурентоспособност се е повишил от -1,27 през 2016 г. до -1,09 през 2019 г. Подобренията през 2019 г. спрямо 2016 г. се отнасят за факторите институции, базово образование, висше образование и пазар на труда.

Много ниските стойности на индекса по всички индикатори, оценяващи факторите спрямо останалите региони в ЕС, потвърждават изводите за необходимостта от интегрирано въздействие върху състоянието и ефективността на регионалните фактори като образование, иновационен потенциал, технологична готовност, бизнес среда, специфични проблеми на регионалния трудов пазар и инфраструктурата.

Иновации

В условията на глобализираща се икономика иновационната политика се свързва с ускоряване на икономическото развитие и повишаване на конкурентоспособността.

[6] Индексът за регионална конкурентоспособност (RCI) се определя по методика, приета от Световния икономически форум за изчисляването на Глобалния индекс на конкурентоспособността
[7] https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/regional_competitiveness/

Съгласно Регионалната иновационна таблица на ЕС всички региони от ниво 2 на България са плахи иноватори, с изключение на Югозападен, който попада в групата на умерените иноватори.

Според Доклада „Иновации.бг. Интелигентни политики за иновационен растеж. Доклад за 2018 г.“ България, оставайки на равнището на 2010 г. по редица показатели за състояние и развитие на иновационния потенциал, пропуска възможности и в крайна сметка изостава спрямо развитите европейски икономики и спрямо новите държави членки на ЕС. България трябва да се стреми към по-бързо и убедително догонване на лидерите от Централна Европа с добре дефинирани и последователно прилагани решителни политики за интелигентна специализация на национално и регионално равнище.[8]

Това определя като една от важните цели за развитие на Северен централен регион да се насърчат иновациите, които предлагат технологични промени и модернизация на производствата и услугите. Освен чрез подкрепа и насърчаване на частната иновационна инициатива и публичните инвестиции в иновативни услуги, друга възможност е чрез правилно обвързани териториално предложения за изграждане на регионални иновационни и технологични центрове на знанието и иновациите, развитие на изследователската и развойна дейност в градове с потенциал и с налична база, персонал и традиции в тази сфера, профилирани в съответствие с характеристиките и потребностите на региона.

Развитие на индустриални зони и паркове

Изграждането на нови индустриални зони и паркове като инструмент за повишаване на инвестиционната привлекателност на региона и града става все по-актуално в засилената конкуренция за привличане на инвестиции в глобален план. Формата на тяхната организация, изграждане и управление е различна (публично-частна инициатива, подкрепена от държавната „Национална компания индустриални зони“, общинска, съвместно партньорство на общини, общинско–държавни), но общото, което ги свързва, е предлагането на инвеститорите на терени с предварително изградена инфраструктура, за да могат да стартират бързо проектите си.

Държавната компания за индустриални зони вече има действащ проект – Свободна зона Русе, както и подписани меморандуми за изграждане и развитие на нова индустриална зона/парк в община Горна Оряховица и „Дунавски индустриален технологичен парк – Свищов“ ЕАД.

Със Закона за индустриалните паркове се урежда статутът на индустриалните паркове, условията и реда за тяхното създаване, изграждане, функциониране и развитие. Целта на този закон е да осигури условия за стимулиране на инвеститорите да извършват производствена дейност в индустриални паркове, да се създадат условия за развитие на производства и услуги с висока добавена стойност, да се стимулират инвестициите във високотехнологични производства и услуги чрез осигуряване на условия за внедряване на научноизследователска и развойна дейност, на иновации и на трансфер на технологии и да се привлекат и стимулират инвестиции за балансирано социално и икономическо развитие на регионите и общините.

[8] Иновации.бг. Интелигентни политики за иновационен растеж. Доклад за 2018 г.

Демографски и социални фактори

Тревожните демографски проблеми в България са с трайни негативни последици върху броя на населението и размера на трудовите ресурси. Северен централен регион е вторият регион в България след Северозападния, където тези проблеми са най-остро изявени. Областите в Северен централен регион се подреждат в първата половина от всички области в страната по стойностите на коефициентите на смъртност и коефициентите на детска смъртност. В този регион са двете области с най-висок дял на нискообразованото население – Разград (38,8 %) и Силистра (35,1 %). С по-благоприятни стойности на този показател са областите Габрово (11,2 %), Велико Търново (14,5 %) и Русе (16,2 %).

В условията на намаляващо население и трудова сила двигател за разширяване на границите на производствените възможности и увеличаване потенциала за създаване на допълнителна стойност е подобрената ефективност на човешкия капитал. Трансформацията и ефективността на човешкия капитал зависи както от развитието на качествено образование, по-ефективно обвързване с нуждите на пазара на труда, нова система за ранно професионално ориентиране и развитие, така и от целенасочени усилия за повишаване на качеството и модернизация на средното образование като цяло в контекста на процеса на дигитализация, развитие капацитета и мотивацията на учителите, въвеждане на по-ефективни форми на обучение и реализиране на мерки за обхващането на всички потенциални контингенти от ученици. Факторът „образовано население“ следва да се постави като основополагащ за развитието на региона заедно с другите политики за социално-икономическо и инфраструктурно развитие, доколкото те са взаимосвързани.

Природно и културно богатство

Спецификата и неповторимата идентичност на Северен централен регион се крие в неговото природно и културно богатство.

Природно защитените територии, включително тези по Натура 2000, обхващат общо 22,3 % от територията на региона и са разположени най-вече в централната и в западната му части. В региона попада източната част на националния парк „Централен Балкан“, природните паркове „Русенски Лом“, „Българка“ и „Персина“ и биосферният резерват на езерото „Сребърна“.

Недвижимите културни ценности в са 5 480 бр. и от по-значими са включените в списъка на световното наследство на ЮНЕСКО – Ивановските скални църкви и Свещарската гробница, голямата концентрация на манастири „Търновската Света гора“ с около 15 манастира, историческото селище Арбанаси, археологическият резерват „Абритус“, археологически резерват „Дуросторум-Дръстър – Силистра“.

Регионът се отличава и с богатство на провежданите културни прояви, фестивали и др.

За конкурентно включване на страната в глобализационните процеси са необходими политика и активно присъствие на нейните градове на европейско и международно ниво. Увеличеното културно или социално присъствие на българските градове в много случаи е предпоставка за икономическо сътрудничество. В редица класации на факторите, влияещи върху привличането на чужди инвестиции, културното и социалното пространство на градовете и тяхната интернационализация е едно от условията за избор на инвестиционната локализация.

Екологични фактори и рискове

Северният централен регион е с много висока степен на уязвимост от климатичните промени. Висок е рискът от наводнения, активизация на свлачищната дейност и ерозията. Замърсяването на околната среда е най-изявено в региона на големите областни градове и индустриални центрове. СЦР е с дял на НЕМ под средния за страната, като след него е само Северозападният регион. За региона е характерен много нисък дял на защитените територии и най-нисък дял на защитените зони в страната.

2.2. Природни условия и ресурси и състояние на околната среда, влияние на глобалните климатични промени, природни рискове, рискови територии и зони

2.2.1. Природни условия и ресурси

Релеф

Природата на региона се характеризира с изразена зоналност – от север на юг попадат части от Дунавската равнина, Предбалкан и Стара планина. Те имат различен геоложки строеж и палеогеографско развитие, което определя различната надморска височина и преобладаващите земни форми – речни долини, котловини и плата.

Климат

Територията на региона е в умереноконтиненталната климатична област. Само в най-южните части, в земите над 1 600 метра, климатът е планински. През зимния сезон в някои котловини температурите рязко се понижават (в резултат на температурни инверсии). В Севлиево са измерени едни от най-ниските януарски температури в страната (-35°C). През лятото температурите достигат високи стойности (до 40°C) в Русе, Свищов, Велико Търново, което характеризира типичния континентален характер на климата. Средните годишни валежи се колебаят между 500 и 670 mm, като в Средна Стара планина те са значително по-високи.

Водни ресурси

Те са с ограничени запаси, въпреки че през територията минават едни от най-големите реки на страната – Росица, Янтра, Русенски Лом. По-големи са запасите на подземни води, които се използват за промишлено и битово водоснабдяване. За да се поддържа балансирано водоснабдяване на селищата и икономиката, са изградени големи язовири: „Христо Смирненски“, „Йовковци“ и „Бели Лом“. За напояване на земеделски култури се използват води от р. Дунав и яз. „Ал. Стамболийски“. С важно социално значение са минералните води при Вонеща вода и с. Овча могила. В най-източната част е единственото запазено езеро край р. Дунав – „Сребърна“, сега биосферен резерват под закрилата на ЮНЕСКО.

Почвени ресурси

Земеделските площи в региона са 15,3 % от тези на страната. Преобладават черноземните почви (Дунавската равнина), сивите горски почви (Предбалкан), планинско-ливадните почви (Средна Стара планина) и алувиално-ливадните почви (по речните крайбрежия). Почвеното богатство на региона е голямо и оказва силно влияние за развитието на аграрното стопанство.

Полезни изкопаеми

Има големи запаси на нерудни полезни изкопаеми. Усвояването им поставя началото на различни производства на строителни материали, порцеланови изделия, стъкло, керамика и други – каолин (Ветово, Сеново), кварцов пясък (Елена), варовици и мергели (с. Басарбово, с. Красен, Пиргово), огнеупорни глини (Килифарево, Севлиево), базалт (Свищов, Сухиндол). В Трявна има малки запаси от ч*ерни въглища.*

Горски ресурси

Те са ограничени и са съсредоточени основно в Средна Стара планина и на места в Предбалкана. За да се опази и съхрани природното богатство са създадени природни паркове и резервати – Национален парк „Централен Балкан“ (един от трите в България), природен парк „Русенски Лом“ и др.

2.2.2. Състояние на околната среда

Състоянието на околната среда е разгледано по основните ѝ компоненти, а именно:

Въздух

СЦР в преобладаващата си част се характеризира с добри и много добри качества на атмосферния въздух. В част от териториите, свързани предимно с големите градове и индустриални центрове на региона, се установяват влошени качества на атмосферния въздух.

В обхвата на определените от МОСВ райони за оценка и управление на качеството на атмосферния въздух (РОУКАВ), в пределите на СЦР попадат следните зони с превишаване на установените норми и горни оценъчни прагове (ГОП) – ***общини Горна Оряховица, Велико Търново, Свищов, Силистра, Русе, Габрово, Севлиево, Разград и Трявна.***

Контролът на основните показатели, характеризиращи качеството на атмосферния въздух в приземния слой, се осъществява от автоматични измервателни станции за мониторинг в градовете Велико Търново, Горна Оряховица и Русе, а в градовете Свищов и Силистра измерването се осъществява от ДОАС системи. Измерването на основните показатели в градовете Севлиево и Габрово се извършва чрез мобилни автоматични станции за мониторинг и съгласно годишен график, утвърден от министъра на околната среда и водите.

През 2018 г. са извършвани индикативни измервания чрез мобилна автоматична станция (МАС) на територията на общините Разград и Трявна.

Видно е, че основният проблем по отношение качеството на атмосферния въздух (КАВ) в СЦР, както и за страната въобще, е замърсяването с $ФПЧ_{10}$. Стойностите на концентрациите на останалите замърсители – серен диоксид, азотен диоксид и никел се запазват сравнително ниски и постоянни през последните няколко години и са значително под допустимите норми за качество на атмосферния въздух.

Във връзка с оценката и управлението на качеството на атмосферния въздух в региона към 2018 г. са разработени и се реализират четири общински програми за подобряване качеството на атмосферния въздух в градовете Русе, Силистра, В. Търново, Горна Оряховица, Свищов и Севлиево и един план за действие към извършена моделна оценка на гр. Габрово. Целта е намаляване регистрираните превишения на фини прахови частици под 10 mm и достигане на съответната норма по този показател. Поради непостигане на нормите

за показател ФПЧ$_{10}$, в общини Велико Търново, Горна Оряховица Свищов и Севлиево са проведени процедури за актуализиране/преразглеждане или изготвяне на програми за намаляване на нивата на замърсителите.

Окончателният срок за изпълнение на всички заложени в програмите мерки е краят на 2020 г., към който срок би следвало да бъде постигнато съответствие с нормите за този замърсител.

От анализа и сравнението на резултатите от мониторинга между 2018 и 2017 г., направени от РИОСВ – Велико Търново и РИОСВ – Русе, се установява следното:

В гр. Горна Оряховица се наблюдава увеличение с 25 % на броя регистрирани превишения на ФПЧ$_{10}$ в рамките на една календарна година, но намаление на средногодишната концентрация с 2,2 %.

За община Велико Търново увеличението на ФПЧ$_{10}$ е съответно с 9,4 % за средногодишната концентрация и 9 % на броя регистрирани превишения в рамките на една календарна година. За тази община е постигнато спазване на средногодишната норма за този показател от 40 μg/m^3.

При община Свищов през 2018 г. се наблюдава намаление както на средногодишната концентрация на ФПЧ$_{10}$ с 9,5 %, така и на броя превишения с 4,6 % спрямо 2017 г. За общината е постигнато спазване на средногодишната норма за този показател от 40 μg/m^3.

При измерванията през 2018 г. в гр. Трявна не са регистрирани превишения на приложимите норми за КАВ за измерените газообразни замърсители: серен диоксид, азотни оксиди, въглероден оксид и озон. Установено е, обаче, че нивото на ФПЧ$_{10}$ превишава нормата от 50 μg/m^3.

Данните, постъпващи от автоматичните системи за контрол на качеството на атмосферния въздух в реално време за гр. Русе и гр. Силистра, показват съществено подобрение в състоянието на атмосферния въздух в сравнение с това през 2017 г. Трайно ниски остават нивата на основните следени замърсители – серни и азотни оксиди, въглероден оксид, бензен и озон.

Броят на регистрираните превишения по показател ФПЧ$_{10}$ от автоматична станция за контрол качеството на атмосферния въздух – АИС „Възраждане“, гр. Русе, (над 50 μg/m^3) през 2018 г. (65) е по-малък спрямо 2017 г. (72).

Анализът на резултатите от измервания на ФПЧ$_{10}$ за община Силистра показва рязко подобряване качеството на атмосферния въздух през 2018 г. спрямо 2017 г. Регистрираните превишения в гр. Силистра са само 6 и са с 41 по-малко спрямо предходния отчетен период.

Средногодишната концентрация на финитe прахови частици до 10 микрона за гр. Силистра е под определената норма от 40 μg/m^3 – 16,7 μg/m^3. За община Русе средногодишната концентрация е 39,1 μg/m^3 и за пръв път от 2009 г. насам е под установената норма.

Наблюдава се трайна тенденция за намаляване на замърсяването на въздушния басейн на гр. Силистра.

Продължава процесът на газификация в битовия сектор и в промишлени обекти в областите Русе, Разград и Силистра. След приключилото изграждане на газопровода за град Силистра

и изградената Автоматична газоразпределителна станция, продължава газифицирането на града – основно на обществени сгради и битови абонати.

Замърсяването на атмосферния въздух се дължи основно на изгарянето на твърди горива в битовия сектор и замърсяването от автомобилният транспорт. Използването на влажна дървесина, фосилни горива, както и движението на амортизирани транспортни единици води до влошено качество на атмосферния въздух, особено при неблагоприятни атмосферни условия: мъгла, безветрие през месеците с отрицателни температури.

Промишлената дейност не води до сериозно замърсяване на атмосферния въздух, но основен проблем остава изпускането от определени производствени дейности на емисии на интензивно миришещи органични и неорганични съединения, които създават дискомфорт на населението на големите градове.

Води

Повърхностни води

Резултатите от анализа за периода 2017–2018 г. показват, че качеството на водите в участъка на ***река Дунав*** (пунктове Свищов, Русе и Силистра), гравитиращ към СЦР, отговаря на изискванията за добро състояние по всички изследвани показатели: кислородните и биогенни показатели, както и всички физикохимични показатели, специфични замърсители. Не са измерени стойности на приоритетни вещества над нормите за добро състояние.

Качеството на дунавските води в участъка на СЦР допуска широко стопанско използване.

Състоянието на повърхностните води по поречия за периода период 2017–2018 г. показва, че само 1 водно тяло е оценено в лошо състояние. В умерено състояние са 19 водни тела. Всички останали повърхностни водни тела са в добро и отлично състояние.

В ***лошо състояние*** е водно тяло:

1. Пунктът на река Бели Лом след гр. Разград, водно тяло BG1RL120R1012.

В ***умерено състояние*** са следните водни тела:

1. р. Янтра от зоната за защита: РВ „Янтра“; ОВ „Сапатовец“ до вливането на р. Козлята при Габрово – BG1YN900R1415; мониторингов пункт

2. BG1YN600R1125 –р. Джулюница от вливането на р. Златаришка при Златарица в р. Джулюница при Джулюница и приток –р. Бебровска

3. BG1YN600R1021 на р. Златаришка, с мониторингов пункт BG1YN862415MS1050 на р. Златаришка след гр. Елена

4. BG1YN400R1012 на р. Росица от язовир Александър Стамболийски до вливането на р. Негованка при Ресен,

5. BG1YN400R1003 – р. Росица от вливането на р. Видима до язовир „Александър Стамболийски“

6. BG1YN400R1103 – р. Росица от вливането на р. Негойчевица при Стоките до вливането на р. Видима, с мониторингов пункт BG1YN00847MS1150

7. BG1YN400R1002 – р. Росица от зоната за защита до вливането на р. Негойчевица при Стоките, вкл. приток – р. Негойчевица с мониторингов пункт BG1YN84931MS1250

8. BG1YN400R1103 – р. Росица от вливането на р. Негойчевица при Стоките до вливането на р. Видима

9. BG1YN400R1631, р. Видима от Дебнево до вливането на р. Граднишка при Градница

10. G1YN800R1016, р. Дряновска от Трявна до вливането в р. Белица при Дебелец, два пункта за мониторинг BG1YN88211MS1030 и BG1YN08211MS210

11. Водно тяло на р. Янтра от вливане на р. Елийска при Полски Тръмбеш до устие с код BG1YN130R1029

12. Водно тяло р. Русенски Лом от вливането на реките Черни Лом и Бели Лом до устие р. Дунав с код BG1RL120R1013

13. Водно тяло р. Черни Лом от вливането на р. Баниски Лом при с. Широково до вливането в р. Русенски Лом с код BG1RL120R1213

14. Водно тяло р. Черни Лом от вливането на р. Ялма (Сеяческа) до вливането на р. Баниски Лом при с. Широково, вкл. приток р. Поповски Лом, с код BG1RL200R1007 и два пункта за мониторинг – р. Черни Лом след ПСОВ Кардам и р. Поповски Лом след гр. Попово

15. Водно тяло BG1RL900R1012, включващо р. Бели Лом след язовир Бели Лом до вливането на р. Долапдере при Писанец, вкл. приток р. Наловска, се наблюдава чрез пункта на р. Бели Лом след гр. Разград, код BG1RL09391MS100

16. Водно тяло р. Бели Лом от вливането на р. Малки Лом при Нисово до вливането в р. Русенски Лом с код BG1RL120R1113 и пункт за мониторинг след с. Нисово с код BG1RL09291MS1030

17. На р. Малки Лом са разположени следните водни тела: язовир Ломци с код BG1RL900L1011 и р. Малки Лом от яз. Ломци до вливането в р. Бели Лом при с. Нисово с код BG1RL900R1212

18. Водно тяло р. Сенкьовица от извор до вливането в р. Дунав при Попина BG1DJ109R001

19. На водно тяло BG1DJ149R1002 – Царацар са разположени два мониторингови пункта – единият на река Царацар, а другият на река Чайрлък

Подземни води

Общо 9 подземни водни тела са оценени в лошо състояние:

1. Подземно водно тяло с код BG1G0000QAL009 – „Порови води в Кватернера – Вардим-Новградска низина“, представено с един мониторингов пункт (МР 04)

2. Подземно водно тяло с код BG1G0000QAL020 – „Порови води в Кватернера – р. Янтра“, наблюдава се с два пункта за мониторинг (МР 107, МР 108).

3. Подземно водно тяло с код BG1G0000QAL022 – „Порови води в Кватернера – р. Росица в Севлиевската котловина“

4. МР 133 при с. Козловец дренаж „Гравитачен“ ПС „Козловец“, община Свищов, област Велико Търново

5. Подземно водно тяло с код BG1G00000K1040 – „Карстови води в Ловеч-Търновския масив“

6. *Подземно водно тяло с код* BG1G0000QAL011 – „Порови води в Кватернера – Попинско-Гарванска низина“, представено с един мониторингов пункт (МР 057)

7. Подземно водно тяло с код BG1G00000N1035 – „Порови води в Кватернера – р. Русенски Лом и притоците му“ – представено с два мониторингови пункта (МР 322, МР 392)

8. Подземно водно тяло с код BG1G0000K1B041 – „Карстови води в Русенската формация“

9. Подземно водно тяло с код BG1G0000J3K051 – „Карстови води в Малм-Валанжския басейн“, наблюдавано в девет мониторингови пункта

Всички останали подземни водни тела са в добро състояние.

Сред най-значимите замърсители на подземните води в СЦР могат да се открояят следните:

- просмукването на замърсители при взаимодействие с повърхностните води;
- липсата на канализации и ПСОВ в населените места;
- интензивното земеделие;
- индустриални източници на замърсяване;
- действащи депата за твърди битови отпадъци, които не отговарят на изискванията;
- нерегламентирани сметища;
- минна дейност.

Изграденост на СПСОВ и замърсители

Общо на територията на СЦР са изградени 21 селищни пречиствателни станции за отпадъчни води (СПСОВ). От тях 2 не функционират: СПСОВ – Сребърна не е въведена в експлоатация и до момента не е експлоатирана, а СПСОВ в с. Ситово, област Силистра, не функционира повече от 7 години поради липса на финансови средства от страна на общината. В ГПСОВ – Дулово се извършва единствено механично пречистване на отпадъчните води.

От извършения контрол през годината не са установени нарушения в работата на ПСОВ на гр. Габрово, гр. Севлиево, гр. Горна Оряховица, гр. Велико Търново, гр. Павликени, гр. Свищов, Трявна, с. Кесарево, с. Сушица и с. Камен. Пречиствателната станция в гр. Горна Оряховица е регионална станция за третиране на отпадъчните води от градовете Горна Оряховица, Лясковец, Долна Оряховица и село Първомайци.

Канализационните системи на градовете Дряново, Елена, Полски Тръмбеш, Златарица, Сухиндол, Стражица и Тутракан са без изградени градски пречиствателни станции за отпадъчни води (ГПСОВ). За канализационната мрежа на град Тутракан проблемът със замърсяването на повърхностен воден обект река Дунав остава, тъй като все още не е започнало изграждането на ПСОВ. Извършват се дейности по изграждане на ПСОВ – Тутракан и доизграждане на канализационна система в града.

Замърсяване се наблюдава и в резултат на директните заустявания в река Дунав и река Русенски Лом от двата промишлени колектора, които са част от канализационната мрежа на гр. Русе и не са включени в ГПСОВ. Вече са в ход дейности по реконструкцията на

канализационната мрежа, свързани с превключване на колекторите и отвеждане на отпадъчните води за пречистване в ГПСОВ – Русе по силата сключен административен договор за БФП между УО на ОПОС и ВиК Русе.

Проблеми със заустване на производствени отпадъчни води над определените емисионни ограничения са констатирани от РИОСВ за следните обекти: Млекопреработващо предприятие в гр. Елена, стопанисвано от „БИ СИ СИ 1997“ ООД, Месопреработващо предприятия в с. Соколово, стопанисвано от „Чех-Йосиф Новосад“ ООД, „Аркус“ АД, гр. Лясковец, „Велпа 91“ АД, гр. Стражица, „Стефанов – Иван Стефанов-04“ ЕООД и Месопреработващо предприятие с. Ново село, стопанисвано от „Центромес“ ООД, гр. Велико Търново.

Почви

Големи територии от южната част на СЦР са с наклон над 18–20 %, което е основна предпоставка за развитие на водоплощна ерозия. Поради интензивния износ на хранителни елементи с повърхностния отток ерозираните почви са по-бедни на хранителни вещества в сравнение с неерозираните и при тях ефективността от внасянето на органични и минерални торове е значително по-висока.

Териториите с хълмист и планински релеф, заети с тъмно и светлосиви и подзолисти песъчливо-глинести почви, са най-податливи на ерозия. Голяма податливост на ерозия имат и карбонатните черноземи и тъмните горски почви.

В периода 2014–2017 г. засегнатите от плоскостна водна ерозия и почвени загуби площи остават относително постоянни.

По отношение на изявата на ерозионните процеси, областите от СЦР са в двете крайности. През 2017 г. по данни на ИАОС най-висок е интензитетът на ерозионните процеси в земеделските земи в област Габрово – 20 t/ha/y, а най-нисък – в област Силистра. Най-много площи с висок ерозионен риск – степен 7 „силна до много силна“, има отново в област Габрово (11 777 ha).

С най-висок интензитет на ерозионен риск в СЦР са обработваемите земи във водосборите на р. Янтра — 13,8 t/ha/y и р. Русенски Лом – 10,7 t/ha/y.

За разлика от плоскостната водна ерозия, която е характерна за планински и хълмисти условия, ветровата ерозия се проявява главно при големите открити и обезлесени равнинни части.

По отношение на ветровата ерозия СЦР е слабо засегнат. Земите тук попадат в двете групи с най-нисък риск за ветрова ерозия. Преобладават земите с много слаб риск от ветрова ерозия. Земите с умерен риск са разположени в южната част на Русенска област.

По отношение на процесите на засоляване и вкисляване анализът показва, че почвите в СЦР са в добро екологично състояние. Не са регистрирани наличия на тежки метали над ПДК. Съдържанието на тежки метали в почвата е под максимално допустимите концентрации. Няма регистрирана земя, замърсена с полициклични ароматни въглеводороди, полихлорирани бифенили и органохлорни пестициди.

В заключение може да се каже, че почвите на територията са в добро екологично състояние, което е предпоставка за развитие на интензивно земеделие. Водещи за региона трябва да са мерките по отношение на превенцията и ограничаването на щетите от ерозийните процеси.

Това включва информиране и подпомагане на земеделските производители при планиране на ползването на земята, спазване на добрите земеделски и екологични практики и подкрепа на земеделските производители чрез компенсаторни плащания за дейности, ограничаващи процесите на ерозия.

В Габровска и Великотърновска области са обособени 12 бр. складове в 12 общини и 4 площадки с общо 46 бр. „Б-Б“ кубове, където надеждно и екологосъобразно се съхраняват около 550 000 kg забранени и излезли от употреба пестициди. Площадките се намират в с. Павел, с. Обединение, с. Климентово – община Полски Тръмбеш и в гр. Стражица.

На територията на Област Русе залежалите растително-защитни препарати са събрани в ББ кубове. Тези, които бяха разположени на територията на Област Русе, са преместени на Регионалното депо за твърди битови отпадъци – град Русе.

На територията на Област Разград залежалите растително-защитни препарати са събрани в централизирани складове, отговарящи на изискванията за съхранение на опасни отпадъци, в селата Езерче, Владимировци, Тръбач и в гр. Завет и гр. Разград. Складовете в с. Езерче, с. Владимировци и град Завет са реконструирани със средства, отпуснати от ПУДООС към МОСВ.

В момента се изпълнява проект „Екологосъобразно обезвреждане на излезли от употреба пестициди и други препарати за растителна защита с изтекъл срок на годност“, финансиран от Българо-Швейцарската програма за сътрудничество (БШПС), като целта му е да събере и изнесе в Германия всички негодни пестициди.

Отпадъци

Общо образуваните в СЦР битови отпадъци за периода 2011–2017 г. са се увеличили слабо и достигат 364 хил. т. Само във Великотърновска област се отчита намаление на общо образуваните битови отпадъци.

Таблица 2: Общо образувани битови отпадъци в хил. тона

Регион/Област	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
България	**3 572**	**3 249**	**3 135**	**3 193**	**3 011**	**2 881**	**3 080**
СЦР	**344**	**307**	**371**	**388**	**368**	**318**	**364**
Велико Търново	102	94	113	101	86	75	91
Габрово	65	44	50	49	69	47	65
Разград	38	47	55	49	47	46	53
Русе	101	85	108	146	114	106	111
Силистра	38	38	45	43	52	44	45

Източник: ИАОС

В **Северния централен регион** събраните битови отпадъци на човек от обслужваното население в периода 2011–2017 г. се увеличават от 403 кг/чов/г. до 455 кг/чов/г. Нарастването е характерно за всички области с изключение на област Велико Търново.

Отделените отпадъци от СЦР се депонират на следните **депа**:

Регионално депо за регион Велико Търново, което обслужва общините Велико Търново, Горна Оряховица, Лясковец, Стражица, Елена и Златарица. Изграденото депо за неопасни отпадъци включва и инсталация за механично и биологично третиране, пречиствателна станция за отпадъчни води и довеждаща инфраструктура.

За регион Габрово –депо в гр. Габрово предназначено за нуждите на общините Габрово и Трявна. На него освен изградена клетка за депониране действа и сепарираща инсталация и компостираща площадка.

За регион Севлиево, Дряново и Сухиндол е изградено депо за опасни и неопасни отпадъци на територията на гр. Севлиево. Изградени са две съоръжения за компостиране в общините Дряново и Севлиево, както и 3 площадки за компостиране на място. Със средства на ПУДООС в момента се изгражда инсталация за предварително третиране на смесено събрани битови отпадъци, а със средства на ОПОС 2014–2020 г. – компостираща инсталация за разделно събрани зелени и биоразградими битови отпадъци.

Общините Павликени и Свищов извозват битовите и строителните отпадъци на Регионалното депо за отпадъци в гр. Никопол – СЗР.

На територията на област Русе изградените и действащи регионални депа за депониране на битови отпадъци са **две**: **Регионално депо Русе и Регионално депо Бяла.** *На Регионално депо Русе се депонират отпадъци от общините Русе, Ветово, Иваново, Сливо поле и Тутракан, а на Регионално депо Бяла – от общините Бяла, Две могили, Борово, Ценово и Опака.*

Община Разград е изготвила анализ и прединвестиционни проучвания за управление на отпадъците на регион Разград и е извършила подготовка на изискуемата документация за кандидатстване по обявената по ОП „Околна среда 2014–2020“ процедура „Комбинирана процедура за проектиране и изграждане на компостираща инсталация и инсталация за предварително третиране на битови отпадъци“.

Към края на 2018 г. предвиденото изграждане на **сепарираща инсталация в гр. Силистра** не е завършено.

По проект „Прилагане на децентрализиран модел за управление на **био-отпадъците**, включително изграждане на необходимата техническа инфраструктура – система за разделно събиране и съоръжение за рециклиране на събраните био-отпадъци“, финансиран от Оперативна програма „Околна среда 2014–2020 г.“, са изградени две съоръжения за компостиране в общините Дряново и Севлиево, както и 3 площадки за компостиране на място.

По отношение на **строителните отпадъци** в землището на с. Леденик функционира депо за събиране, рециклиране, подготовка за оползотворяване, подготовка за повторна употреба и/или подготовка за обезвреждане на строителни отпадъци на Община Велико Търново. В гр. Севлиево на изградената регионално депо за опасни и неопасни отпадъци има възможност за обезвреждане на строителни отпадъци за общините Севлиево, Сухиндол и Дряново.

Обезвреждане чрез депониране на строителни отпадъци от общините Габрово и Трявна се извършва на изградената през 2015 г. Регионално депо за неопасни отпадъци в гр. Габрово.

През 2016 г. се въведе в експлоатация и регионалното депо за отпадъци на общините Велико Търново, Горна Оряховица, Стражица, Златарица, Елена и Лясковец, на което обезвреждането на строителни отпадъци се извършва съгласно издадено Комплексно разрешително.

През 2017 и 2018 г. са въведени в експлоатация площадки за събиране и третиране на строителни отпадъци на територията на гр. Горна Оряховица, гр. Полски Тръмбеш и гр. Стражица. На тях се приемат отпадъци от физически и юридически лица. Общините Павликени и Свищов извозват битовите и строителните отпадъци на Регионалното депо за отпадъци в гр. Никопол.

Строителни отпадъци се депонират в Регионално депо – Русе в изградени две клетки за строителни отпадъци, а в Регионалните депа Разград и Силистра се депонират смесено с битовите отпадъци. Към момента функционира една инсталация за рециклиране на строителни отпадъци, която е разположена в непосредствена близост до РД – Русе. През 2018 г. в инсталацията са преработени 16 138 т, в това число от клетката на РД – Русе – 4 980 т.

Радиационна обстановка

Обобщените данни в СЦР за средногодишните стойности на мощността на еквивалентна доза на радиационния гама фон за 2018 г. не се отличават от характерните за региона.

По отношение на *атмосферната радиоактивност* през 2018 г. не са регистрирани повишения на специфичната активност на естествени и техногенни радионуклиди в атмосферния въздух в нито един от мониторинговите пунктове. Измерените стойности не се отличават от предходните години.

Радиологичният мониторинг на повърхностни води и радиологичният мониторинг на необработваеми почви не установява изменение на характерните за отделните пунктове стойности на естествените и техногенните радионуклиди в анализираните през 2018 г. проби.

Акустична среда

Най-силно засегнати от високи шумови нива са агломерациите с население над 100 хил. жители, поради което те попадат в обхвата на Директива 2002/49/ЕО относно оценката и управлението на шума в околната среда, транспонирана в националното ни законодателство чрез Закона за защита от шума в околната среда. Цитираната директива изисква от държавите членки на петгодишен период да разработват стратегически карти на шума и планове за действие към тях за всички обекти от обхвата ѝ. За Северния централен регион това е гр. Русе. Разработената през 2017 г. шумова карта на агломерация Русе показва, че 21 % от населението е изложено на ниво на нощен шум (показателя Lнощ) от автомобилен трафик от над 50 dB(A). Съгласно публикуваните през 2018 г. „Насоки на Световната здравна организация (СЗО) относно шума в околната среда за Европейския регион“ се счита, че продължителното излагане на такова ниво на шума би могло да окаже вредно въздействие, както и да доведе до различни заболявания, като силен дискомфорт; сериозни смущения на съня, сърдечно-съдови заболявания и др. Седмата програма за действие за околната среда поставя ясна цел за значително намаляване на шумовото замърсяване в Съюза до 2020 г., приближавайки се в по-голяма степен до препоръчваните от СЗО нива. Необходимо е актуализиране на политиката относно шума, като при разработването на Плановете за действие към шумовите карти на агломерациите се прилагат най-новите научни открития и доказателства, както и високоефективни мерки за намаляване на шума при източника, включително подобрения в проектирането на градските райони.

Шумовото натоварване е характерно за големите населени места и затова те попадат под наблюдение и в системата за мониторинг. Поради специфичните особености всеки голям град е с различни шумови характеристики и динамика.

В гр. Русе преобладаващият шум през 2017 г. е в диапазона 63–67 dBA – 14 пункта. Спрямо 2010 г. се отчита намаляване с 2 броя на пунктовете с наднормен шум – съответно от 26 бр. на 24 бр. Отчита се и увеличение с 1 бр. спрямо 2014 г.

В гр. Велико Търново се наблюдава плавно намаление на броя на пунктовете с наднормен шум – от 14 през 2010 г. на 13 през 2014 г. до 12 бр. през 2017 г. Остава високо нивото на шума в районите с интензивен автомобилен трафик, в зоните с промишлени източници на шум и край обектите с усилена шумозащита.

В гр. Свищов през 2017 г. броят на пунктовете с наднормен шум намалява на 8 бр. от 11 бр. през 2014 г. и също 11 бр. през 2010 г.

В гр. Габрово най-висока стойност на еквивалентно ниво на шум е измерена в пункт, разположен на територия, подложена на интензивен автомобилен трафик – Консултативна поликлиника , ул. „Брянска“ № 1. Пунктовете над нормата са 16 броя срещу 15 през 2014 г. и 14 бр. през 2010 г. В повечето пунктове максималните стойности на еквивалентните нива на шум са повишени спрямо предходните години.

В гр. Разград резултатите от измерванията през 2017 г. показват, че броят на пунктовете се запазва спрямо 2010 г. на 9 бр. Основният шумов фон се създава от автомобилите – леки и товарни, и тези на масовият градски транспорт.

В гр. Силистра броят на пунктовете с наднормени стойности на нивата на шум се е увеличил през 2017 г. на 14 бр. при 13 броя през 2014 г. и 9 броя през 2010 г. Счита се, че това увеличение е резултат от засиления трафик на транзитно преминаващи тежкотоварни автомобили на вход/изход през ГКПП – Силистра и от строителни работи по водния цикъл

Видно е, че преобладаваща тенденция в големите населени места на СЦР е намаляване на шумовите нива. Това е характерно за градовете Русе, Велико Търново и Свищов. Известно увеличение се отчита в градовете Габрово и Силистра, а за Разград е характерно запазване на шумовите нива.

Шумът в околната среда, причинен от транспортните, промишлените и ремонтните дейности, е един от главните екологични проблеми в урбанизираните територии. Шумът е един от основните фактори с неблагоприятно въздействие върху населението в големите градове.

Национална екологична мрежа

НЕМ в СЦР обхваща 3 219,221 km^2, или 21,74 % от общата площ на региона. Това е регионът с най-нисък дял на обектите на НЕМ в страната.

Защитените територии (ЗТ) в региона (с отчитане на припокриванията) са общо 465,374 km^2, или 4,32 %, което е под средното за страната. След СЦР се нарежда единствено СИР.

На областно ниво с най-висок дял на ЗТ е област Габрово – 13,46 %, което е значително над средното национално ниво. Останалите области са значително под националното ниво, със стойности между 0,35 до 2,52 %.

Общо в 5 общини липсват ЗТ: Завет, Борово, Дулово, Златарица и Полски Тръмбеш. В общо 9 общини ЗТ са между 0,1 % и 1 %. С най-висок дял в региона са общините Трявна – 44 % и Габрово – 28 %.

Защитените зони (ЗЗ) включват както ЗЗ по Директивата за птиците, така и ЗЗ по Директивата за местообитанията.

В СЦР общо ЗЗ и по двете Директиви (с отчитане на припокриванията) обхващат територия от 3 200,977 km^2, което представлява 21,61 % от територията на региона. Това са най-ниските стойности за регионите в страната.

Преобладаващи в региона са ЗЗ по Директивата за местообитанията – 16,48 %, срещу 12,11 % за ЗЗ по Директивата за птиците.

На областно ниво само област Силистра е с дял на ЗЗ над средния за страната – 39,70 %. Останалите области са с дял между 10,35 % и 27,25 %. Делът на ЗЗ варира в изключително големи граници в различните общини, например от 78,64 % за община Алфатар до 0,30 % за община Златарица.

Делът на НЕМ е много близък или равен на дела на ЗЗ поради факта, че в много голяма степен защитените зони припокриват защитените територии.

Дълготрайни материални активи с екологично предназначение

За периода 2010–2017 г. ДМА-ЕП в СЦР нарастват значително – около 3,4 пъти, като най-значително е увеличението през 2014 и 2015 г. Въпреки това в регионален план с най-големи ДМА-ЕП се откроява Югоизточният регион с 3,2 млрд. лв. След него се нарежда Югозападният регион с 2 млрд. лв. Следват Южният централен регион, Северозападният регион, Североизточният регион и на последно място Северният централен регион.

На областно ниво различията са големи. По отношение на ДМА-ЕП над всички области се откроява област Велико Търново – 211 761 хил. лв. Останалите области са с ДМА-ЕП в диапазона 136–151 млн. лв.

Таблица 3: Наличност на дълготрайни материални активи с екологично предназначение (ДМА-ЕП) за периода 2010–2017 г. в хил. лв.

Региони/Област	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
България	**4 052 992**	**4 696 299**	**4 948 477**	**5 871 089**	**6 616 984**	**8 343 100**	**9 045 451**	**9 468 298**
СЦР	**228 787**	**246 037**	**299 594**	**358 685**	**438 738**	**608 656**	**730 735**	**770 345**
Велико Търново	57 783	69 558	72 470	76 369	132 163	188 170	210 722	211 761
Габрово	32 215	32 325	30 557	37 097	43 318	81 493	87 367	128 068
Разград	36 758	39 127	40 603	56 447	36 246	110 220	145 699	141 663
Русе	62 618	64 676	113 139	130 801	143 475	144 221	150 549	151 874
Силистра	39 413	40 351	42 825	57 971	83 536	84 552	136 398	136 979
Северозападен	611 779	656 735	592 388	605 943	649 158	827 715	992 357	1 014 851
Североизточен	394 925	501 332	556 835	674 907	719 400	941 952	939 951	952 616
Югозападен	1 437 710	1 655 734	1 234 808	1 676 198	1 403 631	1 707 895	1 879 077	2 103 843
Южен Централен	626 182	698 528	772 599	906 826	1 065 937	1 329 107	1 367 884	1 418 936
Югоизточен	753 609	937 933	1 492 253	1 648 530	2 340 120	2 927 775	3 135 447	3 207 707

Източник: НСИ

2.2.3. Влияние на глобалните климатични промени, природни рискове, рискови територии и зони

Според изчисления индекс на уязвимост от климатичните промени за регионите по NUTS 2 за целия ЕС, Северният централен регион попада в пета група (от общо 6) с най-висока уязвимост. Най-чувствителните сектори към климатичните изменения са селското стопанство, туризмът, управлението на водните ресурси и горският фонд.

Влиянието на глобалните климатични промени е най-отчетливо при средните годишни температури и средните годишни валежи.

През 2017 г. сравнението за Северния централен регион спрямо средната температура за базисния период 1961–1990 г. показва продължаваща тенденция за покачване на средната годишна температура. През 2017 г. аномалията на средната годишна температура на въздуха в административните области на региона варира от +0,5–0,8 °C до +1,3–1,4 °C (за териториите с н.в. до 800 m). По области отклонението на средната годишна температура на въздуха (в °C) през 2017 г. спрямо климатичните норми 1961–1990 г. е следното:

- отклонение 1,3–1,4°C – области Велико Търново и Разград;
- отклонение 1,1–1,2°C – области Русе и Силистра;
- отклонение 0,5–0,8°C – област Габрово

Най-топъл, с най-големи положителни отклонения на средномесечната температура на въздуха от нормата, е месец март. Най-студеният месец е януари, с най-големи температурни аномалии.

През 2017 г. повече валежи спрямо нормата са паднали във всички области на СЦР. Въобще, регионът е сред тези с най-голямо увеличение на валежите вследствие климатичните промени. По области разпределението е следното:

- отклонение 140–160 % – област Силистра;
- отклонение 120–140 % – област Русе;
- отклонение 100 %–120 % – области Габрово, Велико Търново и Разград

С най-голямо увеличение на валежите за страната през 2017 г. се откроява област Силистра със 162 %.

Най-дъждовният месец е октомври, с валежи средно 2,5–3 пъти повече от месечната норма. Най-сух е месец август.

Климатичните сценарии за България са разработени в НИМХ-БАН в рамките на проекта CECILIA. Проведени са симулации на регионалния климат за бъдещето за два интервала – „близко бъдеще“ (2021–2050 г.) и „далечно бъдеще“ (2071–2100 г.), като резултатите за тенденциите (т.е. изменението спрямо сегашния референтен климатичен период 1961–1990 г.) са за средната годишна температурата на въздуха и средната годишна валежна сума.

По отношение на температурата за СЦР, както и за цялата страна се очаква положителен тренд, т.е. очаква се увеличение на средногодишната температура, като това увеличение е с около 1,5–2°C за близкото и между 2,5 и 3,5°C за далечното бъдеще.

При годишните валежи през първия период също се очаква увеличение на валежите. През втория период е възможно тенденцията да се промени и в отделни части да се стигне до отрицателна тенденция.

През последните години се увеличава честотата на природните бедствия. Наблюдавани са серия от бедствени ситуации, свързани главно с развитието на мощни конвективни бури, които са предизвикали сериозни материални щети и човешки жертви в редица региони на България. Последици от тези процеси са и зачестилите наводнения.

В пределите на СЦР са определени ***райони със значителен потенциален риск от наводнения*** (***РЗПРН)*** според ПУРН на Дунавския район. Тези рискови райони са съсредоточени предимно по Дунавския бряг, където са и най-значителни по площ. С по-ограничени площи са РЗПРН по долините на дунавските притоци. Като е използвал данни от МОСВ, ИАОС и БДДР, НЦТР е обработил и групирал общините в СЦР по дял на територията под заплаха. В региона се включват 3 общини с висок дял на територията под заплаха 10–20 % и 3 общини с дял 5–10 %:

- 10 % – 20 % – Свищов, Сливо поле, Тутракан;
- 5 % – 10 % – Бяла, Ценово, Силистра.

В общо 11 общини се счита, че няма заплаха от наводнения.

Таблица 4: Дял на териториите под заплаха от наводнения

Регион	Отн. дял от територията под заплаха от наводнение
Северозападен	3,45 %
Северен централен	2,63 %
Североизточен	1,37 %
Югоизточен	1,32 %
Югозападен	0,33 %
Южен централен	0,81 %
България	1,59 %

Източник: ПУРБ

СЦР е на второ място в страната по дял на териториите под заплаха от наводнения.

СЦР е и на второ място в страната след СЗР с най-значимо развитие на ***свлачищните процеси***. В СЦР от свлачищни процеси са засегнати най-вече общините, разположени по високия Дунавски бряг, а така също и тези по десните брегове на дунавските притоци. Активизацията на свлачищата е пряко свързана с климатичните промени и най-вече с интензивните валежи.

Обработените от ИАОС данни на МРРБ по отношение на площта на регистрираните свлачища към края на 2017 г. подреждат областите в страната в 8 групи. Групата с най-големи площи регистрирани свлачища липсва в СЦР. В следващата седма група с много големи площи попада област Велико Търново. В шеста група по площ на свлачищата попада област Русе. Следват в пета група – област Габрово, в четвърта група – област Силистра и във втора група – област Разград.

През последните години е постигната целта за ограничаване на риска от възникване и разрастване на свлачищни процеси и предварителен контрол на строителството в свлачищни райони.

2.3. Социално-икономически условия и характеристики

2.3.1. Демография

Брой и възрастова структура на населението

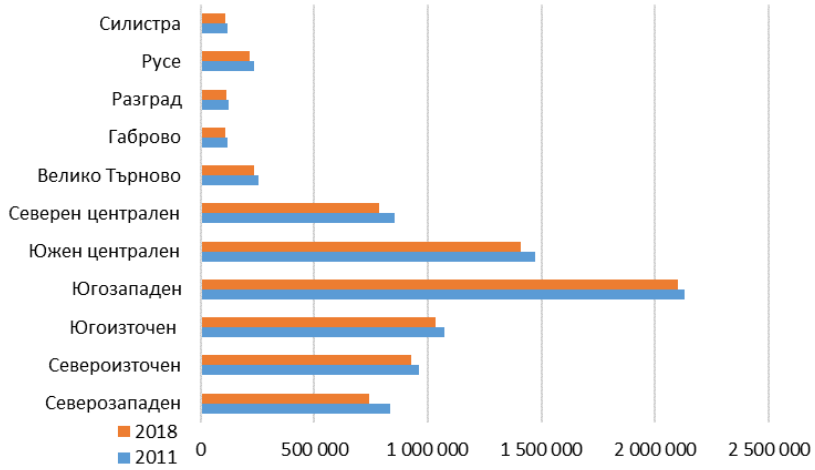
Към 31 декември 2018 г. населението на Северния централен регион е 784 168 души, което представлява 11,2 % от населението на България. В сравнение с края на 2011 г. населението на региона намалява с 69 300 души, или с 8,1 % (средногодишен темп на намаление 1,2 %). За 7 години регионът е загубил население повече от населението на град Велико Търново. По региони само Северозападният регион има по-голямо намаление, като с големи темпове е намалението в област Габрово.

Таблица 5: Население по региони към 31.12.2011 г. – 2018 г.

Региони/Област	Население – брой		Прираст	
	2011 г.	2018 г.	брой	%
България	**7 327 224**	**7 000 039**	**-327 185**	**-4,5**
Северен централен	**853 468**	**784 168**	**-6 300**	**-8,1**
Велико Търново	256 279	235 708	-20 571	-8,0
Габрово	121 389	108 404	-12 985	-10,7
Разград	123 600	112 229	-11 371	-9,2
Русе	233 767	218 556	-15 211	-6,5
Силистра	118 433	109 271	-9 162	-7,7
Северозападен	836 601	742 304	-94 297	-11,3
Североизточен	961 965	929 035	-32 930	-3,4
Югозападен	1 072 850	1 032 079	-40 771	-3,8
Южен Централен	2 131 233	2 102 205	-29 028	-1,4
Югоизточен	1 471 107	1 410 248	-60 859	-4,1

Източник: НСИ, обработка НЦТР ЕАД

Фигура 3. Население по региони и области от СЦР

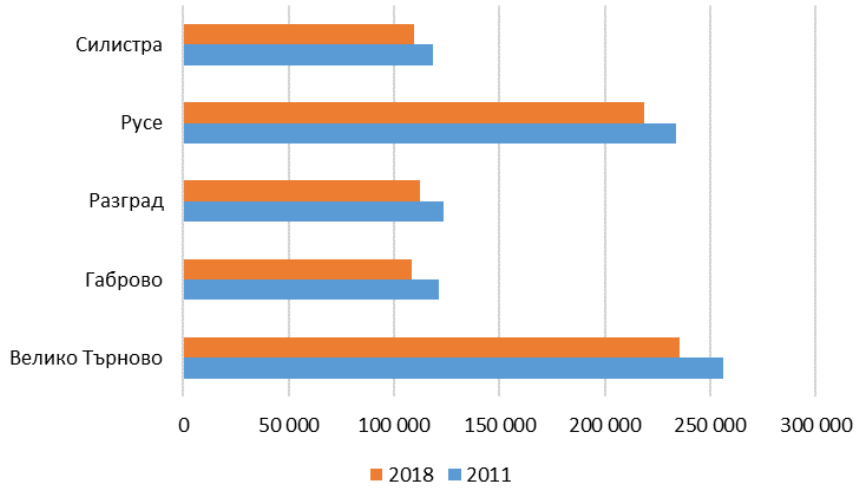
Източник: *НСИ, обработка НЦТР ЕАД*

Продължава процесът на застаряване на населението в региона, който е характерен и за другите региони в страната, но в Северния централен регион то е с по-високи стойности от средните за страната. Само Северозападният регион е с по-неблагоприятни стойности. В

края на 2018 г. лицата на 65 и повече навършени години са 187 930, или 24,0 % от населението на региона. В сравнение с 2011 г. делът на населението в тази възрастова група нараства с 3,3 процентни пункта.

Общо за ЕС-28 относителният дял на населението на 65 и повече години е 19,7 %.

Фигура 4. Население в СЦР по области

Източник: НСИ, обработка НЦТР ЕАД

По области делът на лицата на 65 и повече навършени години е най-висок в областите Габрово (28,6 %) и Силистра (26,8 %). Общо в петте области този дял е значително над средния за страната (21,3 %).

В общински аспект делът на лицата на 65 и повече навършени години е най-висок в общините Иваново (38,1 %), Ценово (36,4 %), Борово (32,5 %) и Трявна (32,5 %). Само в 8 общини този дял е над средния за страната.

Възрастовата структура в 8 общини[9] е силно деформирана и не може да осигури нито възпроизводството на населението, нито възпроизводството на трудовия потенциал. Това са малки общини, разположени основно в областите Велико Търново, Габрово и Русе.

Към 31.12.2018 г. **децата до 15 години в региона са 100 910, или 12,9 % от общия брой на населението,** като спрямо 2011 г. този дял се увеличава с 0,7 процентни пункта (3 578 д.).

По региони относителният дял на населението до 15 години е най-висок в Югоизточен регион (15,9 %), а най-нисък – в Северен централен регион (12,9 %).

Относителният дял на населението под 15 години е най-висок в областите Разград и Силистра – 13,7 % от населението на областта, а най нисък в област Габрово – 11,6 %.

Относителният дял на населението под 15 години е най-висок в общините Кайнарджа – 23,9 %, Стражица – 17,1 % и Дулово – 16,2 % от населението на общината. Общо в

[9] Населението над 65 години е над 30 %.

38 общини този дял е под общия за страната, като най-нисък е в общините Иваново – 7,7 %, Трявна – 8,9 % и Ценово – 9,2 %.

Към 31.12.2018 г. населението във възрастовата група 15–64 години в региона е 495 328 души**, или 63,2 % от общия брой на населението,** като спрямо 2011 г. този дял намалява с 3,8 процентни пункта.

По региони относителният дял на населението в тази възрастова група е най-висок в Югозападен регион (66,6 %), а с най-неблагоприятни стойности е Северозападен регион (60,3 %), следван от Северен централен и Югоизточен регион с по 63,2 %.

На ниво област само област Разград (64,7 %) е с малко по-добри показатели от средните за страната, докато в другите 4 области относителният дял е под средния за страната, като най-неблагоприятна е ситуацията в област Габрово – 59,7 %.

Относителният дял на населението в тази възрастова група е най-висок в общините Велико Търново – 66,9 %, Лозница – 66,9 % и Русе – 65,7 % от населението на общината. В 27 общини този дял е под общия за страната, като най-нисък е в общините Иваново – 54,2 %, Ценово – 55,4 %, Сухиндол – 56,5 % и Полски Тръмбеш – 56,7 %.

За влошаването на възрастовата структура в региона съществено допринесоха мащабните емиграционни процеси към големите икономически центрове предимно сред младите възрастови групи. Емигрирането на цели млади семейства (заедно с децата) обуслови ускоряването на процеса на остаряване.

Към 31.12.2018 г. ***общият коефициент на възрастова зависимост[10] в региона е 58,3 %***, или на всяко лице в зависимите възрасти (под 15 и над 65 години) се падат по-малко от две лица в активна възраст. За сравнение, през 2011 и 2017 г. този коефициент е бил съответно 49,3 % и 57,2 %.

Коефициентът на възрастова зависимост е с най-благоприятни показатели в Югозападен регион – 50,6 %, а с най негативни показатели е Северозападен регион – 65,8 %, следван от Северен централен регион – 58,3 %.

В 2 области този показател е под средния за страната (Разград – 54,7 % и Русе – 55,4 %). В 3 от областите на региона този показател е над средния за страната (55,5 %), като най-неблагоприятно е съотношението в област Габрово (67,4 %).

По общини най-благоприятно е това съотношение в 8 общини, като само те имат по-добър коефициент от средния за страната. В останалите 28 общини този показател е под средния за страната, като-най неблагоприятно е това съотношение в общините Иваново – 84,6 % и Ценово – 80,6 %.

Териториално разпределение на населението

Териториалното разпределение на населението се определя от **естественото движение на населението (раждания и умирания), както и от вътрешната и външната миграция**. Чисто статистическо влияние върху териториалното разпределение на населението оказват

[10] Коефициентът на възрастова зависимост показва броя на лицата от населението в „зависимите“ възрасти (населението под 15 и на 65 и повече навършени години) на 100 лица от населението в „независимите“ възрасти (от 15 до 64 години). Изчислява се в проценти.

и промените в административно-териториалното деление на страната (сливане на населени места, преминаване на населени места от една община към друга).

Към 31.12.2018 г. в градовете живеят 527 353 души, или 67,3 %, а в селата – 256 815 души, или 32,7 % от населението на региона.

Към края на 2018 г. населените места в Северния централен регион са 989. От тях 39 са градове и 950 – села.

Населените места без население са 119. Те са разположени в областите Габрово и Велико Търново – съответно 64 и 55. Общият брой на селата с население до 10 жители е 216, а 147 са населените места с население от 11 до 50 души, или в 33,8 % от населените места живеят от 1 до 50 души включително.

С население над 50 хил. души са 2 града в региона, в които живеят 15,4 % от населението на региона. В град Русе с население над 100 хил. души живеят 18,2 % от населението на региона.

Най-голяма е групата на населените места с население между 101 и 500 души – 23,3 %, където живее 8,1 % от населението на региона.

Таблица 6: Населени места в Северен централен регион според броя на населението към 31.12.2018 г.

Размер на населеното място	Населени места		Население	
	брой	%	брой	%
Общо	**989**	**100**	**784 168**	**100**
Без население	119	12,0	0	0
1–10	216	21,8	986	0,1
0–50	147	14,9	3 611	0,5
51–100	58	5,9	4 167	0,5
101–500	230	23,3	63 689	8,1
501–1000	116	11,7	80 614	10,3
1 001–10 000	95	9,6	230 725	29,4
10 001–50 000	5	0,5	136 446	17,4
50 001–100 000	2	0,2	121 028	15,4
100 000 и повече	1	0,1	142 902	18,2

Източник: НСИ, обработка НЦТР ЕАД

Области

Най-малка по население е област Габрово, в която живеят 108 404 души, или 13,9 % от населението на региона, а най-голяма е област Велико Търново – 235 708 души (30,1 %). В останалите три области населението е общо 440 056 души, или 56,1 % от населението на региона.

Населението във всички области намалява през 2018 г. спрямо 2011 г., като най-голямо е намалението за областите Габрово – с 10,7 % и Разград – с 9,2 %.

Общини

Към 31.12.2018 г. в Северния централен регион има 36 общини. Според броя на населението те се разпределят както следва:

Таблица 7: Размер на общините в Северен централен регион според броя на населението им към 31.12.2018 г.

Размер на общината	Общини		Население	
	брой	%	брой	%
Общо	**36**	**100**	**784 168**	**100**
до 5 999	8	22,2	33 974	4,3
6 000–19 999	17	47,2	175 873	22,4
20 001–49 999	8	22,2	270 453	34,5
50 000–99 999	2	5,6	144 458	18,4
над 100 000	1	2,8	159 410	20,4

Източник: НСИ, обработка НЦТР ЕАД

Средният брой лица, изчислени за една община към 31.12.2018 г., е 21 782 лица.

Неравномерно е разпределението на населението и по общини. В 8 общини с население под 6 000 души[11] живеят едва 4,3 % от населението на региона. Критично малкият брой на населението в една община поставя под въпрос самостоятелното ѝ съществуване. В същото време в 1 община с население над 100 хил. души живеят 20,3 % от населението на региона. Най-голяма по население е община Русе (159 410), следвана от общините Велико Търново (86 833) и Габрово (57 624). Най-малката община е Сухиндол – 2 255 души, следвана от общините Алфатар (2 655) и Златарица (3 683) души.

За периода 2011–2018 г. само община Кайнарджа увеличава минимално населението си с 17 души, в останалите 35 общини на региона населението намалява. Със значително намаление на населението са общините Русе – 7 471 души (-4,5 %), Габрово – 6 920 души (-10,7 %), Свищов – 6 809 души (-16,1 %), Силистра – 5 069 души (-10,0 %), Горна Оряховица – 4 145 души (-9,0 %), Разград – 3 962 души (-7,9 %) и Севлиево – 3 499 души (-9,8 %).

Градове

Към края на 2018 г. градовете в региона са 39 и в тях живеят 527 353 души, като в края на 2011 г. в тях са живели 568 743 души, или за 7 години населението намалява с 41 390 души (-7,3 %). През последните 7 години няма обявени нови градове.

Според съществуващия брой на населението им градовете се категоризират[12] както следва:

[11] Чл. 8, ал. 1 на Закона за административно-териториалното устройство на Република България (обн. ДВ бр. 63/1995 г., посл. изм. ДВ бр. 58/2017 г.) поставя като основно изискване за създаване на нова община наличие на население над 6 000 души

[12] Съгласно Наредба № 7 от 22 декември 2003 г. за правила и нормативи за устройство на отделните територии и устройствени зони.

Таблица 8: Големина на градовете в СЦР според броя на населението им към 31.12.2018 г.

Големина на градовете	Градове		Население	
	брой	%	брой	%
Общо	**39**	**100**	**527 353**	**100**
Много големи над 200 хил. д.	0	0	0	0
Големи от 100 до 200 хил. д.	1	2,6	142 902	27,1
Средни от 30 до 100 хил. д.	4	10,3	183 071	34,7
Малки от 10 до 30 хил. д.	3	7,7	74 403	14,1
Много малки до 10 хил. д.	31	79,5	126 977	24,1

Източник: НСИ, обработка НЦТР ЕАД

Значително през този период намалява населението на градовете Русе – 6 232 д. (-4,2 %), Габрово – 6 198 д. (-10,6 %), Свищов – 4 784 д. (-16,0 %), Силистра – 3 762 д. (-9,5 %), Разград – 2 841 д. (-8,5 %), Горна Оряховица – 2 560 д. (-8,1 %) и Севлиево – 2 052 д. (-9,1 %).

Намаляването на населението в региона е съпроводено и с друго негативно явление – миграция на населението към големите икономически центрове и чужбина.

В областните центрове живее 41,6 % от населението на региона, а неравномерното разпределение става проблем и за ефективното усвояване на ресурсите в една голяма част от територията на региона.

Естествен и механичен прираст на населението

Броят и структурите на населението се определят от размерите и интензивността на неговото естествено и механично (миграционно) движение.

Естествен прираст

Разликата между живородените и умрелите представлява естественият прираст на населението. След 1990 г. демографското развитие на страната и региона се характеризира с отрицателен естествен прираст на населението. *През 2018 г. в резултат на отрицателния естествен прираст населението на региона е намаляло със 7 968 души.*

Намалението на населението, измерено чрез *коефициента на естествен прираст, през 2018 г. е минус 10,1 ‰[13], а през 2011 г. е минус 8,0 ‰.* Коефициентът на естествен прираст в градовете е минус 7,3 ‰, а в селата – минус 15,9 ‰.

Коефициентът на естествен прираст за ЕС-28 е минус 0,4 ‰.

В периода 2011–2018 г. всички области в региона имат отрицателен естествен прираст.

Наблюдават се значителни различия между регионите от ниво 2 по отношение на коефициентите на естествен прираст. В ЮЗР естественият прираст е (-4,3‰) и се дължи на област София (столична община), докато в СЦР е (-10,1 ‰).

През 2018 г. с най-малки по стойности коефициенти на отрицателен естествен прираст е област Разград (-8,7‰). С най-голямо намаление на населението вследствие на високия

[13] Разлика между броя на живородените и броя на умрелите на 1 000 души от средногодишния брой на населението.

отрицателен естествен прираст са област Велико Търново – минус 13,2 ‰ и област Силистра – минус 10,5 ‰.

През 2018 г. всичките 36 общини имат **отрицателен естествен прираст**, като през 2018 г. само 5 общини имат по-благоприятен коефициент на естествен прираст от средния за страната (-6,5 ‰): Кайнарджа (-0,4 ‰), Велико Търново (-4,8 ‰), Самуил (-5,1 ‰), Дулово (-5,9 ‰) и Стражица (-6,4 ‰).

С по-неблагоприятен коефициент от средния за страната са 31 общини, като по-големите са Русе (-7,2 ‰), Разград (-8,0 ‰), Горна Оряховица (-8,5 ‰), Свищов (-10,1 ‰), Силистра (-12,2 ‰) и Габрово (-12,2 ‰). В 6 общини коефициентът на естествен прираст е 3 пъти по-неблагоприятен от средния за страната: Две могили (-20,0 ‰), Борово (-23,1 ‰), Алфатар (-23,2 ‰), Иваново (-24,4 ‰), Ценово (-26,0 ‰) и Сухиндол (-27,1 ‰).

В сравнение с равнището на диференциация между областите, междуобщинските различия са по-ясно изразени. Най-значителните вариации се наблюдават между общините на област Велико Търново, където най-ниската стойност на коефициента на естествен прираст е (-4,8 ‰) във Велико Търново, а най-високата (-27,1‰) е в Сухиндол. По правило наличието на нееднородно развити общини в една област предполага по-голяма диференциация.

Механичен прираст

Съществено влияние върху броя и структурите на населението в региона оказва и механичният прираст. Той се формира като разлика между броя на заселилите се и изселилите се от региона. Коефициентът на механичен прираст в региона през 2011 г. е (-2,1 ‰), а през 2018 г. (-3,6 ‰), като за страната през 2018 г. е (-0,5‰). Или механичният прираст в региона е с много по-неблагоприятни показатели от средните за страната.

През 2018 г. всичките 5 области имат отрицателен механичен прираст. С най-голямо намаление на населението в резултат на отрицателния механичен прираст са областите Велико Търново с 1 183 д. (-5,0 ‰) и Русе д 631 д. (-2,9 ‰),

През 2018 г. 7 общини имат положителен механичен прираст, като по-значителен е прирастът в община Велико Търново със 137 д. (1,6 ‰), Дулово с 59 д. (2,1 ‰) и Алфатар с 27 д. (10,1 ‰). В 4 общини механичният прираст се движи в границите от 1 до 11 д.

Останалите 29 общини имат отрицателен механичен прираст. С най-голямо намаление на населението в резултат на отрицателния механичен прираст са общините Свищов (-904 д.), Русе (-259 д.), Габрово (-231 д.) и Горна Оряховица (-223 д.).

Гъстота на населението

Териториалните диспропорции могат да бъдат идентифицирани чрез показателя *гъстота на населението*. Гъстотата на населението в края на 2018 г. в Северозападния регион е 53,5 д/km^2 и е под средна за страната (63,4 д/km^2). Тя се влияе от механичното и естественото движение на населението, както и от процеса на урбанизация.

Данните за гъстотата на населението показват неравномерно разпределение на населението по територията на региона. По области гъстотата на населението е в широк диапазон от 38,4 д/km^2 в област Силистра до 76,4 д/km^2 в област Русе.

Междуобщинските различия в региона са високи, като гъстотата на населението е в широк диапазон: от 10,7 д/km^2 в община Алфатар до 280,6 д/km^2 в община Русе. В 7 общини

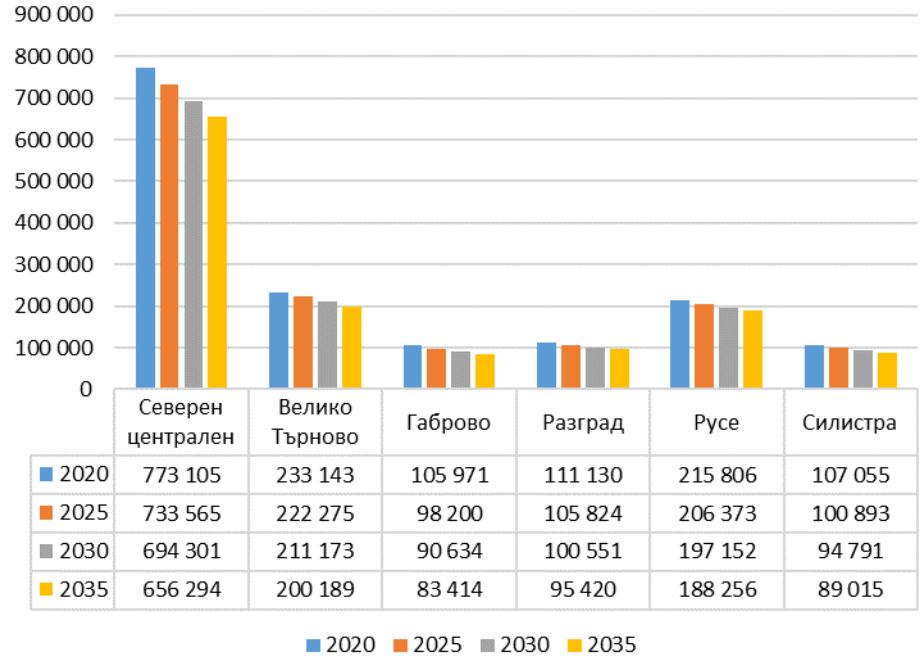
гъстотата на населението е под 20,0 д/km^2 и те са разположени в областите Велико Търново (2), Русе (2) и Силистра (3). Съставните селищата на тези общини са изложени на риск от обезлюдяване.

Причината за тези значителни различния е наличието както на слабо населени общини и области, така и на центрове, в които е концентрирано огромен брой население.

Прогноза за демографското развитие на региона

В Националния статистически институт е разработена тривариантна целева прогноза за демографското развитие на страната в перспектива до 2080 година. Вариантите на демографската прогноза са съобразени с методологията и количествените хипотези за възпроизводствените процеси на населението, разработени от Евростат. Първият вариант (при хипотеза за конвергентност) се определя като *реалистичен* и е съобразен с нормативните изисквания на ЕС за демографското и социално-икономическото развитие на държавите членки; вторият вариант се определя като *оптимистичен* (относително ускоряване) и при него се предполага, че демографските процеси ще протичат при благоприятни социално-икономически условия; третият вариант се определя като *песимистичен* (относително забавяне) и развитието на населението е прогнозирано при хипотези за неблагоприятни социално-икономически процеси в региона. По варианти състоянието прогнозното развитие на броя на населението на региона към 2035 г. е следното:

Фигура 5. Прогноза за населението в СЦР – I реалистичен вариант

	Северен централен	Велико Търново	Габрово	Разград	Русе	Силистра
2020	773 105	233 143	105 971	111 130	215 806	107 055
2025	733 565	222 275	98 200	105 824	206 373	100 893
2030	694 301	211 173	90 634	100 551	197 152	94 791
2035	656 294	200 189	83 414	95 420	188 256	89 015

Източник: НСИ, обработка НЦТР ЕАД

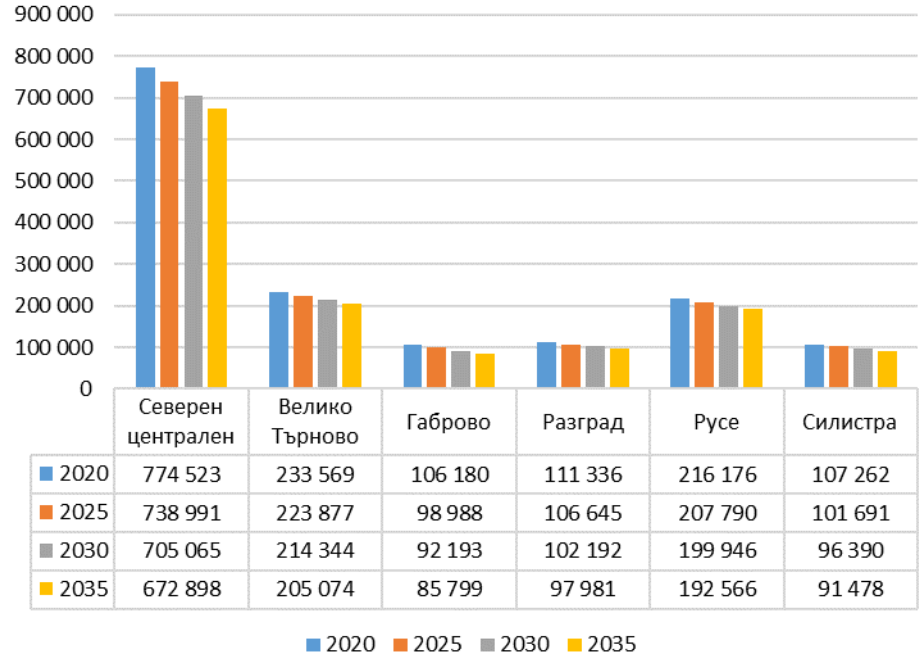
Таблица 9: Прогноза за населението в Северен централен регион по области – вариант I реалистичен

Регион/Област	2020	2025	2030	2035
Северен централен	**773 105**	**733 565**	**694 301**	**656 294**
Велико Търново	233 143	222 275	211 173	200 189
Габрово	105 971	98 200	90 634	83 414
Разград	111 130	105 824	100 551	95 420
Русе	215 806	206 373	197 152	188 256
Силистра	107 055	100 893	94 791	89 015

Източник: НСИ

Оптимистичен (Относително ускоряване) – 590 204 д. (2035 г.). Намаление за прогнозния период със 101 625 д., или с 13,1 %.

Фигура 6. Прогноза за населението в СЦР – II оптимистичен вариант

	Северен централен	Велико Търново	Габрово	Разград	Русе	Силистра
2020	774 523	233 569	106 180	111 336	216 176	107 262
2025	738 991	223 877	98 988	106 645	207 790	101 691
2030	705 065	214 344	92 193	102 192	199 946	96 390
2035	672 898	205 074	85 799	97 981	192 566	91 478

Източник: НСИ, обработка НЦТР ЕАД

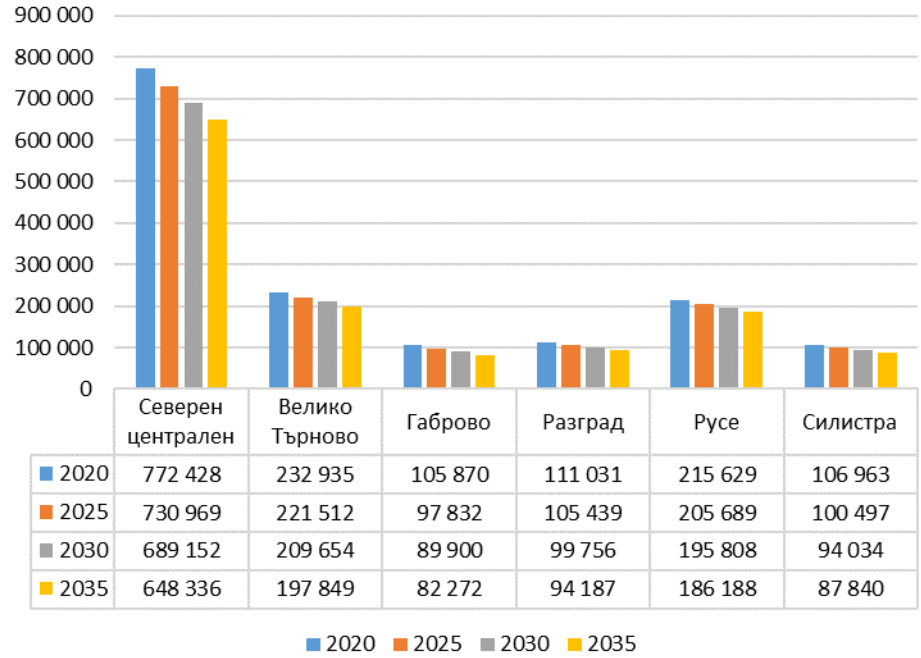
Таблица 10: Прогноза за населението в Северен централен регион по области – вариант II оптимистичен

Регион/Област	2020	2025	2030	2035
Северен централен	**774 523**	**738 991**	**705 065**	**672 898**
Велико Търново	233 569	223 877	214 344	205 074
Габрово	106 180	98 988	92 193	85 799
Разград	111 336	106 645	102 192	97 981
Русе	216 176	207 790	199 946	192 566
Силистра	107 262	101 691	96 390	91 478

Източник: НСИ

Песимистичен (Относително забавяне) – 648 336 д. (2035 г.). Намаление за прогнозния период съответно със 124 092 д., или с 16,1 %.

Фигура 7. Прогноза за населението в СЦР – вариант III песимистичен

	Северен централен	Велико Търново	Габрово	Разград	Русе	Силистра
2020	772 428	232 935	105 870	111 031	215 629	106 963
2025	730 969	221 512	97 832	105 439	205 689	100 497
2030	689 152	209 654	89 900	99 756	195 808	94 034
2035	648 336	197 849	82 272	94 187	186 188	87 840

Източник: НСИ, обработка НЦТР ЕАД

Таблица 11: Прогноза за населението в Северен централен регион – вариант III песимистичен

Регион/Област	2020	2025	2030	2035
Северен централен	**772 428**	**730 969**	**689 152**	**648 336**
Велико Търново	232 935	221 512	209 654	197 849
Габрово	105 870	97 832	89 900	82 272
Разград	111 031	105 439	99 756	94 187
Русе	215 629	205 689	195 808	186 188
Силистра	106 963	100 497	94 034	87 840

Източник: НСИ

И по трите варианта според направената прогноза населението ще намалява и застарява. Голямата пречка пред икономическия растеж ще бъде значителното свиване на населението като цяло, както и конкретно на населението в трудоспособна възраст. Въпреки че коефициентите на демографска зависимост в региона остават почти непроменени в дългосрочен план, номинално населението във всички възрастови групи ще се свива чувствително.

Освен намаляване на населението в периода 2020–2035 г. и по трите варианта, прогнозата е за значителни изменения в структурата на населението; ще има по-малко лица в трудоспособна възраст, които ще издържат останалата част от населението.

Абсолютният и относителният дял на населението на възраст над 65 години ще нарастват. Очакванията са до 2035 г. този процент да е около 28,0 %. Това ще постави под въпрос

Проектът се финансира по бюджетна линия BG16RFOP001-8.002.0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, финансирана по Приоритетна ос 8 „Техническа помощ” на Оперативна програма „Региони в растеж” 2014-2020.

устойчивостта на осигурителната система: от едната страна ще има много получаващи, а от другата – все по-намаляващ брой работещи, т.е. внасящи осигуровки и данъци.

Застаряването на населението ще увеличава грижата за старите хора, а незадоволителните условия и недостатъчният капацитет на държавните старчески домове ще наложат нуждата от създаването на по-добре поддържани частни старчески домове.

Влошаването на възрастовата структура на населението ще рефлектира и върху размера и качеството на трудовите ресурси. Застаряването на работната сила в условия на динамичен пазар на труда с постоянно променящи се изисквания към квалификацията и професионалните умения на заетите, поражда необходимостта от насърчаване на ученето през целия живот. Застаряващото население ще постави натиск върху публичните разходи за пенсии, здравеопазване и социални грижи.

Поради намаляване на жените в детеродна възраст ще намалява и раждаемостта в абсолютни стойности. Населението до 14 годишна възраст в периода 2020–2035 г. ще намалява, което ще доведе до намаляване броя на учениците в сферата на образованието и ще се наложи закриване на отделни учебни заведения.

Дисбалансът в териториалното разпределение на населението по региони ще продължи, като по вариант реалистичен в 2035 г. в Северния централен регион населението ще е 10,4 % от общото на страната, докато през 2018 г. то е 11,2 %, или намалението ще е с 0,8 процентни пункта.

Неравномерното разпределение на населението по области ще продължи и през 2035 г. населението в област Велико Търново ще е 30,5 % от това на региона, докато в област Габрово ще е само 12,7 %. Още по-неравномерно ще бъде разпределението на населението по общини и по отделни селища.

Продължаващото поляризационно демографско развитие на Северния централен регион ще създава затруднения в бъдещото пространствено планиране на региона, отделните области и общини.

Изводи и тенденции

Анализът на демографската ситуация *в региона в периода 2011–2018 г.* показва продължаващи тенденции на намаляване и застаряване на населението, намаляваща раждаемост и задържащо се високо равнище на общата смъртност, отрицателен естествен и механичен прираст. Средно годишно населението на Северен централен регион намалява от отрицателен естествен и механичен прираст с 9 900 д., или през този период всяка година регионът намалява с град като Трявна и Плачковци взети заедно. Задълбочава се дисбалансът в териториалното разпределение на населението, който води до сериозни териториални диспропорции.

Намаляването на броя на живородените деца и коефициента на обща раждаемост са сред причините СЦР да е сред регионите с висок отрицателен естествен прираст в ЕС, като през 2018 г. той е минус 10,1 ‰. Всички области и общини в региона имат отрицателен естествен прираст в периода 2011–2018 г. Механичният прираст също е с много по-неблагоприятни показатели от средните за страната. Най-големите проблеми са свързани с високата смъртност и постоянната емиграция на млади хора в активна възраст.

Делът на градското население слабо, но устойчиво се увеличава в рамките на анализирания период, което се предопределя от нарасналата роля на градовете по отношение на възможности за заетост, по-висок жизнен стандарт, по-добър достъп до специализирани и по-качествени здравни услуги, образование, културни прояви.

През 2018 г. както в региона, така и във всички области от ниво 3 гъстотата на населението намалява много слабо спрямо 2011 г. По-ясно изразени диференциации са междуобщинските различия.

***Прогнозата** до 2035 г.* и по трите варианта показва, че населението в региона ще намалява и застарява. Предизвикателство пред икономическия растеж ще бъде значителното свиване на населението в региона и заедно с това намаляването на трудоспособното население. Застаряването на работната сила в условия на динамичен пазар на труда ще поражда необходимостта от въвеждането на съвременни и подходящи форми на обучение и учене през целия живот. Увеличаването на относителния дял на населението на възраст над 65 години ще увеличи натиска върху публичните услуги, здравеопазването, социалните грижи и пенсионната система.

Намаляването на населението на възраст до 14 години ще наложи реформи в сферата на образованието и в мрежата от учебни заведения. Дисбалансът в териториалното разпределение на населението ще продължи и ще създава затруднения в бъдещото пространствено планиране и развитие на региона, отделните области и общини.

2.3.2. Заетост и безработица

Заетост

Коефициентът на заетост представлява относителният дял на заетите лица от населението на същата възраст. Той е водещ индикатор за пазара на труда и показва каква част от населението в трудоспособна възраст работи.

Заетостта на населението в най-активна възраст (15–64 години) бележи ръст в Северния централен регион в периода 2011–2018 г. и достига 64,6 % през 2018 г., но изостава от средната за страната (67,7 %). На практика заетостта в момента е значително по-висока от пиковите си нива отпреди кризата – през 2008 г. коефициентът на заетост в региона е 58,6 %.

Въпреки предприетите мерки и програми за насърчаване на заетостта през последните години, и в частност тази при жените, все още се наблюдава различие в заетостта между двата пола. Заетостта при мъжете е 68,3 %, а при жените – 60,7 %.

Равнището на заетост сред лицата с основно, начално и по-ниско образование е значително по-ниско от общото равнище на заетост.

Сред статистическите региони Северният централен регион се откроява с едно от най-ниските нива на заетост – през 2018 г. коефициентът на заетост (15–64 навършени години) е 64,6 %, като след него е само Северозападният регион. Разликата между равнищата на заетост в най-добре представилия се регион (Югозападния) и изоставащия (Северния централен) се задълбочава и достига 9,2 процентни пункта.

На областно ниво най-висока е заетостта в област Русе (67,7 %), сериозно изоставане има в областите Разград (56,2 %) и Силистра (60,2 %). Разликата между равнищата на заетост в

най-добре представената област Русе и най-изоставащата област Разград е 11,5 процентни пункта.

Таблица 12: Заети лица и коефициенти на заетост на населението на 15–64 години

Регион/Област	Заети лица –хил.				Коефициенти на заетост – %			
	2011	2016	2017	2018	2011	2016	2017	2018
България	**2 927,5**	**2 954,3**	**3 073,4**	**3 068,9**	**58,4**	**63,4**	**66,9**	**67,7**
Северен централен	**318,0**	**320,4**	**325,6**	**323,7**	**54,9**	**61,5**	**63,7**	**64,6**
Велико Търново	95,4	102,5	102,6	101,0	54,3	65,0	66,3	66,6
Габрово	47,4	46,8	45,3	44,2	59,6	67,6	67,1	67,2
Разград	43,0	43,0	44,2	41,3	50,2	56,0	58,8	56,2
Русе	92,2	90,7	93,5	95,7	58,0	62,2	65,0	67,7
Силистра	39,9	37,4	40,0	41,4	50,1	52,2	57,0	60,2
Северозападен	289,9	260,4	268,6	266,3	53,6	54,8	57,9	58,8
Североизточен	370,5	391,7	402,2	397,0	55,8	62,9	65,4	65,4
Югоизточен	417,1	420,4	437,6	438,5	57,7	62,3	65,7	66,8
Югозападен	973,6	981,4	1020,8	1034,3	65,0	68,7	72,1	73,8
Южен централен	558,4	580,1	618,6	609,2	55,5	61,9	67,0	66,8

Източник: НСИ

Един от основните показатели на „Европа 2020“ – заетост от населението на възраст 20–64 навършени години[14], се следи само на ниво регион (NUTS 2).

Този показател за по-стеснената група от 20–64 години (наблюдавана от ЕВРОСТАТ) в периода 2011–2018 г. в Северния централен регион бележи значително увеличение от 59,4 % през 2011 г. до 69,1 % през 2018 г. По статистически региони за 2018 г. има следните стойности:

Таблица 13: Заети лица и коефициенти на заетост на населението на 20–64 навършени години

Регион/Област	Заети лица				Коефициент на заетост %			
	2011	2016	2017	2018	2011	2016	2017	2018
България	**2 917,6**	**2 943,0**	**3 058,4**	**3 054,6**	**62,9**	**67,7**	**71,3**	**72,4**
Северен централен	**316,1**	**319,3**	**324,4**	**321,8**	**59,4**	**65,4**	**67,6**	**69,1**
Северозападен	289,3	259,7	267,1	265,3	58,0	59,1	62,6	63,6
Североизточен	368,5	389,4	399,6	394,6	60,2	67,0	69,8	70,2
Югоизточен	415,8	418,5	435,1	436,5	62,0	66,7	70,3	71,7
Югозападен	971,1	978,2	1 016,5	1 028,7	69,6	73,1	76,7	78,3
Южен централен	556,8	577,9	615,6	607,7	60,1	66,1	71,3	71,4

Източник: НСИ, Агенция по заетостта

На ниво NUTS 2, на база на този показател с най-добър коефициент се характеризира Югозападен регион, следван от двата южни региони – Южен централен и Югоизточен, а най-много изостават Северозападният регион с 63,6 % и Северният централен регион с 69,1 %. Разликата между коефициентите на заетост в най-добре представения регион (Югозападен) и Северния централен регион е 9,2 процентни пункта.

[14] Национална цел: Заетост за 76,0 % от населението на възраст 2064 години до 2020 г.

Въпреки нарастването на показателя, приетата *национална цел за страната по „Европа 2020“ – 76,0 %* до 2020 г. трудно може да бъде изпълнена поради изоставането на региона.

По-нататъшното повишаване на заетостта ще зависи от активизирането на икономически неактивни лица и тяхната (пре)квалификация, както и от обръщането на тенденцията към нетна емиграция и дори внос на работна ръка от чужбина.

Безработица

Коефициентът на безработица представлява относителният дял на безработните лица от икономическо активното население (работната сила).

Високата безработица, както и дългосрочната безработица, влияят отрицателно върху икономиката и пораждат социални проблеми, най-вече пряко свързани с бедността и *социалното изключване.*

През 2018 г. коефициентът на безработицата в Северния централен регион сред населението на 15–64 години намалява с значително с 6 процентни пункта в сравнение с 2011 г., като достига 6,8 %. Въпреки намалението регионът остава с по-висока безработица от Югозападния, Южния централен и Югоизточния региони. Разликата между коефициента на най-добре представилия се регион (Югозападния) и Северния централен регион достига 4,1 процентни пункта.

На областно ниво коефициент на безработица е най-нисък в област Габрово – 4,5 %, значително изоставане има в областите Разград – 11,1 % и Силистра – 11,1 %. Разликата между равнищата на безработица в най-добре представената област Габрово и най-изоставащите области Разград и Силистра е 6,6 процентни пункта. Областите, в които коефициентът остава двуцифрен, имат сериозни структурни проблеми на местните пазари на труда и ниска мобилност на населението.

Таблица 14: Безработни лица и коефициент на безработица на населението на 15–64 навършени години.

Регион/Област	Безработни лица – хил.				Коефициент на безработица %			
	2011	2016	2017	2018	2011	2016	2017	2018
България	**374,8**	**245,3**	**204,1**	**170,8**	**12,8**	**9,4**	**7,0**	**6,8**
Северен централен	**46,8**	**33,3**	**24,6**	**23,5**	**11,7**	**7,6**	**4,6**	**5,4**
Велико Търново	12,7	8,4	5,0	5,8	9,7	(6,3)	(5,2)	(4,5)
Габрово	5,1	(3,2)	(2,5)	(2,1)	20,4	14,6	11,2	11,1
Разград	11,0	7,3	5,6	5,2	11,7	7,0	5,8	5,2
Русе	12,2	6,8	5,8	5,3	12,7	16,9	12,7	11,1
Силистра	5,8	7,6	5,8	5,2	12,8	10,8	11,4	11,5
Северозападен	42,7	31,5	34,6	34,4	15,5	9,8	9,4	7,4
Североизточен	67,8	42,6	41,8	31,8	11,6	8,0	7,1	5,5
Югоизточен	54,9	36,4	33,4	25,5	7,5	5,5	3,3	2,7
Югозападен	79,1	56,7	35,0	28,4	13,0	7,2	5,3	4,3
Южен централен	83,5	44,8	34,7	27,2	12,8	9,4	7,0	6,8

Източник: НСИ, Агенция по заетостта

Въпреки намаляването на безработицата има общини с много висока безработица. Средногодишните данни за 2018 г. показват, че в региона има 7 общини, в които безработицата е между 20 % и 40 %. Запазва се дългогодишната тенденцията общините с

най-високо равнище на годишна безработица да са съсредоточени предимно в областите Силистра (4), Русе (2) и Разград (1).

В повечето случаи общините с висока безработица са или прекалено отдалечени от водещите икономически центрове и традиционните потоци на ежедневна трудова миграция, или се характеризират с ниско ниво на образование и квалификация на работната сила. Тази комбинация от неблагоприятни фактори не предполага скорошно решение на проблемите им, дори напротив – пренебрежимо слабият ефект на общия икономически растеж върху местните трудови пазари говори за трайна изолация от протичащите на национално ниво процеси.

Има много-големи диспропорции между общините в една област. Така например безработицата в област Русе е 5,2 %, в община Русе е 3,2 %, а в общините Ветово, Ценово и Борово е над 5 пъти по-голяма – съответно 28,7 %, 21,0 % и 19,4 %. Подобни проблеми имат и други области на региона с големи разлики между периферните общини и общината, в която е разположен областният център.

Последствията са струпване на население в областния център или още по-голямо обезлюдяване на общините. **В малките населени места няма капиталовложения, най-големият „инвеститор“ са общините**, които чрез временни програми се мъчат да „овладеят“ безработицата. По тези места почти липсват форми на индустрия.

Изводи и тенденции

Основните изводи за 2018 г. показват повишаване на коефициентите на заетост сред най-активното население между 15 и 64-годишна възраст. В Северния централен регион заетостта нараства с 9,7 процентни пункта. Безработицата в повечето области приближава рекордно ниските нива от 2008 г., но все още има 2 области, в които коефициентът остава двуцифрен, което говори за сериозни структурни проблеми на местните пазари на труда. Областите с безработица над 10 % (сред населението на 15–64 години) са Разград и Силистра, а в 7 общини безработицата е над 20 % с трайна тенденция тези общини да са съсредоточени предимно в област Силистра. Съществуват големи различия в равнищата на безработицата в периферните общини и в общината, която е областен център.

Високата безработица оказва отрицателно влияние върху икономиката и поражда сериозни социални проблеми. Тя влияе директно върху бедността и социалното изключване.

Тенденциите в сферата на заетостта и безработицата са проследени посредством *прогнозите за населението* на Евростат в държавите членки на ЕС, според които броят на лицата в трудоспособна възраст в България ще продължи да намалява и в бъдеще[15]. Това е основният фактор, който ще окаже влияние върху намаляването на работната сила в региона. Според прогнозите за търсенето и предлагането на труд на Cedefop, до 2025 г. се очаква намаление както на работната сила в България, така и на заетостта. Намалението ще продължи до 2050 г. и ще засегне сериозно и Северния централен регион.

Според прогнозите на Cedefop[16], по **сектори на икономиката** ще се наблюдава нарастване на заетостта в икономическите дейности в сектор „Услуги“, докато в икономическите дейности от сектор „Индустрия“ и сектор „Селско стопанство“ ще има намаление. С

[15] ЕВРОСТАТ публикува прогнози за населението на държавните членки на ЕС до 2080 г

[16] Европейски център за професионално обучение (ЕЦРПО/Cedefop)

най-бързи темпове до 2025 г. и в периода до 2050 г. ще се повиши търсенето на специалисти в бизнес услугите, научните и техническите дейности, здравеопазването и социалните дейности и информационните и комуникационните технологии.

2.3.3. Структура и териториални измерения на регионалната икономика

Анализът на икономическото развитие на Северен централен регион има за цел да сравни състоянието на икономиката във водещите сектори общо за региона и в частност на съставните му области (ниво 3), съпоставяйки основни икономически показатели, привлечените чуждестранни инвестиции, научно-изследователската дейност и иновациите, развитието на малките и средните предприятия.

За изследване на икономическото развитие са използвани основите икономически показатели за брутен вътрешен продукт, брутна добавена стойност, производителност на труда, разходи за придобиване на ДМА, инвестициите в НИРД и участието в нея, привлечените чуждестранни преки инвестиции, като някои от сравненията използват данни за 2010 г., т.е. усреднени данни от последната икономическата статистика на РПР СЦР 2014–2020 г., като по този начин може да се види напредъкът.

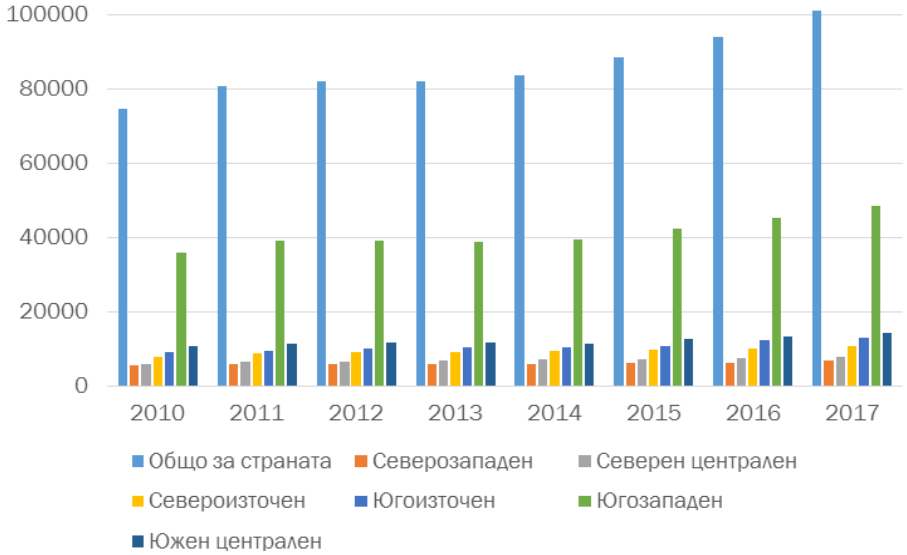
Брутен вътрешен продукт

Брутният вътрешен продукт (БВП) обозначава измерването на общата стойност на стоките (продукти) и услугите, произведени в определена териториална област, през определен период (обикновено една година), преди амортизация. Това е един от начините за измерване на националния приход и продукция.

Анализът на териториалните различия по отношение на БВП е извършен на база сравнения на показателя:

- Брутен вътрешен продукт по териториални единици за статистически цели;
- Брутен вътрешен продукт на човек от населението.

Фигура 8. БВП по текущи цени за регионите от ниво 2 (2010–2017 г.), млн. лв.

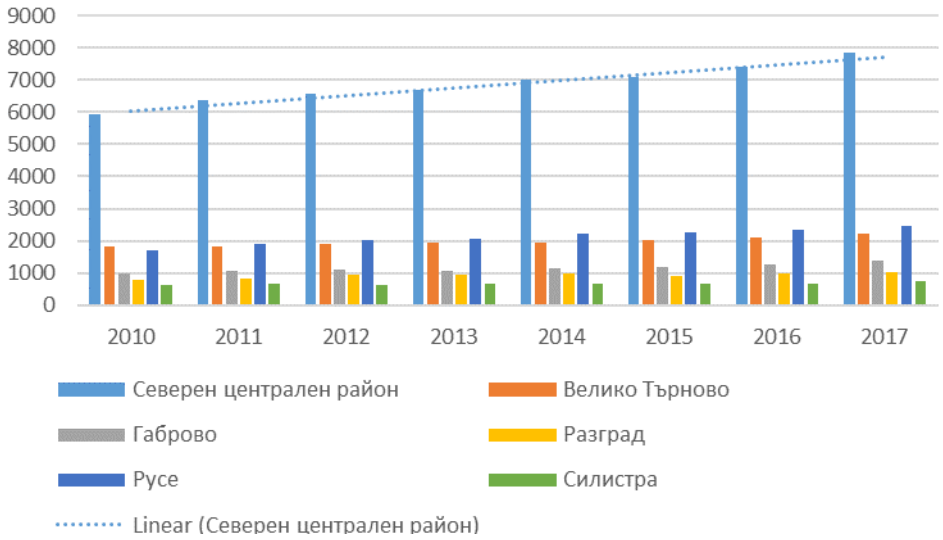

Източник: НСИ, Обработка НЦТР ЕАД

Разгледан в национален план, регионът е предпоследен по принос в БВП за 2017 г. със 7,8 %, като изпреварва само СЗР. Тези показатели са постоянни за целия период на изследване.

Като негативен момент трябва да се отчетат вътрешно-регионалните диспропорции. Срещу 31,6 % дял на област Русе, в области като Силистра и Разград стоят дялове съответно 9,5 % и 13,1 %.

Фигура 9. БВП по текущи цени за СЦР (2010–2017 г.), млн. лв.

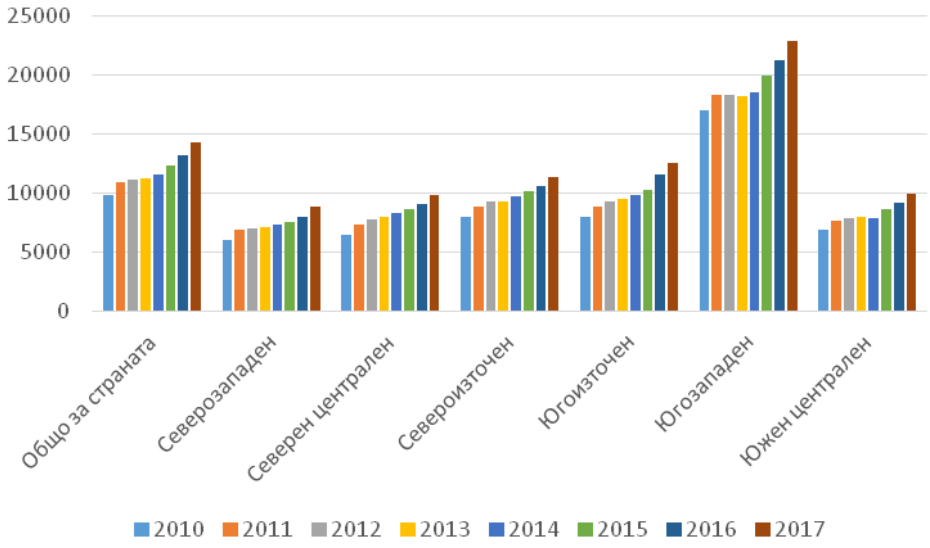

Източник: НСИ, Обработка НЦТР ЕАД

От диаграмата става ясно, че с малки колебания има постоянен ръст на БВП на ниво регион и съставните го области.

Относно показателя БВП на човек от населението, регионът изостава от всички останали региони от ниво 2 без Северозападен.

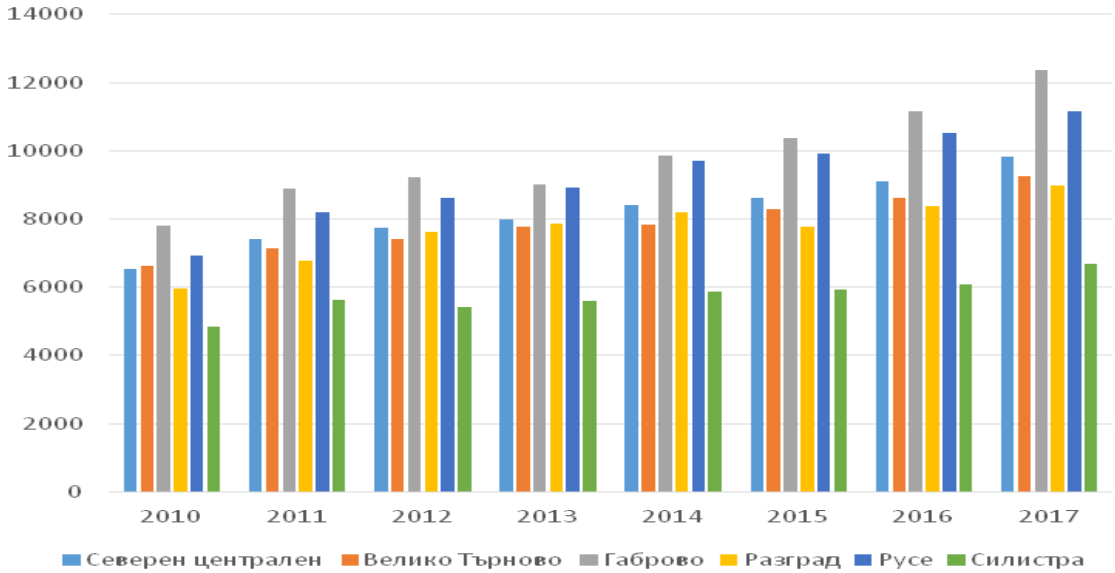
Фигура 10. БВП на човек от населението по региони от ниво 2 за периода 2010–2017 г., лв.

Източник: НСИ, Обработка НЦТР ЕАД

Състоянието по този показател на регионално ниво също показва значителни разлики.

Фигура 11. БВП на човек от населението (2010–2017 г.) по области, лв. (НСИ)

Източник: НСИ, Обработка НЦТР ЕАД

С най-висока стойност по този показател е област Габрово – 12 363 лв./човек, срещу 6 687 лв./чов. за област Силистра. Тази разлика е налице за целия период на изследване.

Производителността на труда е съставен икономически показател, който съпоставя постигнатия резултат (новосъздаден продукт) с вложения трудов фактор при осъществяването на икономическа активност на определена икономическа територия за определен период. Производителността на труда е измерена като съотношение на създадения номинален БВП и броя на заетите в периода 2010–2017 г. За СЦР в цитираните години тя има следните характеристики:

Таблица 15: Производителност на труда

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
РБ	20 747	22 913	23 874	23 312	24 443	25 701	27 179	28 662
СЦР	15 413	16 534	17 114	17 407	18 172	18 402	19 196	20 426

Източник: НСИ

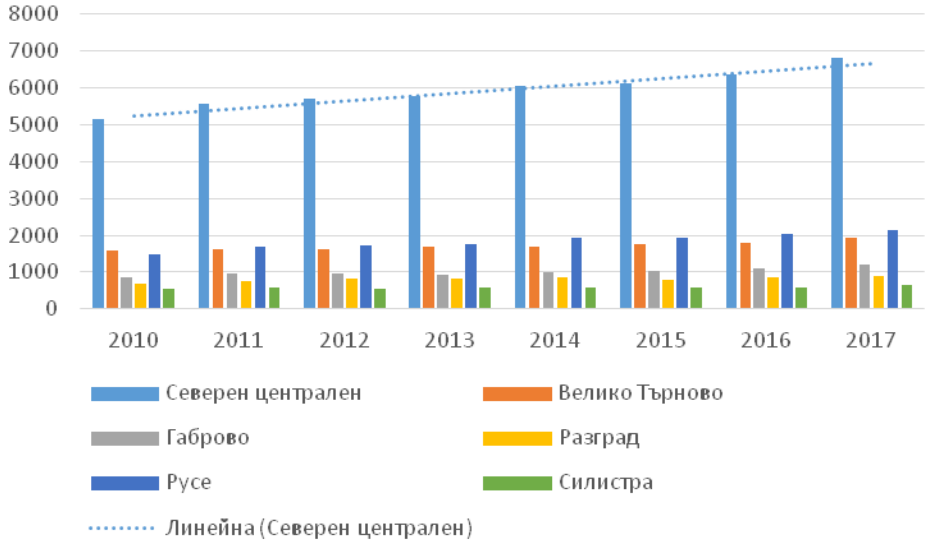
По този показател регионът трайно изостава от средното за страната и от останалите региони от ниво 2 без Южен централен регион. Вътрешните диспропорции са с голям размах – 24 653 лв. за област Габрово срещу 14 234 лв. за област Силистра.

Брутна добавена стойност

Показателят брутна добавена стойност (БДС), характеризира секторната структура на икономиката. Нейната динамика в годините е проследена в следващата фигура.

Проектът се финансира по бюджетна линия BG16RFOP001-8.002.0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, финансирана по Приоритетна ос 8 „Техническа помощ” на Оперативна програма „Региони в растеж” 2014-2020.

Фигура 12. Брутна добавена стойност (2010–2017 г.) млн. лв.

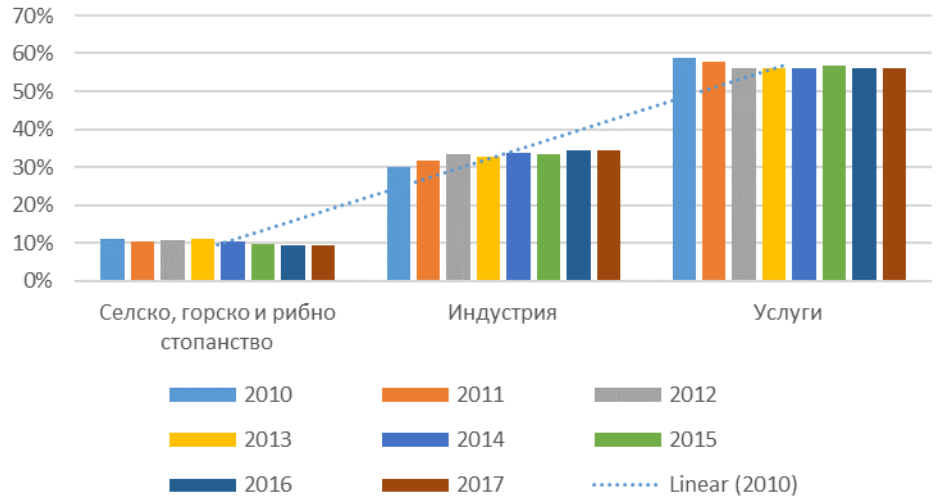

Източник: НСИ, Обработка НЦТР ЕАД

Както и при показателя БВП, и тук изводите са идентични, тъй като показателят БДС се изчислява като разлика между произведената брутна продукция по базисни цени (преди начисляването на данъци върху продуктите и услугите, включително субсидиите върху продуктите и услугите) и междинните производствени разходи по цени на купувач. Откроява се област Русе, а с най-ниски показатели са областите Силистра и Разград.

Секторната динамика на БДС определя и приоритетното развитие на икономическите дейности в региона. Тя веднъж е разгледана по години общо за региона и в същият хоризонт по петте области.

Фигура 13. Динамика на БДС по сектори и години, %

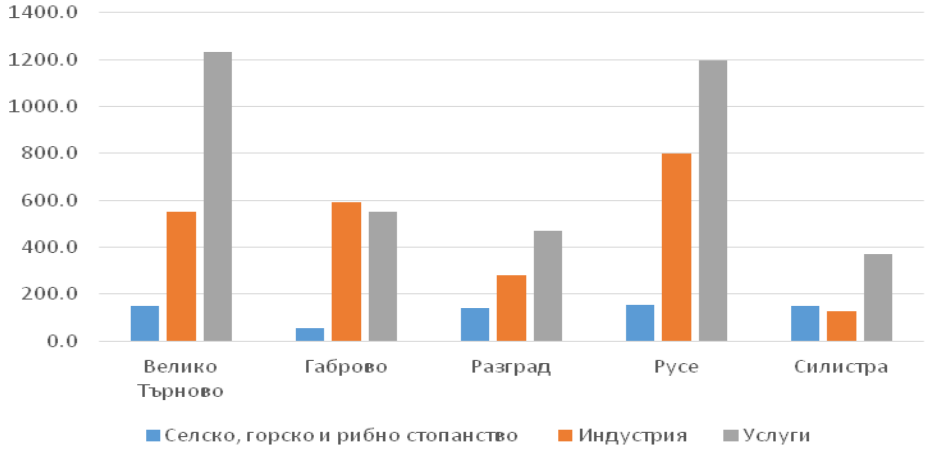

Източник: НСИ, Обработка НЦТР ЕАД

Налице е трайна тенденция на доминация на сектора „услуги“, като за 2017 г. неговият дял е 56 % срещу 35 % за сектор „индустрия“ и 97 % за аграрния сектор.

Данните за 2017 г. по области (ниво 3) и по икономически сектори имат следния вид:

Фигура 14. БДС по икономически сектори и области млн. лв.

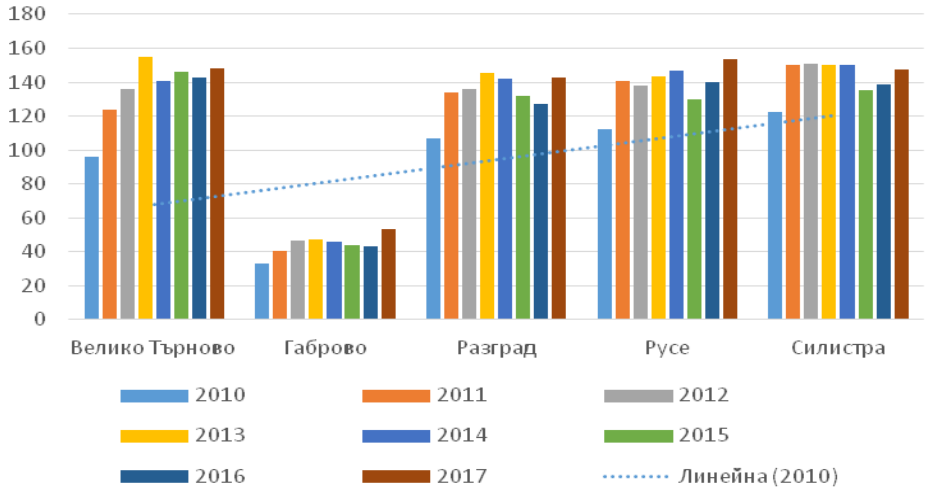
Източник: НСИ, Обработка НЦТР ЕАД

Първичен сектор (селско, горско и рибно стопанство)

Това е допълващата икономическата дейност за региона. Регионът разполага с 15,7 % от земеделските и 9,0 % от горски територии на страната.

Използваемите земеделски площи в региона са 18,9 % от тези на страната[17] и 20 % от обработваемата земя. Регистрираните земеделски стопанства за 2016 г. са 22 855, като техният бой е намалял с 1,9 пъти спрямо 2010 година. С най-висок принос в произведената продукция на сектора[18] е област Русе – 24 %, следвана от областите Велико Търново и Силистра с по 23 %, област Разград с 22 %, а област Габрово е с едва 8 %.

Фигура 15. Динамика на БДС на първичния сектор (2010–2017 г.) млн. лв.

Източник: НСИ, Обработка НЦТР ЕАД

Относителният дял на напояваните площи в региона е 0,7 % от ИЗП и е сред най-ниските в регионален мащаб, при средно за страната 2,4 %.

[17] МЗм, Агро статистика № 348/юни 2018 г.
[18] По данни на НСИ 2017 г.

Структурата на селското стопанство е представена от растениевъдство и животновъдство.

По отношение на растениевъдството[19] регионът е на трето място в страната по площи за отглеждане на зърнено-житни култури, в т.ч. втори по площи за царевица за зърно, водещ в национален мащаб по площи за отглеждане на соя и други маслодайни култури.

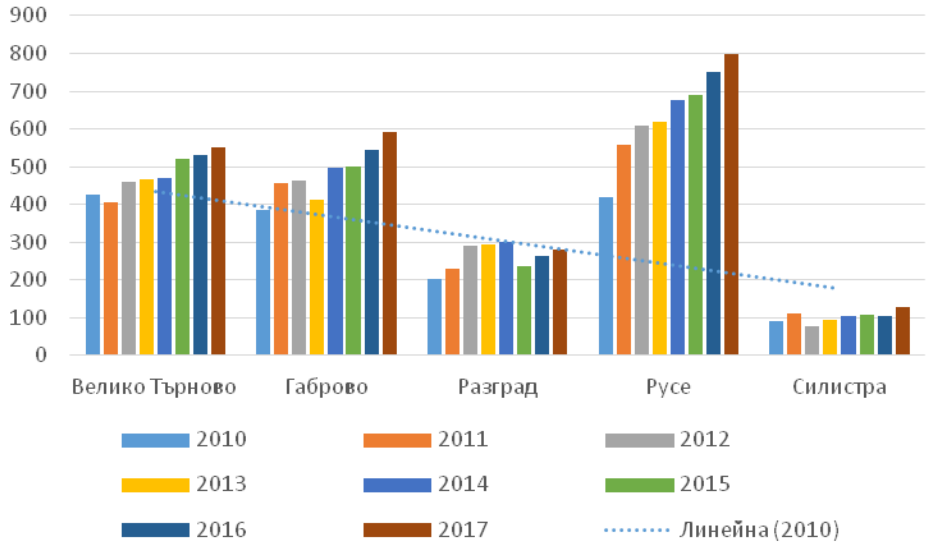
Животновъдството има допълваща функция, но регионът има водещи функции в национален мащаб по отношение на отглежданите животни: свине 194 678 броя или 29 %от всички отглеждани в страната, 35 % от птиците, в т.ч. 26 % от кокошките носачки и 26 % от пчелните семейства.

За 2017 г. разходите за придобиване на ДМА в първичния сектор са 288 516 хил. лв. Броят на заетите в отрасъла за 2017 г. е 100 064 души.

Индустрия

За 2017 година вторичният сектор заема второ място в икономиката на региона. За изследвания период 2010–2017 г. БДС на сектора е както следва:

Фигура 16. Динамика на БДС на вторичния сектор (2010–2017 г.) млн. лв.

Източник: НСИ, Обработка НЦТР ЕАД

От данните става ясно, че доминант за целия период е област Русе, като делът ѝ в БДС за 2017 г. е 34 % при 5 % за област Силистра, 25 % за област Габрово, 23 % за област Велико Търново и 12 % за област Разград.

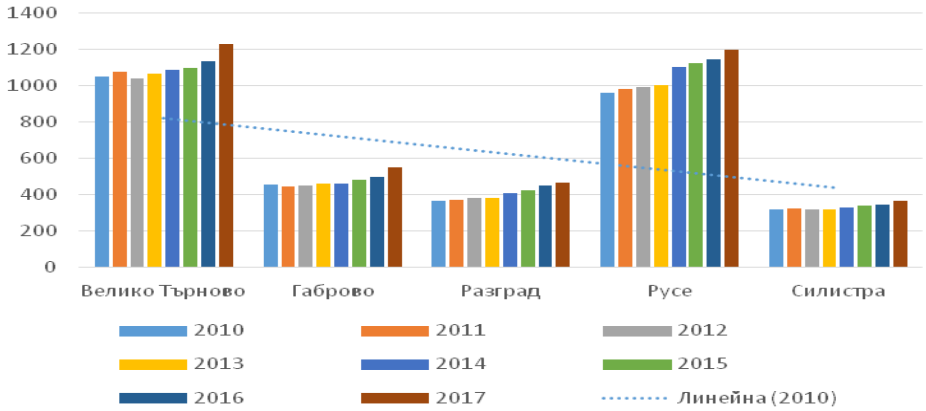
Основните производства от сектора са машиностроене, хранително-вкусова промишленост, конфекция и текстил, производство на лекарствени вещества, специална промишленост, добивна промишленост, химическа промишленост, части за автомобилната промишленост и др. В региона има над 59 фирми от тези от топ 500 по брой заети. Заетите в сектора през 2017 г. са 92 997, или 25,6 % от всички заети в региона.

[19] Агро статистика – Таблица 2.2. Използване на земята

Услуги (третичен сектор)

Секторът на услугите е най-динамично развиващият се сектор на икономиката. Неговият дял в БДС на региона за 2017 г. е 56,0 %, като в национален план участието е 5,6 %, като по този показател той изпреварва незначително само СЗР, чийто дял е 5,3 %. Проследена динамиката в развитието на сектора по години и съставни области има следния вид:

Фигура 17. БДС в сектор „Услуги“ (2010–2017 г.) млн. лв.

Източник: НСИ, Обработка НЦТР ЕАД

За всичките години от анализа е видна доминацията на сектора в областите Велико Търново и Русе, съответно с 32 % и 31 % от БДС на сектор „Услуги“ за 2017 г., срещу 14 % за област Габрово и 12 % и 10 % за областите Разград и Силистра.

Изводът от структурния анализ на икономиката на региона е, че имаме установена пропорция в развитието на трите сектора, която е невъзможно да бъде променена, но трябва да се търсят пътища за подобряване и изпреварващо развитие на първичния и вторичния сектори чрез дейности и продукти, носещи по висока добавена стойност.

Към третичния сектор спада и туризмът, който поради своята специфика и важност е разгледан по-подробно.

Туризъм

Северният централен регион попада в два туристически региона – Дунавски и Старопланински. Това деление отчита природните, историческите и инфраструктурните фактори. Наличието на толкова много обекти, интерес към които проявяват туристите – природни, исторически, антропогенни, не е довело до този момент до консолидирана междуобластна стратегия за развитие на сектора.

Междуобластната картина на основните показатели, характеризиращи туристическата дейност, е показана в следващата таблица.

Таблица 16: Основни характеристики: Туризъм – места за настаняване с 10 и повече легла (2021 г.)

Регион, области	Приходи от нощувки в места за настаняване - общо левове	Легла в места за настаняване брой	Места за настаняване брой
Северен централен	25 661 213	11 769	279

Регион, области	Приходи от нощувки в места за настаняване - общо левове	Легла в места за настаняване брой	Места за настаняване брой
Велико Търново	10 532 771	4 766	117
Габрово	5 297 589	3 256	62
Разград	2 186 085	730	19
Русе	6 237 794	2 230	56
Силистра	1 406 974	787	25

Източник: НСИ, Обработка НЦТР ЕАД

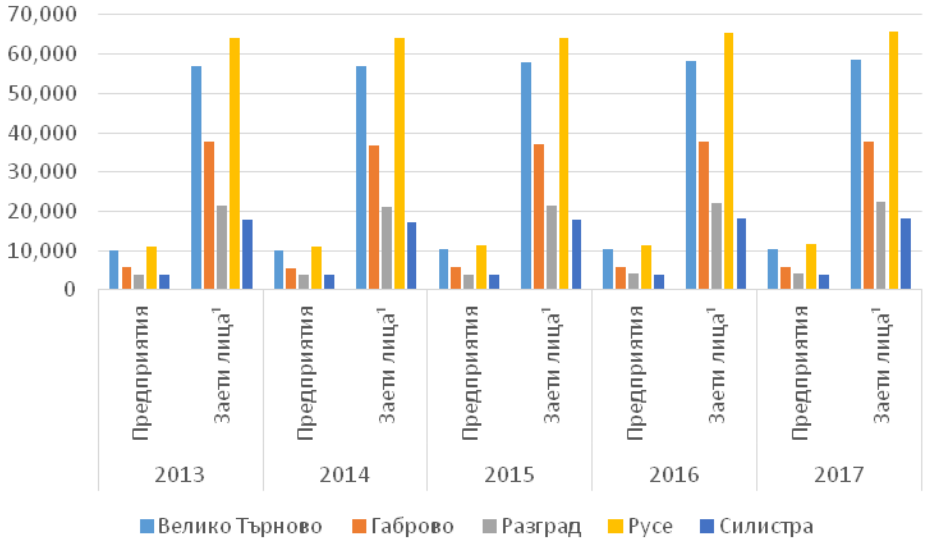
Към момента състоянието на този стопански отрасъл има следните измерения: регионът разполага с 8,4 % от местата за настаняване с 10 и повече легла, 3.9 % от леглата и формира 2,4 % от приходите от нощувки в национален план. Разгледани за последните три години, тези показатели имат следния вид:

Препоръчително е за новия програмен период 2021–2027 година да има изготвена регионална стратегия за развитие на туризма, ползвала положителните резултати от проекти по Дунавската стратегия, отчитаща баланса между областите и направлението „История“, което ни обединява, природата като фактор за развитие, изявата и рекламата на обекти от списъка на ЮНЕСКО и обекти с национално и местно значение.

Демография на предприятията от Северен централен регион

Общият брой предприятия в региона за 2017 г. е 36 273 с 202 980 заети, като темпът на изменение за последните осем години по отношение на броя на предприятията е 1,00–1,03 при тенденция на минимален ръст на общия брой заети.

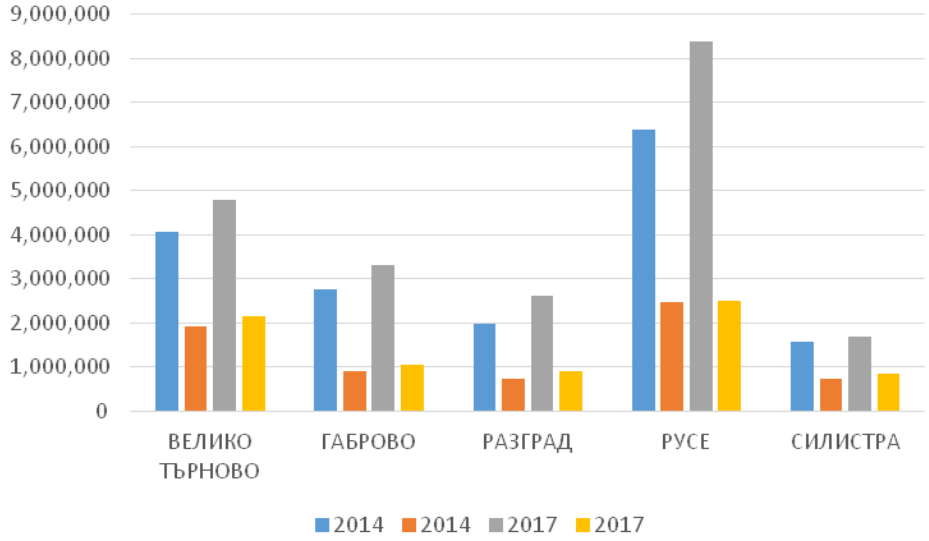
Фигура 18. Брой предприятия и брой заети 2013–2017 г.

Източник: НСИ, Обработка НЦТР ЕАД

По отношение на показателите „нетни приходи от продажби“ и „дълготрайни материални активи“ имаме следните резултати:

Фигура 19. Нетни приходи от продажби и ДМА 2014 г., 2017 г. – хил. лв.

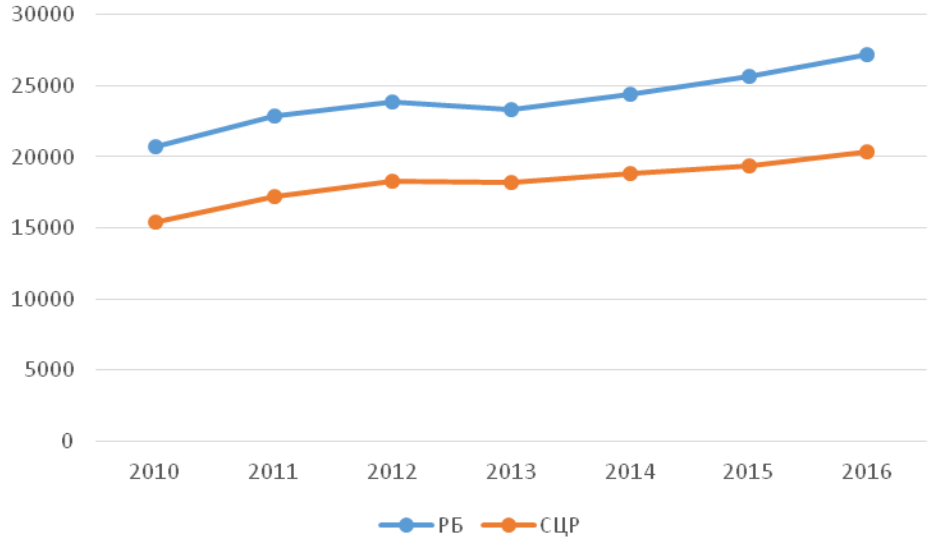

Източник: НСИ, Обработка НЦТР ЕАД

За 2017 г. нетните приходи от продажби на жител от региона са 26 139 лв., което е значително под средното за страната.

Производителността на труда е друг съществен икономически показател. За анализирания период тя показва следните резултати, показани в следващата фигура.

Фигура 20. Производителност на труда за СЦР. Чуждестранни преки инвестиции

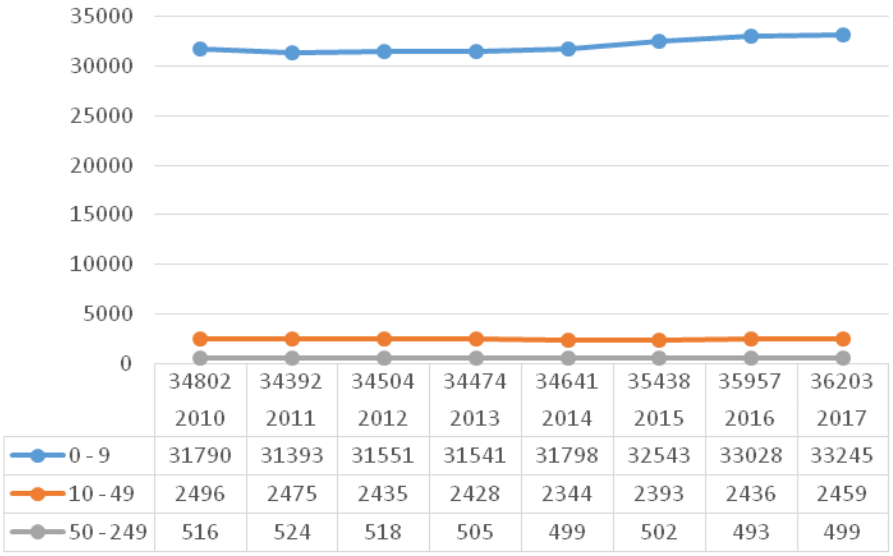
Източник: НСИ, Обработка НЦТР ЕАД

Общо за периода производителността на труда в региона, с много малки колебания, съставлява 75 % от тази в страната.

Средногодишните разходи за придобиване на ДМА в региона за периода 2010–2017 г. са 9 844 937 хил. лв., като за 2010 г. те са 903 280 хил. лв. и за 2017 г. са 1 293 664 хил. лв.

Анализът на МСП е основен предвид факта, че става въпрос за гръбнака на регионалната икономика.

Фигура 21. Брой на МСП за периода 2010–2017 г.

	34802	34392	34504	34474	34641	35438	35957	36203
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
0 - 9	31790	31393	31551	31541	31798	32543	33028	33245
10 - 49	2496	2475	2435	2428	2344	2393	2436	2459
50 - 249	516	524	518	505	499	502	493	499

Източник: НСИ, Обработка НЦТР ЕАД

Малките и средните предприятия съставляват 68,1 % от всички стопански субекти на територията на СЦР, като в тях работят 184 932 души.

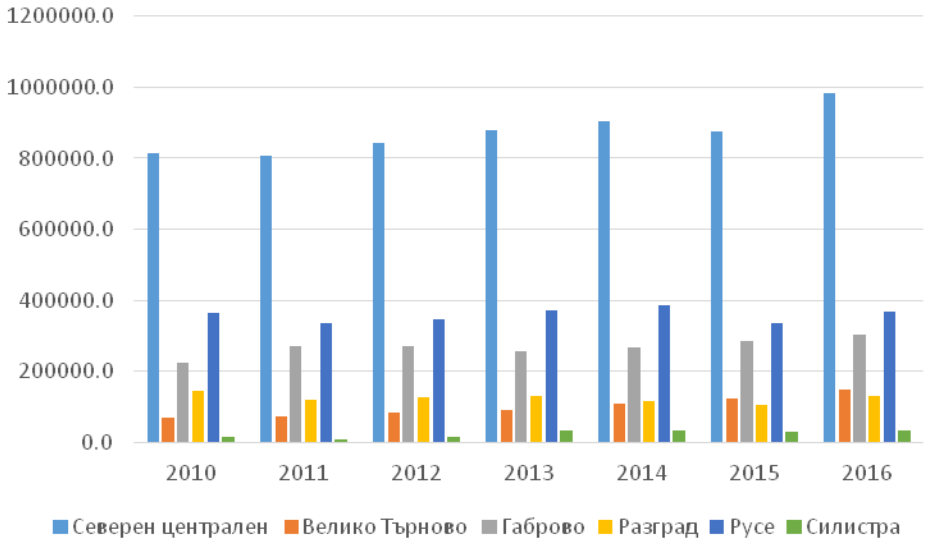
Важен фактор за развитието на икономиката в съвременните условия е състоянието на НИРД. Към 2017 г. в региона са регистрирани 2 120 души, заети с тази дейност, като те представляват едва 7 % от заетите с тази дейност в страната. Положителен е фактът, че малко повече от половината от тези заети са в икономически субекти (предприятия).

Чуждестранни преки инвестиции

Чуждестранна пряка инвестиция е всяко вложение, което включва дългосрочни отношения, отразяващи дълготрайния интерес на резидент на чуждестранна икономика (чуждестранен пряк инвеститор) в предприятие – резидент на българската икономика (инвестиционно предприятие).

Движението на паричния поток за периода 2010–2017 г. по области е показано на следната графика.

Фигура 22. Чуждестранни преки инвестиции в СЦР за периода 2010–2016 г. (хил. евро)

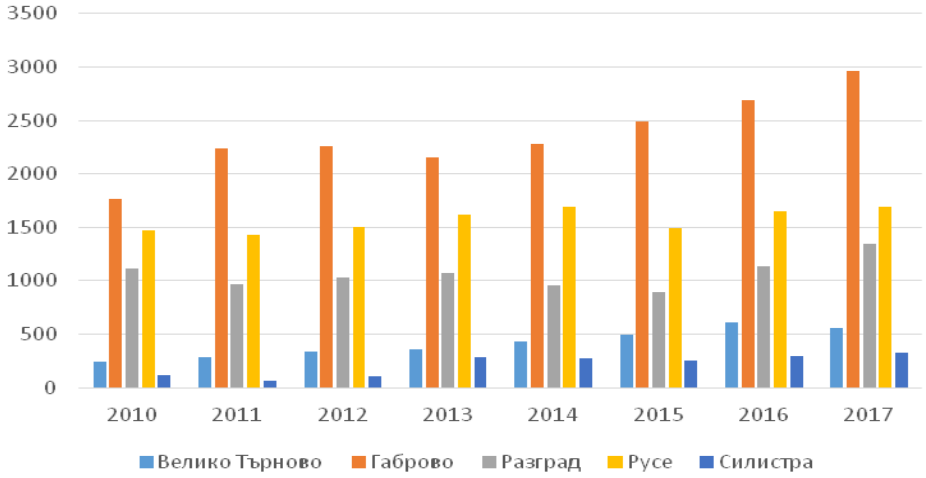

Източник: НСИ, Обработка НЦТР ЕАД

За 2017 г. регионът заема незначителното пето място по показателя в страната, изпреварвайки по този показател само СЗР.

Вътрешнорегионалните различия проличават най-добре при сравнение на чуждестранните преки инвестиции на жител (в евро). Това съпоставяне се отнася за периода 2010–2017 г.

Фигура 23. Чуждестранни преки инвестиции на жител в СЦР за периода 2010–2017 г. (евро/жител)

Източник: НСИ, Обработка НЦТР ЕАД

2.4. Общи характеристики и тенденции в развитието на публичните услуги

2.4.1. Здравеопазване

Лечебни и здравни заведения

Системата на здравеопазване в региона се осъществява от две нива – извънболнична и болнична помощ. В извънболничната част на системата дейностите се осъществяват от амбулатории за първична и за специализирана медицинска помощ, медико-диагностични лаборатории, дентални центрове и амбулатории за здравни грижи. Това е първото ниво на системата, което е непосредствено до хората в общините и в малките населени места. За регионите от ниво 2 и ниво 3 (областите) от значение е и второто ниво на системата – болничната помощ.

В Северния централен регион заведенията за болнична помощ включват болници, центрове за кожно-венерически заболявания, центрове за психично здраве и комплексни онкологични центрове. Съгласно Закона за лечебните заведения болниците са многопрофилни и специализирани.

През 2018 г. инфраструктурата на болничната помощ включва **34 болнични заведения** с 5 213 легла, което представлява 9,8 % от болничните заведения и 9,8 % от болничните легла в страната. В три региона от ниво 2 – Югоизточен регион (46 бр. здравни заведения), Южен централен регион (72 бр.) и Югозападен регион (101 бр.) са концентрирани общо 219 здравни заведения за болнична помощ или 63,3 % от общия брой болнични заведения, докато в регионите от Северна България са съсредоточени само 106 здравни заведения за болнична помощ или 30,6 % от здравните заведения в страната. На ниво област основната част от болничните заведения е концентрирана в 2 области: Велико Търново и Русе. В тях болничните заведения са 22, което представлява 64,7 % от общия брой на болничните заведения на територията на региона. От друга страна, в областите Разград и Силистра са съсредоточени само по 3 болнични заведения, което е 17,6 % от общия брой за региона. На ниво община в област Разград общински болници има в гр. Разград, гр. Исперих и гр. Кубрат, в област Силистра общински болници има в гр. Силистра, гр. Дулово и гр. Тутракан.

Таблица 17: Лечебни заведения за болнична помощ в СЦР към 31.12.2018 г.

Регион/Област	Болнични заведения					
	Общо		многопрофилни болници		специализирани болници	
	брой	легла	брой	легла	брой	легла
България	**346**	**53 173**	**185**	**37 489**	**346**	**53 173**
Северен централен	**34**	**5 213**	**16**	**3 288**	**34**	**5 213**
Велико Търново	13	1 558	4	753	13	1 558
Габрово	6	860	3	497	6	860
Разград	3	559	3	559	3	559
Русе	9	1 753	3	996	9	1 753
Силистра	3	483	3	483	3	483
Северозападен	40	5 779	28	4 636	40	5 779
Североизточен	32	4 932	14	3 606	32	4 932
Югоизточен	46	6 805	24	4 203	46	6 805
Югозападен	101	15 036	45	10 227	101	15 036
Южен централен	72	11 653	45	8 849	72	11 653

Източник: НСИ

По предложение на МЗ, в периода 2021–2027 г. е необходимо:

- повишаване на качеството на психично-здравните грижи в региона, както и ремонт и обновление на сградния фонд в държавните психиатрични болници;
- модернизиране на материално-техническата база на държавните лечебни заведения чрез осигуряване на съвременна медицинска апаратура;
- изграждане на хосписи в държавните лечебни заведения.

Болнични легла

Осигуреността на населението с болнични легла в края на 2018 г. е 665 на 100 000 души от населението при 579 през 2011 г.

В Северния централен регион болничните легла са 9,8 %, в Северозападния регион – 10,9 %, в Североизточния регион – 9,3 %, в Югоизточния регион –12,8 %, в Югозападния регион 28,3 %, в Южния централен регион – 21,9 %, или общо 92,9 %. Останалите 7,1 % от леглата са във ведомствени болници. По отношение на показателя брой болнични легла на 100 хил. жители през 2018 г. единствено Северозападният и Южният централен регион са с по-високо ниво от средното за страната, докато Северният централен регион заема средно положение по този показател спрямо другите региони.

На ниво област регионът е с големи междуобластни различия. Разликата между област Силистра (442 болнични легла на 100 000 души) и област Русе (802 болнични легла на 100 000 души) е 360 пункта.

Данните показват неравномерното разпределение на болничните легла в лечебните заведения, разположени в Северна и Южна България, а *водещ приоритет в областта на здравеопазването трябва да бъде осигуряването на равни възможности за достъп до здравни услуги на хората,* включително и на живеещите в малки, отдалечени от градските центрове места. Тази констатация налага прилагането на целенасочена политика по отношение на здравната инфраструктура и по-ясно очертаване на населените места, за

които достъпът до обща и специализирана здравна помощ е затруднен поради неравномерно разпределената към настоящия момент здравна инфраструктура.

Таблица 18: Осигуреност на населението с болнични легла в СЦР

Регион/Област	Болнични легла на 100 000 души			
	2011	2016	2017	2018
България	**647**	**730**	**748**	**760**
Северен централен	**579**	**640**	**650**	**665**
Велико Търново	*634*	*602*	*645*	*661*
Габрово	*701*	*815*	*780*	*793*
Разград	*417*	*479*	*486*	*498*
Русе	*648*	*775*	*780*	*802*
Силистра	*368*	*439*	*437*	*442*
Северозападен	**643**	**725**	**776**	**779**
Североизточен	**480**	**502**	**513**	**531**
Югоизточен	**565**	**644**	**658**	**659**
Югозападен	**635**	**692**	**702**	**715**
Южен централен	**654**	**793**	**819**	**826**

Източник: НСИ, обработка НЦТР ЕАД

Заведения за извънболнична помощ

Към 31.12.2018 г. **заведенията за извънболнична помощ** в региона са 232 с 97 легла за краткосрочно наблюдение и престой, което представлява 11,2 % от заведенията за извънболнична помощ и 7,7 % от легла в страната. В два региона от ниво 2 – Южен централен регион (374 бр.) и Югозападен регион (706 бр.) са концентрирани общо 1 080 заведения за извънболнична помощ или 52,3 % от общия брой заведения за извънболнична помощ. На ниво област основната част от тези заведения са концентрирани в областите Велико Търново и Русе. В тях заведенията за извънболнична помощ са 136, което представлява 58,6 % от общия брой на заведенията за извънболнична помощ на територията на региона. Най-малко са в област Разград (23), или само 9,9 % от общия брой за региона.

Таблица 19: Лечебни заведения за извънболнична помощ в СЦР към 31.12.2018 г.

Регион/Област	Общо	
	брой	легла
България	**2 066**	**1 253**
Северен централен	**232**	**97**
Велико Търново	66	43
Габрово	39	14
Разград	23	11
Русе	70	20
Силистра	34	9
Северозападен	185	76
Североизточен	286	212
Югоизточен	270	234
Югозападен	706	352
Южен централен	374	182

Източник: НСИ

Други лечебни елементи на здравната система са центровете за спешна медицинска помощ, домовете за медико-социални грижи за деца, хосписите, националните центрове по проблеми на общественото здраве, диализните центрове, както и центровете за трансфузионна хематология. *В края на 2018 г. в региона тези заведения са 16 с 82 легла, като обхващат 11,0 % от този вид заведения в страната*.

Осигуреност с лекари и лекари по дентална медицина

Лекари

Осигуреността на населението на един лекар общо за страната за 2018 г. е 236 души.

По статистически региони осигуреността на населението на един лекар е най-благоприятна в Северозападен регион (224 души) поради намалението на населението и Югозападен регион (225 души), а най-голям е броят на подлежащото за обслужване от един лекар население в Северния централен регион (299 души).

Всички области имат показатели, които са по-неблагоприятни от тези на страната, като с най-неблагоприятни показатели са областите Разград (341) и Силистра (345).

Таблица 20: Обслужено население от лекари – брой

Регион/Област	Население на един лекар			
	2011	2016	2017	2018
България	**258**	**240**	**235**	**236**
Северен централен	**323**	**307**	**298**	**299**
Велико Търново	319	323	317	313
Габрово	260	254	263	258
Разград	390	381	355	341
Русе	315	279	268	271
Силистра	380	342	321	345
Северозападен	243	230	222	224
Североизточен	268	259	251	253
Югоизточен	306	286	284	289
Югозападен	250	228	225	225
Южен централен	278	252	247	247

Източник: НСИ

Лекари по дентална медицина

По отношение на осигуреността с лекари по дентална медицина, за страната на един лекар се падат 967 души от населението.

По статистически региони осигуреността на населението на един лекар по дентална медицина е най-благоприятно в Югозападен регион (816 души) и Южен централен регион (834 души), броят на подлежащото за обслужване от един лекар по дентална медицина население в Северния централен регион е 1 294 души, като само Северозападният регион има по-неблагоприятни показатели.

По области в региона се наблюдават големи различия в обезпечеността с лекари по дентална медицина. Най-висок е показателят за област Габрово (1 129 души на един лекар по дентална медицина), а най-ниска е осигуреността на населението с лекари по дентална медицина в областите Разград (1 781 души) и Силистра (1 762 души).

Таблица 21: Обслужено население от лекари по дентална медицина – брой

Регион/Област	Население на един лекар по дентална медицина			
	2011	2016	2017	2018
България	**1 101**	**887**	**862**	**967**
Северен централен	**1 411**	**1 176**	**1 124**	**1 294**
Велико Търново	1 370	1 154	1 117	1 155
Габрово	1 134	1 031	984	1 129
Разград	1 902	1 443	1 404	1 781
Русе	1 299	1 054	993	1 207
Силистра	1 794	1 513	1 436	1 762
Северозападен	1 413	1 197	1 151	1 302
Североизточен	1 320	964	949	1 082
Югоизточен	1 365	1 138	1 117	1 279
Югозападен	950	753	732	816
Южен централен	895	727	708	834

Източник: НСИ

Спешна помощ (Транспортна достъпност до болнични заведения)

В областните центрове на Северния централен регион са локализирани 5 центъра за спешна помощ. ЦСМП са лечебни заведения със специфичен предмет на дейност и с денонощен режим на работа, които осъществяват дейността си чрез мобилни спешни екипи и стационарни спешни екипи. Стационарните екипи се сформират във филиали за спешна медицинска помощ, на чиято обслужвана територия няма разкрито спешно отделение. Заедно с 26 филиала (ФСМП)[20] те покриват изцяло територия на региона и са гаранция за бърза реакция и осигурен 30-минутен изохрон в рамките на обслужваната територия, която в много случаи индивидуалните и групови практики не могат да покрият. Съгласно картата на спешната медицинска помощ някои от филиалите обслужват територията на няколко общини, а пък няколко филиали обслужват населението на една община, което е обусловено от големината на общините.

Таблица 22: Спешна медицинска помощ в СЦР – центрове и филиали, 2018 г.

Центрове за спешна медицинска помощ	Филиали за спешна медицинска помощ	Обслужващи общини
ЦСМП Велико Търново	ФСМП Велико Търново	Велико Търново, Златарица
	ФСМП Горна Оряховица	Горна Оряховица, Лясковец
	ФСМП Елена	Елена
	ФСМП Павликени	Павликени, Сухиндол
	ФСМП Полски Тръмбеш	Полски Тръмбеш
	ФСМП Свищов	Свищов
	ФСМП Стражица	Стражица
ЦСМП Габрово	ФСМП Габрово	Габрово
	ФСМП Севлиево	Севлиево
	ФСМП Дряново	Дряново

[20] Решение на МС№ 361 от 29 май 2018 г. за утвърждаване на Националната здравна карта на Република България, Приложение № 35 към т. I, подточка 8. Карта на спешната медицинска помощ.

Центрове за спешна медицинска помощ	Филиали за спешна медицинска помощ	Обслужващи общини
	ФСМП Трявна	Трявна
ЦСМП Разград	ФСМП Разград	Разград, Самуил
	ФСМП Исперих	Исперих
	ФСМП Кубрат	Кубрат, Завет
	ФСМП Лозница	Лозница
	ФСМП Цар Калоян	Цар Калоян
ЦСМП Русе	ФСМП Русе	Русе, Иваново
	ФСМП Сливо поле	Сливо поле
	ФСМП Две могили	Две могили
	ФСМП Бяла	Бяла, Ценово, Борово
	ФСМП Ветово	Ветово
ЦСМП Силистра	ФСМП Силистра	Силистра, Алфатар
	ФСМП Дулово	Дулово
	ФСМП Тутракан	Тутракан
	ФСМП Главиница	Главиница
	ФСМП Кайнарджа	Кайнарджа

Източник: Министерство на здравеопазването

По предложение на МЗ, в периода 2021–2027 г. е необходимо създаване на мобилни екипи към областните лечебни заведения за осигуряване на медицинска помощ в отдалечените и труднодостъпни места. За тази цел е необходимо закупуване на специализирани превозни средства – оборудвани мобилни лаборатории, мобилни рентгенови кабинети и транспортни леки автомобили.

Изводи и тенденции:

Анализът на инфраструктурата, осигуреността и достъпността до здравни услуги установява неравномерност в разпределението на материалната база и диспропорции в осигуреността с лекари и с лекари по дентална медицина. Основната част от болничните заведения е концентрирана в област Велико Търново (13 броя), а в областите Разград и Силистра са по 3. Налице е неравномерно разпределение на болничните легла в лечебните заведения – сериозно изоставане на област Силистра, неравномерно разпределение и на заведенията за извънболнична помощ – в област Русе са 70, а в област Силистра – два пъти по-малко. Въпреки че най-големият брой болнични заведения е в област Велико Търново, броят на обслуженото население от един лекар е близък до този в областите Разград и Силистра (с най-малко болнични заведения), което говори или за излишък от болници, или за недостиг на лекари. И при лекарите по дентална медицина броят на обслужваното население на един лекар е най-висок отново в областите Разград и Силистра.

Допълнителен проблем е отдалечеността на отделни селища от мястото на предлагане на съответната медицинска помощ (първична, специализирана, болнична, спешна и неотложна), както и недооборудването на здравните заведения с нова, по-модерна медицинска техника.

За осигуряване на качествено здравеопазване е необходимо:

- осигуряване на равен и ефективен достъп до качествено здравеопазване чрез осигуряване на равни възможности за достъп до здравните услуги на хората,

включително и на живеещите в малки населени места, отдалечени от градските центрове;

- модернизация на материално-техническата база на лечебните заведения чрез осигуряване на съвременна медицинска апаратура;
- укрепване на капацитета на общественото здравеопазване и засилване ролята на първичната помощ за сметка на болничното лечение; повишаване на здравната култура сред малцинствените групи.

Изграждането и управлението на справедлива, устойчива и ефективна здравна система, ориентирана към качество и резултати, с навлизане на електронно управление в системата на здравеопазването са важна предпоставка за създаване на условия за здраве за всички през целия живот.

2.4.2. Образование

Образователна структура на населението

Високият дял на населението с висше образование в една област създава предпоставки за повишаването на нейната конкурентоспособност, производителност на труда и икономически растеж.

Известна незадоволителна характеристика на регионалния потенциал на човешките ресурси в страната в резултат на неговите образователни характеристики се отбеляза по линия на показателя **Население на възраст 25–64 години с висше образование (%)**. Средният показател за страната изостава от средното равнище за ЕС през целия анализиран период и през 2017 г. е 27,8 % при средно за ЕС 31,4 %. Показателят за България се характеризира и с по-ниска динамика спрямо средното за ЕС, като през 2017 г. нарастването е 2,2 % спрямо 2014 г., докато средно за ЕС увеличението е 7,2 %.

По региони тези различия са особено високи. Със стойности от 20–23 % на показателя са четири български региони от ниво 2 – Северен централен, Северозападен, Югоизточен и Южен централен. За анализирания период се отбелязва намаляване на стойността на показателя в Северозападен и Североизточен регион, докато в останалите региони има нарастване.

По области, с висок дял висшисти се открояват областите Русе – 27,7 % и Габрово – 26,5 %. За периода 2014–2017 г. се отбелязва намаление на дела на висшистите в област Велико Търново.

Таблица 23: Относителен дял на населението между 25 и 64 години с висше образование

Регион / Области	2014	2015	2016	2017
ЕС-28	29,3	30,1	30,7	31,4
България	**27,0**	**27,5**	**27,7**	**27,8**
Северен централен	**22,7**	**23,5**	**24,4**	**23,0**
Велико Търново	27,3	26,9	27,3	22,1
Габрово	26,3	26,8	25,9	26,5
Разград	16,2	18,7	18,4	17,5
Русе	23,6	24,4	26,8	27,7
Силистра	14,4	16,4	18,5	17,7

Регион / Области	2014	2015	2016	2017
Североизточен	27,0	25,4	25,5	26,9
Северозападен	20,6	21,5	19,9	19,9
Югоизточен	20,9	21,9	21,8	21,7
Югозападен	37,5	38,6	39,4	39,2
Южен централен	21,4	21,5	21,5	22,2

Източник: НСИ, Евростат

Относителният дял на населението на възраст между 25 и 64 години с основно и по-ниско образование е показател за образователната структура на работната сила. Колкото по-висок е делът на лицата с основно и по-ниско образование, толкова по-малък е потенциалът на местния пазар на труда за запълване на новите работни места. По-ниското образование предполага по-ниска икономическа активност, по-малка производителност на труда и съответно по-ниски доходи.

Средното равнище на показателя за Население на възраст 25–64 години с по-малко от основно, основно и прогимназиално образование(ISCED 11 степен 0-2) по региони NUTS 2 (%) в България е по-ниско от средното равнище за ЕС за целия анализиран период и през 2017 г. е 17,2 % спрямо 22,5 %. Темповете на положителна промяна на показателя средно за ЕС са по-високи, като за периода 2014–2017 г. намалението е 6,4 %, докато за България е 9,0 %. В същото време регионалните различия в страната са много високи. Само два региона – Югозападен и Югоизточен, показват стойности на показателя, по-ниски от средните за страната (8,1 % и 13,3 %), докато останалите четири региона са със стойности, близки до средноевропейските. Положителна тенденция се отбелязва в Северния централен регион, където показателят намалява с 1,7 % през 2017 г. спрямо базовата 2014 г. и достига 21,1 %.

По-бързото развитие на пазара на труда в областите Разград и Силистра е ограничено от сравнително неблагоприятната образователна структура на работната сила.

Таблица 24: Относителен дял на населението на възраст 25–64 години с основно и по-ниско образование

Региони/Област	2014	2015	2016	2017
ЕС 28	24,1	23,5	23,0	22,5
България	**18,9**	**18,1**	**17,7**	**17,2**
Северозападен	18,8	18,6	19,6	20,1
Северен централен	**22,8**	**20,9**	**20,4**	**21,1**
Велико Търново	16,6	15,6	14,3	14,6
Габрово	13,8	11,3	8,2	11,2
Разград	40,9	36,7	36,3	38,8
Русе	19,6	16,7	17,1	16,8
Силистра	32,5	33,3	35,2	35,1
Североизточен	24,4	22,2	22,2	22,6
Югоизточен	15,7	14,7	14,2	13,3
Югозападен	9,3	9,1	8,9	8,1
Южен централен	23,9	23,3	22,4	21,0

Източник: НСИ, Евростат

Предучилищно образование

Структурите на предучилищното образование са добре развити по цялата територия на СЦР. Осигуреността с детски градини, преподаватели и места в детските градини е сравнително добра.

През учебната 2018/2019 година в региона функционират 204 самостоятелни детски градини с директор. В тях са записани 22 009 деца, от които 10 614, или 48,2 %, са момичета. В сравнение с 2011 г. броят на децата намалява с 12,4 %.

Нетният коефициент на записване на деца в детските градини в СЦР през учебната 2018/2018 година е малко по-висок от средния за страната и достига 78,7 %, като особено висок е той за област Габрово (85,9 %) и относително по-нисък за област Силистра (75,8 %). Нисък е обхватът в ромска общност: според изследване на Агенцията на ЕС за основни човешки права от 2011 г. едва 45 % от ромските деца в България на възраст между 3 и 6 години посещават детска градина. Тенденцията се запазва и през учебната 2018/2019 година, като нисък е коефициентът на записване в общини с компактно ромско население.

За региона нетният коефициент на записване има негативна тенденция, като през учебната 2018/2018 година е 78,7 %, докато през учебната 2012/2013 година е 86,6 %

Общообразователни и специални училища

В СЦР през учебната 2018/2019 година учебни занятия се водят в 228 общообразователни и специални училища. В сравнение с 2011 г. училищата намаляват с 33 поради закриване или преобразуване. Учениците са 57 206 и в сравнение с 2011 г. намаляват с 9 364.

През 2018 г. основно образование в общообразователните училища са завършили 7 629 ученици, а средно образование – 2 649 ученици.

Закриването на образователни институции, особено в малки населени места, заедно с други фактори, като социални и семейни причини, негативно отношение към учебния процес и липса на мотивация, трудности при усвояването на учебния материал и др., рефлектира и в значителен дял на *преждевременно напусналите образование и обучение.*

На много места училищната мрежата вече е достигнала предела на оптимизация. През 2018 г. беше въведена промяна в системата на делегираните бюджети, като финансирането няма да зависи само от броя на децата и учениците, а и от броя на паралелките, от спецификата на региона, в който се намира училището, а в по-дългосрочен период – и от качеството на образователния процес.

Неблагоприятна тенденция е увеличаването на броя на напусналите ученици. По данни на НСИ, учащите в I – VIII клас, напуснали общообразователните и специални училища през учебната 2017/2018 година, са 1 649 ученика, като през учебната 2012/2013 година са 1 411 ученика, или с 16,9 % повече.

Професионално образование и обучение

Професионалното образование и обучение през учебната 2018/2019 година се осъществява в 60 училища, а общият брой на учащите в тях е 16 791 ученика. В сравнение с учебната 2011/2012 година професионалните училища намаляват с 10, а учащите – с около

2 200 ученика. Оптимизирането на училищната мрежа се осъществява в пряка връзка със социално-икономическите и демографските процеси в страната и в различните региони.

В професионалното образование преобладават момчетата, които са 60,0 % от общия брой на учениците в тази образователна степен.

Професионалните гимназии са разположени предимно в областните административни центрове и в по-големите общини: Велико Търново, Габрово, Разград, Русе, Силистра, Свищов, Севлиево, Горна Оряховица, където е концентриран по-големият брой ученици. Продължава да се търси по-тясно обвързване на професионалното образование с икономическите приоритети на общините и регионите. В малките общини и населени места професионалното обучение в по-голямата си част е съобразено със спецификата на местната икономика. Все още обаче в част от училищата се запазва обучение по традиционни за училищата професии въпреки затихването или закриването на определени производства. Трудностите с намирането на работа и разминаването между придобитата квалификация и възможността за реализация водят до известен отлив от професионалното образование на немалка част от младите хора, макар че през последните години има макар и минимално увеличение на ученици. Поради отрицателното демографско развитие в по-малките и отдалечени общини има маломерни паралелки. Оптимизирането на училищната мрежа следва да създаде предпоставки за финансиране на професионални училища с национално и регионално значение, защитени професии съобразно потребностите на общините в конкретния регион, както и за внедряване на обучение чрез работа (дуално обучение). Т.е. наложителни са мерки за стимулиране на обучението по търсените на пазара на труда професии, степен на квалификациите съобразно степента на развитие на регионалната икономика и заявените инвестиционни намерения, като продължава политиката за достъп до образование на учениците от специфични целеви групи.

Важна тема, засягаща професионалното образование, е дуалното обучение. В отговор на нарастващите нужди на българската икономика и високата младежка безработица в България системата на дуалното обучение започна да се прилага от 2015 г. чрез пилотни проекти, които имат за цел да апробират този тип обучение и въз основа на събрания опит да се пристъпи към по-мащабно прилагане на тази система в страната, областите и общините.

Със Закона за предучилищното образование и обучение (ЗПОО) се въвежда терминът „обучение чрез работа (дуална система на обучение)“ като една от формите за обучение на учениците, наред с дневната, вечерната, индивидуалната и други форми на обучение (ЗПУО, чл. 106, ал. 1, т. 8). Съгласно закона, обучението чрез работа (дуалната система на обучение) е специфична форма на обучение, при която професионалната квалификация се придобива чрез практическо обучение в реална работна среда **и** обучение в професионална гимназия, училище по изкуствата, спортно училище, специално училище – възпитателно училище интернат и социално-педагогически интернат, или от средно училище, профилирана гимназия или духовно училище, когато осигуряват професионална подготовка въз основа на партньорство между един или няколко работодатели.

Законът за професионалното образование и обучение (ЗПОО) регламентира условията и реда за осъществяване на обучението чрез работа (дуалната система на обучение). Според ЗПОО, това е една от формите на професионално обучение, която се организира въз основа

на партньорство между един или няколко работодатели и институция в системата на професионалното образование и обучение (ПОО) **или** средно училище, профилирана гимназия или духовно училище, когато осигуряват професионална подготовка.

Дуалната система на обучение включва обучение в реална работна среда при конкретен работодател и обучение в съответното училище. Обучението чрез работа (дуалната система на обучение) се организира и осъществява чрез практическо обучение в реална работна среда при дуалната система и се организира в XI и XII клас за учениците, които са навършили 16 години.

Важна роля в дуалното обучение изпълняват Центровете за професионално обучение (ЦПО). В тях обучението се провежда съгласно изискванията на Закона за професионално образование и обучение, държавните образователни изисквания за придобиване на квалификация по професия, Закона за предучилищното и училищно образование и Правилника за дейността на съответния център.

Обучението в ЦПО по всяка професия и специалност се извършва въз основа на утвърдена и лицензирана от Националната агенция за професионално образование и обучение учебна документация на специалността (учебен план и учебни програми на изучаваните учебни предмети по модулен принцип).

Към 31.12.2019 г., съгласно регистър на Центровете за професионално обучение на Национална агенция за професионално образование и обучение (НАПО) в СЦР има 67 активни Центрове за професионално обучение, разпределени по области както следва: 32 в област Русе, 18 в област Велико Търново, 7 в област Габрово, 6 в област Разград и 4 в област Силистра. По общини тези центрове са разположени основно в големите индустриално центрове: Русе, Велико Търново и Габрово.

Средищни и защитени училища и детски градини

Процесите на оптимизация на училищната мрежа поставят изисквания към създаването на защитни механизми по отношение на преструктурираните звена. Към момента в СЦР има 136 средищни детски градини и средищни училища[21] и 16 защитени детски градини и училища[22]. Те са елемент на социална защита и част от регионалната политика.

За пътуващите ученици държавата осигурява финансирането на целодневна организация на учебния процес, столово хранене и транспорт. Децата получават по-качествено образование. Необходимите средства за целодневна организация на учебния ден и за хранене в столовете в средищните училища се осигуряват по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, финансирана от Европейския социален фонд, а при необходимост – и от бюджета на МОН.

Проблем в зимните месеци е отдалечеността на някои селища от средищните училища.

[21] Решение № 845 на МС от 22.11.2018 г.
[22] Решение № 829 на МС от 22.11.2018 г.

Таблица 25: Средищни и защитени училища в СЦР през учебната 2018/2019 година

Регион / Област	Средищни училища	Защитени училища
	брой	брой
България	**990**	**260**
Северен централен	**136**	**16**
Велико Търново	35	4
Габрово	18	6
Разград	34	0
Русе	21	4
Силистра	28	2
Северозападен	162	40
Североизточен	154	23
Югоизточен	143	25
Югозападен	134	47
Южен централен	261	109

Източник: МОН

Висше образование

Броят на учащите в университети в страната между 2011 и 2019 г. намалява с 20,7 %, а в СЦР – с 30,7 %. Както за страната, така и за регионите броят на студентите, записани в университети, продължава да намалява главно поради демографските тенденции, но също така и поради националната политика за намаляване на броя на студентите в някои учебни области.

В СЦР са разположени 5 университета: Русенски университет „Ангел Кънчев“, Технически университет – Габрово, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, Национален военен университет „Васил Левски“ във Велико Търново и Стопанска академия „Димитър Ценов“ в Свищов. В градовете Разград и Силистра има филиали на русенския университет „Ангел Кънчев“. Данните за промени в структурата на висшето образование между учебните 2011/2012 година и 2018/2019 година по области показват намаление в броя на студентите във всички области. Широкият спектър от специалности и приемът в тях не винаги е съобразен с потребностите на реалната икономика и третичния сектор. Завършилите през 2018 г. също са с 1 158 души по малко в сравнение с 2011 г., като единствено в област Разград завършилите минимално се увеличават.

Със скорошната реформа във висшето образование са въведени ограничения за броя на записваните студенти във всеки университет. Това е осъществено чрез въвеждането на коефициенти, отразяващи качеството (т.е. оценки за акредитация) и приложимостта на пазара на труда (т.е. използване на административни данни за заетостта на дипломиралите се). Съставен е списък с 32 приоритетни професионални области, които се финансират с приоритет в държавните университети. Те включват области, свързани с природни науки, технологии, инженерни науки и математика (STEM), и по-специално ИКТ и математика.

Таблица 26: Висши училища, студенти и завършили в СЦР през учебната 2018/2019 г.

Регион / Област	Висши училища	Студенти		Завършили	
	2018/2019	2011/2012	2018/2019	2011/2012	2018/2019
	брой	брой	брой	брой	брой
България	**53**	**281 170**	**222 997**	**59 927**	**53 115**
Северен централен	**5**	**41 074**	**28 444**	**10 278**	**9 120**
Велико Търново	3	25 772	16 499	7 521	6 560
Габрово	1	5 687	5 109	999	757
Разград	1 филиал	300	236	28	69
Русе	1	8 934	6 366	1 649	1 659
Силистра	1 филиал	381	234	81	75

Източник: НСИ

Изводи и тенденции:

Анализът на съществуващото състояние на системата на образованието в Северния централен регион дава възможност за систематизиране на следните **по-важни изводи:**

- Броят на училищата и учениците в Северния централен регион, аналогично на останалите региони, продължава да намалява поради ниската раждаемост и емиграцията.
- В региона всяко пето българско дете не е обхванато в системата на предучилищното образование.
- Броят на обучаващите се в университетите и колежите студенти намалява. Повишава се интересът към дуалното обучение в професионалните училища.
- Интеграцията на ромите в образователната система изостава и възпрепятства тяхното социално-икономическо приобщаване. Налице са общини, в които проблемът с отпадането от училище е значителен, особено при ученици от маргинални групи.

За СЦР са характерни и други недостатъци, типични и за останалите региони – неравномерно разпределение на обектите на система „Висше образование“, широк спектър от специалности в тях, който не винаги е съобразен с потребностите на реалната икономика; несъответстващи на потребностите на пазара на труда умения на завършилите висше образование.

Тенденциите, които ще окажат влияние върху сектора на образованието през следващите години, отразяват основните изисквания за равнопоставен достъп до качествено образование на всички равнища и за всички социални групи и по-добро обвързване на образованието с науката и бизнеса, с търсените знания и умения. Очаква се планираните реформи да подобрят резултатите в цялостната образователна система на всички нива и ефективното разположение на необходимата инфраструктура в пространството на всеки регион.

Оптимизирането на училищната мрежа ще създаде предпоставки за финансиране на професионални училища с национално и регионално значение, защитени професии съобразно потребностите на общините в конкретния регион, както и за внедряване на обучение чрез работа (дуално обучение).

В системата на висшето образование в държавните университети ще се финансират приоритетно области, свързани с развитието на онези сектори на икономиката, които имат по-висока добавена стойност и ясен принос към задължителните технологични трансформации.

2.4.3. Социални услуги в общността

Този вид услуги са особено важен акцент в социално-икономическото развитие на региона. Част от предлаганите услуги ще трябва да се развиват и в новия програмен период 2021–2027 г. предвид застаряването на населението, неговия здравен статус, както и други социални фактори. Наличието на широкия набор от тези услуги е посочен в *Приложение*.

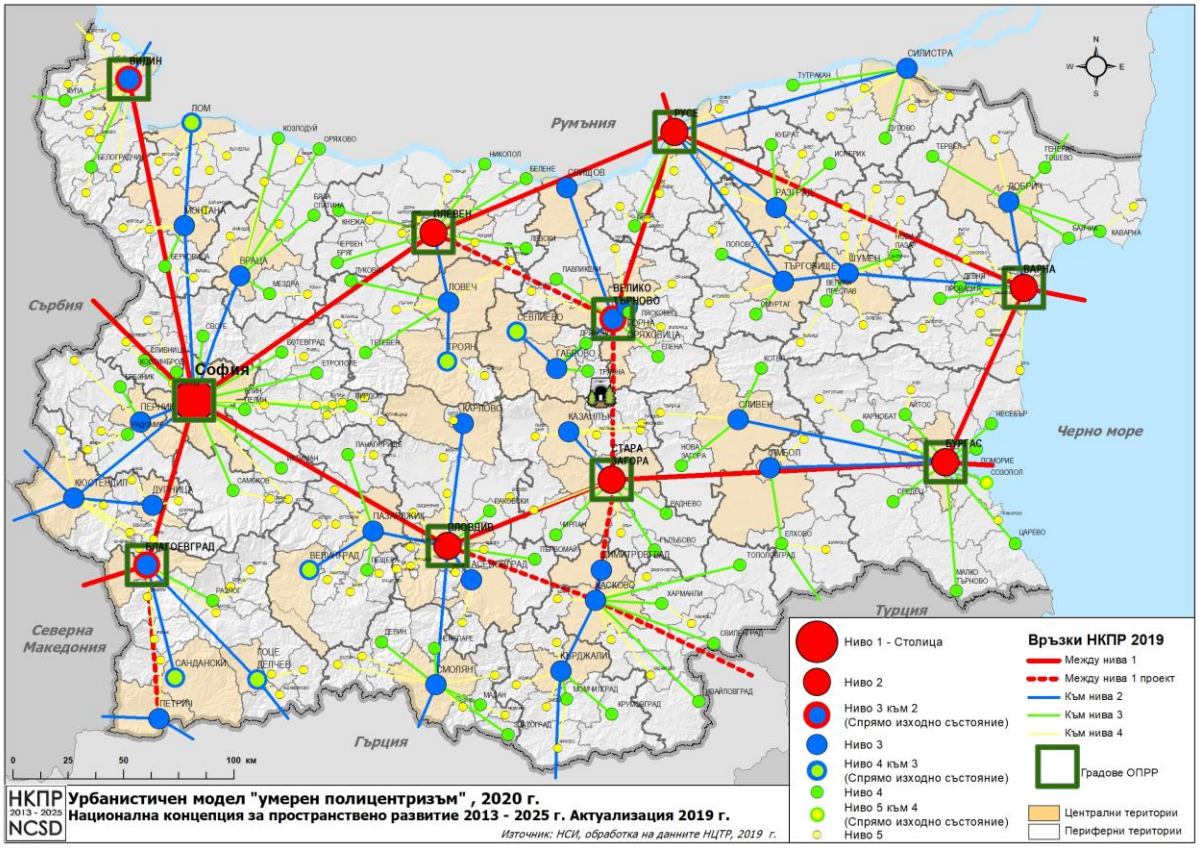
2.5. Функционално-йерархична структура на мрежата от градове-центрове в региона

Функционално-йерархичната структура на мрежата от населени места в Северен централен регион се характеризира с един изявен център в лицето на град Русе. Населението му към 31.12.2017 г. е 144 125 души и той е петият по население град в България. В групата на средните градове (30 до 100 хил. д.) влизат областните центрове Велико Търново, Габрово, Силистра и Разград. Към 31.12.2017 г. най-многолюден от средните градове е Велико Търново с население 68 780 души, следван от град Габрово (53 063 д.). Силистра и Разград са много близо до долната граница на интервала от 30 000 д.

Градовете в СЦР с население от 10 000 до 30 000 души са три и те са Горна Оряховица, Севлиево и Свищов. В края на 2017 г. град Горна Оряховица изпада от групата на средните градове с население 29 173 д., а Свищов (26 047 д.) и Севлиево (20 654 д.) трайно остават в групата на малките.

В пространствено отношение два от областните градове, Русе и Велико Търново, формират ос, ориентирана север–юг. Тя е много активна и поради установяването ѝ в исторически план, тъй като свързва Северна и Южна България през Прохода на Република и е връзка между Румъния и Гърция/Турция. Това засилва значението на направлението и градовете по него. От гледна точка на развитието на региона е много важно изграждането на тунела под връх Шипка и интегрирането на град Габрово в тази ос. Пространствено тази ос продължава на североизток и стига до Силистра, но са нужни интегрирани мерки, за да заработи пълноценно в целия си обхват. В Северен централен регион голяма роля играе и направлението „запад–изток“, оформено от връзката София – Велико Търново – Варна. Разположените по него градски центрове Севлиево, Велико Търново и Горна Оряховица имат значително предимство по отношение на улеснения достъп от и до тях в сравнение с по-отдалечените от оста населени места.

Фигура 24. Урбанистичен модел „Умерен полицентризъм“

Източник: НКПР, Актуализация 2019 г.

Разположените в крайните североизточни части на региона градове Силистра и Разград са извън основния поток на ресурси и хора, което предопределя известни предизвикателства пред ролята им в региона. Но като се вземе предвид разположението им в националната територия, тяхната роля е значителна като опорни центрове именно в централната част на Дунавската равнина. Силистра е и последният пристанищен град на река Дунав на българска територия.

Съгласно Националната концепция за пространствено развитие (НКПР), в Северния централен регион са определени градове-центрове от следните йерархични нива (Фигура 25):

- Градове от второ йерархично ниво[23]. В НКПР е определен един град от второ йерархично ниво и това е град Русе (144 125 д. към 31.12.2017 г.).

Големите градове от това ниво имат мисията да балансират влиянието на столицата и да намаляват ефекта от моноцентрично развитие. Русе е единият от градовете, който осигурява директна връзка с международното икономическо пространство, и като такъв присъства в националното пространство като установен регионален център. Той се характеризира със стабилно икономическо развитие в сферата на промишлеността, търговията, складовата дейност, туризма и услугите и предлага много функции в социалната сфера, образованието,

[23] Голям град-център с национално значение в територията, НКПР, Актуализация 2019 г.

науката, културата. Въпреки че се наблюдава редукция на населението в сравнение с 2011 г., в Русе се увеличава инвестиционната активност на местните предприятия. Наблюдава се повишаване на БВП на човек и положителна тенденция за ръст на заплатите.

В НКПР 2012 като град с потенциал да премине към 2-ро йерархично ниво е определен град Велико Търново. В периода 2011–2017 г. градът запазва този потенциал, като показва сравнително добро развитие.

- Градове от трето йерархично ниво[24] – В НКПР са определени 6 града от трето йерархично ниво – четири областни града: **Велико Търново** (68 780 д.) **Габрово** (53 063 д.), **Разград** (30 921 д.), **Силистра** (31 891 д.) и градовете **Горна Оряховица** (29 173 д.) и **Свищов** (26 047 д.).

Тези градове изграждат балансирана урбанистична решетка и играят задържаща роля по отношение на населението в тях. Те предлагат благоприятни условия за икономическо развитие и инвестиции и са налични функции с регионално значение в социалната сфера, образованието и културата. В случая на Северния централен регион средните градове Велико Търново и Габрово се очертават като пълноценни партньори на град Русе за повишаване значението на региона в националната икономика. Едновременно с това Велико Търново и Горна Оряховица имат устойчиви икономически и социални връзки, което е потенциал за бъдещо съвместно ускорено развитие. Аналогична е ситуацията във взаимоотношенията между Габрово и Севлиево. Макар и град от четвърто йерархично ниво, Севлиево е определен като град с потенциал да премине в групата на градовете от трето йерархично ниво.

Градовете Силистра, Свищов и Разград имат значителна роля в предоставянето на услуги на населението извън осите, свързващи по-големите икономически центрове в региона. Всеки от тях има установен икономически профил, който, бидейки различен от този на по-големите центрове, ги допълва и по-този начин икономическите дейности в региона се диверсифицират.

Мрежата от градове в трето йерархично ниво, в комбинация с град Русе, е реална предпоставка за формиране на успешни хоризонтални партньорства за развитие на дейности в различни сфери. Може да се търси изграждане и доразвитие на клъстери на база предвиждания на Стратегията за интелигента специализация между големите икономически центрове (Русе, Велико Търново и Габрово) в региона и съседните му региони в България и Румъния.

- Градове от четвърто йерархично ниво[25]. Определените съгласно НКПР градове от четвърто йерархично ниво са 11 и тяхното население към 31.12.2017 г. са както следва: **Дряново** (6 723 д.), **Севлиево (**20 654 д.), **Трявна** (8 328 д.), **Елена** (4 945 д.), **Лясковец** (7 574 д.), **Павликени (**9 613 д.), **Бяла** (7 610 д.), **Исперих** (8 146 д.), **Кубрат** (6 488 д.), **Дулово** (6 378 д.), **Тутракан** (7 857 д.)

Тези градове са центрове, предлагащи работни места и основни услуги със значение за собствената си и за съседните по-малки общини. Те са избрани с оглед подходящото им местоположение в територията на областите, демографската им големина, наличните им

[24] Градове-центрове с регионално значение в територията на областите, НКПР, Актуализация 2019 г.
[25] Малки градове с микрорегионално значение в територията на групи общини, НКПР, Актуализация 2019 г.

функции с надобщинско значение в сферата на икономиката, социалната сфера, образованието, културата, въпреки занижените им социално-икономически показатели. В областите Габрово и Велико Търново има по 3 града от 4-то йерархично ниво.

Запазването на позициите и утвърждаването на тези градове като центрове от четвърто йерархично ниво е ключов фактор за задържането на населението във вътрешните и външните периферни части на региона, предлагайки работни места и основни публични блага и услуги. Имайки предвид това, следва да се предвиди подкрепа за най-уязвимите, но пространствено значими градове: Елена, Дулово, Тутракан, Трявна.

- Градове от пето йерархично ниво[26]. Съгласно НКПР, градовете от пето йерархично ниво са **18**, от които **13** са градове: **Златарица** (2 088 д.), **Полски Тръмбеш** (3 985 д.), **Стражица** (4 279 д.), **Сухиндол** (1 669 д.), **Борово** (1 795 д.), **Ветово** (4 200 д.), **Две могили** (3 848 д.), **Иваново** (758 д.), **Сливо поле** (2 859 д.), **Ценово**, **Завет** (2 756 д.), **Лозница** (2 077 г.), **Самуил**, **Цар Калоян** (3 303 д.), **Алфатар** (1 419 д.), **Главиница** (1 363 д.), **Кайнарджа**, **Ситово**

Общините с центрове от пето йерархично ниво са идентични с определените слабо урбанизирани (периферни) общини. Това са малки общини със затруднено социално-икономическо развитие. Разположени са по периферията на региона и централната му част, формирайки феномена „вътрешна периферия“. В случая на Северния централен регион и с изключение на област Габрово, общини с центрове от пето йерархично ниво са разположени около областните центрове и другите два града от 3-то ниво. Формират се рингове от слабо урбанизирани и недобре икономически развити гранични и вътрешни периферии. Тези общини могат да бъдат включени в обхвата на т.нар. „региони за целенасочена подкрепа“. Стимулирането на техните центрове е важно, за да могат да предлагат необходимите първични услуги на населението. Подобряването на свързаността им с близките икономически центрове ще осигури достъп до работни места в сфери, различни от селското и горското стопанство, без това да е свързано със загуба на население в тях.

В резултат на проведения анализ до сега и изследването на проблема моно/полицентризъм, проведено в **СИА 2019[27],** може да се заключи, че в Северния централен регион се наблюдават различни проявления на този проблем (Фигура 25).

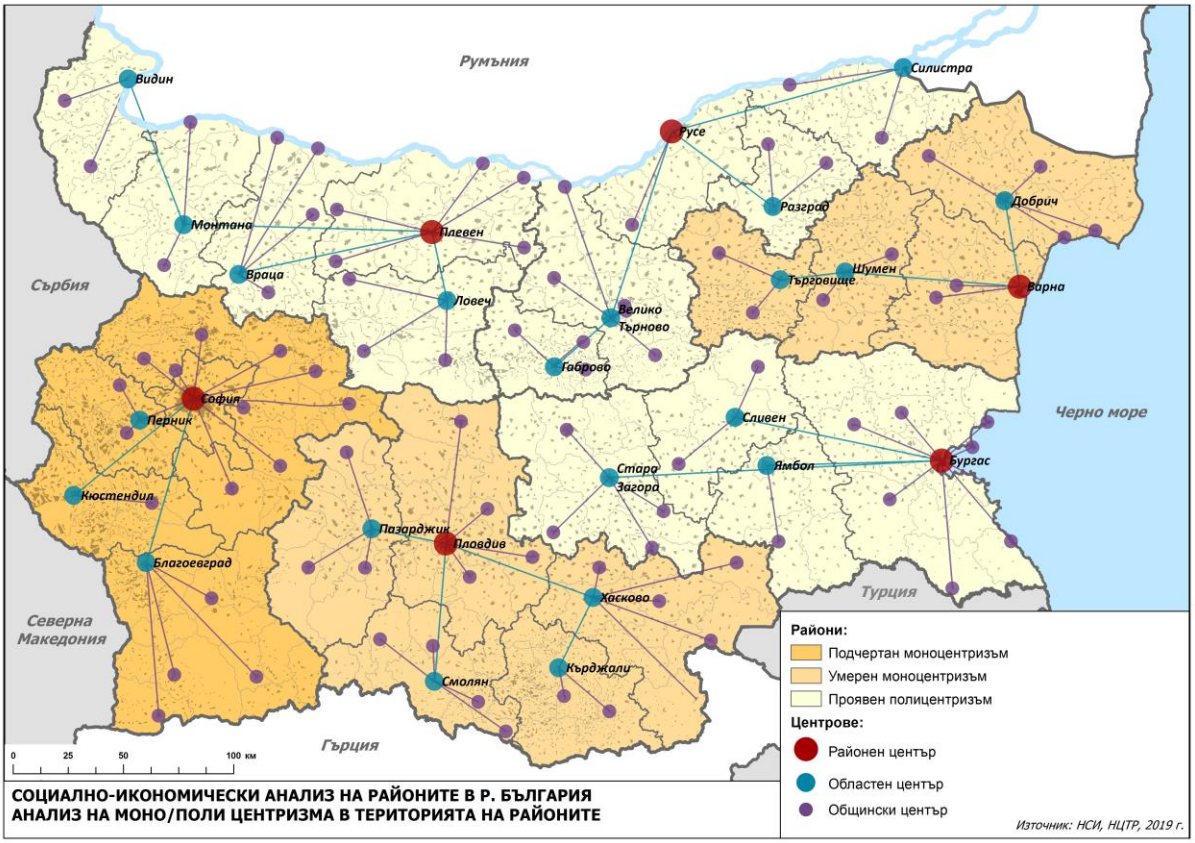
Съгласно възприетата там методика за оценка, когато отношението на населението на областния център към градското население в областта надвишава 69 %, това е признак за липса на голям град, който да балансира областния център, и се проявява моделът **„краен моноцентризъм“**. Единствено за област Русе това отношение е в размер на 83,6 % и води до категоричния извод, че в тази област има пример за **„краен моноцентризъм“.** Това води до концентрация на хора, икономически дейности, инвестиции, социални и други услуги и активности в град Русе, градът от най-високо йерархично ниво.

[26] Много малки градове и села, центрове на общини със значение само за собствената си община, НКПР, Актуализация 2019 г.

[27] В СИА 2019 е възприет показател „отношение на населението на областния град към градското население в областта“, който се използва при оценка за моно/полицентричност на ниво област, както следва:

- Модел**: краен моноцентризъм.** Наблюдава се при стойности на показателя > 69 %
- Модел: **умерен моноцентризъм.** Наблюдава се при стойности на показателя от 49 до 69 %
- Модел**: проявен полицентризъм.** Наблюдава се при стойности на показателя < 49 %

Фигура 25. Анализ/модел на моно/полицентрично състояние

Източник: Социално-икономически анализ на регионите в Р. България, 2019 г.

Когато разглеждаме показателя за оценка на полицентричността, се налага изводът, че в областите Силистра (65,2 %), Габрово (58,7 %) и Разград (57,6 %) се наблюдава моделът **„умерен моноцентризъм“**. При област Габрово следва да се отбележи фактът, че град Севлиево има значителна роля за балансиране на доминантната роля на град Габрово.

В област Велико Търново проявеният модел е **„проявен полицентризъм“**. Там населението на областния център е 41 % от градското население към 31.12.2017 г. Останалите 59 % са разпределени в 13 града, два от който (Горна Оряховица и Свищов) имат население над 25 хил. души.

Таблица 27: Степен на моно/полицентризъм в Северен централен регион

Население на центъра на региона – град Русе	Население на градове от 3-то ниво	Население на градове от 4-то и 5-то ниво	Население на 3-то, 4-то и 5-то ниво градове	Съотн. 1:2 в %	Съотн. 1:4 в %	Население на всички градовете в региона	Съотношение 1:7
144 125	184 655	207 846	392 501	78,0	36,7	536 626	26,9

Източник: Собствени проучвания НЦТР

На регионално ниво установеният модел за СЦР е **„проявен полицентризъм“**. Възприетият в СИА 2019 подход за определяне степента на полицентрично развитие се

базира на сравнение между населението на града, център на региона, и населението на центровете от 3-то йерархично ниво. Прави се сравнение и с останалото градско население. По тези показатели Северният централен регион е със 78 % население на град Русе към градовете от трето ниво и 36,7 % към останалото градско население (Таблица 27)

За да се затвърди наблюдаваният процес на проявен полицентризъм на регионално ниво и да се преодолее засилващото се проявление на моноцентрично развитие на национално ниво и съгласно НКПР, йерархизираната система от градове-центрове ще служи за степенуване на намесите за стимулиране на градовете и градското развитие според значимостта и ролята на всеки град. В зависимост от количеството на наличните и привлечени ресурси, те ще се насочват към градовете от петте йерархични нива с оглед тяхната роля за постигане на основните цели на политиката за балансирано регионално развитие. Освен ролята на държавата в дефиниране на рамката и инструментите, от ключово значение ще бъде и проактивната политика на местно ниво. Общините и техните общински центрове са основните и най-важни актьори в създаването на условия за социално-икономическо развитие и отправяне на послания към други ключови участници в този процес.

Стимулирането на градовете-центрове ще се осъществява чрез съчетаване на различни инструменти – собствени инструменти на регионалната политика и инструменти на секторните политики. Ролята на НКПР и на ИТСР е да ориентират регионалната политика как и къде да насочи своите инструменти за развитие на територията и градовете. Ключова е и ролята им във връзка с териториалното насочване на секторните политики. По същество това е подходът на интегрирани териториални инвестиции. Общините могат да подпомогнат успеха на този подход чрез създаване на пълноценни партньорства на базата на междуобщинско сътрудничество и сътрудничеството с други местни и регионално базирани актьори.

2.6. Териториална структура на региона – територии с висока степен на урбанизация (централни), слабо урбанизирани селски територии (периферии)

В териториалната структура на региона са анализирани трансформациите и развитието в трите вида територии: 1. територии с висока степен на урбанизация (централни); 2. слабо урбанизирани територии (периферни) с наличие на изявен градски център и 3. слабо урбанизирани територии (периферни) без наличие на изявен градски център.

Териториално-урбанистичната структура на региона се свежда до определянето на видове общини (LAU 1) по степен на урбанизация. За определянето на степента на урбанизация на общините в Социално икономическия анализ (СИА) на регионите от 2019 г. се използва европейска методика за определяне на градско-селска типология, развита съвместно от ОИСР и ЕК. (Вж. Седми доклад на Европейската комисия за икономическото, социалното и териториалното сближаване, 2017 г.) Приспособена за условията на България, методиката ни дава следната класификация на общините (вж. Социално икономически анализ на регионите (СИА), 2019 г.):

Силно урбанизирана община (централна) – на голям град (city) е тази, при която над 50 % от населението е в населени места над 50 хил. жители или общината е с център град над 50 хил. жители.

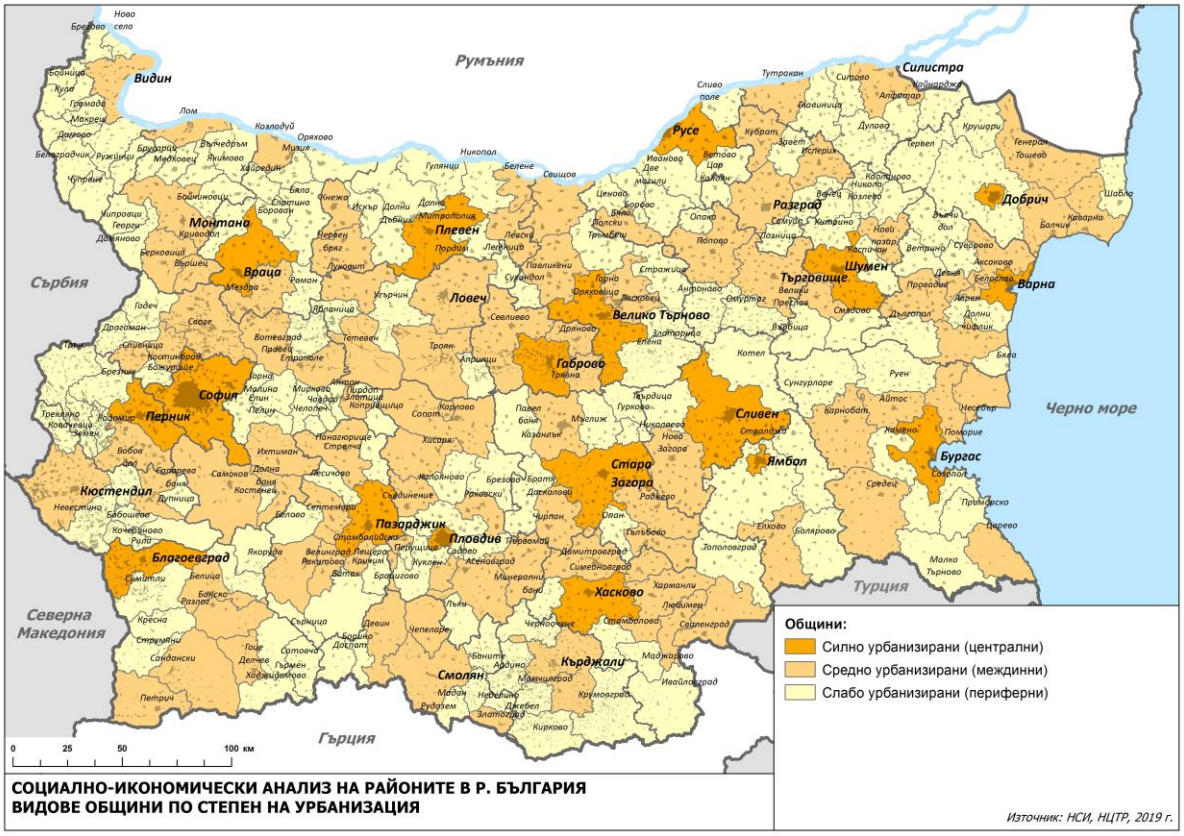
Средно урбанизирана община (междинна) – на среден град (town) е тази, при която над 50 % от населението е в населени места от 5 до 50 хил. жители или общината е с център град от 5 до 50 хил. жители.

Слабо урбанизирана община (периферна) – на малък град или село (rural) е тази, при която над 50 % от населението е в населени места под 5 хил. жители или общината е с център град под 5 хил. жители.

Категорията „междинна“ се отъждествява с „периферна община с изявен град център“, а категорията „периферна“ – с „периферна община без изявен град център“, употребени като понятия в Техническата спецификация и в Методическите указания за изготвяне на ИТСР на регионите от ниво 2.

По тази методика за България са определени съответните видове общини.

Фигура 26. Общини по степен на урбанизация (НКПР)

Източник: Социално-икономически анализ на регионите в Р. България, 2019 г.

Видове общини по степен на урбанизация за СЦР:

- Силно урбанизирани общини (централни) – 3 общини с центрове Русе, Велико Търново и Габрово
- Средно урбанизирани общини (междинни) – 13 общини с центрове Горна Оряховица, Лясковец, Павликени, Свищов, Дряново, Севлиево, Трявна, Исперих, Кубрат, Разград, Бяла, Силистра и Тутракан.

- Слабо урбанизирани общини (периферни) – 20 общини с центрове Елена, Златарица, Полски Тръмбеш, Стражица, Сухиндол, Завет, Лозница, Самуил, Цар Калоян, Борово, Ветово, Две могили, Иваново, Сливо поле, Ценово, Алфатар, Главиница, Дулово, Кайнарджа, Ситово.

Съгласно методиката на ОИСР и ЕК, слабо урбанизираните общини могат да се идентифицират със селските общини (селските региони). Тази класификация и определеният чрез нея обхват на селските региони се различава от обхвата, прилаган с програмата за развитие на селските региони (ПРСР) в периодите 2007–2013 г. и 2014–2020 г. В ПРСР обхватът е значително по-обширен, тъй като критерий за селски регион е общини, в които няма град с население над 30 хил. д.

2.7. Оси на урбанистично развитие с национално и регионално значение

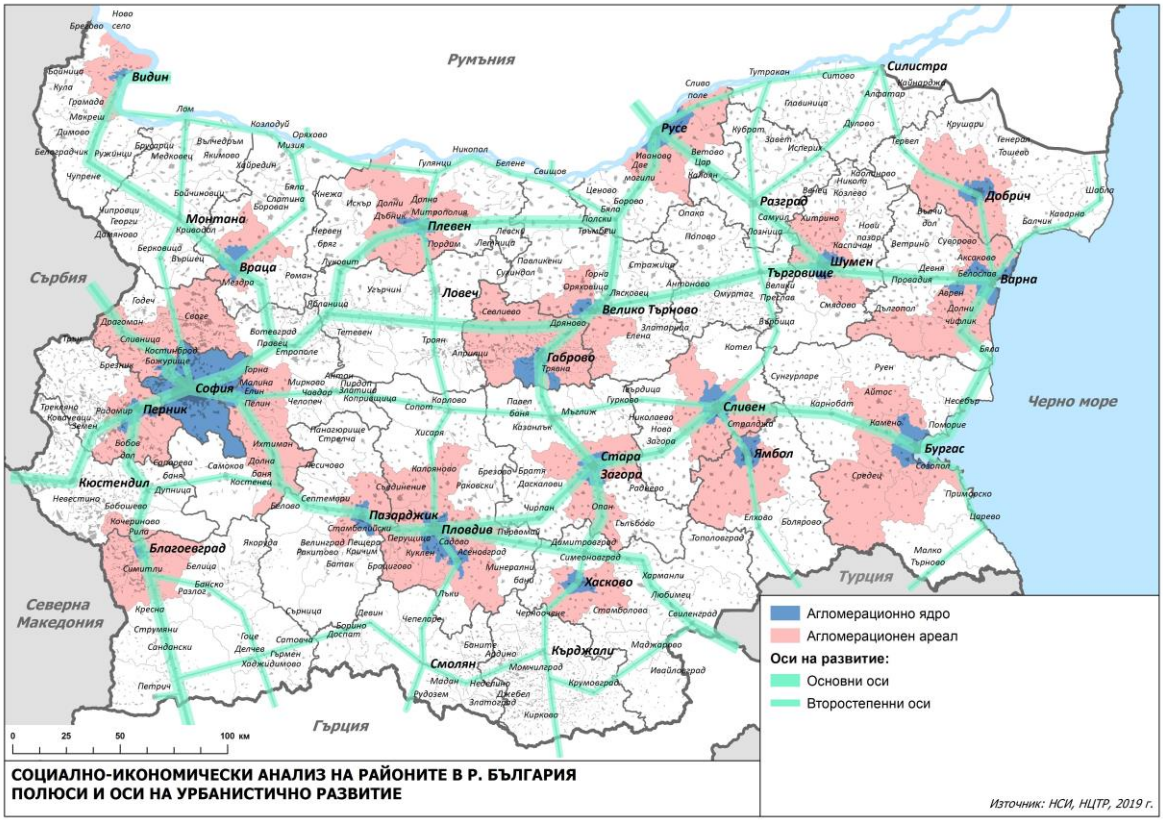
Осите на урбанистично развитие се формират чрез интегрирането на агломерационните ядра и техните агломерационни ареали с транспортно-комуникационните направления. Чрез развитието на този важен елемент на пространствения модел регионът ще се свърже с кореспондиращи оси на развитие в съседна Румъния и, чрез коридор *„Рейнско–Дунавски“*, със страните в ЕС и в Черноморския басейн. Ще се осигури по-добра достъпност до центровете на растеж, иновации, култура и образование. Основните оси, които имат важно структуриращо значение за националната територия, се развиват по протежение на главните национални и международни транспортни направления, по които мрежата от населени места на страната се интегрира в европейската. Заедно с транспортните направления те формират своеобразна „транспортно-урбанизационна решетка“. Второстепенните оси имат значение предимно за структурирането на територията на регионите. Те са разположени по транспортните коридори с регионално значение.

През Северния централен регион минава една паралелна главна и една меридианна главна ос: Северната паралелна главна ос с двете си разклонения и Централната меридианна главна ос. Регионът се свързва в посока „север–изток“ чрез главна ос с направление Русе – Разград – Шумен – Варна. Освен главните, през Северния централен регион минават и три второстепенни оси (Фигура 27).

Северната главна ос „запад–изток“ минава през и свързва град София с градовете от Северна България. В частта на Северен централен регион оста се формира от пътните направления „София – Велико Търново – Варна“, „София – Плевен – Русе“ и жп линията „София – Плевен – Горна Оряховица – Русе/Варна“. Значението на оста се повишава и надхвърля националното ниво с включването на отделни нейни компоненти в TEN-T мрежата на ЕС. Пътното направление по АМ „Хемус“ до Велико Търново е включено в основната мрежа, а след Велико Търново в посока Варна – във всеобхватната. Там попада и оста по направление Плевен – Русе.

Очаква се тази ос да се изяви много силно след завършване изграждането на автомагистрала „Хемус“. С доизграждането ѝ и подобряването на жп инфраструктурата по направлението „София – Плевен – Горна Оряховица – Варна“, Северната главна ос „запад–изток“ ще стабилизира ролята на урбанистичния център Велико Търново.

Фигура 27. Полюси и оси на урбанистично развитие (НКПР)

Източник: Социално-икономически анализ на регионите в Р. България, 2019 г.

Главната Централна меридианна ос „север–юг“ е с направление Румъния/Русе – Стара Загора – ГКПП „Маказа“/Гърция. Тази ос се формира от пътни и жп направления, включени в основната (Русе – Димитровград/Хасково) и широкообхватна (Димитровград/Хасково до ГКПП „Маказа“) TEN-T мрежа. Тя свързва Румъния с Гърция през България, осигурява връзките на страната с важните урбанизационни центрове Букурещ, Киев, Москва, Санкт Петербург и Хелзинки на север и Александруполис на юг. Оста има много съществено значене за региона, защото свързва агломерационните центрове и другите населени места в региона както помежду им, така е с основните центровете по направлението на оста на европейска територия. Засилва се възможността за довеждане и отвеждане на ресурси и стоки до и от региона към градовете в Европа, увеличава се достъпът на населението в региона до среди и услуги, базирани извън териториалните му граници, както и достъпът до региона от трети страни. Реализирането на тази ос, включвайки в трасето и Габрово с изграждането на тунела под връх Шипка, ще допринесе за повишаване значението на град Габрово и засилване на връзките между агломерационните центрове Габрово, Велико Търново и Русе.

Другата основна ос, която минава през Северния централен регион, е оста Русе – Разград – Шумен – Варна. Тя е част от широкообхватната TEN-T мрежа както по отношение на автомобилната връзка, така и за жп връзката (Варна – Каспичан – Русе). Чрез нея се прави връзка между коридора *„Рейнско–Дунавски“* от TEN-T мрежата и международен транспортен коридор Трасека (Европа – Кавказ – Азия). В национален план оста свързва северното Черноморие с Букурещ и, при завършване на автомагистралния пръстен, ще има

улеснен достъп на потоци от хора и ресурси между североизточната и югоизточната част на страната. В регионален план може да спомогне за междурегионалното сътрудничество, за увеличаване на ресурсния обмен между основните центрове Варна и Русе, за установяване на устойчиви клъстери на база регионални специализации.

Три второстепенни оси минават през Северен централен регион. Най-важната за укрепване на вътрешнорегионалните връзки е оста, свързваща населените места по река Дунав (Русе – Силистра). Оста „Сливен – Търговище – Разград – Силистра/Тутракан“ спомага за обмена между северна и южна България и за укрепването на градовете по нея. Оста Варна – Добрич – Силистра прави връзка с между Черноморското крайбрежие и най-големия икономически център град Варна с *„Рейнско–Дунавския“* коридор. Второстепенните оси на развитие са много важни на ниво регион и ще подпомогнат както междурегионалното, така и междуобщинското сътрудничество. Пълноценното им изграждане и осмисляне като значимост е ключово за регионите, защото създадената инфраструктура и подобреният достъп дават възможност за установяване на партньорства в социалната сфера и в икономическите дейности и намаляват риска от загуба на население.

В обобщение може да се изведе, че Северният централен регион има предимството на негова територия да се осъществяват връзки от национално и наднационално значение по направленията „север–юг“ и „изток–запад“. Едновременно с това центърът на региона е балансиран от градовете от 3-то йерархично ниво, а те от своя страна – от градовете от 4-то йерархично ниво. На базата на тези силни страни съществува реалната възможност регионът да мобилизира собствените си ресурси и да привлече външни такива, за да се затвърди категорично развитието на големите икономически центрове от една страна, а и да се подкрепи местното развитие в общините с центрове от по-ниско йерархично ниво. От ключово значение са откриването на общи сфери на интерес и засилването на хоризонталните и вертикалните взаимодействия между центровете от съответните йерархични нива.

2.8. Агломерационни образувания и техните зони на влияние и градско-селските връзки

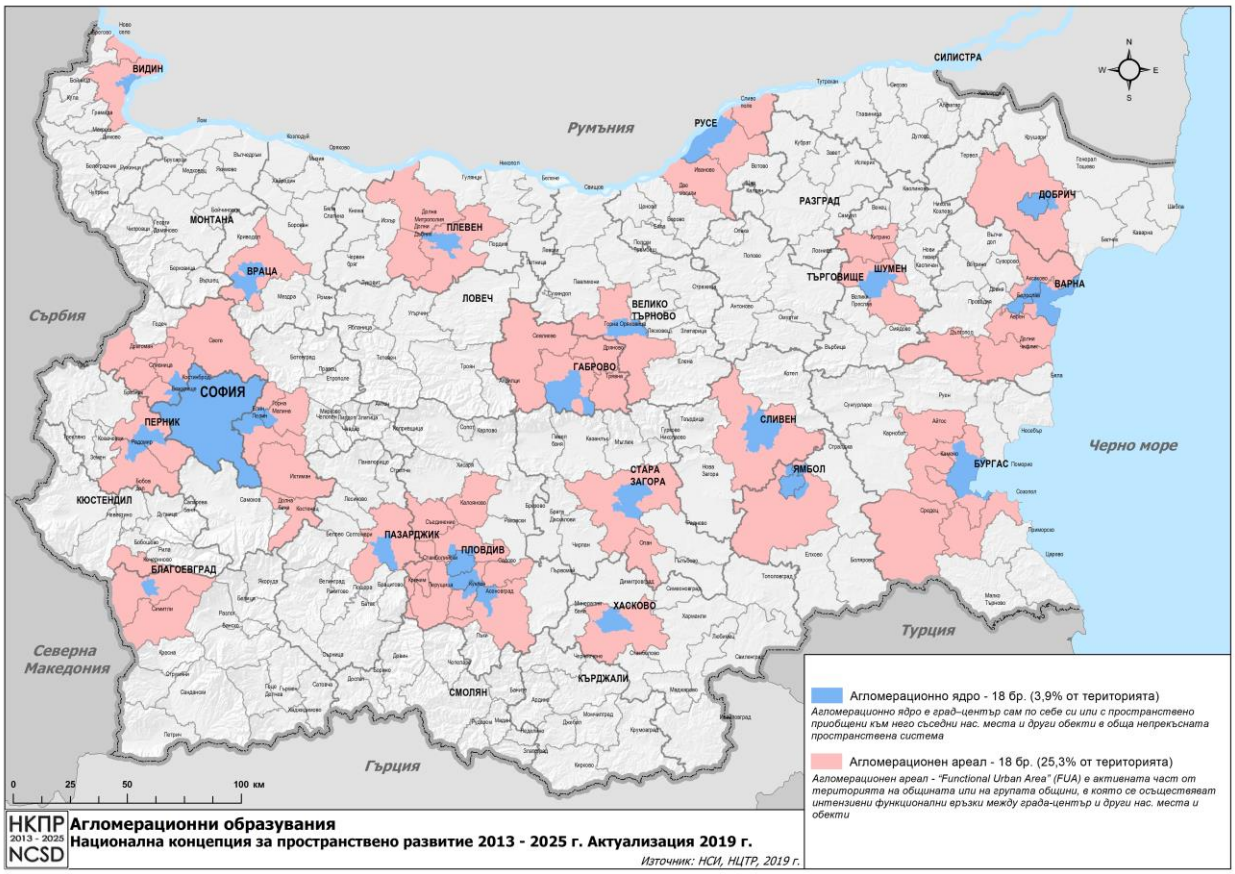
При всеки център от петте йерархични нива има прилежаща територия, която той обслужва и организира. При много малките центрове от 5-то йерархично ниво това е територията на общината, при центровете от 4-то йерархично ниво – територията на две или повече общини, при центровете от 3-то йерархично ниво – територията на областта, при центровете от 2-ро йерархично ниво – територията на региона, при столицата от 1-во йерархично ниво – територията на страната. Всяка една от тези територии, като се започне от най-малката, в известна степен има характеристика на **функционално организирана територия**, защото населението на малките населени места в нея намира в града център съответно обслужване от различна степен. При по-големите градове функционално организираната територия е **образувание от агломерационен тип**. Обикновено агломерационни образувания се формират при големите градове, които имат достатъчен производствен, инфраструктурен, социален и културен потенциал, за да добият притегателната способност за агломериране.

В НКПР е възприетото, че Агломерационните образувания имат две важни съставни части: агломерационно ядро и агломерационен ареал.

- Агломерационно **ядро** е град–център сам по себе си или с пространствено приобщени към него съседни населени места и други обекти в обща непрекъсната пространствена система.
- Агломерационен **ареал** "Functional Urban Area" (FUA) е активната част от територията на общината или на групата общини, в която се осъществяват интензивни функционални връзки между града-център и други населени места и обекти.

Агломерационни образувания (ядра и ареали) се формират при градове, които имат поне 50 хил. д. население и са от типа (city) съгласно новата пространствена концепция за град, развита в съвместната методика на ОИСР и ЕК. В Северен централен регион такива големи градове, които формират агломерационни ядра и ареали (зони на функционално влияние), са **Русе, Велико Търново и Габрово.**

Фигура 28. Функционални агломерационни ареали

Източник: НКПР, Актуализация 2019 г.

В Социално-икономическия анализ на регионите (СИА) от 2019 г., както и в изследването на НСИ „Градовете и техните функционални урбанизирани ареали" от 2016 г., разработено в рамките на проекта UrbanAudit на Европейската комисия, зоните на влияние (FUA) на големите градове са определени по критерия трудови пътувания към тях. Изискването е повече от 15 % от работоспособното население от околните общини чрез всекидневни пътувания да осигурява своята трудова заетост в града-ядро. По този критерий е определен

обхватът на агломерационните ареали. В изследванията към Социално-икономическия анализ на региони в България от 2019 г. е включен и впоследствие потвърден в НКПР и град Габрово с неговия ареал.

В агломерационния ареал на Русе попадат три общини – Русе, Сливо поле, Иваново. Общините Трявна, Дряново и Габрово формират агломерационния ареал на Габрово, а агломерационният ареал на Велико Търново е в обхвата на неговата община.

Характеристики на агломерационен ареал Русе:

Ареалът на Русе обхваща три общини – Русе, Сливо поле и Иваново. За неговото ядро и център е определен град Русе. Населението на ареала към 31.12.2017 г. наброява 179 077 души, а на град Русе – 144 125 души. Площта на ареала е 1 338,2 km^2, а гъстота на населението е 134 д/km^2. Делът на населението, живеещо в центъра на ареала, е 80,5 %.

За периода 2011–2017 г. населението на агломерационния ареал намалява с 12 362 д. или с 6,46 %. Принос за наблюдаваната редукция имат всички общини. Абсолютният отрицателен ръст на населението в община Русе е повече от -9 700 души или -5,7 % отрицателен темп на прираст. И макар темпът на прираст на Община Русе да е най-малък (Сливо поле е с -10,7 %, а Иваново – с -14,3 %), заради много големия абсолютен отрицателен прираст най-голям принос за редукцията на населението в ареала има именно община Русе.

За същия период (2011–2017 г.) се наблюдава и намаляване на населението в центъра на ареала, като град Русе демонстрира най-малко негативни темпове: абсолютен прираст от -5 009 д. или -3,4 % темп на прираст.

Тенденцията за влошаване на демографското състояние в периферията на ареала продължава. Основната причина за намаляването е в много високият отрицателен естествен прираст както в ареала (коефициент на естествен прираст (-7,8 ‰)), така и в центъра (-3,48 ‰). Тук следва да се изтъкне макар и малкия, но положителен механичен прираст и на двете нива – агломерационният ареал е с коефициент за механичен прираст +0,2 ‰, а агломерационния център, град Русе, с +0,6 ‰.

Коефициентът на възрастово заместване е по-благоприятен, макар с много малко, в центъра, и е 58 %, докато в ареала е 57 %. И в двата случая по този показател ареалът с център град Русе е с под средната за страната стойност.

Характеристики на агломерационен ареал Велико Търново:

Ареалът на град **Велико Търново** обхваща единствено неговата община. Населението на ареала към 31.12.2017 г. наброява 87 111 души. Площта му е 885,3 km^2, а гъстота на населението е 98,4 д/km^2. Делът на населението, живеещо в центъра на ареала, е 79 %.

За периода 2011–2017 г. населението на агломерационния ареал намалява с 1 344 д. или с 1,52 %, докато населението на агломерационния център бележи положителен прираст в размер на 45 души или 0,07 %. Демографските процеси в ареала на Велико Търново показват възможност за стабилизиране на центъра и подобряване на ситуацията в ареала. В подкрепа на това твърдение са положителните коефициенти на механичен прираст (+3,1 % за ареала и за центъра му) въпреки отрицателния коефициент на естествен прираст (-3,9 %, отново идентичен за двете разглеждани териториални нива).

Коефициентът на демографско заместване е еднакъв както за центъра на ареала, така и за община Велико Търново, и е 60 %. Отношението на вливащото се в работната сила население към излизащото за Велико Търново е по-ниско от средното за страната.

Характеристики на агломерационен ареал Габрово:

Ареалът с ядро град Габрово обхваща територията на четири общини – Габрово, Севлиево, Дряново и Трявна. Населението на ареала към 31.12.2017 г. наброява 77 634 души, а в град Габрово то е 53 063 души. Площта на ареала е 932,31 km^2, а гъстота на населението е 83 д/km^2. Делът на населението, живеещо в центъра на ареала към края на 2017 г., е 68,3 %. За периода 2011–2017 г. центърът на ареала, град Габрово, губи от своята демографска маса повече от 5 300 души, с което отбелязва -9,1 % темп на прираст.

Разглеждайки ареалите в Северен централен регион следва да се отбележат следните изводи: най-благоприятни показатели по отношение на демографското развитие отбеляза ареалът на град Велико Търново. Ареалът на град Русе е с най-голяма площ, най-многолюден и най-гъсто заселен. Габровският има най-голям дял на градско население в градове, различни от центъра на ареала. Ареалите на Велико Търново и Русе са с близки дялове на населението в техните центрове (около 80 %).

Агломерационните ареали в Северен централен регион са разположени в двата края на региона, като ареалите на Габрово и Велико Търново имат значителна контактна граница помежду си. Ареалите на Велико Търново и Русе изграждат и са много добре свързани посредством централната основна ос на развитие в посока „север–юг“. Взаимодействието по тази ос е с много добър потенциал за ускоряване бъдещо развитие на региона. Чрез засилен обмен между агломерационните центрове за изява и допълване на тясната им специализация могат се обособят нови и/или да се потвърдят съществуващи регионални клъстери. Такива могат да се изграждат и в сътрудничество с агломерационните ареали в съседните региони.

2.9. Свързаност и достъпност (транспортни направления и други инфраструктурни мрежи и съоръжения с национално и регионално значение)

2.9.1. Транспортни направления и свързаност

Трансевропейска транспортна мрежа (TEN-T)

На територията на Р. България в **основната TEN-T** мрежа са включени:

- направленията на коридорите от основната **TEN-T мрежа** на ЕС: *„Рейнско–Дунавски“* (вътрешноводен път р. Дунав, с пристанища Видин и Русе и интермодален терминал в Русе) и „*Ориент/Източно–Средиземноморски*“ (железопътно и пътно трасе по направленията Видин–София–Кулата и София–Пловдив–Бургас/Свиленград (турска граница));
- железопътните направления „София–Горна Оряховица“, „Русе–Димитровград“, „София – сръбска граница“ и „София – граница с Република Северна Македония“[28];

[28] Направленията „София – сръбска граница“ и „София – граница с Република Северна Македония“ понастоящем са дефинирани като участъци с трансграничен характер, а след приемането на новия Регламент за Механизъм за

- пътните направления „София–Велико Търново–Русе–Букурещ“, „Русе–Велико Търново–Стара Загора–Димитровград–АМ „Марица““, както и „София–Калотина“ и „София–Гюешево“;
- като възли в основната TEN-T мрежа са включени и Летище София, Пристанище Бургас и интермодалните терминали София, Пловдив, Русе и Горна Оряховица.

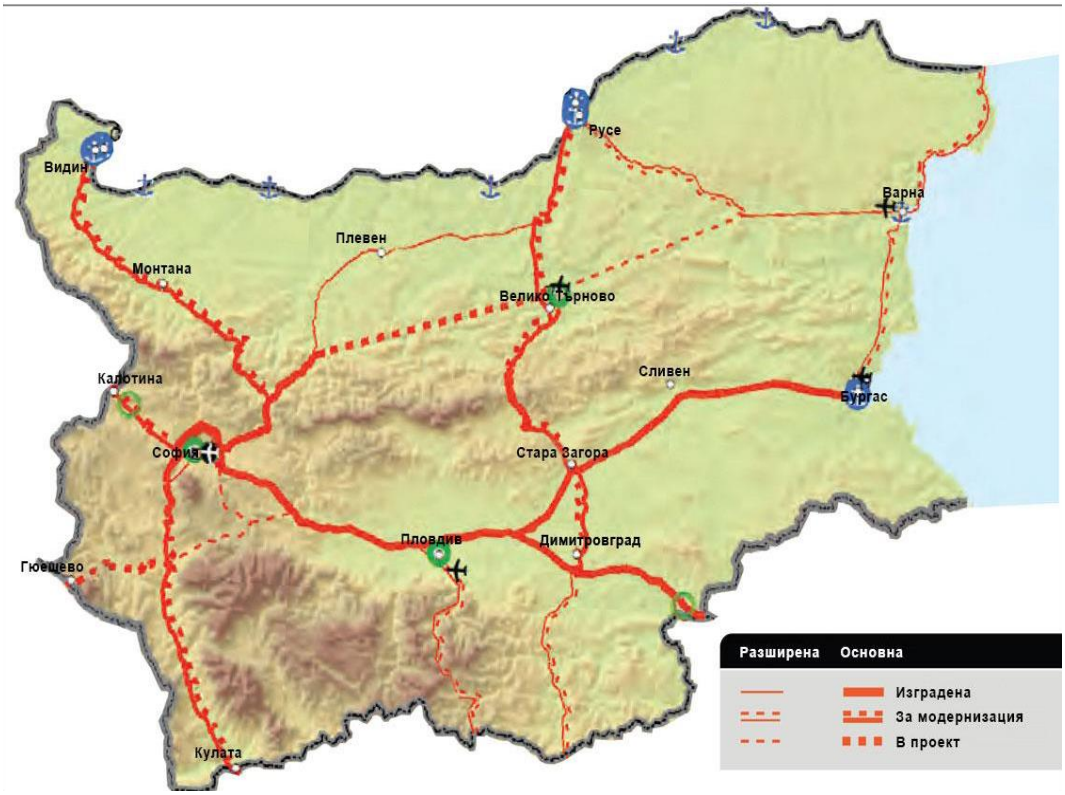
В **разширената мрежа**, освен направленията и възлите в съществуващата карта на TEN-T („Бургас–Варна“ и АМ „Марица“/Хасково–Кърджали–гръцка граница), са включени допълнително пет нови пътни трасета: направлението *Велико Търново–Шумен–Варна*; скоростен път Рила, по направлението „*Дупница–Самоков–п.в. Богородица–АМ „Тракия“/АМ „Хемус“*; скоростен път I-2 „*Русе–Шумен“*; скоростен път „*Варна–Дуранкулак*“ път „*Пловдив–Рудозем*“, както и Пристанище Силистра и железопътните връзки към Варна. Тук са включени и Летищата Варна, Бургас, Пловдив и Горна Оряховица; пристанищата Варна, Лом, Оряхово и Свищов, както и ИМТ Драгоман и Свиленград.

Пътна мрежа – достъпност и обслужване

Основните пътни направления на TEN-T мрежата се формират от пътищата с международно и национално значение – автомагистрали и първи клас, чиято дължина представлява 18,4 % от общата дължина на пътната мрежа в страната. Тези пътища осигуряват интеграцията на пътната мрежа на страната с тази на съседните страни и имат важно значение за интегрирането на територията както в национален, така и в европейски план.

свързване на Европа от 2021 г. двете отсечки ще бъдат включени в обхвата на коридор „Ориент/Източно–Средиземноморски“

Фигура 29. Схема на TEN-T пътна мрежа в България

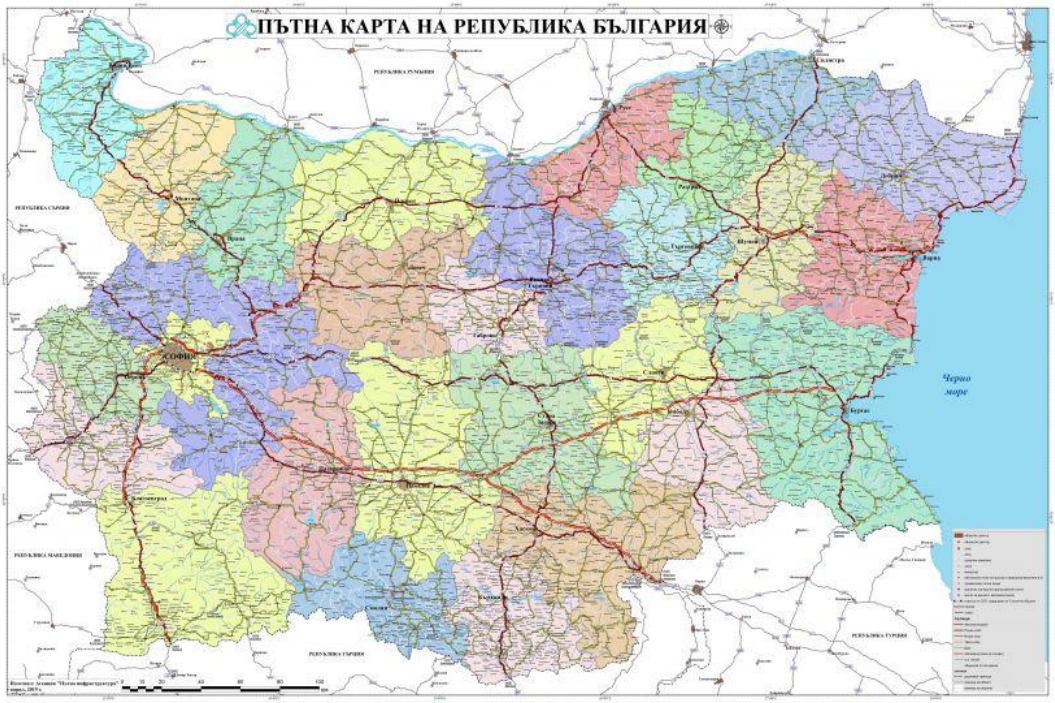
Източник: Средносрочна оперативна програма за изпълнение на Стратегията за развитие на пътната инфраструктура в Р. България 2016–2022 г.

През територията на Северен централен регион преминава (тангиращо) един от коридорите на основната TEN-T мрежа – *„Рейнско–Дунавският“* коридор, както и други важни направления от основната и от широкообхватната TEN-T мрежа.

Автомагистрали –на територията на региона не са изградени автомагистрали.

Пътищата от първи клас допълват функциите на автомагистралите за интеграцията на пътната мрежа на страната с тази на съседните страни, провеждат предимно транзитни транспортни потоци и в преобладаващата си част формират направленията на TEN-T мрежата (основна и разширена) на територията на страната.

Фигура 30. Пътна мрежа на Република България

Източник: АПИ

Северният централен регион се обслужва от следните **първокласни пътища:**

- **Първокласен път I-2** Русе–Разград–Шумен–Варна (Европейска категоризация ***E-70).*** Пътят е едно от допълнително включените пет нови пътни трасета към разширената TEN-T мрежа на територията на страната.
- **Първокласен път I-3** *Бяла–Плевен–Ботевград/София* ***(E-83)*** е част от разширената TEN-T мрежа и е един от основните пътища за обслужване на Северна България.
- **Първокласен път I-4** София/Ботевград–Севлиево–Велико Търново–*Шумен/Варна* ***(E-772)*** формира част от пътното направление ***София–В. Търново–Русе–Букурещ***, включено в основната TEN-T мрежа на територията на страната, а участъкът Велико Търново–Шумен/Варна е допълнително трасе, включено в широкообхватната TEN-T мрежа. Това е другото важно пътно направление, обслужващо Северна България като връзка между столицата и Черно море.
- **Първокласен път I-5** *Русе–Бяла–Велико Търново–Стара Загора–Хасково–Кърджали–граница Гърция* ***(E-85)*** е част от основната TEN-T мрежа на територията на страната, а на юг от Хасково – от разширената TEN-T мрежа.
- **Първокласен път I-7** *граница Румъния/ГКПП „Силистра“–Шумен–Ямбол–Елхово–ГКПП „Лесово-Хамзъбейли“/граница Турция* не попада в обхвата на TEN-T мрежата, но е важно направление, обслужващо източната част на страната и провеждащо транзитните потоци между Румъния и Турция.

Доизграждането на автомагистралите и скоростните пътища по описаните направления на TEN-T мрежата (основна и разширена) е залегнало във втората приоритетна ос на ОП „Транспорт и транспортна инфраструктура“ (ОПТТИ) 2014–2020 „*Развитие на пътната*

инфраструктура по „основната“ и „разширената“ Трансевропейска транспортна мрежа“.

Вътрешнорегионалните връзки се обслужват от **второкласните и третокласни пътища** в региона:

- **Второкласен път II-21** *Русе–оп Тутракан–оп Силистра* свързва областните градове Русе и Силистра, обслужвайки общините по брега на р. Дунав.
- **Второкласен път II-23** *(Русе–Цар Калоян)–Червена вода–Кубрат–Исперих–Окорш–Овен–(оп Дулово–оп Шумен)* свързва областите Русе и Силистра, обслужвайки предимно общините от област Разград.
- **Второкласен път II-44** *(оп Севлиево–В. Търново)–Севлиево–Драгановци–Габрово* е път с областно значение, обслужващ общините от област Габрово.
- **Второкласен път II-49** *оп Търговище–оп Разград–Кубрат–Старо село–(Русе–оп Тутракан)* е междурегионална връзка, свързваща Северния централен регион със Североизточния регион.
- **Второкласен път II-51** *Бяла–Копривец–оп Попово–Дралфа–Чудомир–оп Лозница–Мировец–(оп Разград–оп Шумен)* е друга междурегионална връзка, свързваща областите Русе, В. Търново, Търговище и Разград.
- **Второкласен път II-52** *(Русе–Бяла)–Мечка–Свищов–Бяла вода–Никопол* обслужва крайдунавските общини и свързва Северен централен регион със Северозападния регион.
- **Второкласен път II-53** (Полски Тръмбеш–В. Търново) Поликраище–Горна Оряховица–оп Лясковец–Елена–Стара река–Бяла–оп Сливен–оп Ямбол–Калчево–Средец е междурегионален път, свързващ Северна с Южна България през прохода „Вратник“.
- **Второкласен път II-54** (Бяла–Полски Тръмбеш) Гара Бяла–Ценово–Пиперково–Караманово–Вардим–(Нов град–Свищов) е връзка между областите Русе и В. Търново.
- **Второкласен път II-55** оп Дебелец–Килифарево–Гурково–Долно Паничерево–Нова Загора–Млекарево–Радецки–ТЕЦ II–Полски Градец–Мъдрец–Младиново–Свиленград е междурегионален път, свързващ Северна с Южна България чак до границата с Р Турция.

Към 31.12.2018 г. общата дължина на **Републиканската пътна мрежа** в Северен централен регион е **2 965 km** и представлява 14,9 % от РПМ в страната.

Таблица 28: Дължина и структура на РПМ към 31.12.2018 г.

Регион/Област	Пътища общо км	АМ, км	I кл, км	II кл, км	III кл, км
Р. България	19 876	757	2 925	4 022	12 172
Северен централен	2 965	-	462	636	1 867
Велико Търново	937	-	153	141	643
Габрово	504	-	86	31	387

Регион/Област	Пътища общо км	АМ, км	I кл, км	II кл, км	III кл, км
Разград	506	-	56	162	288
Русе	512	-	110	155	247
Силистра	506	-	57	147	302

Източник: НСИ

Гъстотата на пътната мрежа определя степента на нейната изграденост и за по-добра представа се детайлизира с разбивка на гъстота на пътищата с национално и международно значение и гъстота на регионалните и вътрешнорегионални пътища, предвид различните им функции при обслужването на територията на региона.

Таблица 29: Гъстота на пътна мрежа към 31.12. 2018 г. (km/1 000 km^2)

Регион	Гъстота на РП мрежа	Гъстота на АМ	Гъстота на пътища I клас	Гъстота на пътища II и III клас
България	179,1	6,8	26,4	145,9
Северозападен	179,6	0,4	21,2	158,0
Североизточен	183,3	6,5	33,4	143,5
Югоизточен	167,2	11,2	30,3	125,6
Югозападен	168,6	11,8	27,4	129,4
Южен централен	182,9	8,7	18,6	155,6
Северен централен	210,4	0,0	32,8	177,6
Велико Търново	201,1	0,0	32,8	168,3
Габрово	249,1	0,0	42,5	206,6
Разград	209,8	0,0	23,2	186,6
Русе	178,7	0,0	38,4	140,3
Силистра	177,6	0,0	20,0	157,6

Източник: Изчислена на база данни от НСИ за дължина 2018 г

Северният централен регион има най-висока обща гъстота на пътната мрежа в страната, дължаща се на добре развитата регионална мрежа (с най-висока гъстота). Транзитните потоци се пренасят само от първокласните пътища, също с висока гъстота (втора в страната), но често се налага регионалната пътна мрежа да поема и техните функции, тъй като на територията на региона все още не е изградена автомагистрала.

С най-високи показатели за изграденост на пътната мрежа в региона е област Габрово, а с най-ниски – област Силистра. Област Русе има най-добре развита първокласна пътна мрежа, докато регионалната пътна мрежа е с най-ниска гъстота.

Структурата на изградената пътна мрежа определя качеството на транспортното обслужване на съответната територия, показано в следващата таблица 30.

Относителният дял на пътищата с национално и международно значение (автомагистрали и първи клас) в Северен централен регион (15,58 %) е по-нисък от средния за страната (18,44 %), което затруднява добрата комуникация със съседните региони. С най-добро транспортно обслужване в региона е област Русе, с много по-висок дял на първокласната, но и на подпомагащата я второкласна пътна мрежа. Най-зле обслужени са областите Разград и Силистра, където относителният дял на първокласната пътна мрежа е с

най-ниските за страната стойности. Тези две области се обслужват главно с второкласна пътна мрежа, тъй като и третокласната е по-слабо развита.

Таблица 30: Относителен дял на републиканската пътна мрежа по класове от общата дължина – по области и региони към 31.12.2018 г.

Регион/област	отн. дял АМ	отн. дял I клас	отн. дял АМ и I клас	отн. дял II клас	отн. дял III клас
Р. България	3,80	14,72	18,52	20,23	61,25
Северозападен регион	0,20	11,82	12,02	22,35	65,63
Североизточен регион	3,54	18,20	21,74	17,38	60,89
Югоизточен регион	6,71	18,14	24,86	22,77	52,37
Югозападен регион	7,00	16,27	23,27	18,20	58,53
Южен централен регион	4,74	10,17	14,92	19,17	65,91
Северен централен	0,00	15,58	15,58	21,45	62,97
Велико Търново	0,00	16,33	16,33	15,05	68,62
Габрово	0,00	17,06	17,06	6,15	76,79
Разград	0,00	11,07	11,07	32,02	56,92
Русе	0,00	21,48	21,48	30,27	48,24
Силистра	0,00	11,26	11,26	29,05	59,68

Източник: НСИ и изчисления НЦТР

Състоянието на пътната мрежа е определящ фактор за обслужването на населените места и възможностите за развитие в региона. Като компенсация за недобре развитата пътна мрежа, област Силистра единствена в Северен централен регион поддържа над половината от пътищата си (53,2 %), в добро състояние при среден процент за страната 40 %. Областите Габрово и Разград поддържат около една трета от пътищата си в добро състояние, а област Русе с 19,4 % е с най-зле поддържаната пътна мрежа в страната.

Териториалният анализ на обслужването на общините от региона с РПМ дава база за определяне на техния потенциал за развитие. Пътищата от по-висок клас ситуират определената община в по-високо териториално ниво, определяйки възможностите за пространствена организация на икономическите, социалните и административните комуникации в по-голям мащаб, респективно с повече други общини и центрове от по-висок ранг. И обратно, обслужването с по-нисък клас пътна мрежа „свива“ комуникациите в по-малък периметър на територията и ограничава възможностите за развитие.

Групата на ***пътищата с международно и национално значение*** включва автомагистралите, пътищата I клас и някои от второкласните пътища, категоризирани в европейската мрежа, по които се провежда значителен трафик, включително транзитен. Повечето от пътищата от тази група са част от инфраструктурата на TEN-T мрежата и осигуряват интеграцията на пътната мрежа на страната с тази на съседните страни. В пространствено отношение те имат важно значение за интегрирането на територията както в национален, така и в европейски план. Чрез тях се осигурява достъпът до пристанищата, летищата с международно значение, както и връзките между големите градски центрове, включително столицата.

В най-благоприятна позиция са 17 броя центрове на общини, които се обслужват от пътищата с международно и национално значение, и в Северния централен регион това са Велико Търново, Лясковец, Горна Оряховица, Полски Тръмбеш (област Велико Търново); Габрово, Дряново, Севлиево (област Габрово); Разград, Цар Калоян (област Разград); Борово, Бяла, Две могили, Иваново, Русе (област Русе); Алфатар, Дулово, Силистра (област Силистра), обслужвани от пътища първи клас.

Групата на ***пътищата с регионално значение*** се формира от пътищата втори и трети клас. Главните функции на този вид пътища са да осигуряват връзките между големите административни и икономически центрове в регионите, както и между самите региони, като съдействат за интеграцията им. Връзките на по-голямата част от общинските центрове с областните градове също са част от функциите на пътищата II и III клас. Същевременно те имат за задача да доведат трафика до автомагистралите и пътищата I клас и служат като преразпределители на трафика по пътните артерии с национално и международно значение. В някои случаи обслужват гранични контролно-пропускателни пунктове със съседни страни и имат важна роля за развитието на трансграничното сътрудничество.

В тази група попадат 16 общини, от които обслужвани с второкласни пътища са Елена, Свищов (област Велико Търново); Завет, Исперих, Кубрат, Лозница (област Разград); Сливо поле, Ценово (област Русе) и Кайнарджа, Ситово, Тутракан (област Силистра). Обслужвани с третокласни пътища са общините Павликени, Стражица, Сухиндол (област Велико Търново); Трявна (област Габрово) и Главиница (област Силистра).

В най-лоша ситуация попадат общините, които се обслужват от *третокласни, прекатегоризирани през 2002 г. бивши четвъртокласни пътища*, чиито параметри и състояние традиционно са лоши. Зоната на влияние на техните центрове най-често се ограничава в рамките на общината. В тази група попадат общините Златарица (област Велико Търново), Самуил (област Разград) и Ветово (област Русе).

По-малко от половината общини (17 броя) в региона се обслужват от пътища с международно и национално значение, при това само от първокласни пътища. Автомагистрали липсват. Тези общини са с по-добри позиции за транспортни комуникации в по-голям мащаб и по-големи възможности за социално-икономическо развитие. Останалите общини (19 броя) имат по-ограничени възможности за развитие поради обслужването им само с регионални пътища, като три от тях имат транспортен достъп само по прекатегоризирани четвъртокласни пътища, най-често с влошено състояние.

Пътната мрежа в Северния централен регион е с най-висока гъстота на изграденост, дължаща се на добре развитата регионална пътна мрежа, но в същото време изостава с изграждането на автомагистрали. Регионът е един от най-добре разположените спрямо пространствената организация на TEN-T мрежата в страната, като през територията му се кръстосват важни нейни направления. Ускореното привеждане на параметрите на съставните пътища и железопътни линии в съответствие с изискванията на TEN-T мрежата би дало силен тласък в развитието на региона.

Мобилност в населените места

Пешеходни зони, велосипедни зони и маршрути

По-големите населени места в региона разполагат с обособени пешеходни зони, които са разположени предимно в централните части около главните обществени административни и обществени сгради на територията. Пешеходците са най-уязвимата група в пътното движение и осигуряването на удобни и сигурни улици и пространства е от изключителна важност за стимулиране на този тип придвижване, както и за осигуряването на тяхната безопасност и сигурност.

Сериозни инвестиции с финансов ресурс по линия на ЕС програмите, по-конкретно Оперативна програма „Регионално развитие“ 2007-2013 и Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., са направени през последните години за създаването и развитието именно на такива зони. Освен подобряване и облагородяване на околното пространство, реализираните интервенции са насочени и към насърчаването на алтернативни методи за придвижване – например ходене пеша.

Използването на велосипед неизменно нараства в държавите и градовете, които полагат последователни усилия в тази насока, дори и в по-автомобилно ориентирани или без развита велосипедна култура нации.

През територията на България са обособени 2 международни велосипедни маршрута, които са част от Европейската мрежа от велосипедни маршрути ЕвроВело. Дунавският велосипеден маршрут (ЕвроВело маршрут номер 6) следва течението на р. Дунав до вливането на реката в Черно море като свързва дунавските крайбрежни селища по цялото протежение на крайбрежието. Пътят на Желязната завеса (ЕвроВело маршрут номер 13) следва пограничните територии в западната и южната част от страната и свързва селища от двете страни на границата, съответно преминава през Сърбия, България, Република Северна Македония, Гърция и Турция. В България не съществуват други утвърдени велосипедни маршрути, които да свързват населени места и да се простират през територията на цялата страна. Местни велосипедни маршрути и създадената до момента инфраструктура се съобразяват с вече изградената пътна мрежа в страната.

През последните години все повече населени места инвестират в развитието и насърчаването на велосипедна инфраструктура и обособяването на велоалеи в рамките на градската транспортна мрежа. Освен това в някои населени места в региона вече има изградени съоръжения за паркиране на велосипеди, които са ситуирани предимно в централната част или около публичните сгради. Въпреки това степента на развитие на този тип инфраструктура е сравнително ниска и има потенциал за надграждане и доразвиване. Основни ограничения за развитие на този тип инфраструктура, обаче, е настоящото състояние на уличната мрежа и необходимостта от специално обособяване на отделни ленти за велосипеди, за което е необходимо допълнително планиране.

Паркиране

Паркирането в населените места е основен проблем от много време. Липсата на достатъчно обособени места за паркиране в комбинация с паркиране върху зелени площи, както и в лентите за движение, сериозно затруднява пътния трафик и придвижването. В тази връзка в градовете се обособяват зони за платено паркиране, предимно в централна градска част, изграждат се обществени паркинги и т.н. Този проблем се наблюдава не само в централната част на градовете, но също така и в жилищните райони като основната причина е лошото планиране на капацитета на инфраструктурата в комбинация с увеличаващите се превозни средства.

Обществен пътнически транспорт

При търсенето на пътнически пътувания с обществен транспорт се забелязва тенденция на намаляване. През последните 14 години търсенето на пътувания с обществен транспорт (автобусен и жп транспорт) намалява 3 пъти. Нуждите от междуселищни пътнически пътувания с обществен транспорт се задоволяват предимно от автобусния транспорт и в по-малка степен от железопътния, като последният се предпочита най-вече от социалните групи, използващи намалени или преференциални тарифи (студенти, пенсионери и работещи в държавните железопътни превозвачи).

Сравнително добре развит масов обществен транспорт има обособен предимно в големите общини в региона. Преобладаващо се използва автобусния транспорт и в отделни общини има тролейбусен транспорт. На територията на СЦ регион има 16 автогари, като оператори на обществения транспорт са общински фирми, които извършват дейността по превоз на пътници, или частни транспортни оператори, които в повечето случаи превозват по междуградските линии.

Основен недостатък на обществения транспорт както на национално ниво, така и на регионално и общинско ниво, е остарелият и замърсяващ подвижен състав, с който се извършват превозите както по вътрешноградските направления, така и по междуградските. Голям процент от подвижния състав на обществения транспорт е съставен от бензинови и дизелови превозни средства с ниски екологични показатели. Това е и една от причините общественият транспорт да бъде основният фактор, допринасящ за замърсяването на атмосферния въздух и шумовото натоварване в населените места. В допълнение, поддържането на такъв подвижен състав изисква много сериозни разходи за собствениците.

В последните 2 програмни периода по линия ЕС фондове са направени сериозни инвестиции за подобряване на градския транспорт и по-конкретно за подмяна на подвижния състав с по-екологичен, реализирани на територията на големите градски общини. Въпреки това, необходимостта от мерки в тази посока все още е доста сериозна, за да бъдат постигнати целите за устойчив и екологичен градски транспорт. Заедно с подмяната на подвижния състав в повечето общини са изпълнени и съпътстващи мерки, свързани с цялостното подобрение на градския транспорт – съпътстваща зарядна инфраструктура, обновяване на улична мрежа, изграждане и обособяване на спирки, внедряване на

интелигентни транспортни системи за управление на трафика, подобряване на светофарната уредба и др.

В рамките на СЦР проекти за модернизация на градския си транспорт реализират общините Габрово Велико Търново и Русе.

В община Габрово е реализиран проект за модернизиране на градския транспорт чрез закупуване на 14 бр. нови електробуси и CNG автобуси и монтаж на 3 бр. зарядни станции. Транспортните системи в града са модернизирани посредством изпълнение на необходимите информационно-комуникационни технологии в градския транспорт чрез доставка и монтаж на електронни информационни табла /ЕИТ/ на 104 бр. спирки на територията на града и доставка, и монтаж на бордово оборудване в 57 бр. превозните средства на обществения градски транспорт.

В община Велико Търново има проект за оборудване на най-натоварените спирки на градския транспорт с електронни информационни табла; контролен център със система за позициониране на превозните средства на градския транспорт, функционално надграждане и интеграция със съществуващата ИКТ и инфраструктура, обслужваща местата за платено паркиране, доставка на 3 бр. електробуси и изграждане на 1 бр. зарядна станция за зареждане на новозакупения подвижен състав, рехабилитация на уличната мрежа и прилежащата инфраструктура към нея, изграждане на пешеходен надлез, реконструкция на пътни кръстовища, подобряване организацията на движението чрез модернизация на светофарна уредба на едни от най-натоварените пътни възли на града;

Община Русе реализира проект за подобряване на градския транспорт чрез изграждане на пешеходна връзка–надлез между кв. Родина 3 и кв.Чародейка, реконструкция на бул.Придунавски и рехабилитация на 3бр.пасарелки, изграждане на пешеходна зона по ул.Чипровци, надграждане на интелигентната транспортна система. В допълнение, в рамките на проект за подобряване качеството на атмосферния въздух в общината са закупени и доставени електрически транспортни средства за нуждите на обществения транспорт на Община Русе - 20 броя електробуси и 15 броя тролейбуси, доставка и монтаж на 20 броя станции за зареждане в тролейбусно депо, 4 броя станции за бързо зареждане, ремонт и реконструкция на контактната мрежа. През периода 2007-2013 г. на територията на община Русе е изпълнен и проект, включващ въвеждане на електронна система за таксуване на пътниците, внедряване на система за контрол и управление на обществения транспорт и електронни информационни табла, базирана на GPS, изграждане на велоалеи, рехабилитация на тролейбусната инфраструктура – стълбове и контактна мрежа, подобряване достъпа до спирките и безопасността за пешеходци и велосипедисти и др.

Безопасност и сигурност

Ключов елемент от всяка една транспортна система е осигуряването на безопасността и сигурността на потребителите. Една от ролите на Европейската комисия е да отговори на тези очаквания като гарантира, че в целия ЕС са създадени необходимите стандарти за безопасност и сигурност във всички видове транспорт. Съгласно Стратегия за устойчива и интелигентна мобилност и План за действие към нея, приет от Европейската комисия през

2020 г. един от водещите приоритети е повишаването на безопасността и сигурността на транспорта. Това е от първостепенно значение като са необходимо непрекъснати усилия на всички нива и от всички заинтересовани страни за намаляване на смъртните случаи, свързани с мобилността.

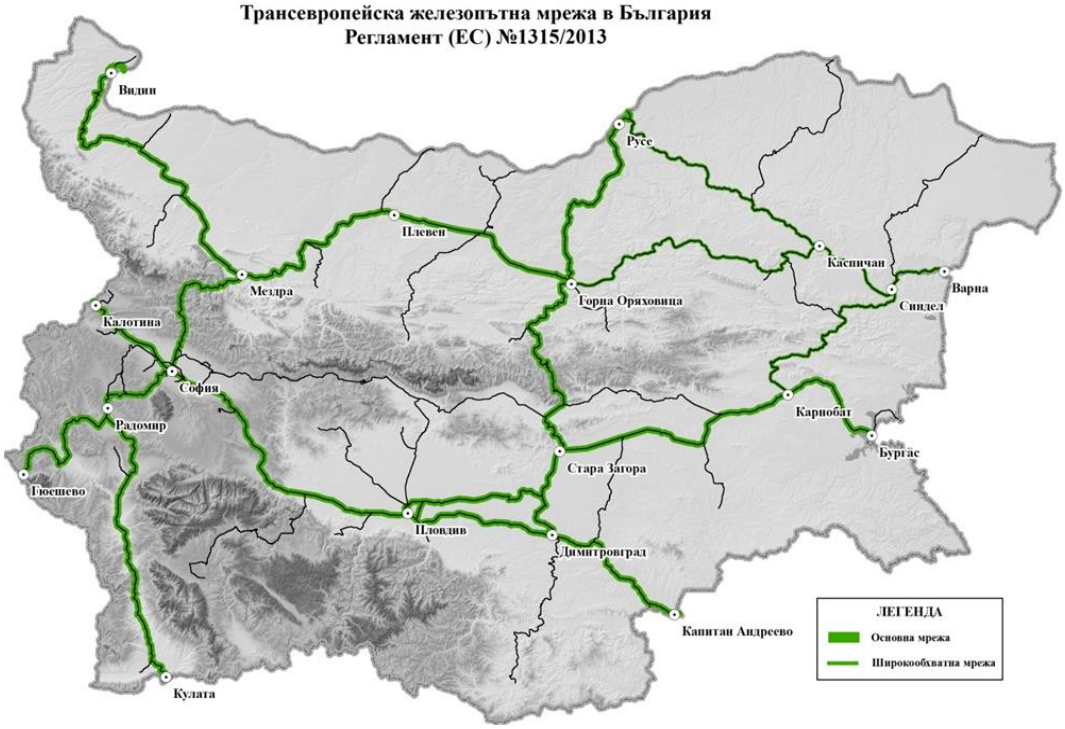
Основните причини за пътнотранспортните произшествия са повишения трафик, качеството и натовареността на пътната мрежа, неефективната организация на движение. За преодоляване на тези проблеми и съответно за осигуряване на адекватна безопасност на всички участници голяма част от населените места региона предприемат целенасочени мерки в тази посока или планират в краткосрочен план да предприемат такива. Това включва изграждане на системи за видеонаблюдение, подобряване на организацията и безопасността на движението, подобряване на инфраструктурата чрез изграждане на пешеходни пътеки, надлези, подлези и др.

Железопътна мрежа – достъпност и обслужване

Линиите, включени в железопътната инфраструктура, се делят на основни железопътни линии и отклонения от основните железопътни линии. Всички основни линии от жп инфраструктурата в страната са включени в TEN-T мрежата, а обслужващите Северния централен регион са следните:

- **Жп линия 2** *София – Мездра – Горна Оряховица – Каспичан – Синдел – Варна* в участъка София – Горна Оряховица е част от железопътното направление София–Г. Оряховица–Русе–Букурещ, включено в основната TEN-T мрежа на територията на страната, а участъкът Горна Оряховица–Варна е част от разширената TEN-T мрежа. Основната жп линия, обслужваща Северна България, свързва северния централен регион със съседните му Северозападен и Североизточен региони.
- **Жп линия 4** *Русе (граница с Р. Румъния) – Горна Оряховица – Дъбово – Тулово – Стара Загора – Михайлово – Димитровград/Подкова.* Линията е включена в основната TEN-T мрежа на територията на страната, като участъкът Русе–Горна Оряховица е част от жп направлението София–Горна Оряховица–Русе–Букурещ. Жп линията свързва Северна с Южна България и провежда транзитните потоци между Р. Румъния и Р. Турция.
- **Жп линия 9** *Русе – Каспичан/Варна* е включена в разширената TEN-T мрежа на територията на страната като важна връзка между пристанищата Русе и Варна.

Фигура 31. Трансевропейска железопътна мрежа в България

Източник: НКЖИ

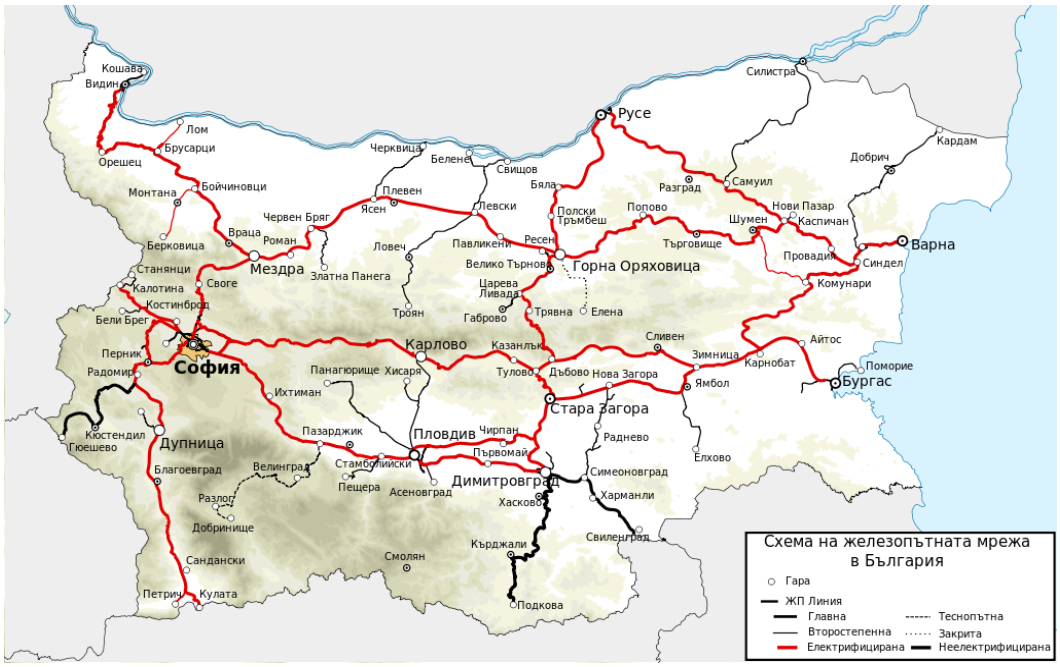
Към 31.12.2018 г. на територията на Северния централен регион функционират **627** km железопътни линии, от които **89** km са удвоени, а **436** km са електрифицирани.

Таблица 31: Дължина на железопътните линии по области към 31.12.2018 г.

Област	Дължина общо	Удвоени линии km	Електриф. линии km	Гъстота km/1 000 km^2	% удвоени	% ел	Брой гари/спирки
Р. България	4 030	990	2870	36,3	24,57	71,22	
СЦР	627	89	436	44,5	14,19	69,54	97
В. Търново	236	82	159	50,6	34,75	67,37	35
Габрово	74	-	74	36,6	0,00	100,00	17
Разград	92	7	49	38,1	7,61	53,26	13
Русе	155	-	154	54,1	0,00	99,35	23
Силистра	70	-	-	24,6	0,00	0,00	9

Източник: НСИ и изчисления НЦТР

Фигура 32. Железопътна мрежа на Република България

Източник: НКЖИ

Отклонения от ***главните* жп *линии*** допълват обслужването в региона:

- от главна жп линия 9:
  - жп отклонение „гара Самуил–Силистра“ – единична, неелектрифицирана линия, свързваща областния център Силистра с жп мрежата в страната
- от главна жп линия 4:
  - жп отклонение „гара Царева ливада–Габрово“ обслужва областния център Габрово
  - жп отклонение „Г. Оряховица–Елена“ е демонтирано
- от главна жп линия 2:
  - жп отклонение „гара Левски–Свищов/Белене“ свързва пристанище Свищов с жп мрежата в страната

Изградеността на жп мрежата в Северния централен регион се характеризира с най-висока гъстота от всички региони в страната, но най-нисък относителен дял на удвоени линии. Относителният дял на електрифицираните линии е малко под средния показател за страната. Като един от основните жп възли в Северна България и страната, Горна Оряховица предопределя и много високата гъстота на жп мрежата в област В. Търново и най-високия процент удвоени линии. Най-висока е гъстотата на жп мрежата в област Русе и е с почти 100 % електрифицираност. На другия полюс е съседната област Силистра с два пъти по-ниска гъстота на жп мрежата (най-ниска в региона).

Предвид спецификата на жп транспорта, наред с териториалното развитие на жп мрежата определящо значение за транспортната достъпност има броят на жп гарите и спирките, обслужващи отделните региони.

Северният централен регион се обслужва от 44 броя гари и 53 спирки, като разпределението им по области зависи от икономическата и транспортната активност. Най-много гари и спирки (35 броя) има в област В. Търново, където и гъстотата на жп линиите е една от най-високите. В област Русе (с най-висока гъстота) обслужващите гари и спирки са 23, като и в двете области се обслужват три четвърти от общините на територията им. Най-малко са обслужващите жп гари и спирки в област Силистра – 9 броя, където само две от общо 7 общини имат достъп до жп транспорта. В другите области обхванатите от жп транспорт общини имат по-висок дял.

Достъпът до изградената жп мрежа в страната определя възможностите за развитие на отделните общини в региона в зависимост от вида на обслужващата жп линия и обслужващите гари и/или спирки и те могат да се разпределят в три групи.

Главните жп линии като част от инфраструктурата на TEN-T мрежата осигуряват интеграцията на жп мрежата на страната с тази на съседните страни. В пространствено отношение те имат важно значение за интегрирането на територията както в национален, така и в европейски план. Чрез тях се осигурява достъпът до пристанищата, летищата с международно значение, както и връзките между големите градски центрове, включително Столицата. Общините, обслужвани от тези жп линии, имат възможности за комуникации на по-високо териториално ниво, съответно по-добри възможности за развитие.

В тази група попадат 17 броя общини от Северния централен регион: Велико Търново, Горна Оряховица, Лясковец, Павликени, Полски Тръмбеш, Стражица (област В. Търново); Дряново, Трявна (област Габрово); Разград, Самуил, Исперих (област Разград); Русе, Бяла, Ветово, Борово, Две могили, Иваново (област Русе).

Жп отклоненията също подобряват възможностите за развитие на обслужваните общини, добавяйки предимствата на жп транспорта към автомобилния. Поради най-често тупиковия им характер, тези възможности са по-ограничени в сравнение с обслужването с главни жп линии, икономическата и транспортната активност също. В тази група попадат 4 броя общини: Свищов (област В. Търново); Габрово (област Габрово); Силистра, Дулово (област Силистра).

Общините без достъп до жп транспорт (без гари и/или спирки) са 15 броя: Елена, Златарица, Сухиндол (област Велико Търново); Севлиево (област Габрово); Завет, Кубрат, Лозница, Цар Калоян (област Разград); Сливо поле, Ценово (област Русе); Алфатар, Главиница, Кайнарджа, Ситово, Тутракан (област Силистра).

Около 60 % от общините в Северен централен регион (21 броя) получават обслужване от жп транспорт (тези в област Силистра – по-ограничено) с по-добрите възможности за комуникации и развитие, които той предлага. Останалите (15 броя) разчитат само на автомобилен транспорт, което не благоприятства тяхното развитие.

Регионалният характер на жп транспорта и състоянието на железопътната инфраструктура и подвижния жп състав в България ограничават масовите пътническите превози все повече в рамките на епизодични, сезонни пътувания (като се изключат регулярни трудови пътувания в рамките на 30–60 мин.). Всичко това води до икономическа неефективност и прибягване до спиране на някои линии или закриване на гари и по-често спирки. Това ще бъде особено тревожно за области като Силистра, където и сега обслужването с жп транспорт е ограничено.

В изпълнение на целта за „**интегриране на българската транспортна система в европейската**“, „*Развитието на железопътната инфраструктура по „основната“ Трансевропейска транспортна мрежа“ е* определено като първа приоритетна ос на ОП „Транспорт и транспортна инфраструктура“ (ОПТТИ) 2014–2020 г.

Както за пътищата, така и за жп линиите в Северния централен регион, включени в TEN-T мрежата, се налага ускорено привеждане на параметрите им в съответствие с изискванията на TEN-T мрежата и съвременните стандарти, което от своя страна би дало силен тласък в развитието на региона и особено на общините, обслужвани с подобрената транспортна инфраструктура.

Воден транспорт

Пристанище Русе: Най-голямото речно пристанище у нас е включено в основната TEN-T мрежа на територията на страната като част от направлението на коридор *„Рейнско–Дунавски“* (вътрешноводен път р. Дунав, с пристанища Видин и Русе и интермодален терминал в Русе). Освен това пристанището се явява и част от възела за интермодални превози по другите направления от основната TEN-T мрежа: София – Горна Оряховица/В. Търново – Русе – Букурещ, както и *Русе (граница с Р. Румъния) – Горна Оряховица – Стара Загора – Михайлово – Димитровград/Свиленград (граница с Р. Турция)*.

Пристанище Свищов и Пристанище Силистра попадат в обхвата на пристанищен комплекс Русе и също са включени като вътрешноводни пристанища в широкообхватната TEN-T мрежа съобразно направеното Прогнозно развитие на транспортната инфраструктура.

Пристанищен комплекс Русе включва редица пристанищни терминали в източния български участък на река Дунав. В региона на град Русе са разположени пристанищните терминали Русе–Изток с *Ро-Ро* терминал, Русе Център и Русе–Запад.

Пристанищен терминал **Русе–Изток** е разположен на km 489–490 по реката в източната промишлена зона на град Русе. Това е най-голямото пристанище в българския участък на р. Дунав и е единственото речно пристанище в България, където при високи нива на водите на р. Дунав могат да бъдат приемани и обработвани речно–морски кораби. Пристанището обработва генерални, насипни и наливни товари, контейнери и *Ро-Ро* кораби.

В региона на пристанище Русе–Изток има изграден и функционира *Ро-Ро* терминал за хоризонтална обработка на превозни средства. *Ро-Ро* терминалът е част от транспортна схема за машини като трактори, комбайни, камиони, строителна техника и други, пристигащи от Пасау. Регулярно се обработва блок-влак с трейлери от/за Германия и Австрия. Обработват се и контейнери по две линии за Куртичи (Румъния) и Нови Сад (Сърбия). Терминал Русе–Изток е предназначен да обслужва голям поток от товари, които в зависимост от вида и начина на обработка могат да достигнат около 2–2,5 млн. тона годишно.

Пристанищен терминал **Русе–център** е пристанище за обществен транспорт с национално значение за обслужване на пътници, престой и снабдяване на кораби.

Намира се в централната градска част на Русе и е в непосредствена близост до централния площад на града и повечето големи хотели.

Пристанище **Русе–Запад** е разположено на km 496–497 от устието на р. Дунав. Намира се в западната промишлена зона на града, на устието на река Русенски Лом. На това пристанище се обработват генерални, насипни и наливни товари, специализирано е преди всичко за обработка на генерални товари.

Пристанище **Силистра** е разположено на km 375 от устието на р. Дунав върху площ от 16 320 m^2 и е част от пристанищен комплекс „Русе“. Пристанището е обособено като пътническо пристанище и в близкото минало е поддържало целогодишно регулярна линия *Силистра–Рени–Измаил–Силистра*. Обработва генерални и насипни товари. Фериботният терминал обработва *Ро-Ро* товари. Силистра е едно от българските речни пристанища, което позволява приставането и обслужването на морско–речни кораби.

Пристанището има добра транспортна връзка с националната транспортна мрежа. ЖП отклонението „*гара Самуил–Силистра*“ го включва в основната ЖП мрежа в страната, а първокласният път *граница Румъния/ГКПП „Силистра“ – Шумен – Ямбол – Елхово – ГКПП „Лесово-Хамзъбейли“/граница Турция* провежда транзитните потоци между Румъния и Турция.

Пристанище **Свищов** е разположено на km 554 от устието на река Дунав и също е част от пристанищен комплекс „Русе“. Неговата територия е с обща площ от 300 000 m^2 и позволява акостиране и престояване на 19 кораба. Пристанището е специализирано в обработването и съхранението на контейнери, които постъпват и се изпращат от и до Азия, Северна и Южна Америка, Африка и Австралия. Освен генерални, насипни и *Ро-Ро* товари се обслужват и пътници.

Пристанището има връзка с жп мрежата в страната през гара Левски и достъп до първокласния път *София–Плевен–Бяла–Русе* и *Русе–Бяла–В. Търново–Стара Загора–Хасково* посредством регионалната пътна мрежа.

Пристанище **Тутракан** е разположено на km 433 от устието на р. Дунав. Пристанището е част от пристанищен комплекс „Русе“, но има локално значение за региона. Разполага с едно корабно място, един понтон, открити складови площи и връзка с националната пътна мрежа. Ползва се от търговски и пътнически кораби, обработват се както насипни, така и генерални товари. Пристанището няма връзка с ЖП мрежата в страната.

Въздушен транспорт

От петте международни граждански летища в страната само летище София е включено в основната TEN-T мрежа, а летищата Бургас, Варна, Пловдив и Горна Оряховица са включени в разширената TEN-T мрежа като допълващи функциите на определените за интермодални превози възли от основната TEN-T мрежа.

Летище Горна Оряховица – Летището попада в направлението на основната TEN-T мрежа на територията на страната *София–Горна Оряховица/Велико Търново–Русе–Букурещ,* но е включено в широкообхватната TEN-T мрежа. Изграденият пътнически терминал е оборудван само за вътрешни полети. Полети по редовни линии не се изпълняват, а чартърни полети се изпълняват при необходимост. Летището се използва и за тренировъчни полети на частни авиокомпании. Летището има и товарна дейност.

Интермодален транспорт

Развитието на интермодалните превози е приоритет на националната транспортна политика в непосредствен и дългосрочен план. Третата приоритетна ос на ОП „Транспорт и транспортна инфраструктура“ (ОПТТИ) 2014–2020 е насочена към „*Подобряване на интермодалността при превоза на пътници и товари“*.

Като възли за интермодални превози (автомобилен и жп транспорт) в основната TEN-T мрежа на територията на страната са включени София, Пловдив, Горна Оряховица и Русе, а в разширената– Драгоман и Свиленград.

Най-голямо значение за развитието не само на Северен централен регион, а и за страната има пристанище Русе. Като част от направлението на коридор „Рейнско–Дунавски“ от основната TEN-T мрежа и други направления на TEN-T мрежата, пристанището предоставя удобна връзка между страните от Западна Европа, Югоизточна Европа, Азия и Задкавказието (Армения, Азербайджан). Тук се пресичат комуникациите „*Рейн–Майн–Дунав*“, „*Хелзинки–СанктПетербург–Москва–Киев–Букурещ–Русе–Александруполис/ Одрин*“, комбиниран транспорт на транзитни товари „*Узбекистан–Азербайджан–Грузия – България–Европа*“ по линията *Варна–Русе*.

Пристанище Русе е развит мултимодален център, в който се осъществява връзка между три основни вида транспорт – воден, сухопътен и железопътен. На територията му са разположени пътни връзки с централната пътна мрежа на България и жп коловози, които го свързват с жп мрежата на страната. Основен елемент от логистичната схема за транзитния трафик от и за Централна Европа до Черно море е жп линията Русе–Варна, която би могла да осигури добри възможности за привличане на транзитни потоци и осъществяване на мултимодални превози по направленията *Европа–Близък и Среден Изток* и страните от ОНД по най-краткия път за търговия между Централна Европа и Близкия Изток.

Интермодален терминал Русе (ИМТ) е включен като интермодален възел в основната TEN-T мрежа за интермодален транспорт съгласно Регламент (ЕС) 1315/2013 като част от коридор на основната TEN-T мрежа „Рейнско–Дунавски“. Подготвителните дейности са извършени през 2015 г. по проект „Техническа помощ за изграждане на интермодален терминал в Северен централен регион – Русе“ с финансиране по ОП „Транспорт“, но терминалът все още не е реализиран.

ИМТ възел „Горна Оряховица“ е включен като възел в основната TEN-T мрежа за интермодален транспорт, но не работи. В специализирания контейнерен терминал Горна Оряховица (Честово –товарна) порталните кранове са спрени от експлоатация.

Проектите за ИМТ се основават на политиката за изграждане на Трансевропейската транспортна мрежа и целят подобряване на интермодалността в югоизточния регион на ЕС чрез създаване на условия за оптимално взаимодействие и интеграция на различните видове транспорт и повишаване качеството на предоставяните товарни транспортни услуги.

Прогнозно развитие на транспортната инфраструктура

Високата гъстота на пътната мрежа в Северния централен регион не може да компенсира отсъствието на автомагистрали на територията на региона. Наличието и на други обекти на транспортната инфраструктура от висок ранг като „Дунав мост“, пристанище Русе и пристанище Силистра налагат да продължи развитието на пътната мрежа на територията на региона, включващо доизграждането на участъците от автомагистрала „Хемус“ и другите

съставни елементи на TEN-T мрежата, които ще създадат условия за по-пълно и ефективно използване на местния потенциал за развитие, включително по отношение на транспорта като структуроопределящ сектор. Пътищата II-ри и III-ти клас осигуряват добро транспортно обслужване и транспортна достъпност до малките и средни градове и селата, но съществуват проблеми, свързани с влошени експлоатационни условия в някои участъци поради недостатъчни ресурси за поддържането им.

По-ниската степен на изграденост на пътната мрежа от висок клас в северните, периферните и граничните части на страната и конкретно в СЦР ограничава възможностите за икономическо развитие на териториите, които са отдалечени от нея, понижава качеството на живота в тях и инвестиционната им привлекателност. Незадоволителното състояние на участъци от републиканската пътна мрежа и особено на общинската пътна мрежа допълнително влошава условията за комуникации в и между общините, попадащи в тези територии, и това най-често са селските общини, за чието развитие транспортната мрежа е от решаващо значение.

Неблагоприятната структура на пътната мрежа в част от областите, попадащи в СЦР, налага завишени изисквания към поддържането на съществуващата пътна мрежа в добро състояние. И това е допълнителен проблем, защото се установява, че за голяма част от областите в Северна България процентът на пътищата в добро състояние е под средния за страната, при това има области, където тенденцията за влошаване е постоянна.

Изградената жп мрежа в страната е в състояние да задоволи намаляващото търсене на транспортни услуги (особено пътнически), но експлоатационното ѝ състояние е незадоволително поради просрочени ремонти. Параметрите на част от главните жп линии в страната допускат проектна скорост за превозите на пътници 130 км/час и на товари 100 км/час, но реално експлоатационната скорост е значително по-ниска поради липсата на надежден подвижен състав и недостига на средства за поддръжка и ремонтни дейности. Влошеното състояние влияе върху допустимите максимални скорости, времепътуванията и качеството на предлаганите услуги, което от своя страна намалява интереса към този вид превози и повишава експлоатационните разходи за влаковото движение.

От особена важност за развитието на региона, както и за функционирането на националната транспортна система, е жп направлението Русе–Варна, тъй като осъществява връзка между пристанище Русе на р. Дунав като част от *„Рейнско–Дунавски“* коридор от основната TEN-T мрежа и пристанище Варна като част от широкообхватната TEN-T мрежа. Оста „Русе–Варна“ е подходяща за разполагане на товароемки производства, изискващи превоз на големи обеми масови товари, особено след реализирането на Интермодалния терминал Русе, включен като интермодален възел в основната TEN-T мрежа за интермодален транспорт съгласно Регламент (ЕС) 1315/2013 като част от „Рейнско–Дунавския транспортен коридор“ на основната TEN–T мрежа.

Жп линията „София–Мездра–Горна Оряховица–Каспичан–Варна“ свързва региона с другите съседни региони и е включена в европейското споразумение за жп линиите, по които се осъществяват комбинирани превози. Нейната модернизация подсилва основното направление от TEN-T мрежата *София–Русе–Букурещ*, но също и важната роля на терминалите във Варна и жп фериботния комплекс, който осигурява възможност за транспортиране на жп вагони през Черно море към Украйна, Русия и страните от Черноморския и Кавказкия регион.

Наличието на пристанищата и особено включените в TEN-T мрежата (Русе и Силистра) е добър потенциал за транспортната и икономическата активност на Северния централен регион, който не се усвоява напълно. Независимо от силно ограничената дейност на речния транспорт в момента, пристанищната инфраструктура е с висок работен капацитет и добър потенциал за обслужване, въпреки че част от пристанищните съоръжения не са в добро техническо състояние и имат влошени технологични възможности. Допълнителни затруднения създава ограничено развитата сухоземна инфраструктура, свързваща пристанищата с националната транспортна мрежа. Необходими са сериозни действия за използване на техния потенциал чрез подобряване както на пристанищната, така и на свързващата инфраструктура. За да могат да функционират като пълноценни обекти от TEN-T мрежата, пристанищата трябва да бъдат приведени в съответствие със съвременните изисквания за качествените параметри на предоставяните услуги.

2.9.2. Енергийна инфраструктура

Електроенергийна инфраструктура

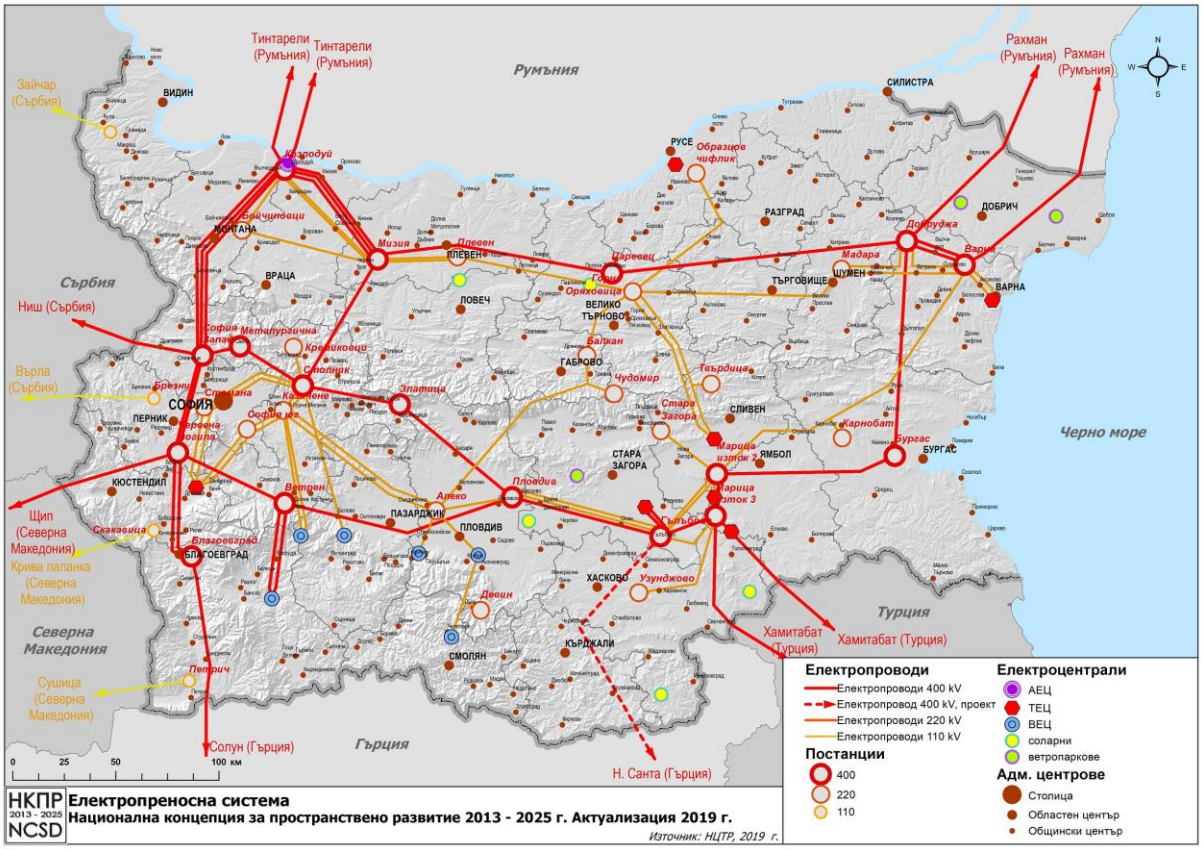
Електропреносната мрежа в България е част от обединената преносна мрежа на страните от континентална Европа и развитието ѝ е тясно свързано с развитието на мрежите на съседните страни, като за целта са изградени междусистемни връзки.

Общата дължина на изградената електропреносна мрежа на територията на страната е 15 235 km. Електропроводите с работно напрежение 400 kV (дължина 2 571 km) и 220 kV (дължина 2 704 km) пренасят електроенергията в национален план, докато електропроводите 110 kV (дължина 9 960 km) имат по-скоро регионални функции.

На територията на Северния централен регион функционира топлоелектрическата централа ТЕЦ „Русе“, включена към подстанцията п/ст „Образцов чифлик“ 220/110 kV, също в град Русе.

- п/ст „Горна Оряховица“ се явява основен комуникативен възел в Северна България, свързана с пет други подстанции на 220/110 kV от електропреносната система на страната.
- п/ст „Балкан“ е разположена на територията на град Габрово, свързана с п/ст „Горна Оряховица“ и п/ст „Алеко“ в ЮЦ регион.
- п/ст „Царевец“ е единствената подстанция на 400/220 kV в СЦР, разположена на територията на община В. Търново.

Фигура 33. Електропреносна система на Република България

Източник: НКПР, Актуализация 2019 г.

Преносните електропроводи на територията на Северен централен регион, свързващи отделните подстанции, са посочени в следващата таблица:

Таблица 32: Преносни електропроводи на територията на Северен централен регион

Напрежение kV	Наименование на ел.провода	от п/ст	до п/ст	Обща дължина km	Дължина СЦР km
400	Родина	Царевец	Мизия	129,2	42
400	Отечество	Царевец	Варна	179,4	61
220	Стрелец	Г. Оряховица	Обр. чифлик	81	81
220	Тича	Г. Оряховица	Мадара	117,4	37,7
220	Стара планина	Г. Оряховица	Марица изток 2 / Твърдица	109,8	44
220	Хемус	Г. Оряховица	Марица изток 2	109,8	44
220	Кайлъка	Г. Оряховица	Плевен	97,7	40,1
220	Янтра	Г. Оряховица	Балкан	44,7	44,7
220	Шипка	Балкан	Алеко	126	11

Източник: Електроенергиен системен оператор

Общата дължина на електропроводите 400 kV на територията на СЦР е 103 km, а на 220 kV – 302,5 km.

Елементите на електропреносната система имат транзитни функции, без пряко отношение към електрозахранването на СЦР, но създават определени проблеми при земеползването

поради различните ограничения, наложени от спецификата на функциите им, особено в случаите, когато се събират много електропроводи в една подстанция (напр. п/ст Горна Оряховица). Строгите изисквания за сервитутите създават сериозно натоварване на територията със съответните ограничения в земеползването.

По-пряко отношение към електрозахранването на общините и населените места в региона има мрежата електропроводи 110 kV и нейната пространствена организация. В зависимост от съсредоточието на товари са определени местоположението, броят и разполагаемата мощност в подстанциите и в повечето случаи във всяка община има захранваща подстанция 110/20 kV. Поради по-големите товари, в по-големите градове са изградени повече от една подстанции. Изключение правят по-малките общини, където не е доказана необходимост от изграждане на подстанция и населените места се захранват от съседна такава.

Наличието на регионална подстанция 110/20 kV на територията на дадена община повишава качеството и сигурността на електрозахранването и позволява по-големи възможности за икономическо развитие. Подстанциите работят в общ режим на работа, като най-често всяка от тях е свързана посредством електропроводи 110 kV със съседни подстанции в други общини, което при необходимост позволява превключване в авариен режим и повишава сигурността на захранването.

На територията на СЦР са изградени 32 броя подстанции 110/20 kV, захранващи населените места в 26 от общо 36 броя общини.

Общините без подстанции 110/20 kV са с по-ограничени възможности за икономическо развитие, като на територията на СЦР това са Сухиндол, Лясковец (област В. Търново); Иваново, Ценово (област Русе); Завет, Лозница, Цар Калоян (област Разград); Главиница, Кайнарджа, Ситово (област Силистра).

В национален план електроенергийната мрежа е добре развита, всички населени места са електроснабдени и регионите на ниво 2 (NUTS 2) не се нуждаят от специална подкрепа.

Възобновяеми енергийни източници (ВЕИ)

За производството на алтернативна електрическа енергия в страната се използват водна, вятърна и слънчева енергия в зависимост от специфичните природни условия за всеки регион.

Природните условия в Северния централен регион най-малко благоприятстват използването на ВЕИ и изградените на територията му мощности са най-малко от всички региони в страната. Само ФЕЦ „Златарица“ (20 MW) в община Златарица и ФЕЦ „Самоводене“ (25 MW) на територията на община Велико Търново са включени в мрежата 110 kV.

Поради по-малките мощности по-голямата част от ВЕИ отдават енергията си в електроразпределителната мрежа. В следващата таблица са посочени различните видове мощности, изградени във всяка от общините на СЦР.

Таблица 33: Изградени мощности по видове ВИ по общини и области в СЦР към 30.06.2018 г.

Община/ област	ВЕЦ мощност MW	ФтЕЦ мощност MW	ВяЕЦ мощност MW	БиоЕЦ мощност MW	ВИ общо мощност MW	Плътност MW/ 1 000 km^2
В. Търново	0,4	32,0			32,4	36,60
Г. Оряховица		0,1			0,1	0,36
Елена	0,3	0,0			0,3	0,42
Златарица		20,3			20,3	87,47
Лясковец		0,1		0,3	0,4	2,08
Павликени	4,3	2,6			6,9	11,07
П. Тръмбеш		0,0			0,0	0,05
Стражица		1,3			1,3	2,64
Сухиндол	7,5				7,5	47,73
В. Търново	12,4	56,5		0,3	69,2	14,85
Габрово	1,5	0,1			1,6	2,86
Дряново	0,9	1,3			2,2	8,83
Севлиево	3,5	0,8			4,3	4,45
Габрово	5,9	2,2		0,0	8,1	3,99
Завет		0,0			0,0	0,02
Исперих		0,2			0,2	0,38
Лозница		0,1			0,1	0,41
Разград		0,2			0,2	0,29
Цар Калоян		0,1			0,1	0,47
Разград	0,0	0,5	0,0	0,0	0,5	0,22
Борово		0,2	0,1		0,3	1,20
Бяла		0,1			0,1	0,39
Ветово		0,8			0,8	2,43
Две могили		0,6			0,6	1,77
Иваново		1,8			1,8	3,63
Русе		0,4			0,4	0,70
Сливо поле		1,7			1,7	6,12
Ценово		0,1			0,1	0,33
Русе	0,0	5,7	0,1	0,0	5,8	2,03
Алфатар		0,1			0,1	0,28
Главиница		9,9			9,9	20,57
Дулово		0,3			0,3	0,49
Силистра		13,4			13,4	25,75
Ситово		7,3			7,3	27,13
Тутракан		0,3			0,3	0,74
Силистра	0,0	31,3	0,0		31,3	10,99
СЦР	5,9	96,2	0,1	0,3	114,9	7,84
Р. България	**2 362,4**	**1 052,83**	**700,2**	**64,2**	**4 179,7**	**37,7**

Източник: АУЕР, обработка НЦТР

СЦР има най-малко участие в усвояване енергията от ВЕИ, като изградените мощности представляват едва 2,7 % от общото в страната, което го нарежда на последно място по усвояване енергията на ВЕИ.

В СЦР се усвоява най-много слънчевата енергия, като изградените мощности представляват 9 % от всички в страната и област Велико Търново (наред с област Плевен от СЗ регион) е водеща в Северна България. Във вътрешнорегионален план най-много са изградените мощности в областите В. Търново и Силистра.

За да се проследи кои общини допринасят най-много за усвояването на ВЕИ е потърсен специфичен показател, наречен условно „*плътност на мощностите*“ (MW/1 000 km^2). Тук отново се открояват общините В. Търново и Силистра, но и община Златарица (с най-висок показател), също и общините Сухиндол и Ситово.

Общо за СЦР условният показател „плътност на мощностите от ВЕИ“ е най-нисък за страната и това се дължи на по-неблагоприятните условия за усвояване на ВЕИ.

Усвояването на различните видове ВИ е съобразно потенциала на територията. В южните части на страната (особено Южен централен регион) се регистрира по-активно участие на водна и слънчева енергия, докато в Северна България и особено в СЦР те се усвояват по-ограничено.

За развитието на производството на електроенергия от възобновяеми енергоизточници съществуват и редица ограничения, между които наличие на защитени територии, защитени зони и природни местообитания, пътища на мигриращи птици, висококатегорийни плодородни земи, законодателни ограничения в областта на управлението на водите и др.

Газопреносна инфраструктура

Газовата инфраструктура на територията на Република България се състои от национална газопреносна мрежа, осигуряваща природен газ за основната част от потребителите в България, газопреносна мрежа за транзитен пренос, осъществяваща предимно пренос на природен газ за Турция, Гърция и Република Северна Македония, и подземно газохранилище в Чирен (ПГХ „Чирен“), което е пряко свързано с националната газопреносната мрежа.

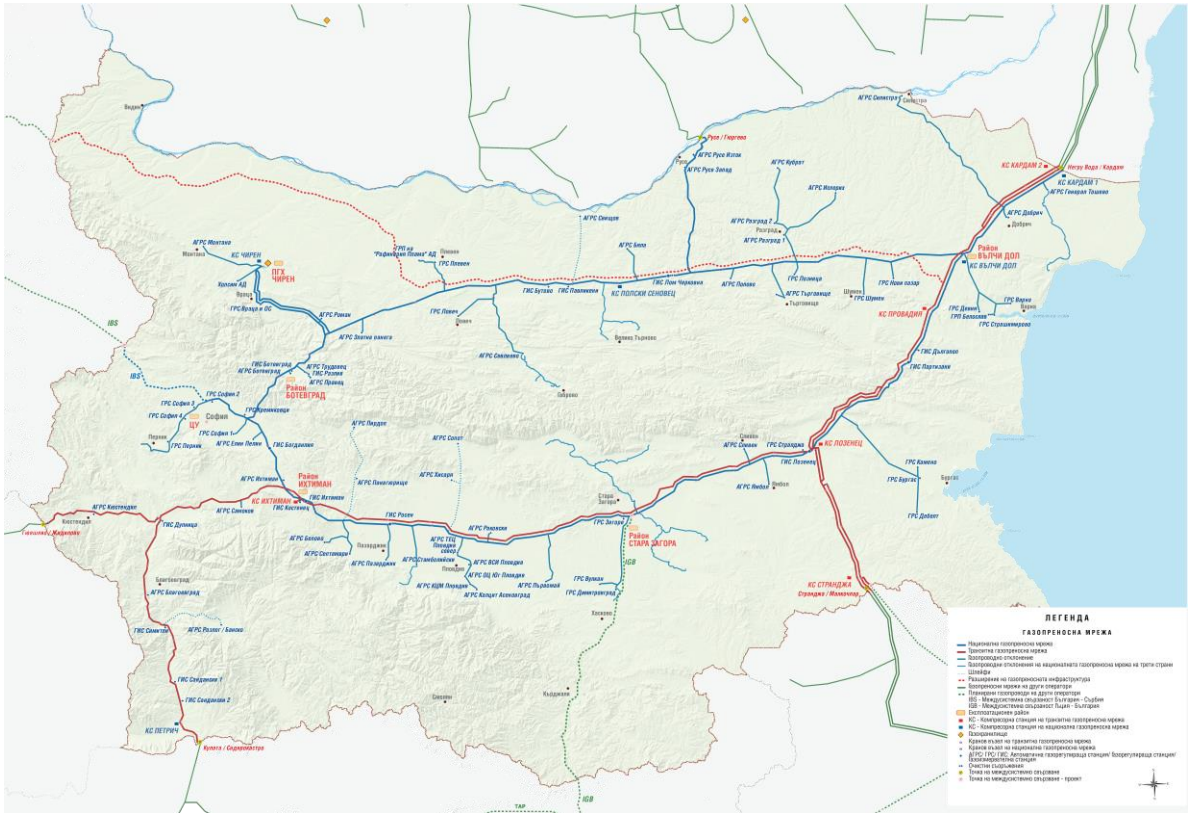
Националната газопреносна мрежа е изградена пръстеновидно от газопроводи с високо налягане с обща дължина 1 835 km, три компресорни станции КС „Кардам-1“, КС „Вълчи дол“ и КС „Полски Сеновец“ с обща инсталирана мощност 49 MW и 115 изходни точки (АГРС, ГИС) с 240 пункта за доставка на природен газ.

Газопреносната мрежа за транзитен пренос е изградена от газопроводи с високо налягане с обща дължина 930 km с преобладаващ диаметър DN 1000, шест компресорни станции – КС „Кардам-2“, КС „Провадия“, КС „Лозенец“, КС „Странджа“, КС „Ихтиман“ и КС „Петрич“ с обща инсталирана мощност от 270 MW и други съпътстващи съоръжения.

Подземно газохранилище ПГХ „Чирен“ е разположено в близост до гр. Враца и разполага с 24 експлоатационни сондажа, компресорна станция с обща инсталирана мощност 10 MW и други технологични съоръжения, необходими за осигуряване нагнетяването, добива и качеството на съхранявания газ. Настоящият капацитет на хранилището може да осигури съхранение за нуждите на потребителите в страната на до 550 млн. m^3 природен газ.

Доставката на природен газ се осигурява чрез внос от Русия с входен пункт компресорна станция – КС Кардам. Транзитът за съседни страни се осъществява чрез изградените газопроводи към Турция, Гърция и Република Северна Македония.

Фигура 34. Газопреносна инфраструктура на Република България

Източник: Булгартрансгаз

За разлика от териториалното развитие на електроенергийните мрежи, достигащи до всяко населено място, възможностите за газификация на населените места и общините са съвсем различни. Съществуват ясно изразени регионални различия в достъпа до устойчиви, ефективни енергийни източници и по-специално до възможностите за използване на природния газ като алтернатива за повишаване на регионалната конкурентоспособност и качеството на живот.

Добре развитата газопреносна мрежа в страната е изградена с цел осигуряване на природен газ за големите промишлени центрове (в които част от предприятията– консуматори вече не функционират), както и за транзитен пренос на газ към съседни страни. В същото време изграждането на газоразпределителни мрежи и газификацията на домакинствата за най-пълно използване на предимствата на директната употреба на природния газ напредва бавно.

През територията на СЦР преминава северният клон на националната газопреносна мрежа. Отклонения от националната газопроводна мрежа захранват областните градове Велико Търново, Габрово, Русе, Разград, Силистра и други по-големи градове на територията на СЦР.

България е разделена на 5 газоразпределителни района с определени територии за изграждане на газоразпределителни мрежи, като тези райони не включват общините, които са по-отдалечени от главните газопреносни тръбопроводи и основните им разпределителни разклонения.

В зависимост от териториалното им разположение и възможностите за достъп до газопреносната мрежа, общините се разпределят в следните групи:

- *Общини извън обособени територии за газоснабдяване* – към този момент на териториално развитие на газопреносната мрежа тези общини нямат възможност за газоснабдяване;
- *Общини, за които е получена лицензия за газоснабдяване,* но са без достъп до газопреносната мрежа (ГПМ) – единствената възможност за тези общини е да бъдат снабдявани с компресиран природен газ (КПГ), което се прилага на ограничени места;
- *Общини с достъп до ГПМ* – това е групата в най-благоприятно териториално разположение и тези общини обикновено вече имат изградена газоразпределителна мрежа;
- *Общини без достъп до ГПМ, но снабдявани с КПГ* – обикновено това са общини с изграден терминал за снабдяване с КПГ на стопански потребители и те не винаги имат изградена газоразпределителна мрежа за захранване и на битови потребители;
- *Общини с изградена газоразпределителна мрежа* (ГРМ) – това е групата на общините, които получават газоснабдяване за стопански, обществени и битови потребители.

Обобщено за страната, общините се разпределят почти по равно в трите основни групи. 35 % от общия брой общини попадат извън обособените райони за газоснабдяване, за 31 % има издадени лицензии, но липсват отклонения от ГПМ до тях, и 34 % имат достъп до ГПМ.

Към този момент на развитие на ГПМ около две трети от общините в страната нямат условия за получаване на газоснабдяване, докато не се изградят довеждащи газопроводи до тях, и СЦР е типичен представител.

Таблица 34: Брой общини по области с достъп до газопроводната мрежа към 30.06.2018 г.

Област / община	Общ брой общини	Извън район/без лиценз	Лиценз без достъп	С достъп до ГПМ	Без достъп, с КПГ	С изграде на ГРМ	%с ГРМ
СЗР	51	30	12	9	2	11	21,6
СЦР	**36**	**4**	**21**	**11**	**1**	**12**	**33,3**
Област Русе	8	0	7	1	1	2	25,0
Обл. Разград	7	0	4	3	0	3	42,9
Обл. Силистра	7	1	5	1	0	1	14,3
Обл. В. Търново	10	2	4	4	0	4	40,0
Обл. Габрово	4	1	1	2	0	2	50,0
СИР	35	8	10	17	1	16	45,7
ЮИР	33	8	10	15	1	13	39,4
ЮЗР	52	20	13	18+Соф	5	16+Соф	32,7
ЮЦР	58	24	16	18	8	22	37,9
Р. България	**265**	**94**	**82**	**89**	**18**	**91**	**34,3**

Източник: КЕВР, газови дружества; обработка НЦТР

Една трета от общините в региона са газифицирани, като в най-неблагоприятна ситуация са областите Силистра (само една община с достъп до ГПМ) и Русе (две общини с достъп до ГПМ), периферно разположени на газопроводната мрежа в страната. Най-много са газифицираните общини в област Велико Търново.

Осигуряването на достъп до перспективен и ефективен енергиен източник за промишлеността, домакинствата и обществените сгради в общините, които не са включени в списъка на определените територии за газоразпределение, е важно условие за подобряване на бизнес средата и насърчаване на икономическото развитие и конкурентоспособността.

Изграждането на газопроводи до общини/области с центрове – големи градове, т.е. съсредоточия на по-голям брой население, респективно домакинства, е икономически най-оправдано и е логично да се предположи, че до такива места мрежата ще се развива най-напред и най-бързо. В същото време, обаче, в много от тези големи населени места вече функционира централизирана система за парно отопление и новоизграждащите се мрежи трябва да се конкурират с нея. Затова изборът за предлагане на тази по-екологична услуга за енергоснабдяване е много деликатен и зависи от редица, често взаимоизключващи се фактори.

Техническа възможност за газоснабдяване се предоставя на 13,4 % от домакинствата в страната, т.е. те имат „достъп до услугата“. От тях 23,2 % се възползват от предоставения им достъп, така че реално газифицираните домакинства в страната са едва 3,12 %.

СЦР е пример за по-успешно усвояване на предоставената възможност за газифициране на домакинствата –на второ място в страната (след ЮЗР):

Таблица 35: Брой и относителен дял на газифицираните домакинства по области

Регион/Област	Брой газифицирани домакинства			Отн. дял газифицирани домакинства към 30.06.2018 г. %		
	До 31.12. 2007 г.	До 31.12. 2013 г.	До 30.06 2018 г.	Възможни за газифи-циране	Газифици-рани, от възможни	Газифицира-ни, от общо домакинства
Р. България	**32 352**	**65 182**	**93 690**	**13,43**	**23,22**	**3,12**
СЗР	3 996	6 799	8 429	11,33	21,03	2,38
СЦР	**4 173**	**7 941**	**15 437**	**14,59**	**29,45**	**4,30**
Област Русе	1 718	3 168	3 825	17,20	22,63	3,89
Област Разград	1 127	1 816	2 282	18,71	25,91	4,85
Област Силистра			105	2,77	8,40	0,23
Обл. В. Търново	1 328	2904	4 028	15,91	22,18	3,53
Област Габрово		53	5197	13,40	71,29	9,55
СИР	6 085	10 819	13 936	22,98	15,63	3,59
ЮИР	3 896	6 657	8 426	16,14	12,14	1,96
ЮЗР	11 729	28 083	40 262	13,06	33,99	4,44
ЮЦР	2 473	4 883	7 200	6,00	21,12	1,27

Източник: Газови дружества; обработка НЦТР

Въпреки че в област Габрово относителният дял на домакинствата с достъп до газоснабдяване е най-нисък в региона (след област Силистра), над 70 % от домакинствата с достъп са се възползвали от услугата (предимно община Севлиево) и относителният дял на газифицираните домакинства в областта е най-висок не само за СЦР, но и за страната. В

област Разград и техническата възможност, и възползвалите се от услугата са с по-голям дял, така че областта има един от най-високите показатели в страната за дял газифицирани домакинства. Поради по-късно получената възможност за газоснабдяване, област Силистра е с един от най-ниските показатели за страната.

Прогнозно развитие на енергийната инфраструктура

Проследяването на процеса на газификация за миналия период 2007–2013 г и за сегашния период 2014–2018 г. общо за страната показва нарастване от 50 % за миналия период и 30 % през сегашния, което не е желаната тенденция.

Освен степента на развитие и пространствената организация на газопроводната мрежа със съпътстващите диспропорции във възможностите за достъп, допълнителен проблем за използване на тази възможност за битовите потребители се явява и финансовият.

Основната причина е високата начална цена за инвестиция в газовата инсталация, непреодолима за голяма част от българските домакинства, и вероятно недостатъчната осведоменост за по-ниските разходи като консумативи вече в процеса на потребление на природен газ. Разбира се, тези сравнения са различни и относителни в зависимост от досега използваното гориво и тук се изисква много грижлива политика от страна на държавата за намиране на баланса между икономическите възможности на населението и по-глобалните екологични цели, респективно поетите национални ангажименти за намаление на емисиите на CO_2.

Процесът на битова газификация със само 3 % газифицирани домакинства изостава застрашително и целта 30 % от домакинствата да имат достъп до газоснабдяване до 2020 г. изглежда недостижима към този момент. Съществуват значителни териториални диспропорции във възможностите за газоснабдяване на общините – цели области (Видин, а също Смолян и Кърджали) остават изолирани. Необходимо е изграждането на преносни газопроводи за достъп до природен газ и на нови общини (при доказана икономическа обосновка). Изграждането на газопроводното отклонение до Свищов, предвидено за завършване през 2020 г., ще даде възможност за газифициране на други общини от СЦР.

Допълнителен проблем е ниската заинтересованост на хората за включване, дори при осигурена възможност за газоснабдяване, което изисква внимателно стимулиране чрез подходящи програми и действия от страна на държавата.

Изграждането на мощности за производство на енергия от ВИ за търговски цели продължава, макар и с по-ограничени темпове след 2013 г., но съществуват много резерви в производството за собствени нужди. Общините имат нужда от поощрителни мерки за оценка на наличния и прогнозния потенциал на местните им ресурси за производство на енергия от ВИ и неговото оползотворяване.

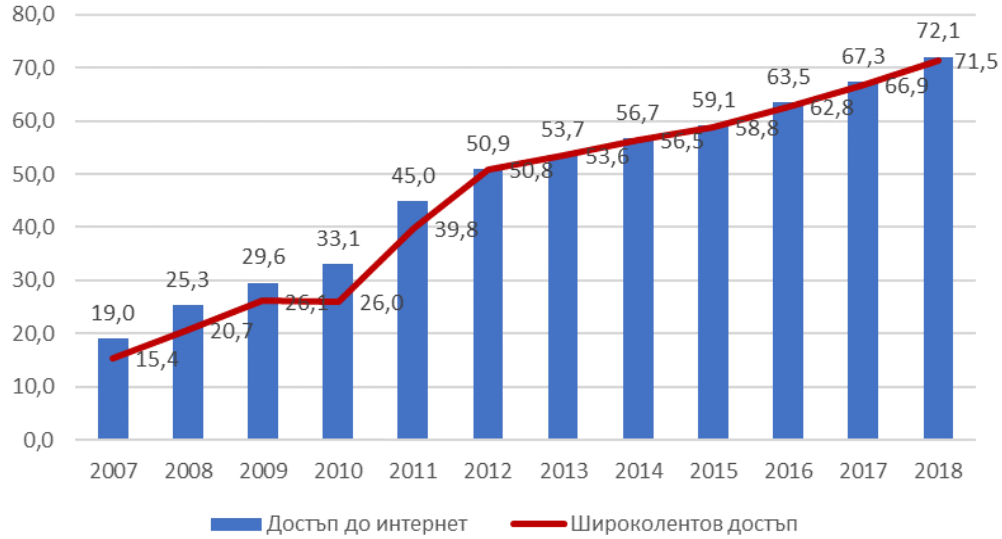
В програмите за ЕЕ на общините е необходимо да се обърне повече внимание и на подобряването на ефективността на сградните инсталации, а не само на подобряването на енергийните характеристики на сградите, както и да се предвидят мерки за ускорена газификация на обществените сгради.

2.9.3. Телекомуникации и широколентов достъп

Достъп до и използване на Интернет

Информационните и комуникационни технологии са един от водещите фактори за изграждане на конкурентоспособна икономика, основана на знанието и иновациите, за иновативно и приобщаващо информационно общество, осигуряващо високо качество на живот на гражданите. Ефектите и въздействието от развитието и широкото прилагане на ИКТ обхващат всички социално икономически сектори.

Фигура 35. Относителен дял на домакинствата с достъп до интернет и широколентов достъп до интернет

Източник: НСИ

Постепенно ИКТ стават широко достъпни за населението както по отношение на възможностите за достъп, така и по отношение на тяхната цена, като темповете на достъпност нарастват по-отчетливо в периода 2007–2013 г. и малко по-плавно в периода 2013–2018 г. За десет години делът на домакинствата в ЕС–28 с достъп до интернет е достигнал 85 %, което е с 30 процентни пункта повече в сравнение с 2007 г.

България следва тези темпове с по-ниски абсолютни стойности, като за периода 2007–2013 г. достъпът до Интернет рязко нараства с 35 процентни пункта, а през периода 2013–2018 г. – с два пъти по-малко, достигайки стойност 72,1 %, което е най-ниският дял на достъп от страните в ЕС.

Разбираемо, темпът на нарастване в периода 2007–2013 г. е несравнимо по-висок предвид ниската изходна база.

Развитието на модерна цифрова инфраструктура в страната стимулира навлизането на новите технологии и изоставането по свързаност и ползваемост постепенно се преодолява, видно от информацията на НСИ за 2018 г.

Проектът се финансира по бюджетна линия BG16RFOP001-8.002.0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, финансирана по Приоритетна ос 8 „Техническа помощ” на Оперативна програма „Региони в растеж” 2014-2020.

Таблица 36: Достъп до интернет и ползваемост от домакинствата

Регион / Област	Достъп на домакинствата до интернет %			Лица, регулярно използващи интернет %		
	2013	2018	напредък	2013	2018	напредък
Р. България	53,7	72,1	18,4	51,2	63,6	12,4
Северозападен	42,8	65,2	22,4	42,7	58,3	15,6
В. Търново	**47,6**	**66,6**	**19,0**	**42,9**	**63,6**	**20,7**
Габрово	**48,2**	**70,6**	**22,4**	**48,6**	**66,9**	**18,3**
Разград	**51,2**	**63,3**	**12,1**	**51,1**	**49,3**	**–1,8**
Русе	**57,6**	**71,9**	**14,3**	**54,5**	**61,7**	**7,2**
Силистра	**37,6**	**69,4**	**31,8**	**38,6**	**64,9**	**26,3**
Северен централен	**49,6**	**68,5**	**18,9**	**48,4**	**61,7**	**13,3**
Североизточен	51,5	73,9	22,4	47,8	66,3	18,5
Югоизточен	46,5	70,0	23,5	46,3	60,7	14,4
Югозападен	64,3	75,3	11,0	63,4	69,2	5,8
Южен централен	52,7	73,7	21,0	45,4	59,4	14,0

Източник: НСИ, 2019 г.

В регионален план **Северният централен регион** изостава на второ място (след Северозападния регион) с най-нисък показател, следван от Югоизточния регион (под средния показател за страната). Има разделение и между градските и селските райони – достъпът на домакинствата в градовете е много по-голям от този в селските райони, особено в периферните територии.

Въпреки че през 2013 г. СЦР е заемал по-добра позиция, за периода 2013–2018 г. достъпът на домакинствата до интернет нараства с един от най-бавните темпове – 18,9 пункта (втори след ЮЗ регион) и регионът вече заема предпоследното пето място с най-нисък показател за достъпност.

Подобряването на достъпа до Интернет съответно повишава и използваемостта му, която за страната нараства от 51 до 64 % за периода 2013–2018 г., но остава по-ниска от страните в ЕС, където над 80 % от населението редовно ползва Интернет. Следователно въпреки по-високия темп на подобряване на достъпността, догонването на европейските страни изисква ускоряване.

И в това отношение Северният централен регион отстъпва с една позиция назад, тъй като напредъкът в използваемостта за периода (13,3 пункта) е по-нисък от всички региони (освен ЮЗР) в страната.

Проследяването на достъпа до Интернет от домакинствата по области дава по-детайлна информация за териториалното разпределение на предлагането на Интернет и разрастването му за периода 2013–2018 г.

Във вътрешнорегионален план, достъпът до интернет се променя много различно за отделните области. Очебиен е напредъкът в област Силистра, където вече достъпът е над средната стойност за региона, докато през 2013 г. е бил най-ограничен от всички области в региона, а и за страната. На другия полюс е област Разград, която през 2018 г. се оказва на последно място в региона при втора най-висока позиция (след Русе) през 2013 г. Поради най-високата си изходна позиция област Русе запазва първото си място с малък напредък, по-нисък от средния за региона. На второ място вече е област Габрово, където предлагането на интернет за наблюдавания период нараства осезателно.

Относителният дял на лицата, *ползващи редовно Интернет*, с известни нюанси корелира с този на домакинствата, имащи достъп до Интернет. Най-много се увеличава относителният дял на регулярно ползващите интернет в област Силистра, където и предлагането на интернет нараства най-много през наблюдавания период. Най-малък е напредъкът в област Русе и от първо място в региона тя вече е с предпоследен (преди Разград) най-нисък показател за ползваемост на интернет, като и предлагането не се увеличава особено много. В област Разград ползваемостта дори намалява, вероятно като следствие от най-ограниченото предлагане. В областите Габрово и В. Търново ползваемостта нараства с по-добри темпове от средните за региона, корелиращи с нарастването на предлагането, и относителният дял на ползващите интернет в област Габрово вече е най-висок в съответствие с по-доброто предлагане.

По-бавните темпове на развитие на достъпа до Интернет в България дават предимството той да бъде реализиран по-качествено и в момента предоставяният достъп в България е почти 100 % широколентов. Така българските потребители получават услуги с качество над средното за ЕС, тъй като в голяма част от държавите членки на ЕС делът на тези високоскоростни връзки е по-малък или подобни скорости не се предлагат.

Широколентово покритие

Широколентовото покритие в България е над средните стойности за ЕС, но се наблюдава дисбаланс между гъсто населените места и слабо населените места. По данни на НСИ, през 2018 г. 71,5 % от домакинствата в страната имат широколентов достъп до Интернет, като за градовете тази стойност е 75,7 %, а за селата – 58 %. Усилията за изравняване на възможностите и по-широк достъп за различните региони в страната дават резултат, защото разликите намаляват. През 2013 г. само 30,9 % от домакинствата в селата са имали широколентов достъп до Интернет при 58 % за градовете с разлика от 30 %, докато към 2018 г. разликата е намаляла почти двойно.

Таблица 37: Домакинства с широколентов достъп до интернет %

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Общо за страната	53,6	56,5	58,8	62,8	66,9	71,5
По местоживеене						
Град	61,1	63,1	66,3	68,1	72,2	75,7
Село	30,9	36,2	36,0	46,2	49,8	58,0

Източник: НСИ, 2019 г.

Предоставянето на интернет и електронни услуги в България е сравнително добро в повечето градски райони. По отношение на скоростта на интернет в по-големите градове страната е на едно от челните места в Европа. Въпреки това в средните и малките градове, както и в отдалечените и слабо населени селски зони, големи области нямат достъп до интернет.

Подобно на други инфраструктурни мрежи, пазарната логика на предоставянето на широколентови услуги е такава, че от гледна точка на потреблението не винаги е икономически изгодно да се инвестира в икономически слаби и изостанали региони.

Невъзможността пазарните сили да осигурят широколентови услуги своевременно, на достъпни цени, на всички граждани, независимо от географското им местоположение на

територията на страната, обуславя необходимостта от държавна намеса, за да се защити общественият интерес.

Класификацията на Европейската комисия в „Насоки на Общността за прилагане на правилата за държавна помощ във връзка с бързото разгръщане на широколентови мрежи“ (Насоките на ЕК) дефинира три типа райони в зависимост от вече съществуващото равнище на широколентов достъп, а именно:

- ***„Бели райони“ – насърчаване на целите за регионално сближаване и икономическо развитие*** – без инфраструктура за широколентов достъп или без вероятност такава да бъде развита в период от три години, поради което е необходима държавна подкрепа.
- ***„Сиви райони“ – необходимост от по-подробна оценка*** при наличие само на един доставчик на широколентов достъп в района, което се отразява на качеството на услугата, нарушава пазарната динамика и ефективност.
- ***„Черни райони“ – не е необходима държавна намеса*** – два или повече доставчика на широколентов достъп, услугите се предоставят при конкурентни условия, ограничени възможности за държавна намеса.

Без особени разлики, достъпът на населението до високоскоростен интернет, както и населението, попадащо в „бели“ или „сиви“ зони, е различен за всеки от регионите в страната.

Таблица 38: Относителен дял на населението с достъп до високоскоростен Интернет и в бели и сиви зони към 06.2018 г.

	ШЛИ 30+ mbps	ШЛИ 100+ mbps	Бяла зона	Сива зона
България	**97,42 %**	**97,97 %**	**1,59 %**	**2,30 %**
Северозападен	98,23 %	98,09 %	2,53 %	2,23 %
Северен централен	99,24 %	98,71 %	0,77 %	1,45 %
Велико Търново	99,44 %	99,06 %	0,56 %	0,75 %
Габрово	98,10 %	97,61 %	1,93 %	1,20 %
Русе	99,86 %	99,86 %	0,14 %	1,73 %
Разград	99,19 %	98,39 %	0,81 %	3,47 %
Силистра	98,74 %	97,08 %	1,26 %	0,61 %
Североизточен	97,83 %	96,92 %	2,40 %	1,82 %
Югоизточен	97,35 %	98,41 %	0,47 %	2,43 %
Югозападен	98,36 %	99,05 %	1,35 %	1,36 %
Южен централен	94,35 %	96,24 %	2,21 %	4,44 %

Източник МТИТС, обработка НЦТР

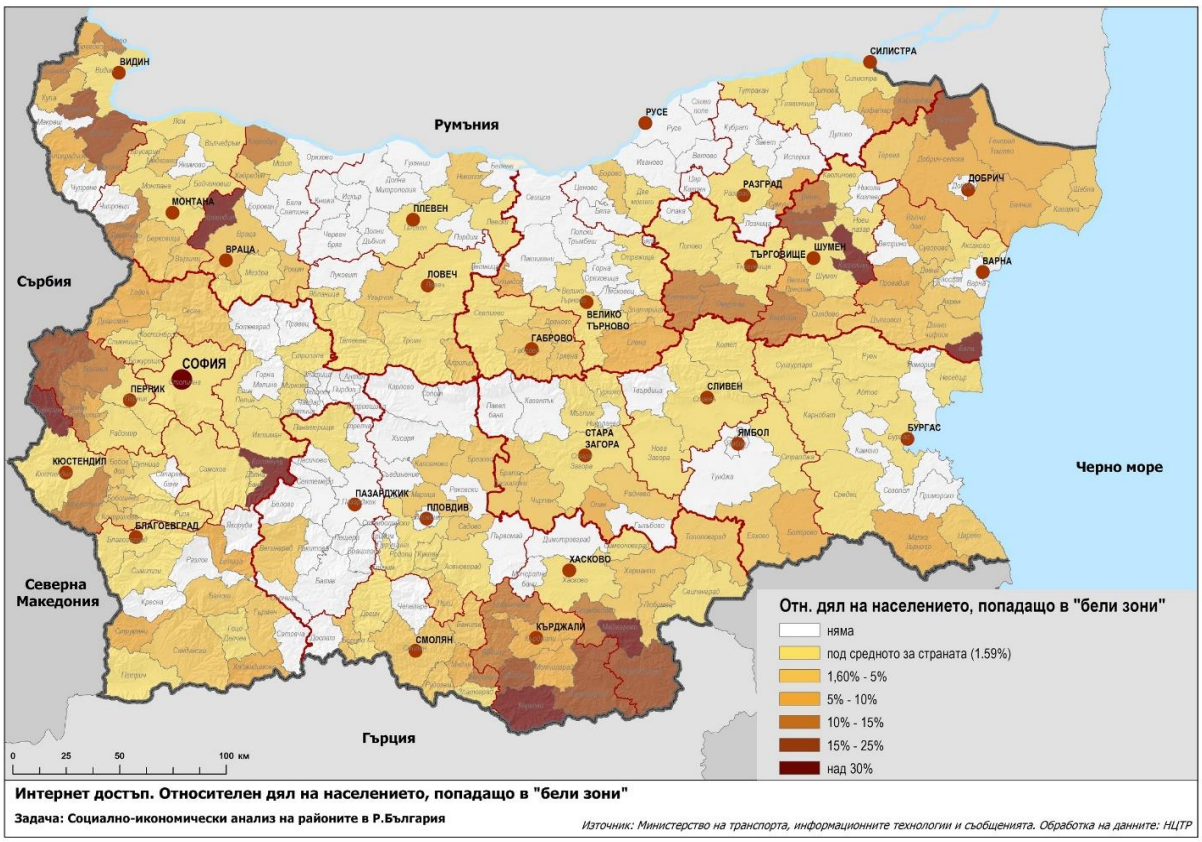
В повечето от регионите относителният дял на населението с достъп ШЛИ 100+ mbps и с достъп ШЛИ 30+ mbps е по-висок от средните стойности за страната (97,97 % и 97,42 %), които се намаляват от отчетливо изоставащия Южен централен регион.

Северният централен регион има най-добрите показатели за достъп до високоскоростен интернет. Относителният дял на населението, попадащо в бяла зона, е втори най-нисък (след Югоизточен регион), а населението, попадащо в сива зона, е с втори най-нисък относителен дял (след Югозападен регион).

Прегледът по области детайлизира състоянието на достъпа до високоскоростен интернет в СЦР – по-изоставащи са областите Габрово и Силистра (и двете с по-висок относителен дял население, попадащо в бяла зона), а област Разград е с най-висок дял население, попадащо в сива зона.

Сравнителният анализ на по-ниско териториално ниво (общини) показва известни териториални дисбаланси в това отношение. В някои от областите единични общини имат висок процент население, попадащо в бяла и/или сива зона, но други са „хомогенни“ в ограничения си достъп.

Фигура 36. Относителен дял на населението, попадащо в „бели“ зони

Източник МТИТС, обработка НЦТР

Най-хомогенно изолирана се оказва област Габрово, където във всички общини (макар и малко на брой) относителният дял на населението, попадащо в бяла зона, е над средната стойност за страната (в община Трявна е 4 %). В другите области от СЦР само единични общини имат тези проблеми. В област Разград се откроява община Самуил със 7,4 % от населението в бяла зона и една пета в сива зона. В област Русе община Бяла е с най-висок дял на населението в бяла зона (4,3 %), а община Борово е с близо 8 % население в сива зона. В област Силистра най-зле се оказва община Кайнарджа, където 14,6 % от населението попада в бяла зона, а 5,7 % – в сива зона. На фона на ниските стойности за дял население, попадащо в бяла и/или сива зона, за област В. Търново като цяло, се открояват общините Елена и Златарица с високи показатели, а също и община Сухиндол.

По-отдалечените и слабо населени места в споменатите общини са затруднени в своите комуникации и в социален, и в икономически аспект, изолирани са от обществения и

културния живот в страната. Осигуряването на достъп до онлайн услуги на хората, живеещи в слабо населените и отдалечени райони, цели преодоляването на тези тенденции и стимулиране на социалното сближаване.

Една добра инициатива е тази на Европейската комисия за изграждане на безплатен високоскоростен безжичен Интернет достъп на обществени места WiFi4EU. Инициативата WiFi4EU е предназначена за граждани и посетители на ЕС, които ще имат безплатен достъп до безжичен Интернет на обществени места, като паркове, площади, обществени сгради, библиотеки или здравни центрове на територията на Съюза. Wi-Fi точките за достъп могат да бъдат инсталирани от общината и дружеството за инсталиране на WiFi, като се използва ваучер от ЕС.

След първия реално състоял се конкурс през 2018 г., 113 български общини или общо 43 % от общините в страната получават финансиране в размер на 1 695 000 евро. Всяка община получава ваучер на стойност 15 хил. евро за осигуряване на високоскоростен обществен безплатен достъп до Интернет в паркове, градинки, гари, болнични заведения, читалища и други открити и закрити обществени места.

При втория конкурс по инициативата WiFi4EU са одобрени за финансиране шестдесет и три български общини с общ размер на финансирането 945 000 евро. Така 176 центрове на местната власт (66 % от общия брой) ще създадат точки за безплатен достъп до световната мрежа. Още 15 общини са поставени в резервен списък, което им дава шанс да бъдат одобрени на по-късен етап.

От общо кандидатстващите в третия конкурс по инициативата WiFi4EU 45 български общини, 41 общини получават финансиране в размер на 615 000 евро и така спечелените ваучери в трите конкурса (227 броя) поставят страната ни на първо място по дял на общините, обхванати от инициативата. 246 общини са регистрирани на портала на инициативата, а общо 86 % от общините в страната са спечелили ваучери за изграждане на високоскоростен безжичен интернет на обществени места.

Таблица 39: Брой общини, спечелили финансиране по инициативата на ЕК WiFi4EU

Регион/област	Общ брой общини	Брой спечелили	%	Брой не регистрирани или неуспели да получат ваучер общини
България	265	227	86	38
СЗР	51	40	78	11
СЦР	**36**	**31**	**86**	**5**
Габрово	4	4	100	-
Разград	7	6	86	**1** – Цар Калоян
Русе	8	7	88	**1** – Сливо поле
Силистра	7	5	71	**2** – Дулово, Кайнарджа
В. Търново	10	9	90	**1** – Златарица
СИР	35	30	86	5
ЮИР	33	26	79	7
ЮЗР	52	46	88	6
ЮЦР	58	54	93	4

Източник МТИТС, обработка НЦТР

В Северния централен регион 31 от общо 36 общини (86 %) са спечелили финансиране по инициативата WiFi4EU, колкото средния показател за страната. Във вътрешнорегионален план в най-неблагоприятна позиция се оказва област Силистра, където финансиране получават 5 от общо 7 общини. Най-много (като брой) общини са спечелили финансиране в област В. Търново, а в област Габрово всички (100 %) общини получават финансиране по тази инициатива.

Инициативата WiFi4EU насърчава свободния достъп до безжична интернет връзка за гражданите на обществени места, включително в паркове, площади, обществени сгради, библиотеки, здравни центрове и музеи в общините в цяла Европа. От България извън инициативата остават 38 общини, като 19 от тях все още не са проявили интерес и не са се регистрирали на портала. В случай на желание всички общини, които не са получавали ваучер до този момент, ще могат да участват в конкурсите през 2020 г. За Северния централен регион това са 5 броя общини, посочени в таблицата.

Координираното и успешно участие на максимален брой български общини в инициативата WiFi4EU е заложено като една от основните мерки към Цел 3 „**Преодоляване на регионалните различия чрез стимулиране на инвестициите в ИКТ инфраструктури и технологии**“ от Проекта на Национална програма „ЦИФРОВА БЪЛГАРИЯ 2025“.

Прогнозно развитие

Не особено изразените териториални дисбаланси в широколентовия достъп до интернет в СЦР изискват допълнително съсредоточаване върху разпространението му в определени периферни и селски региони, както и върху развитието на умения и услуги в областта на цифровите технологии.

Осигуряването на условия за разширяване на проникването на ИКТ извън големите и в по-слабо населените места и селски региони ще създаде възможности за по-широк достъп до услуги и информация за населението и бизнеса от периферните територии и ще спомогне за преодоляване на регионалните различия в достъпа до електронни услуги.

В Националния план за широколентова инфраструктура за достъп от следващо поколение (NGA), придружен от **Пътна карта** за неговото прилагане, България определя като свой водещ приоритет изграждането на инфраструктура в отдалечени и слабо населени региони, тъй като при тях се наблюдава значително изоставане в използването на интернет и всички свързани с това услуги.

Навременната оптимизация на комуникационната инфраструктура на държавната администрация чрез изграждане на единна електронна съобщителна мрежа е задължително условие за икономическото развитие на страната. 74 общини вече имат осигурена свързаност към единната електронна съобщителна мрежа (EECM) на държавната администрация. В процес на свързване са 49 общини като част от мярка **I.3.2** на **Пътната карта към Националния план за широколентова инфраструктура за достъп от следващо поколение.** Към месец май 2019 г. все още несвързани към EECM на държавната администрация са 142 общини, като 18 от тях попадат в СЦР.

С включените в ***Направление I, т. 3*** от Пътната карта мерки се осигурява публичен и частен ресурс за изграждане на широколентова инфраструктура от следващо поколение именно в тези региони, където липсва пазарен интерес. Разпространението на широколентовия достъп позволява и прави лесно достъпни икономическите и социалните

ползи от информационните и комуникационните технологии (ИКТ), свързани и с възможността им за преодоляване на пречките в разстоянието и развитието, особено на изостаналите региони.

Необходимо е ИКТ проектите в селските региони да бъдат фокусирани върху обезпечаване на широколентов достъп до Интернет, отговарящ на изискванията на новите комплексни електронни услуги, върху съдържание, съобразено с интересите на населението в тези региони, и услуги, насърчаващи ползването на Интернет и развиване на нови компютърни умения за ползване на Интернет и електронни услуги.

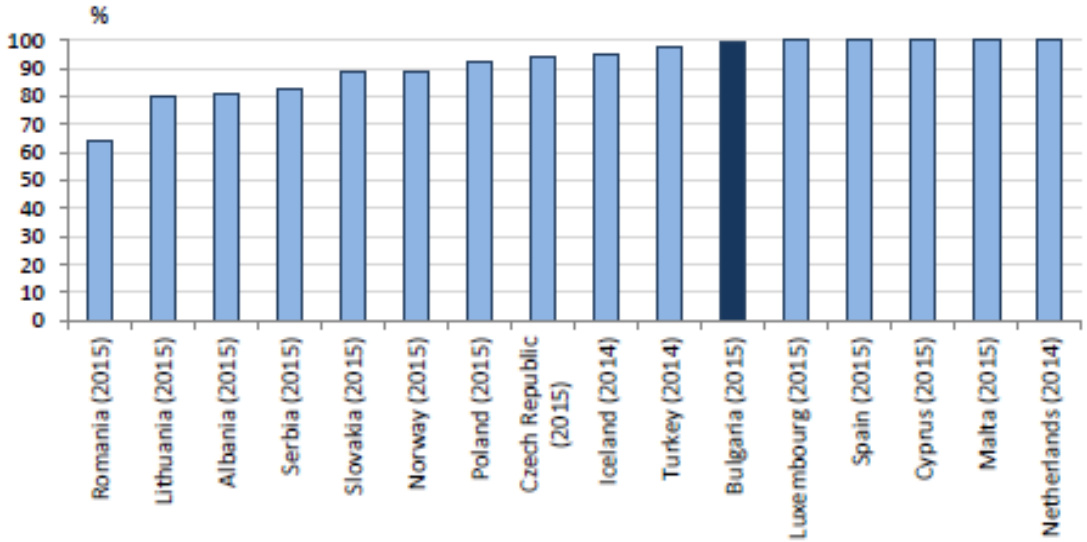
Проекти, съчетаващи трите аспекта, се оказват най-ефективни. Доброто управление на проектите, както и икономическите, политическите и социалните фактори са решаващи за успеха на ИКТ проектите в селските райони и могат да гарантират тяхната по-голяма адекватност на нуждите на местната общност и да повлияят положително на цялостната свързаност на териториалните единици в държавата.

2.9.4. Водоснабдяване и канализация

Водоснабдяване

България има добре развита водоснабдителна инфраструктура, която посредством групови селищни водоснабдителни системи осигурява достъп до питейна вода на 99,4 % от населението на страната. Достъп до водоснабдителни услуги има почти цялото население и в това отношение България има по-добър показател в сравнение с много други страни от ЕС.

Фигура 37. Дял на населението, свързано с обществено водоснабдяване, за някои европейски страни (последни налични данни)

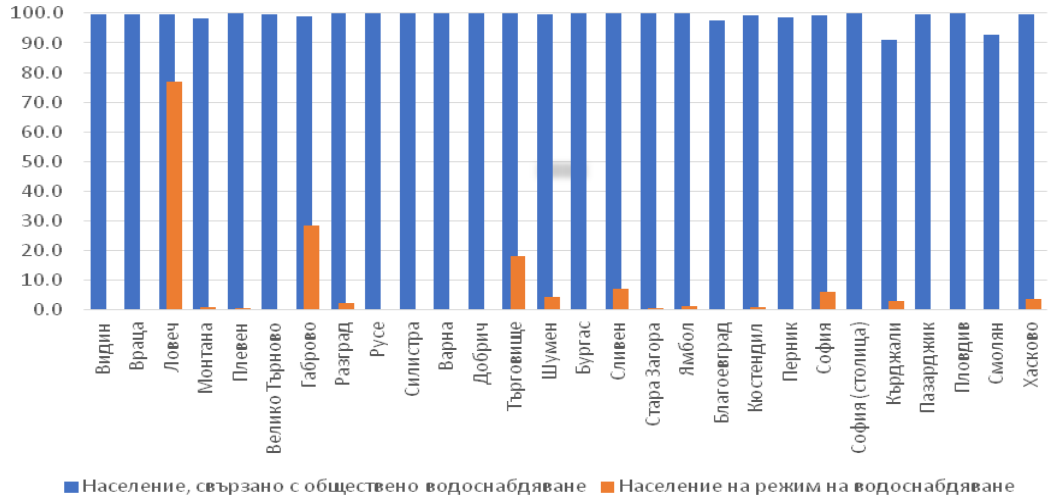
Източник: Евростат, ИАОС

Над 5 000 населени места в страната са обхванати от централизирани водоснабдителни системи с обща дължина на водопроводите, надхвърляща 75 000 km. Единични са населените места без централно водоснабдяване, във всички области в страната достъпът до водоснабдяване е близо 100 %. Само населението в Кърджали, Смолян и в по-малка степен в Благоевград не разчита напълно на централизирано водоснабдяване поради

значителния брой на хората, живеещи в малки и пръснати агломерации с по-малко от 2 000 е.ж. Наблюдава се и сезонен недостиг на вода в някои области, но независимо от това обхватът в България остава много по-висок отколкото в повечето други страни от ЕС.

Прекъсването на водоснабдяването като жизнено важен ресурс силно влошава качеството на живот на населението, но при стечение на неблагоприятни обстоятелства в някои населени места се налага сезонен ***режим на водоснабдяване***. Най-често и най-много са потърпевшите населени места в областите Търговище, **Габрово** и особено област Ловеч, където проблемът е наистина тревожен с над три четвърти от населението със сезонен режим на водоснабдяване, при това продължаващ години наред.

Фигура 38. Дял на населението в България, свързано с обществено водоснабдяване и с режим на водоснабдяване по области (31.12.2017 г.) %

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Този проблем е по-значителен в по-сухи години, особено на места с неремонтирани водопроводни мрежи и високи загуби на вода. След известен период на намаляване на режима на водоподаване, за 2017 г. отново се наблюдава нарастване на населението, подложено на воден стрес. В сравнителната таблица по региони веднага на преден план изпъкват по-високите стойности за население с режим в регионите на Северна България, а прегледът по области показва къде са най-сериозните проблеми.

Таблица 40: Относителен дял на населението с водни услуги по региони и области в Северен централен регион (%)

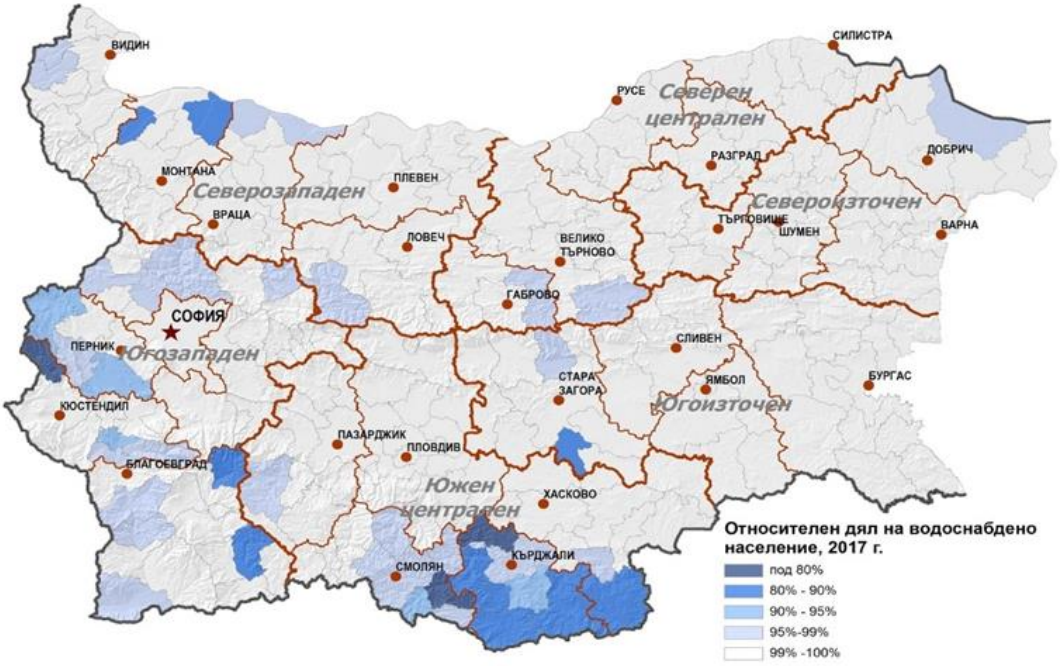
Регион/област	Население, свързано с обществено водоснабдяване		Население на режим на водоснабдяване		Население свързано с ПСОВ, общо		Население, свързано с обществена канализация, общо	
	2013	2017	2013	2017	2013	2017	2013	2017
България	99,3	99,4	2,9	3	56,4	63,4	74,7	76
Северозападен	99,5	99,5	10,2	13,3	33,2	43,9	58,0	59,4
Сев. централен	99,8	99,8	5,5	4,4	46,6	59,2	63,9	64,2
Велико Търново	99,8	99,8	5,5	0,4	44,5	58,9	66,6	67,1
Габрово	99,0	99,0	27,6	28,5	66,8	74,4	85,2	85,1
Разград	100,0	100,0	0,0	2,3	41,8	41,9	41,8	41,9
Русе	100,0	100,0	0,0	0,0	64,2	68,4	67,7	68,4
Силистра	100,0	100,0	0,0	0,0	0,6	44,4	51,6	51,5
Североизточен	99,9	99,9	2,3	3,0	70,3	71,8	74,5	74,5
Югоизточен	99,9	99,9	1,0	1,6	53,6	55,8	71,9	73,7
Югозападен	99,2	99,5	1,4	0,7	74,5	77,3	88,7	89,9
Южен централен	98,2	98,4	1,4	1,1	41,8	55,6	72,0	73,7

Източник: НСИ, 2018 г.

Предвид високия процент водоснабденост, трудно се намират разлики между отделните области в това отношение. В Северния централен регион само област Габрово има 99 % водоснабдено население, докато в останалите области водоснабдеността е 100 %.

По-детайлна представа за териториалното разположение на населението без достъп до водоснабдяване се установява при проследяване на проблемите във водоснабдяването за всяка община – като брой населени места без водоснабдяване и съответно висок относителен дял на живеещото в тях неводоснабдено население.

Фигура 39. Относителен дял на водоснабдено население, 2017 г.

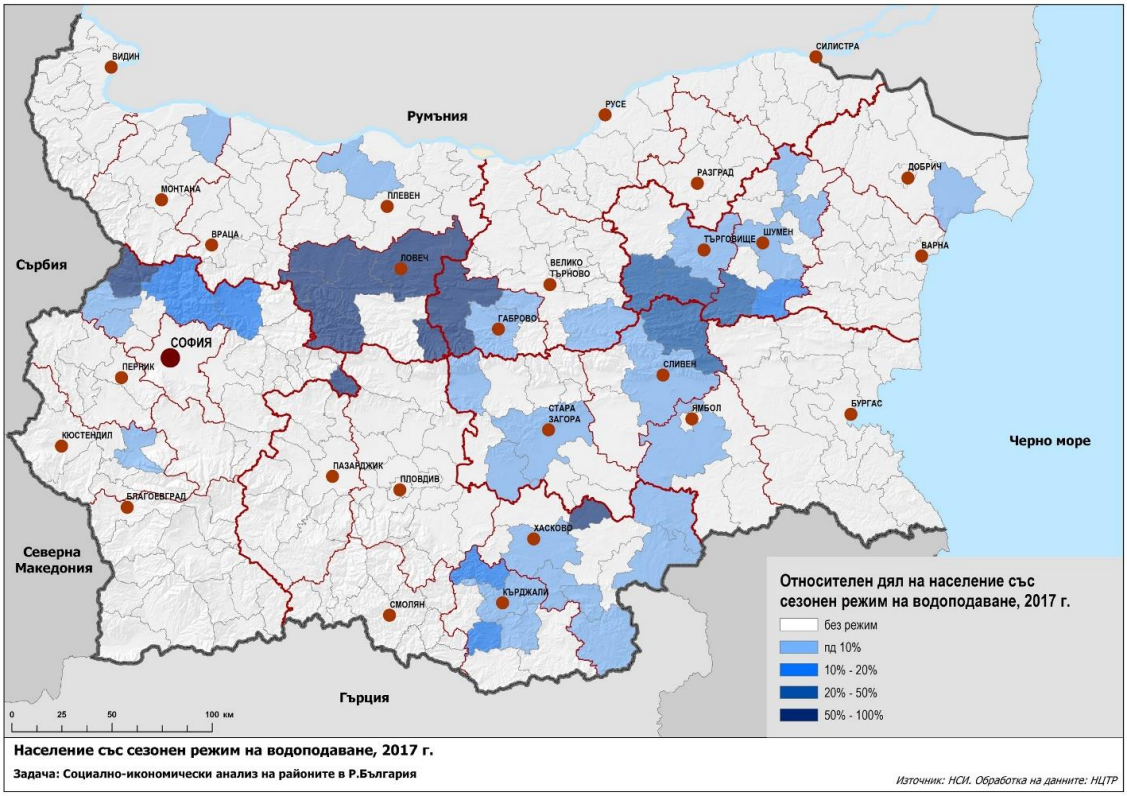

Източник: Социално-икономически анализ на районите в Р. България, 2019 г.

Повече от половината населени места в област Габрово не са водоснабдени, но в тях живее около 1 % от населението в областта. Спецификата на дисперсната селищна система обяснява високия брой населени места без водоснабдяване и невъзможността за икономическа обосновка за централизирано водоснабдяване. Дори и в общината на областния град 40 % от населените места са без централизирано водоснабдяване, но в тях живее по-малко от 1 % от населението. Най-типичният представител на този проблем е община Трявна, в която 94 от общо 106 населени места са неводоснабдени и в тях живее 2 % от населението на общината, предимно единични махали и/или колиби Подобен е случаят и в община Дряново с 42 (от общо 63) населени места без водоснабдяване, а също и община Елена от област Търново с половината от населените места без водоснабдяване, където живеят около 3 % от общото население.

Тревожен е проблемът „**режим на водоснабдяване**“, защото той силно влошава качеството на живот на населението. Областите Силистра и Русе продължават да са без режим на водоснабдяване през годините на наблюдавания период, докато област Разград вече има над 2 % население с режим през 2017 г. Област Габрово от втора най-висока стойност за страната през 2013 г. през 2017 г. става с втора най-висока стойност за страната с 28,5 % население с режим на водоснабдяване. Област Велико Търново подобрява своите позиции, намалявайки с пет пункта своя процент през 2017 г., при което Северният централен регион подобрява общия си показател, оставайки на предпоследно място, където е бил и през 2013 г.

Фигура 40. Население със сезонен режим на водоснабдяване, 2017 г.

Източник: Социално-икономически анализ на районите в Р. България, 2019 г.

През годините режимът на водоснабдяване в териториален план не се изменя особено, което подсказва за постоянно действащи причини – недостиг на ресурси поради неизградени водоизточници и/или резервоари за вода или висока степен на амортизираност на водопроводната мрежа и големи водни загуби. Най-тревожните проблеми могат да се установят при проследяване режима на водоснабдяване за всяка община – като брой населени места с режим и съответно относителен дял на населението с режим на водоснабдяване. (виж Таблицата по-горе).

Тук „лидер“ е община Севлиево, където около една трета от населените места са с режим, но в тях живее над 88 % от населението на общината, а в община Габрово на режим е около 4 % от населението. Друга община с висок процент население на режим (почти 10 %) е община Елена от област Велико Търново, а в община Разград 2 населени места (5,4 % от населението) са с целогодишен режим на водоподаване.

Освен непрекъснатостта на водоподаването, от първостепенно значение за общественото здраве и качеството на живот на населението е осигуряването му с безопасна и съответстваща на нормативните изисквания питейна вода. По отношение на ***качеството на питейната вода*** в по-големите водоснабдителни системи България заема добра позиция при сравнение с другите европейски страни. Според доклад за качеството на питейната вода в Европейския съюз, България постига нива на съответствие от 95–100 % и по трите вида параметри (микробиологични, химични и радиологични характеристики) в големите зони за водоснабдяване, подаващи вода за повече от 5 000 души или подаващи количества вода над 1 000 m^3 на денонощие. Въпреки това в много от малките зони на водоснабдяване се

отчитат несъответствия по микробиологични показатели, като в част от тях процентът на несъответствие е сравнително голям – над 5 %.

Информация за качеството на доставяната вода, както и за загубите, се посочва в документа на КЕВР от 2018 г. „*Сравнителен анализ на ВиК сектора в Р. България*“[29] за 2017 г., която е първата година от третия регулаторен период за ВиК сектора (2017–2021 г.).

Анализът проследява постигнатите нива на показателите за качество на ВиК услугите, предоставяни от страна на ВиК операторите, и затова данните са посочени по обхват на ВиК дружествата, а не по административни граници.

Таблица 41: Постигнати нива за качество на ВиК услугите от ВиК операторите в Северен централен регион

Показател за качество/ ВиК оператор/група %	Ниво на покритие с водоснаб-дителни услуги	Качество на питейната вода в големи зони на водоснабдя-ване	Общи загуби на вода във водоснабди-телните системи	Ниво на покритие с услуги по отвеждане на отпадъчни води	Ниво на покритие с услуги по пречистване на отпадъчни води
ВиК ООД, гр. Русе	100,00	99,98	41,78	64,32	55,39
ВиК – Йовковци ООД, гр. В. Търново (след сливане с ВиК-Свищов ЕАД	99,75	100,00	58,50	62,57	58,78
ВиК ООД, гр. Габрово	99,49	99,75	60,30	82,60	72,60
„Бяла“ ЕООД, град Севлиево	100,00	97,25	60,90	79,08	76,34
„Водоснабдяване – Дунав“ ЕООД, Разград	99,04	98,97	70,78	46,80	46,80
„Меден кладенец“ ЕООД, гр. Кубрат	100,00	100,00	63,21	23,56	23,56
ВиК ООД, гр. Исперих	100,00	98,89	57,15	0,00	0,00
ВиК ООД, гр. Силистра	100,00	100,00	59,65	44,12	36,73

Източник: КЕВР

За качеството на доставяната питейна вода в СЦР в големи зони на водоснабдяване, най-много отклонения се установяват за „Бяла“ ЕООД, град Севлиево (97,25 %) преди асоциирането му с ВиК Габрово. По-малко от 99 % вода с добри качества доставят и ВиК операторите „Водоснабдяване – Дунав“ Разград (98,97 %) и ВиК град Исперих (98,89 %).

Отклоненията в качеството на доставяната питейна вода в много от случаите се дължат основно на липсата на пречиствателни съоръжения за питейни води (ПСПВ) и остарялата водопреносна мрежа за повърхностните водоизточници; липсата на санитарно-охранителни зони около водоизточниците или неспазване на режима на ограничения и забрани в тях, както и неефективна и непостоянна дезинфекция на водата поради липса на подходяща апаратура за правилно и непрекъснато дозиране на дезинфектантите.

Остарялата, амортизирана и често авариращa водопроводна мрежа е причина не само за влошаване параметрите на водните услуги (непрекъснатост на водоподаването и качество

[29] http://www.dker.bg/uploads/documents/vik/sravnitelen_analiz_vik_18.pdf

на питейната вода), но преди всичко за огромните **загуби на вода**, по който показател България е първенец в Европа.

Въпреки че потреблението на вода е значително по-малко в сравнение със средните данни за ЕС, количеството добита вода е почти двойно по-голямо в сравнение с други страни, което показва неефективно използване и разхищение на ресурсите от питейна вода. В последните години загубите на вода при преноса до крайните потребители са средно около 60 %, което се дължи основно на остарялата и амортизирана мрежа (при 88 % от мрежата), изградена основно през 1960-те и 1970-те години. С оглед намаляване на загубите на вода е необходимо да се реконструират магистралните водопроводи и разпределителната водопроводна мрежа.

Таблица 42: Подадени водни количества от обществено водоснабдяване по статистически региони и загуби на вода (млн. m^3/годишно)

Регион	2013	2014	2015	2016	2017
България					
Подадена вода, общо	924,28	879,47	903,88	910,69	918,48
Загуби на вода, общо	536,46	513,02	523,02	517,09	521,39
Загуби на вода %	58 %	58 %	58 %	57 %	57 %
Северозападен					
Подадена вода, общо	92,84	92,03	95,90	93,92	93,83
Загуби на вода, общо	54,21	55,58	59,10	57,17	56,28
Загуби на вода %	58 %	60 %	62 %	61 %	60 %
Северен централен					
Подадена вода, общо	89,43	84,16	87,09	86,66	85,32
Загуби на вода, общо	48,03	45,72	47,51	47,57	46,73
Загуби на вода %	54 %	54 %	55 %	55 %	55 %
Североизточен					
Подадена вода, общо	152,50	150,49	163,33	164,79	169,22
Загуби на вода, общо	99,37	105,50	114,92	116,69	119,85
Загуби на вода %	65 %	70 %	70 %	71 %	71 %
Югоизточен					
Подадена вода, общо	150,68	140,73	141,36	146,41	146,81
Загуби на вода, общо	83,90	75,57	75,30	79,04	79,32
Загуби на вода %	56 %	54 %	53 %	54 %	54 %
Югозападен					
Подадена вода, общо	296,99	272,96	275,17	269,45	273,56
Загуби на вода, общо	169,97	149,87	149,52	137,00	139,01
Загуби на вода %	57 %	55 %	54 %	51 %	51 %
Южен централен					
Подадена вода, общо	141,84	139,10	141,02	149,45	149,74
Загуби на вода, общо	80,99	80,78	76,67	79,63	80,20
Загуби на вода %	57 %	58 %	54 %	53 %	54 %

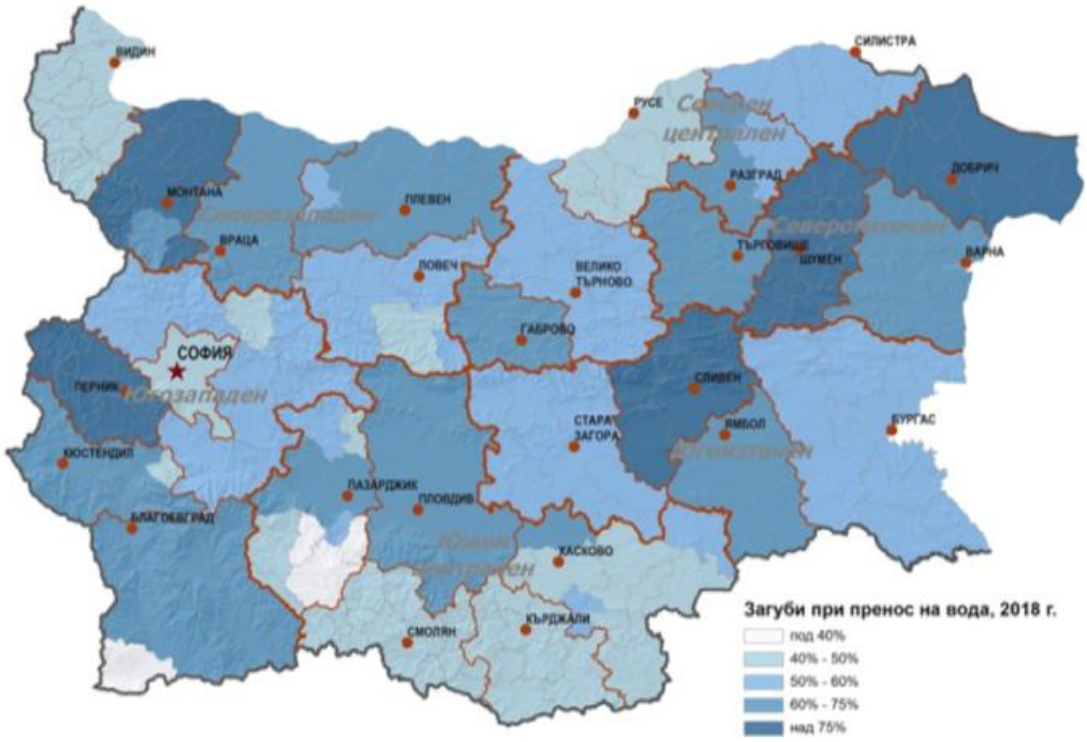
Източник НСИ, обработка НЦТР

За периода 2013–2017 г. относителният дял на загубите на вода претърпява незначителни промени, като намалява от 58 % на 57 % средно за страната. Отново се установява безспорна разлика между регионите от Северна и Южна България. Във всички региони от

Северна България за периода 2013–2017 г. загубите на вода нарастват, но в Северния централен регион най-малко (с 1 %).

Докладът на КЕВР от 2018 г. проследява качеството на предоставяните услуги от ВиК операторите, като показва тревожно високи загуби в териториите на няколко области и за Северния централен регион това е област Разград, където „Водоснабдяване – Дунав“ ЕООД, Разград регистрира 71 % загуби, а „Меден кладенец“ ЕООД, гр. Кубрат – 63 %.

Фигура 41. Загуби при пренос на вода, 2018 г.

Източник: КЕВР

Констатираните загуби на вода са изключително големи и се дължат основно на физически течове – както видими, така и скрити, както от водопроводната мрежа, така и по кранове, връзки, резервоари и в различните шахти. Големи обеми вода се губят също за изпразване и пълнене на водопроводната мрежа при аварии поради факта, че тя е недобре конструирана и/или е преоразмерена, а граничните кранове между хидравличните зони не работят достатъчно добре.

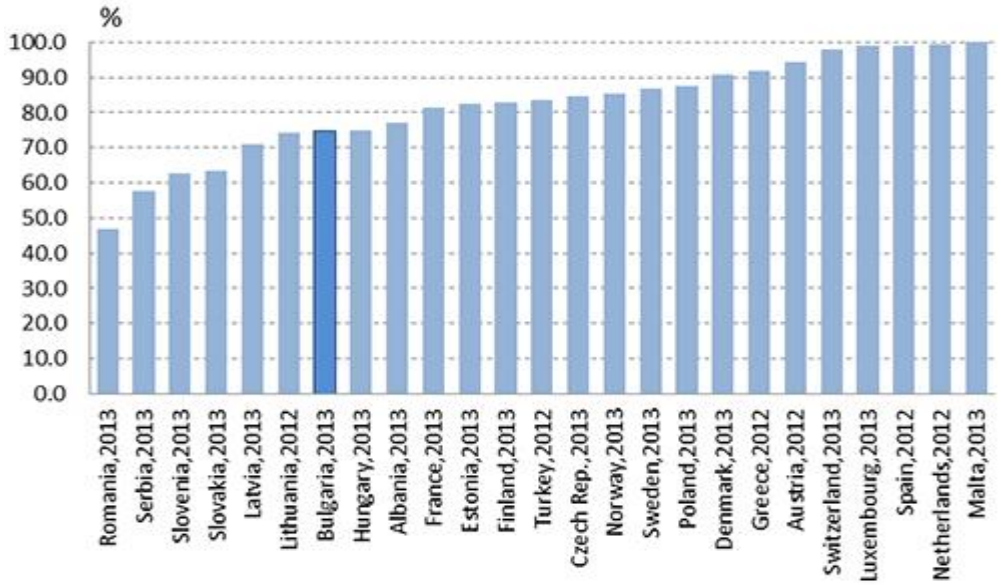
По-задълбочените проучвания на водопроводната мрежа, изготвени в прединвестиционни проучвания и най-вече при изготвянето на Генерални планове за агломерации над 10 хил. екв. жители, където са били изготвени и хидравлични модели на водопроводната и канализационната мрежа, дават основание да се твърди, че около 80 % от загубите на вода се дължат на физически и технологични загуби, а 20 % от загубите са търговски загуби (кражби, неотчитане и грешно измерване).

Канализация и пречистване на отпадъчните води

Изградеността на канализационната мрежа в България изостава несравнимо с водопроводната мрежа, изградена в страната. Степента на отвеждане на отпадъчните води в сравнение с други европейски страни е една от най-ниските, видно от следващата графика.

През 2017 г. само 76 % от населението в България е обхванато от канализационни мрежи, а по-малко от две трети (63,4 %) е обслужено с пречиствателни станции за отпадъчни води.

Фигура 42. Население, свързано с обществена канализация, за някои европейски страни (последна налична година)

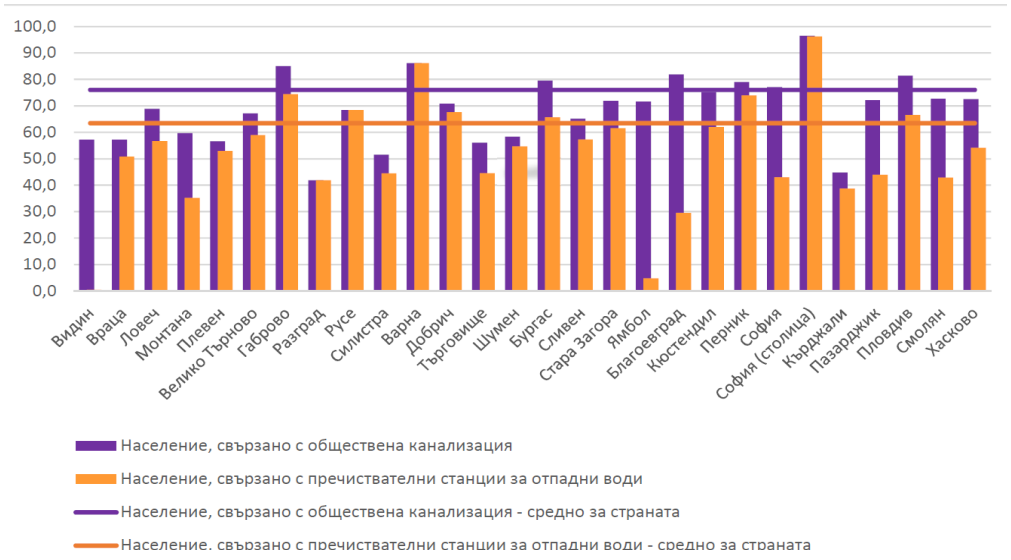
Източник: Евростат, ИАОС

С най-голяма степен на изграденост са канализационните мрежи в Югозападен регион, където те обслужват почти 90 % от населението на региона, а с най-ниска степен – в Северозападния регион – 59,4 %. И двата региона покачват с около 1 % показателя си в сравнение с 2013 г., като запазват съответно първото и последното място в страната. **Северният централен** регион заема предпоследно място, като за наблюдавания период обхванатото с канализация население нараства с едва 0,3 %.

Наблюдават се големи вътрешнорегионални различия в относителния дял на населението, обслужвано от канализационна мрежа. В Северния централен регион състоянието почти не се променя, като област Разград запазва първото си място в страната по най-нисък процент население, обхванато с канализация (41,9 %), следвана от област Силистра с дял 51,5 %. В същото време област Габрово има най-висок дял обхванато с канализация население (85,1 %, втора стойност за страната след Варна).

В национален мащаб 12 %от населението, което живее в населени места с повече от 2 000 е.ж., трябва да бъдат свързани към канализационната мрежа, за да се отговори на изискванията на Директивата за пречистване на градски отпадъчни води (ДПГОВ). ДПГОВ изисква отпадъчните води от агломерации с повече от 2 000 е.ж. да се отвеждат и всички отведени отпадъчни води да се пречистват.

Фигура 43. Дял на населението, свързано с обществена канализация и пречиствателни станции, по области (31.12.2017 г.)

Източник: НСИ, обработка НЦТР

По отношение на присъединяването към ***пречиствателни станции за отпадъчни води*** България е изправена пред още по-голямо предизвикателство и изостава значително от много от европейските страни. За да отговори на изискванията на Директивата за пречистване на градски отпадъчни води (ДПГОВ), България трябва да увеличи нивата на покритие с услуги за отвеждане и пречистване на отпадъчните води спрямо сегашните нива, които са съответно 76 % и 64 %.

Показателите за пречистване на отпадъчните води са сходни с тези за отвеждането им. Отново Северозападният регион е с най-нисък относителен дял на обхванатото население (43,9 %), а с най-висок е Югозападният регион (77,3 %). В **Северния централен** регион обслуженото с ПСОВ население нараства осезателно – с 12,6 пункта (второ след ЮЦ регион с 13,8 пункта) за наблюдавания период.

Най-голям „скок“ отбелязва област Силистра, където показателят за население, свързано с ПСОВ, от 0,6 % (фактически без пречистване) през 2017 г. вече е 44,4 %. Нисък е и относителният дял на населението с ПСОВ в област Разград (41,9 %). Отново област Габрово е с най-висок показател за пречистване (както и за отвеждане) на отпадъчните води, но най-голям напредък през наблюдавания период регистрира област В. Търново, където обхванатото с ПСОВ население нараства с над 14 пункта (два пъти над средното нарастване за страната).

Основното предизвикателство, породено от демографските тенденции, е как да се планира отвеждането и пречистването на отпадъчните води в малките населени места, с разпръснато население, и особено в онези населени места, в които се очаква спад на населението и стопанската дейност през следващите десетилетия. Според изискванията на ДПГОВ, за агломерации, които към момента наброяват повече от 2 000 е.ж., трябва да се осигури отвеждане и пречистване на отпадъчните води независимо от демографските прогнози. Но директивата съдържа разпоредба, позволяваща прилагане на индивидуални подходящи

системи на местата, в които отвеждането би било прекомерно скъпо или не би донесло очакваните екологични ползи.

В България сега единствената законна алтернатива на централната канализация в страната е изграждането на водоплътни изгребни ями. Те осигуряват високо ниво на опазване на околната среда, ако редовно се изпразват и ако съдържанието им се транспортира и депонира в добре работещи пречиствателни станции за отпадъчни води. Изпълнението на това решение в стриктно съответствие с наредбите също е свързано с много високи експлоатационните разходи.

Прогнозно развитие

Като жизнено важна услуга, централизираното водоснабдяване е осигурено почти за всички населени места в страната, с което България е по-напред от редица европейски страни. Изолираните проблеми с качество на водата, предимно в малките зони на водоснабдяване, се дължат основно на липсата на пречиствателни съоръжения за питейни води (ПСПВ), остарялата водопреносна мрежа за повърхностните водоизточници, както и липсата на санитарно-охранителни зони около водоизточниците и/или неспазване на режима на ограничения и забрани в тях.

С оглед *намаляване броя на авариите и загубите на вода* е необходимо да се реконструират магистралните водопроводи и разпределителната водопроводна мрежа, защото преобладаващата част от действащите мрежи и съоръжения са въведени в експлоатация преди 1980 г. и са изградени от материали (преобладаващо етернитови и стоманени тръби), чийто срок на годност е изтекъл. На много места е необходима и пълна подмяна. В голяма част от водопроводната мрежа нивото на корозия или натрупвания на отлагания е значително, което обуславя рискове за качеството на водата.

За *отстраняване режима на водоподаване* е необходимо да се реконструират съществуващите резервоари или да бъдат изградени нови такива, които да осигурят достатъчно водни количества за задоволяването на питейно-битовите нужди. В някои случаи ще се наложи изграждане на нови водоизточници със съответните довеждащи водопроводи.

Реконструкция и модернизация на водоснабдителните мрежи и съоръжения и търсене и разкриване на нови водоизточници, както и изграждане на нови станции за пречистване и обеззаразяване на питейни води следва да се предприемат и за решаване на *проблемите с качеството на питейните води*.

Актуализиране на санитарно-охранителните зони (СОЗ) около водоизточниците и засилен контрол върху спазването на забраните и ограниченията в тях, както и въвеждане на задължителен характер на правилата за добра земеделска практика във вододайните зони са допълнителни мерки за недопускане отклонения в качеството на подавана вода за питейно-битови цели.

Процесът *на отвеждане и пречистване на отпадъчните води* изостава. В сравнение с други европейски страни степента на отвеждане на отпадъчните води в България е една от най-ниските. Още по-голямо предизвикателство пред страната е пречистването на отпадъчните води.

Въпреки че за периода 2013–2017 г. броят на ПСОВ се увеличи два пъти, в най-често срещания случай ПСОВ обхващат водите на областния град и на съседните му населени

места. В населените места извън областния център по правило отпадъчните води не се пречистват и директно се заустват в реки или дерета. С изключение на новоизградените модерни и модернизираните стари пречиствателни станции, състоянието на ПСОВ е проблематично. Повечето от тези инсталации имат проблеми с биологичното стъпало на пречистване.

Освен изграждане на много нови канализационни системи за обхващане на повече населени места се налагат и редица реконструкции – особено в случаите, когато има липса на съответствие между степента на изграденост на канализационната мрежа и проводимостта на главните колектори и капацитета и изградеността на ПСОВ. Ново изграждане е необходимо и при мрежите с изтекъл срок на амортизация и висок процент на инфилтрация на чужди води (течове от загуби на вода, подпочвени и дренажни води). Почти навсякъде в страната канализационната система е от смесен тип, което също води до проблеми, особено при обилни валежи.

Необходимо е *ускорено въвеждане на нови ПСОВ* за пречистване на вече обхванатите от канализация отпадъчни води, но успоредно с това е необходимо и преосмисляне на цялостната технология на пречистване на водите, която е доста остаряла и не отговаря на съвременните изисквания.

Централизираното отвеждане и пречистване на отпадъчните води в малките населени места, с разпръснато население, и особено в които се очаква спад на населението и стопанската дейност не може да бъде икономически обосновано. Директивата ДПГОВ съдържа разпоредба, позволяваща прилагане на индивидуални подходящи системи на подобни места, и проектът на СБ „Консултантска програма за укрепване на капацитета и ефективността на предоставяните услуги в отрасъл ВиК“ дава добри предложения в тази посока.

Разработените регионални генерални планове за ВиК планират развитието на инфраструктурата в Северния централен регион, а конкретните проекти за финансиране се определят със съответните регионални прединвестиционни проучвания (РПИП). Със средства от ЕСИФ през периода 2014–2020 г. са финансирани следните ВиК проекти: разработване на РПИП за териториите на ВиК Велико Търново и ВиК Габрово, разработване на РПИП и изграждане на инфраструктура за териториите на ВиК Русе и ВиК Силистра, както и изпълнение на ВиК проект за община Тутракан

2.10. Територии със специфични и проблемни характеристики

2.10.1. Територии в риск

Това са територии в пространството на региона, които са обособени по специфични рискови характеристики с важна насоченост към състоянието или развитието на предимно на ниво община (ниво LAU 1), където рисковете, формулирани като демографски и пряко свързаните с тях социален и икономически риск, рискът от негативни геоложки явления, от наводнения и други застрашават общата концепция за устойчиво развитие на региона. Тук не са включени рискове от природни бедствия и аварии, които нямат предвидимо действие и изразен конкретен териториален обхват.

Демографски рискове

Най-обективна картина на макро ниво (регион, област, община) дава показателя гъстота на населението. Приема се, че общини с гъстота на населението под 20 % са общините в най-голяма степен на риск от обезлюдяване. На микро ниво в Приложения е дадена карта на землища, подложени на риск от обезлюдяване, като там в групи са посочени такива с население до 100 жители или такива без население.

Данните за гъстотата на населението показват неравномерно разпределение на населението по територията на региона. По области гъстотата на населението е в широк диапазон от 38,4 д/km^2 в област Силистра до 76,4 д/km^2 в област Русе. Но положителен факт е, че общините в демографски риск в този регион са само осем, като по области те се разпределят както следва:

- Област Велико Търново – общините Елена, Златарица и Сухиндол;
- Област Русе – общини Иваново и Ценово;
- Област Силистра – общините Алфатар, Кайнарджа и Ситово.

Геоложки рискове – свлачища, срутища, ерозия, абразия – Принципно такива има по цялата територия на Северен централен регион от ниво 2. Тези негативни явления са пряко свързани със заплахи за селищата, техническата и инженерната инфраструктура и аграрния сектор. Затова усилията в тази насока трябва да са свързани с конкретни технически намеси, с голям паричен ресурс и кратък времеви хоризонт, тъй като някои от явленията, особено в по Дунавското крайбрежие, водят до намаляване на националната територия.

Риск от наводнения – За този вид риск са ползвани данни от изготвените Доклади на Басейнова дирекция Дунавски район. Рискът от наводнения е заплаха за населението и елементи в урбанизираните територии като жилища, обществени и производствени сгради, селищна и извънселищна инфраструктура. Рискът от наводнения е в три териториални граници, определени от трите степени на риск – висок, среден и малък (нисък).

В разглеждания регион площната характеристика на тези територии е както следва:

Таблица 43: Територии в заплаха от наводняване (1 000 г. вълна)

Регион /област	Площ (km^2)	Отн. дял (%) от общата територия
Северен централен	**389,9**	**2,7**
Велико Търново	141,3	3,0
Габрово	7,3	0,6
Разград	1,8	0,07
Русе	144,4	5,0
Силистра	95,1	3,3

Източник: МОСВ, ИАОС, обработка НЦТР

Подробни данни по общини са дадени в *Приложение* таблица „Територии под риск от наводнения“.

2.10.2. Селски, планински, гранични и крайбрежни територии

В актуализираната Национална концепция за пространствено развитие 2013–2025 година тези територии са определени като „територии със специфични характеристики и условия“, в различни документи се посочват планински, селски и гранични територии/общини. За тях

са характерни високата степен на припокриване и сходните проблеми, което дава основание те да бъдат поставени в единна категория „проблемни територии“. За тях са характерни ниската гъстота на населението, обитаващо тези територии, незадоволителна достъпност и съпровождащата ги икономическа изостаналост, ниско ниво на достъп до важни социални (институционални) услуги.

За Северния централен регион от ниво 2 тези територии (общини) са представени в обобщена таблица.

Таблица 44: Територии със специфични характеристики

Код на област	Област	Общини с център под 15 хил. жители	Планински и полупланински	Дунавски общини	Гранични общини
BG32	СЦР	28	7	10	11
VTR	В. Търново	7	3	1	1
GAB	Габрово	2	4	0	0
RAZ	Разград	6	0	0	0
RSE	Русе	7	0	5	5
SLS	Силистра	6	0	4	5

Източник: обработка НЦТР

Тук трябва да се направи уточнението, че имаме припокриване на общини, които могат да участват в три или четирите от изброените по-горе специфични територии.

2.10.3. Индустриални и бизнес зони/паркове

В Северен централен регион попада първата у нас Свободна икономическа зона. „*Свободна зона Русе“* ЕАД[30] е създадена през 1988 г. като експортен център, който предоставя данъчни и митнически облекчения на фирмите, опериращи на територията ѝ. Тя е разположена на обща площ от 370 235 m^2, има 30 000 m^2 застроена площ и 20 000 m^2 открити складови площи. Разположена е в близост до важни комуникационно-транспортни направления, Дунав мост и най-голямото речно пристанище Русе. Тя предлага услуги за складиране и съхранение на стоки и възможности за изграждане на дистрибуционни центрове, за осъществяване на претоварни операции, швартоване и бункероване на плавателни средства, оформяне на транспортни и митнически документи, представителство и консултации по действащото законодателство. Изгражда се интермодален терминал, с който да се разшири обхвата на предлаганите транспортни услуги. По данни от Доклада за дейността на дружеството за 2016 г., средносписъчният състав на персонала е 31 човека.

„Дунавски индустриален технологичен парк – Свищов“ е с предмет на дейност - Създаване, изграждане, управление и развитие на технологичен и индустриален парк, обществен парк, спортни съоръжения и инфраструктура, както и всякаква друга производствена, стопанска и търговска дейност, незабранена от Законодателството на Р. България

[30] http://www.freezone-rousse.bg/

2.10.4. Защитени територии по смисъла на ЗЗТ и защитени зони по смисъла на ЗБР

В тази група са включени териториите с природни ценности и законово определена защита. Най-териториалноемки са зоните по Натура 2000, които в същото време могат да се разглеждат в аспект на стимулатори или ограничители на територията.

Защитените територии и защитените зони в района общо са най- малко в страната. Те обхваща 3 219,221 km^2, или 21,74 % от общата площ на региона.

Защитените територии в региона заемат 4,32 %, което е под средното за страната. Единствено област Габрово е с много висок дял, докато останалите области за значително под националното ниво. Защитените територии са съсредоточени в общини Трявна и Габрово. Останалите са с много малко площи, а в 5 общини няма обявени защитени територии.

Защитените зони са с най-малък дял от всички региони в страната - 21,61 % от територията на региона. Преобладават зоните по Директивата за птиците. С изключение на област Силистра, всички области са с дял под средния за страната.Няма общини без защитени зони, но в някои от тях делът им е нищожен.

2.10.5. Територии, наситени с важни за страната и региона недвижими културни ценности, музеи, културни ландшафти и коридори

Интегрирането на културното наследство като катализатор на икономически растеж и **качествена жизнена среда** и приобщаването на националната културна идентичност в Европейското социокултурно пространство са фактори за устойчиво пространствено развитие и социално равновесие. В прогнозите на Съвета на Европа **културното наследство** има изключителна роля в „информационното общество“ на XXI век. Териториите с културна памет все по-трайно привличат хора, дейности и инвестиции.

Културното наследство обхваща нематериалното и материалното недвижимо и движимо наследство като съвкупност от културни ценности, които са носители на историческа памет, национална идентичност и имат научна или културна стойност. Културните ценности са обществено достояние и се ползват със закрила от държавни и общински органи в интерес на гражданите на Република България (чл. 2, ал. 1 и 2 от ЗКН, ДВ бр. 19, 2009 г.).

Съхраняването и развитието на потенциала на културното наследство обхващат целия комплекс от дейности по опазване, реставриране, експониране и социализиране с цел превръщането му в **стимулатор на пространственото развитие**. Културното наследство в неговото териториално развитие следва да се разглежда като елемент на интегрираното пространствено планиране.

На територията на Северен централен регион са регистрирани **5 480** недвижими културни ценности (НКЦ) на **материалното недвижимо културно наследство** (област **Велико Търново** – 2 382 НКЦ, област **Габрово** – 1 179 НКЦ, област **Разград** – 407 НКЦ, област **Русе** – 1 030 НКЦ, област **Силистра** – 482 НКЦ) с тяхната принадлежност към определен **исторически период** като праисторически, антични, средновековни, възрожденски, от ново и най-ново време, както и с **научна и културна стойност** като археологически, исторически, архитектурно-строителни, художествени, урбанистични, културни ландшафти с културни напластявания от взаимодействието на човека и природната среда, парково и градинско изкуство, етнографски, културни маршрути.

В списъка на Световно наследство на ЮНЕСКО на територията на Северния централен регион се намират различни обекти на материалното и нематериалното културно наследство.

В списъка на културните паметници[31] са включени Ивановските скални църкви (1979 г.) и Тракийската гробница край с. Свещари (1985 г.), а в този с природните паметници са включени древни и първични букови гори на Карпатите, както и Природен резерват Сребърна

Нематериалното културно наследство[32], включено в Списъка на **UNESCO**, включва Мартеницата (2017 г.), мултинационална кандидатура съвместно с Република Румъния, Република Молдова и Република Северна Македония.

Сред добрите практики за опазване на нематериалното културно наследство през 2017 г. е включено народното читалище с практическия опит в съхраняването на това наследство.

Индикативната листа на Р. България за световни паметници на ЮНЕСКО[33] включва следните обекти: Древният град Никополис ад Иструм, Късната антична гробница на Силистра, Национален парк Русенски Лом, Национален парк Централен Балкан, Граници на Римската империя – Дунавски лимес в България.

Недвижимото културно наследство с национално значение[34] на територията на Северен централен регион включва:

Резервати:

– Част от гр. Велико Търново, гр. Велико Търново, с. Арбанаси

– Село Боженци, с. Боженци, област Габрово исторически и архитектурен резерват

– Скалните църкви при с. Иваново и принадлежащият им терен, с. Иваново, област Русе, музеен резерват

– Средновековният град Червен и принадлежащият му терен гр. Червен, област Русе, археологически резерват

– Пещерата „Орлова чука“ и принадлежащият ѝ терен, с. Пепелина, област Русе

– Територията на античния град Никополис ад Иструм и принадлежащият ѝ терен, с. Никюп, област Велико Търново

– Историческото място в долината на р. Текир дере, 4 km източно от гр. Свищов, област Велико Търново

– Древното селище „Дуросторум Дръстър“, гр. Силистра, област Силистра

– Старинната част на град Трявна и архитектурният и историческият ансамбъл „Ангел Кънчев“ гр. Трявна, област Габрово

[31] https://whc.unesco.org/en/statesparties/bg
[32] https://bulgariaich.com/index.php?act=content&rec=15
[33] https://whc.unesco.org/en/statesparties/bg
[34] http://mc.government.bg/page.php?p=58&s=429&sp=430&t=244&z=576

– Античният комплекс „Абритус“ гр. Разград, област Разград, Културно-историческата зона, обхващаща местността „Сборяново“ и територията между селата Малък Поровец и Свещаре, с. Малък Поровец и с. Свещаре, област Разград

– Античен и късноантичен град „Нове“ гр. Свищов, област Велико Търново

Недвижими културни ценности с категория национално значение:

На територията на Северен централен регион са регистрирани 265 НКЦ с категория национално значение: област Велико Търново – 156 НКЦ, област Габрово – 41 НКЦ, област Разград – 6 НКЦ, област Русе – 49 НКЦ, област Силистра – 13 НКЦ.

Територии с пространствен потенциал в Северен централен регион

Потенциални обекти за развитие на културното наследство са римските градове и крепости по римски път *Tabula Peutingeriana*, свързващ Долни Дунав с Рим – Бонония (Видин), Никополис (Никопол), Сексагинта Приста (Русе), Дуросторум (Силистра); по Източния трансбалкански път (свързващ Балтийско с Егейско море и Средиземноморието) се проследяват времевите пластове от културата на XX век в историческия град Русе на река Дунав, през манастирите, църквите и народната архитектура на Възраждането във Великотърновския културен ареал, столицата на Втората българска държава Търновград, Средновековните крепости на север от Стара планина, до най-древните цивилизации – Свещарската тракийска гробница.

Обекти с пространствен потенциал в Северен централен регион за развитие на културното наследство са: Столицата на Второто българско царство Търновград с неговия уникален урбанистичен профил и Търновската Света гора, градовете по Дунавския лимес от общоевропейското културно пространство, Късното средновековие (Арбанаси), Възраждането (Велико Търново, Габрово, Дряново, Трявна, Боженци, Елена), Новото време и модерната европейска култура от края на XIX до началото на XX век Русе, Свищов, Силистра, Габрово, Разград, центрове на образование и култура с характерните културни взаимодействия (ортодоксално християнство, католицизъм, мюсюлманско наследство), Гробницата в Силистра, Демир Баба теке, Джамия „Ибрахим паша“ в Разград, Крепост „Червен“, Мост над река Янтра край Бяла, Никополис ад Иструм, Природен парк „Сребърна“, Русе, Велико Търново, исторически градове, Русенски Лом, Скалните църкви край Иваново, Тракийска гробница край с. Свещари, Преображенски манастир, Патриаршески манастир Света Троица.

Културните ценности на територията на Северен централен регион са стимулатор на икономически растеж чрез възможностите на културния туризъм, чиято основа са **културните маршрути.** Като вид културна ценност културните маршрути разкриват нови мащаби на макроструктурата на културното наследство. В основата на културния маршрут е историческата ос на традиционното движение с интегрирани към нея културни и природни ценности.

Югоизточна Европа притежава културно наследството с ярка идентичност и разнообразие, резултат от вековен културен обмен. Това е съкровищница от обекти със забележителен диапазон във времето: праисторически, антични, средновековни, възрожденски, от ново и най-ново време. Общите исторически корени са формирали общи теми на културните феномени: Антична култура, Народна архитектура, Християнски

манастири, Мюсюлманско наследство, нематериални ценности с локални разновидности. В резултат в региона с времето се формират **културни коридори**, оси на вековни взаимодействия с живата памет на цивилизацията.

През територията на региона преминават **европейски културни коридори**[35] от различни епохи: Дунавският културен маршрут, Зеленият пояс – най-дългата хабитатна верига в Европа, Източният трансбалкански културен коридор.

Дунавският път е воден културен коридор по течението на река Дунав. Дунавският път става истински проводник на западноевропейските културни, научни и технически постижения към Югоизточна Европа през XIX век. В историческите градове, разположени днес по протежението на Дунавския път, се открива една обща история на приемственост. Римски селища и средновековни крепости съжителстват с характерни градски ансамбли от 20 век, силно повлияни от европейската архитектура. Диалогът между западноевропейските стилове – Сецесион, Неокласика, Необарок, Романтизъм, Ар Нуво, Ар Деко, Модерн, величествените останки на древните градове и реката създава неповторимо усещане за всеки посетител. Резерватът Сребърна и дунавската делта са дом и на много редки растителни и животински видове.

Източният трансбалкански път преминава през Югоизточна Европа, като свързва Прибалтика със Средиземноморието. Наследството на Северен централен регион по Източния трасбалкански коридор притежава висока културна стойност, изключително разнообразно е по типология на ценностите и има дълбока културна стратификация. Симбиозата между култура и природа, материално и нематериално наследство е уникална система от ценности и представлява силен потенциал за развитие на Северен централен регион. Защитени територии по този културен коридор са: част от Национален парк „Централен Балкан“ (Древни и първични букови гори, Световно наследство на ЮНЕСКО), природни паркове – „Българка“, „Персина“ и „Русенски Лом“ (Национален парк Русенски Лом в Индикативната листа за световно наследство на ЮНЕСКО), резервати „Бяла Крава“, „Пеещи скали“ и „Бели Лом“, поддържани резервати „Сачов чаир“, „Хайдушки чукар“ и „Сребърна“ (Природен резерват „Сребърна“ е в Листата за Световно наследство на ЮНЕСКО), природни забележителности и защитени местности.

Културното наследство като материално и духовно послание представлява мощен ресурс за устойчиво развитие и качество на живот чрез възможностите на културния туризъм и обмена на знания и ценности[36]**.**

Финансирането на проекти по Програма „Рехабилитация и социална интеграция на хора с увреждания“, Програма „Достъпна среда“, проекти за Smart системи на информационни нива е приоритет в социалната дейност за културно познание. Smart системите интегрират управлението на интелигентните технологии и предоставят големи база данни за вземане на по-добри решения в пространственото развитие и инфраструктурата на културното наследство. Читалищата като уникална и традиционна за България културна институция са част от системата на децентрализираната културна мрежа в региона и изпълняват ролята си

[35] https://seecorridors.eu/?w_p=23&w_l=1&w_c=5https://seecorridors.eu/?w_p=48&w_l=1
[36] Рамкова конвенция за стойностите на културното наследство за обществото на Съвета на Европа, Фаро, 2005 г.

на средища за културна, информационна и социална дейност. Мултимедийни продукти, отразяващи разнообразието и идентичността на култури, етноси и религии в Северния централен регион, в страната и Европа, дават на децата знания за културното наследство, чувство за принадлежност към общото културно наследство, чувство за споделена отговорност за неговото опазване.

Засилването на конкурентоспособността на Северния централен регион и интеграцията на територията на региона чрез трансгранично, транснационално и междурегионално сътрудничество са важен фактор за социално-икономическо и културно развитие, съществена роля в което има и културното наследство.

Музейни експозиции

В Северен централен регион функционират 31 музея, от които 6 са регионални: РИМ Велико Търново, РИМ Габрово, Регионален етнографски музей на открито „Етър“ – Габрово, РИМ Разград, РИМ Русе, РИМ Силистра; един национален – Национален музей на образованието Габрово, а останалите двадесет и четири са общински.

Развитие на елементите на културното наследство

Дефинирането на основните цели за развитие на културното наследство е в съответствие с европейските културни политики за опазване и представяне на културното многообразие в неговите мултикултурни измерения, насърчаване на националните културни индустрии и културното сътрудничество, засилване ролята на отделните региони и градове и стимулиране на трансграничните културни връзки.

Националната транспортна мрежа, свързана с най-важните оси от Трансевропейската транспортна мрежа и връзките със съседните държави и региони, ще осигури пространствена организация, предоставяща културни връзки между различни европейски страни, между основните урбанистични центрове в страната, респективно в Северния централен регион, засилване на връзките между градските и селските райони с подобряване на достъпността до културното наследство.

Като дунавска крайречна територия Северният централен регион притежава ресурсите за „свързаност“ с подобряване на достъпността, транспортните връзки и комуникации по и към р. Дунав, опазване на богатото биоразнообразие, мултикултурен диалог и съхраняване на националната идентичност и богатото културно наследство. Със съхранената природа, бит, традиции и културно наследство Северният централен регион обогатява мозайката от природни и антропогенни ландшафти и културното многообразие на Европа.

Културното наследство на Балканите притежава силно изразена регионална идентичност. Историческата съдба на региона е допринесла за формиране на сходни регионални културни феномени със специфични локални измерения. В Списъка на световното културно наследство изключителната универсална стойност на регионалните феномени може да бъде представена като серийни обекти. Създаването на регионални туристически продукти, разкриващи пълното богатство на феномена, предполага изграждането на регионална туристическа стратегия, трансгранични контакти, дългосрочна политика в опазване и валоризиране на културното наследство. Това изисква нов тип комуникация на наследството с обмен на знания, ориентиран към всички възрастови групи и използващ съвременни технологии и форми на комуникация.

Културните маршрути разкриват нови мащаби на макроструктурата на културното наследство. В основата им е една историческа ос на традиционно движение с интегрирани към нея културни и природни ценности *(Международна харта за културни маршрути, Квебек, 2008 г.)*. Културният маршрут е основа за културен туризъм, като комбинира културното наследство с характерното за туризма движение и необходимите туристически, транспортни и информационни инфраструктури. От друга страна, културният маршрут представлява и традиционен инструмент за диалог между общности и държави, за комуникация между култури, етноси и религии. Той най-точно изразява идеята за общото наследство на човечеството.

Културният туризъм реализира възможностите на наследството да бъде ресурс за развитие и качество на живот. Туризмът би могъл да реализира ресурсите на културното наследство чрез един уникален продаваем туристически продукт, изискващ съхраняване на културното наследство, неговата автентичност; това представлява културният туризъм (Международна харта за културен туризъм на ИКОМОС, Мексико, 1999 г.). Културният туризъм предполага интегриране с продукти на екологичен, природен, спа/балнео и селски туризъм и създаване на клъстери.

Приоритетни за пространственото развитие на културното наследство на Северния централен регион следва да бъдат интегрирането в Европейското пространство и в европейската мрежа от центрове и оси на развитие на културата, науката и иновациите; съхраняването на националната идентичност; интегрирането на различните форми на туризъм, развити въз основа на специфичните дадености на региона, което ще спомогне за диверсифициране на икономиката на региона, за развитие на културни и творчески индустрии и за създаване на привлекателни работни места за млади хора.

2.10.6. Функционални зони – неформални райони със специфични характеристики, проблеми и потенциали

Разбирането за *функционална зона е компактна пространствена система от функционално обвързани територии, характеризиращи се с общи/сходни условия и цели за развитие*. По своят обхват тези зони могат и попадат в много от изброените територии със специфични характеристики, защото териториалният елемент е землище, община или група общини, но голямата разлика е, че тези зони могат да прехвърлят рамките на един регион. Тези зони са определени с НКПР – Актуализация 2019 г., в която е конкретизирано съдържателно два вида такива зони:

- „**социални зони**“ – това са функционалните зони за мерки (ИТИ) с предимно социална насоченост;
- зони за **„стимулирано развитие“ –** във връзка с ИТИ тези зони търсят решението на две задачи, имащи отношение към цялата национална територия:
- *намаляване на неравенствата* в развитието на Северна и Южна България;
- *ефективно противодействие на тенденцията към моноцентризъм*, изразяваща се в прекомерна концентрация на ресурси и хора в столицата.

От гледна точка на така формулираните зони, пряко отношение към съставните области и общини от Северен централен регион за планиране от ниво 2 имат:

Зони за стимулирано развитие:

- *Главна Централна урбанистична ос „Русе – В. Търново – Габрово – (тунел под Шипка) – (Казанлък) Стара Загора – (Димитровград) Хасково – Кърджали“* – това е перспективният „гръбнак“ с особено място както по отношение на стратегическата цел „Свързаност“, така и за моделиране на нова икономическа ос.
- *Допълнителна диагонална урбанистична ос „Варна – Шумен – Търговище – Разград – Русе“*. Тази ос ще доведе до реализиране на проект „Нов логистичен коридор на България: Азия – Варна – Шумен – Разград – Русе – Централна и източна Европа“ – EU Gateway. Официално е декларирана подкрепа на проекта от следните областни администрации: Варна, Добрич, Шумен, Разград, Русе, от общините Варна, Русе, Шумен, Добрич, Девня, Аксаково и Белослав и от пристанище Варна.

По важните интегрирани териториални инвестиции в частта на тази ос, попадащи в СЦР, са:

- ✓ Доизграждане на автомагистрала „Хемус“;
- ✓ Изграждане на магистрала Русе – Велико Търново;
- ✓ Изграждане на тунел под връх Шипка;
- ✓ Изграждане на нови мостове над река Дунав (опционално между град Свищов и град Зимнич; град Русе и град Гюргево; гр. Силистра и гр. Кълараш);
- ✓ Разработване на летищата в град Горна Оряховица и в Щръклево;
- ✓ Изграждане на Дунавски панорамен път в частта му между Русе и Свищов и Дунавска велоалея – част от Трансевропейската велоалея по дължината на р. Дунав;
- ✓ Реализиране на проект „Нов логистичен коридор на България: Азия – Варна – Шумен – Разград – Русе – Централна и източна Европа“ – EU Gateway. Официално е декларирана подкрепа на проекта от следните областни администрации: Варна, Добрич, Шумен, Разград, Русе, от общините Варна, Русе, Шумен, Добрич, Девня, Аксаково и Белослав и от пристанище Варна;
- ✓ Изграждане на „Дунавски индустриален технологичен парк – Свищов“ ЕАД;
- ✓ Модернизация на пристанище Свищов като елемент на разширената TEN-T мрежа, включително пристанищната и довеждащата инфраструктура;
- ✓ Изграждане на нова индустриална зона/парк в община Горна Оряховица и др.

Другият вид зони са **социалните**. Определянето им включва четири стъпки[37]:

- *първа стъпка* – общините получават индекси по три показателя – „общ прираст на населението 2011–2018 г.“, „произведена продукция на човек“ и „безработица“;
- *втора стъпка* – агрегиране на интегриран индекс по трите показателя и класация на общините по него – определяне на първите 90 сред най-слабите общини;

[37] Съгласно постановките на НКПР, Актуализация 2019 г.

- *трета стъпка* – изключване от множеството на 90-те най-слаби на общини, които попадат в периферииите на икономически ядра с аргумента, че такива общини имат шанс да се повлияят позитивно от ядрата – така множеството се редуцира до 77 общини;
- *четвърта стъпка (последна)* – определяне на обектите за целенасочена подкрепа с мерки, имащи предимно социална насоченост – групи от 3 и повече съседни/близки общини без близост до център от второ ниво и принадлежност към групите „гранични“ и/или „планински“.

Целта на тези зони е да се намали социалната дистанция и изолация на определени общини от региона от останалите общини. Тези общини са седем: Алфатар, Кайнарджа и Главиница от област Силистра и Каолиново и Кубрат, Завет, Самуил и Цар Калоян в област Разград. Тези общини са за целево подпомагане и са приоритетни при участие в проекти за финансиране от националните и оперативни програми през програмния период. Ще се търсят механизми за териториално фокусиране на интервенциите, които чрез интегриран подход ще позволят да бъде оползотворен местният потенциал по най-добрия начин, както и да бъдат адресирани местните проблеми и предизвикателства. Реализирането на интегрирани териториални инвестиции, както и прилагането на воденото от общността местно развитие ще позволи да се постигнат синергийни ефекти от реализираните интервенции.

2.11. Трансгранично сътрудничество

България се явява гранична територия за Европейския съюз и за нея са характерни всички особености на граничните територии – обезлюдяване и по-слабо социално-икономическо развитие, допълнително засилени от изолираността и от Шенгенското пространство. Северен централен регион е част от по-слабо развитата половина на страната и характерните проблеми на граничните територии допълнително допринасят за неговото изоставане.

Изготвянето и реализирането на проектите по трансграничните програми е плод на проявлението на специфичен вид предприемаческа инициатива, която идва основно от урбанистичните центрове. Те са в ролята на двигатели на устойчиво развитие, чийто устрем ще поведе населените места с по-скромни възможности, намиращи се в зоната им на влияние.

За Северен централен регион такава роля изпълняват Русе, Велико Търново, Габрово, Разград и Силистра. Русе се откроява едновременно като център, за чието развитие трансграничното сътрудничество ще играе все по важна роля и където то е постигнало най-големите си успехи. Осите на развитие свързват тези центрове с подобни центрове от другата страна на границата в Румъния.

Множеството анализи[38] на регионално, национално и европейско ниво отчитат спецификите, проблемите и потенциалите за развитие и стигат до следните препоръки за

[38] Border Orientation Paper: Greece – Bulgaria; Cross-border orientation paper or IPA CBC cooperation programmes with the participation of regions of Bulgaria, North Macedonia and Turkey; Cross-border cooperation in maritime spatial planning; Социално-икономически анализ на районите в Република България; Национална концепция за пространствено развитие за периода 2013–2025 г. Актуализация 2019 г.

използване на трансграничното сътрудничество като инструмент за насърчаване на социално-икономическото развитие:

– Използване принципа на „**функционалната зона**“: структурните интервенции в области, определени от съвместни характеристики, предизвикателства и възможности за развитие, не трябва да бъдат строго ограничени до административните граници, а да се действа съобразно потенциала за справяне с тях с цел постигане на осезаеми резултати.

– Използване принципа на **„тематичната концентрация“**: съсредоточаване върху ключови тематични области, като по този начин се цели постигане на възможно най-голямо въздействие по отношение на ефективността на финансирането и ориентацията към резултатите.

– Съгласуваност с макрорегионалните стратегии – в случая със Стратегията на ЕС за Дунавския регион.

– Създаване на силен координационен механизъм с органите, управляващи основните програми в различните държави, по-специално националните програми, занимаващи се с транспорт, околна среда, регионално развитие, информационно-комуникационна инфраструктура и трудови въпроси.

– Повишаване информираността на населението и изграждане на доверие чрез реализиране на пилотни проекти, насочени към решаването на проблеми с голяма обществена значимост.

– Привличане към участие в процеса на планиране и реализация на повече заинтересовани страни чрез политики за решаване на важни за тях проблеми.

– Проучване и разработване на обща визия за трансграничния регион с дългосрочна перспектива чрез използване на инструменти и практики за широко обществено участие и като се вземат предвид специфичните предизвикателства на границите с трети страни. Съвместни инициативи за насърчаване на социално-икономическото и териториалното развитие на трансграничния регион могат да бъдат реализирани също и чрез инструменти за интегрирано териториално развитие, основани на съвместни стратегии за териториално и местно развитие.

– Задълбочен анализ на напредъка и пречките пред реализацията и натрупаните знания с цел корекции и повишаване адекватността на мерките спрямо контекста и търсените резултати би довел не само до повишаване ефективността и ефикасността на мерките, но и до промяна в отношението на гражданите и институциите към проблемите и политиките за тяхното решаване.

2.12. Мерки и дейности за адаптиране към климатичните промени и за намаляване на риска от природни бедствия

Въз основа на извършения анализ и въздействието на климатичните промени са обобщени изводите и свързаните с тях необходими мерки за адаптация и ограничаване на риска от природни бедствия.

Природните условия в Северния централен регион не са особено благоприятни за използването на ВЕИ и в тази връзка изградените на територията му мощности – едва 2,7 %,

са най-малко от всички региони в страната. В СЦР се усвоява най-много слънчевата енергия, като изградените мощности представляват 9 % от всички в страната. Във вътрешнорегионален план най-много са изградените мощности в областите Велико Търново (сред лидерите в Северна България) и Силистра. Общините с най-голямо усвояване на ВЕИ са Велико Търново, Силистра, Сухиндол и Ситово. Въпреки сравнително ограничените възможности, усилията могат да се насочат към увеличаване на дела на ВЕИ при производство на енергия, особено при сгради и отделни домакинства. Съществуват много резерви за производството на енергия за собствени нужди. Общините имат нужда от мерки за стимулиране на оценките на наличния и прогнозния потенциал на местните им ресурси за производство на енергия от ВЕИ и неговото оползотворяване.

Все още в региона остава висок делът на използваните твърди горива, особено в битовото отопление, което е свързано със замърсяване на атмосферния въздух и особено с отделянето на парникови газове, пряко свързани с глобалното затопляне и климатичните промени. Една от възможностите за намаляване на тези негативни процеси е по-широкото развитие на газификацията. Една трета от общините в региона са газифицирани, като най-много са газифицираните общини в област Велико Търново. В най-неблагоприятно състояние са областите Силистра (само една община с достъп до ГПМ) и Русе (две общини с достъп до ГПМ). Считаме, че продължаване на изграждането на нови газопроводи до невключените общини или части от тях, особено при настоящото поевтиняване на цената на природния газ, е ефективна мярка в борбата с климатичните промени. Необходими са и мерки за стимулиране чрез подходящи програми за газифициране на сгради. В програмите за енергийна ефективност на общините е необходимо да се обърне повече внимание не само на подобряването на енергийните характеристики на сградите, но и на подобряването на ефективността на сградните инсталации.

Важна цел при адаптирането към климатичните промени е осигуряването на достатъчно водни количества и ограничаването на загубите на питейна вода. СЦР е с осигурен висок достъп до питейни води – на 99,8 % от населението, което е характерно и за страната като цяло. Проблем обаче е съществуващият режим на водоснабдяване, който е най-остър проблем за област Габрово и в по-малка степен за област Разград

Мерките са свързани с включване на нови водоизточници и резервоари за вода и трябва да са насочено преимуществено към тези области и конкретно към общини Севлиево, Габрово, Елена и Разград.

Въпреки че загубите на вода са най-малки в страната, те все още остават твърде високи – 54 %. Остарялата, амортизирана и често авариращa водопроводна мрежа е основна причина за това. Това обстоятелство изисква насочване на мерки за намаляване на загубите на вода чрез реконструкция на магистралните водопроводи и разпределителната водопроводна мрежа.

Изградеността на канализационната мрежа и пречистването на отпадните води е сериозен проблем както за региона, така и за страната. В най-незавидно положение са областите Разград и Силистра, като с най-добри показатели е област Габрово.

На територията на СЦР са изградени 21 селищни пречиствателни станции за отпадъчни води. Градовете Дряново, Елена, Полски Тръмбеш, Златарица, Сухиндол и Стражица и Тутракан са без изградени градски пречиствателни станции за отпадъчни води.

Директивата за пречистване на градски отпадъчни води изисква отпадъчните води от агломерации с повече от 2 000 е.ж. да се отвеждат и всички отведени отпадъчни води да се пречистват. Необходими са мерки за ускоряване на изграждането на канализационни мрежи и пречиствателни станции, реконструкция и модернизация на недобре функциониращите мрежи и станции, търсене на алтернативни решения в малките населени места чрез изграждане на водоплътни изгребни ями и др.

Състоянието на пътната мрежа е важно по отношение на отделяните парникови газове и други замърсители на въздуха, а така също и за създаваното шумово ниво и риск от пътни инциденти. С най-висок дял от пътища в добро състояние се отличава област Силистра – малко над половината, областите Габрово и Разград – с около една трета от пътищата, а област Русе е с най-лошо поддържаната мрежа в страната – под една пета. Очевидно е, че трябва да се ускорят мерките по подновяване на пътните покрития и завършване на строителството на участъка в региона на АМ „Хемус“ и на първокласния път Русе–Велико Търново.

Отделяните отпадъци и по-конкретно отделяните битови отпадъци имат пряко отношение към натрупването на парникови газове в атмосферата. Общо образуваните в СЦР битови отпадъци са се увеличили слабо и достигат 364 хил. т., като само във Великотърновска област се отчита намаление на общо образуваните битови отпадъци. Тези отпадъци се депонират на общо 5 регионални депа. Необходимо е да се предприемат мерки за своевременно изграждане на депо за отделяните битови отпадъци в регион Разград, както и за управление на био-отпадъците, включително изграждане на необходимата техническа инфраструктура. Необходими са мерки за увеличаване на рециклирането на отпадъците.

Последица от настъпилите климатични промени са и зачестилите наводнения и активацията на свлачищните процеси. Тези негативни процеси са типични за СЦР. Регионът е на второ място в страната както по дял на териториите под заплаха от наводнения, така и по развитие на свлачищните процеси.

В планове за управление на риска от наводнения (ПУРН) са заложени програми от мерки, насочени към прогнозиране, предотвратяване, защита и подготвеност, изграждане на системи за ранно предупреждение, устойчиво земеползване и др. Основните дейности за намаляване на риска от наводнения са насочени към поддържане проводимостта на речните легла, състоянието на дигите, корекции на реки и дерета и други хидротехнически и защитни съоръжения, отводнителни системи и полета.

Важни дейности са още и извършването на ежегодни пролетни и есенни технически прегледи на хидротехническите съоръжения. Наложително е изготвяне на анализ на техническото състояние на всяка язовирна стена веднъж на три години и изготвяне и проиграване на аварийни планове на язовирни райони и обособяване на аварийни складове, оборудвани с необходимите техника и материали. В населените места и производствените сгради е необходимо изграждане и поддържане на дъждовна канализация, изграждане на прагове и прегради пред входовете на сградите в застрашените ниски участъци на терена. Важно е да се оптимизира организацията за провеждането на защитните и спасителните дейности на територията на съответната община и област и да се осигурява готовност за извършване на ремонтно-възстановителни работи на територията на общината. Трябва да се изградят и поддържат и съвременни системи за оповестяване.

Най-актуалните цели, свързани с геозащитната дейност, са предприемане на превантивни геозащитни мерки, строг контрол на инвестиционните намерения в свлачищни райони и предварителни действия за реализиране на инвестиционни проекти за укрепителни и отводнителни съоръжения за предотвратяване опасността от свлачищни и други неблагоприятни геодинамични процеси.

Действията трябва да бъдат насочени и към извършване на регулярни изследвания на застрашени и засегнати от свлачища, срутища, абразия, и други неблагоприятни геодинамични процеси територии. Необходимо е и подпомагане с консултантски услуги и техническа помощ на общински и областни администрации и други ведомства при възникване на неблагоприятни геодинамични процеси.

2.13. SWOT анализ

СИЛНИ СТРАНИ

- Важен транспортен кръстопът и благоприятно транспортно-географско положение, наличие на важни транспортни трасета и транспортни възли (*„Рейнско–Дунавски“* коридор – Дунавската водна магистрала) и направления от основната TEN-T мрежа, свързващи Балтийско с Егейско море, главни пътища и жп линии, летища в Горна Оряховица и Щръклево.
- Голям потенциал на река Дунав – транспортен, икономически, енергиен, туристически и воден ресурс: наличие на три пристанища с национално значение (Русе, Силистра и Свищов), Дунав мост до град Русе, фериботи.
- Богато и съхранено културно-историческо наследство и традиции в занаятите, наситен културен и събитиен календар – подходящи за развитие на туризъм.
- Разнообразни природни ресурси и уникални екосистеми.
- Наличие на поземлени ресурси с високи агробиологични качества.
- Опит и традиции в селското стопанство – земеделие и животновъдство.
- Добре развито горско и ловно стопанство.
- Добре развита промишленост: хранително-вкусова, шивашка и текстилна, преработвателна промишленост, мехатроника, керамика; химическа промишленост, корабостроене, машиностроене, металообработване и производство на военна техника; в съответствие с класификациите на икономическите отрасли (Национален статистически институт) и спецификата на СЦР.
- Наличие на развиващи се високотехнологични производства – фармацевтика, биотехнологии, електроника, автомобилостроене.
- Добра осигуреност с висши образователни институции.
- Балансирана структура от средноголеми и големи села и малки градове в северните и централните части на региона.
- Нарастваща инвестиционна привлекателност на определени части от територията.

СЛАБИ СТРАНИ

- Наличната транспортната инфраструктура не е достатъчно развита и не отговаря на потенциала на региона като транспортен кръстопът. Това забавя социално-икономическото развитие на СЦР.
- Неблагоприятни демографски процеси – намаляване и застаряване на населението. Отрицателен естествен прираст, увеличаване на миграцията и намаляване дела на населението в трудоспособна възраст.
- Силно неблагоприятна образователна структура в някои от по-малките общини в региона.
- Недостиг на работна ръка, особено на квалифицирана.
- Висок дял на неквалифицирана и нискоквалифицирана заетост в някои от областите в региона.
- Липса на стопански субекти (бизнес партньори), отворени към създаване на публично–частни партньорства за реализацията на мащабни проекти.
- Изоставане в технологичното развитие.
- Много нисък дял на инвестициите в НИРД.
- Ограничени възможности на общинските бюджети да финансират значими проекти и дейности.
- Недостиг на финансови ресурси за проучване, социализиране и популяризиране на културно-историческото наследство в региона. Това възпрепятства развитието на туризма в СЦР.
- Лошо състояние на голяма част от междуобщинската пътна мрежа.
- Недостатъчна благоустроеност на физическата среда в селищата.
- Голям брой регистрирани свлачища (област Велико Търново).
- Неразвита система за пречистване на отпадъчните води.

ВЪЗМОЖНОСТИ

- Река Дунав – транспортен, икономически, енергиен и туристически потенциал, както и воден ресурс.
- Устойчив ръст на транспортните услуги в глобален мащаб и пренасочване към интермодален транспорт – възможности за развитие на пристанищната инфраструктура в региона.
- Доизграждане на автомагистрала „Хемус“ и магистрала Русе–Велико Търново в прогнозния период.
- Изграждане на тунел под връх Шипка.
- Възможност за изграждане на нов мост над р. Дунав.
- Засилено глобално търсене на културен туристически продукт, експлоатиране на концентрацията на множество културни природни ценности.
- Възможности за бъдещето развитие на селищата чрез обновяване на урбанизирани територии.
- Засилване на конкурентоспособността, което означава по-нататъшното развитие на урбанизираните територии и в същото време укрепване и функционално профилиране на по-слабо развитите части от разглежданата територия, особено на селските райони.

- Полицентрично териториално развитие с подчертана ролята на градовете и агломерационните формирования, както и укрепване на връзките между селските и градските райони.
- Подобряване на транспортната достъпност като основен фактор за отключване на териториалния потенциал за по-добро балансирано развитие.
- Развиване на културната и териториалната идентичност на региона.
- Подобряване и защита на природното и културното наследство като ресурс за развитие.

ЗАПЛАХИ

- Национална тенденцията за струпване на население в малкото по-привлекателни райони и градове и обезлюдяване на по-слаборазвитите.
- Продължаване на силно негативни демографски тенденции.
- Природни и технологични рискове.
- Неблагоприятни климатични промени.
- Свиване и слабост на пазара на труда в глобален мащаб.
- Висока стойност на необходимите инвестиции за подобряване на базовата инфраструктура.
- Продължаваща изолация от двете страни на границата между България и Румъния – р. Дунав.
- Намаляване на търсенето на някои типични селскостопански продукти на региона.

3. ВИЗИЯ И ЦЕЛИ НА ИНТЕГРИРАНАТА ТЕРИТОРИАЛНА СТРАТЕГИИ ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕВЕРЕН ЦЕНТРАЛЕН РЕГИОН

Определените стратегически приоритети за развитие на Северен централен регион в периода 2021–2027 г. са в съответствие с целите и стратегиите на Националната програма за развитие: България 2030 и Актуализираната национална концепция за пространствено развитие, както и с целите на политиката на ЕС за сближаване и регионално развитие след 2020 г.

Регионалните потенциали на СЦР са многообразни и се определят от централното разположение на региона в страната, големия потенциал на река Дунав, природните ресурси, поземлените ресурси с високи агробиологични качества и уникални екосистеми и културно наследство, диверсифицираната икономическа база и развиващите се високотехнологични производства, които са част от приоритетните вериги на стойността на ЕС, като фармацевтика, биотехнологии, електроника, автомобилостроене, както и от добре изградената селищна мрежа. В последните години се отбелязват тенденции за подобряване на тяхното качество, но кризата с COVID-19 ще има значително социално въздействие и вече сериозно се отразява на икономиката и бизнеса във всички сфери.

В същото време СЦР е изправен пред значителни предизвикателства:

- нисък растеж и конкурентоспособност на СЦР като цяло и на големите градски центрове в него в сравнение с европейските региони, което налага значителни усилия за постигане на изследователски, технологичен и иновационен растеж;
- преодоляване на негативните демографски тенденции и недостатъчно ефективните ресурси на работната сила поради по-ниското равнище на образование и придобити качествени умения;
- относително слабо териториално сближаване и недостатъчна вътрешна и териториална свързаност и достъпност, влияеща върху възможностите за икономическа активност и качеството на живот.

3.1. Визия

Приетата визия, която определя рамката за реализация на Интегрираната териториална стратегия за развитие (ИТСР) на Северен централен регион, поради своя дългосрочен характер остава непроменена от заложената визия в Регионалния план за развитие 2014–2020 г. и е следната**:**

СЕВЕРЕН ЦЕНТРАЛЕН РЕГИОН — бързо и устойчиво развиващ се европейски регион, интегрална част от Дунавското пространство, където младите хора виждат своето бъдеще и личностна реализация.

ИТСР на СЦР е разработена в синхрон с Приоритет „Местно развитие“, подприоритет 9.1 „Конкурентоспособност и развитие на регионите“, област на въздействие „Интегрирано развитие на регионите за планиране от ниво 2“ от Националната програма за развитие (НПР): България 2030. Визията, приоритетите и специфичните цели на ИТСР са в подкрепа на изпълнението на подприоритета от НПР: България 2030, чиято цел е осигуряване на предпоставки за повишаването на конкурентоспособността и устойчивото развитие на

регионите на страната, както и насърчаването на местното развитие, стъпвайки на специфичния местен потенциал и чрез адресиране на местните проблеми и предизвикателства.

3.2. Стратегически приоритети

Съобразявайки се с разкритите основни дефицити и нужди за развитието на Северен централен регион като хармонична териториална общност с конкурентоспособна икономика и ускорен растеж, приобщаващо социално развитие и устойчив демографски потенциал, както и с целите на Националната програма „България 2030“, АНКПР и тематичните цели на кохезионната политика за периода 2021–2027 г., се определят следните стратегическите приоритети, фокусиращи политиките за развитие на региона:

СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРИОРИТЕТ 1: Постигане на икономически подем и трансформация

СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРИОРИТЕТ 2: Развитие на човешкия потенциал и постигане на социален растеж

СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРИОРИТЕТ 3: Устойчиво териториално развитие и свързаност

Определените приоритети и основните дейности и мерки за реализирането им са насочени към подобряване на специфичните регионални потенциали и решаване на най-важните предизвикателства пред регионалното развитие.

ИТСР на СЦР ще се изпълнява чрез интегрирания териториален подход с ефективно използване на потенциала на всяка територия в тесен диалог и сътрудничество между институции, работещи на различни нива на управление, както и други заинтересовани страни, действащи на съответната територия. Това ще подобри инвестиционния фокус, ефективността и ефикасността на интервенциите и синергията на въздействието.

СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРИОРИТЕТ 1:

ПОСТИГАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИ ПОДЕМ И ТРАНСФОРМАЦИЯ

Ключовите дейности в този приоритет са подкрепа за нови инвестиции с повишена ефективност, установяване на иновационния подход във всички сектори на икономиката, подобряване на инвестиционната среда и привличане на стратегически инвеститори, адаптиране на националната и регионалната политика към нуждите и специфичните регионални условия за МСП и създаване на мрежи и инфраструктури, базирани на иновации и технологии, насърчаване на мерките за енергийна ефективност в предприятията и за преход към кръгова икономика, поддържане на ефективен регионален и местен пазар на труда.

Посочените действия са обединени за изпълнението на следните специфични цели:

СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 1.1.

ПРОВЕЖДАНЕ НА ЕФЕКТИВНА ПОЛИТИКА ЗА ПРИВЛИЧАНЕ НА ИНВЕСТИЦИИ И НАСЪРЧАВАНЕ НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО

За осъществяването на политиката ще съдейства изпълнението на следните дейности:

- създаване на условия за ускорено изграждане на модерна индустриална инфраструктура с оглед преодоляване на идентифицираните териториални дисбаланси, привличане на инвестиции и устойчиво икономическо развитие на СЦР и съставящите го области и общини;
- насърчаване на предприемачеството в СЦР и подкрепа за създаване на нови МСП чрез изграждане и развитие на елементи от предприемаческата екосистема (бизнес инкубатори, споделени пространства, технологични паркове и други) и подкрепа за различните подгрупи предприемачество и съществуващи клъстери;
- подкрепа на МСП в региона в съответствие с регионалните приоритетни икономически дейности, идентифицирани и изведени в Националната стратегия за МСП 2021–2027 г.;
- предоставяне на комплексни услуги в подкрепа на МСП: консултации, обучения и информация за разработване на бизнес планове, определяне на стойност на продукти, достъп до пазари и финансиране, финансови инструменти и др. в полза на МСП на принципа „обслужване на едно гише“;
- подкрепа за участието на български МСП впромоционални дейности в страната и в чужбина, вкл. свързване на български предприятия с чуждестранни партньори за подобряване на експортния им потенциал;
- подкрепа за развитие на технологичното предприемачество;
- подобряване на инфраструктурата за нуждите на икономическите субекти в градските и селските региони;
- изграждане на транспортно-логистични и мултимодални хъбове, оборудвани с модерна инфраструктура;
- адаптиране на предприятията и работещите към промените на икономическата среда, вкл. реакции при кризи;
- генериране на ново индустриално развитие в определени пространствени структури на СЦР чрез изграждане на индустриални зони/паркове. Подкрепата за изграждане на нови или развитие на съществуващи индустриални зони/паркове ще бъде изпълнявана чрез подхода за интегрирани териториални инвестиции (ИТИ).

Проекти, които ще се реализират през този период, са:

- изграждане на индустриална зона/парк между Габрово и Севлиево;
- реализиране на проект „Нов логистичен коридор на България: Азия – Варна – Шумен – Разград – Русе – Централна и източна Европа“ – EU Gateway. Официално е декларирана подкрепа на проекта от следните областни администрации: Варна, Добрич, Шумен, Разград, Русе, от общините Варна, Русе, Шумен, Добрич, Девня, Аксаково и Белослав и от пристанище Варна;
- изграждане на нова индустриална зона/парк в община Горна Оряховица;
- изграждане на „Дунавски индустриален технологичен парк – Свищов“ ЕАД;

- модернизация на пристанище Свищов като елемент на разширената TEN-T мрежа, включително пристанищната и довеждащата инфраструктура;
- проучване и изграждане на интермодален терминал Горна Оряховица;
- проектиране и изграждане на довеждаща, съпътстваща и производствена инфраструктура на планираната нова „Индустриална зона/парк край град Русе“;
- изграждане на „Индустриален парк ЛВЗ Русе“.

СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 1.2.

ИЗГРАЖДАНЕ НА ИНОВАЦИОННА СРЕДА И МРЕЖИ ЗА НОВО РАЗВИТИЕ

Като важен двигател на бъдещия растеж в страната и региона са определени научните изследвания, технологиите и иновациите. Специален фокус на интервенциите за укрепване на иновационния потенциал е създаването на ключова и уникална научна инфраструктура в СЦР, като например Център за компетентност „Квантова комуникация, интелигентни системи за сигурност и управление на риска“, като едновременно с това ще продължи разработването и въвеждането на иновативни продукти, процеси и бизнес модели, целящи повишаване на ресурсната ефективност на икономиката и прехода към кръгова икономика.

Планираните мерки, които ще бъдат подкрепени, включват:

– стимулиране на сътрудничеството между университетите, научните организации, публичния и частния сектор от региона и извън него;

– създаване и развитие на центрове за върхови постижения, центрове за компетентност, регионални и местни лаборатории за технологични изпитвания и др. като ключови елементи на научната инфраструктура на Република България;

– стимулиране на иновационната активност на предприятията в приоритетните за СЦР тематични области на интелигентната специализация съгласно Стратегията за интелигентна специализация 2021–2027 г.;

– усвояване на технологии, подобряващи ресурсната ефективност на икономиката;

– стимулиране на сътрудничеството между научните организации, публичния и частния сектор от региона и извън него и развитие на центрове за трансфер на технологии;

– насърчаване на фирми, реализиращи производствени модели в подкрепа на кръговата икономика. Участие с проекти за развитието на Индустрия 4.0 в нов фонд за финансиране на български проекти в областта на Индустрия 4.0 и изкуствения интелект, както и в програми на ЕС, каквито вече съществуват в Техническия университет в Габрово.

СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 1.3.

СЪЗДАВАНЕ НА НОВИ КАЧЕСТВЕНИ РАБОТНИ МЕСТА И ПОДОБРЯВАНЕ ДОСТЪПА ДО ЗАЕТОСТ

Повишаването на ефективността на регионалния и местните пазари на труда с фокус върху разкриване на нови качествени работни места ще бъде основен акцент на националната и регионалната политика.

Мерките следва да осигурят интеграцията на политиките за развитие на уменията с политиките за регионално икономическо развитие. Необходими са местни партньорства между бизнеса и съответните фактори в сферата на икономическото развитие, образованието и заетостта с цел да се гарантира, че политиките за развитие на уменията се осмислят в контекста на по-широкото икономическо развитие. Подобни партньорства и проекти ще бъдат реализирани и чрез подхода на интегрираните териториални инвестиции (ИТИ).

Основа за постигане на тези изисквания е добре развитата система от училища и мрежа от академични центрове – пет университета (Русенски университет „Ангел Кънчев“, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, Национален военен университет „Васил Левски“ – гр. Велико Търново, Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – гр. Свищов, Технически университет Габрово) и редица филиали на висши учебни заведения, както и професионални училища.

Планира се прилагането на следните мерки:

- насочване на образованието и обучението към изграждане на умения и компетентности в съответствие с регионалния пазар на труда;
- осигуряване на обучение за придобиване на ключови умения и квалификация от безработни лица и повишаване на тяхната пригодност за заетост;
- повишаване на квалификацията и преквалификация на заети лица в контекста на регионалните и местните потребности от квалификация на работната сила;
- мерки за подобряване на услугите по активиране, помощ при търсенето на работа, съответствие между търсене и предлагане, индивидуализирани услуги за нискоквалифицираната работна ръка;
- подпомагане на МСП за запазване на работните места в общини с безработица, превишаваща средната за страната и региона;
- трудово консултиране, кариерно развитие, стажове, обучение на работното място и др. конкретни мерки за младежи и др.;
- практики, насърчаващи професионалната и географска мобилност.

Тук се включват и мерките, насочени към групата на неактивните лица, в т.ч. към безработните лица от маргинализираните групи от населението, групите с ниско образование и без квалификация и недостатъчна активност на пазара на труда. Обект на специално внимание и предприемане на мерки за включването им в обучение или пазара на труда са младежите, незаети в образование или заетост, чиито дял в населението на възраст 15–24 години е 17 % в Северен централен регион. Активизирането на трудовата

ангажираност на тези групи е от важно значение за преодоляване не недостига на работна сила в региона.

СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 1.4.

УКРЕПВАНЕ НА РЕГИОНАЛНАТА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ ЧРЕЗ УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗМА И СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО

Като важен приоритет на ИТС на СЦР се утвърждава по-нататъшното развитие на **туризма** като конкурентноспособен и регионално утвърден сектор, който в същото време защитава устойчивото използване и опазването на ресурсите.

Мерките за развитие на туризма в СЦР включват:

- експониране на културното наследство на територията на СЦР като предпоставка за развитие на културния туризъм, за който в региона има уникални предпоставки. Включване на културното наследство в регионални туристически продукти и популяризирането им в европейски и световен план;
- възстановяване, реставрация, консервация, въвеждане на съвременни форми на експониране на паметниците на културното наследство;
- свързване на съществуващите 169 рекреационни зони и ландшафти чрез културни и туристически маршрути; Изграждане на веломаршрутна мрежа в района, свързана с културно-познавателния туризъм в природна и урбанизирана среда;
- изграждане на екотуристическа инфраструктура, свързана с експониране и популяризиране на биологичното разнообразие;
- стимулиране на туризма по река Дунав;
- развитие на богатия на ресурси Старопланински регион;
- подкрепа на инициативи за създаване на регионални туристически продукти/брандове/ в областта на културния, винения, селския туризъм;
- изграждане на инфраструктурата, обслужваща туризма в региона;
- технологично модернизиране, атрактивно и изчерпателно представяне на туризма в Интернет и предлагане в дигитална среда чрез набор от електронни услуги;
- изготвяне на регионален брандинг като целогодишна туристическа дестинация.

Селското стопанство е другият структуроопределящ сектор в Северен централен регион, базиращ се на специфичните регионални потенциали. Заложените в приоритета мерки имат задачата да осигурят устойчиво селско стопанство с по-висока добавена стойност и по-добри биологични качества, модернизиране и разширяване на напоителните полета; използване на достиженията на приложната селскостопанска наука.

СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРИОРИТЕТ 2:

РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИЯ ПОТЕНЦИАЛ И ПОСТИГАНЕ НА СОЦИАЛЕН РАСТЕЖ

Фокусът на втория приоритет на Интегрираната териториална стратегия за развитие на Северен централен регион е поставен върху развитието на човешкия ресурс като най-важен за жизнеността и просперитета на региона.

СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 2.1.

ПОДОБРЯВАНЕ НА ДОСТЪПА ДО ОБРАЗОВАНИЕ И ПОВИШАВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНОТО РАВНИЩЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО

Националната програма за развитие „България 2030“ предвижда цялостно модернизиране на образователната система на всички нива, което ще благоприятства за пълноценната професионална и лична реализация.

Като ключови мерки в СЦР се определят:

- осигуряването на равен достъп до качествено образование на всички нива на задължителното образование (предучилищно, основно и средно), със засилен акцент върху развитието в ранна детска възраст;
- реализиране на интегрираните политики за осигуряване правото на всяко дете на качествено образование и за превенция на отпадането от училище, с фокус върху децата и учениците от уязвимите групи, както и на политики и мерки, насочени към нарастване на дела на завършилите средно образование и насърчаване на участието на младите хора във формално и неформално образование и обучение;
- повишаването приложимостта на училищното образование за постигане на професионална реализация чрез разширяването на географския обхват на дуалното и професионалното образование и обучение и увеличаване на възможностите за осъществяването му по различни професии, съобразени с потребностите на бизнеса на регионално и местно ниво;
- програми за огрмотяване, основно сред ромското население и други уязвими групи, за придобиване на по-висока степен на образование, реализирани главно от училищата;
- подпомагане на общините за реализиране на дейности за образователна десегрегация;
- разработване на програми за привличане и задържане на децата в училище съобразно специфичните местни условия по модела на Механизма за съвместна работа на институциите по обхващане и задържане в образователната система на деца и ученици в задължителна предучилищна и училищна възраст;
- разработване и прилагане на политики и мерки за развитие на професионалното обучение в работна среда, включително чрез организиране на стажове в предприятия по време и след завършване на обучение;
- приобщаващо образование на децата и учениците със специални образователни потребности;

- реинтегриране в образователната система на младежи до 18 години, отпаднали от училище;
- осигуряване на достъп до формите на учене през целия живот;
- изграждане на партньорски мрежи между средните и висшите училища, научните организации, бизнеса и местната власт, включително за създаване на учещи региони;
- въвеждане на информационни и комуникационни технологии (ИКТ) в системата на предучилищното и училищното образование.

Всички нива на образователната и обучителната система се нуждаят от по-добра инфраструктура и съвременно оборудване, осигуряващи възможности за модерно обучение, както и за подобряване на изследователските постижения.

Предвиждат се мерките, свързани със създаване на условия за достъп до образование чрез преодоляване на демографски, социални и културни бариери и комплексни програми на общинско ниво за десегрегация на училищата, превенция на вторичната сегрегация и против дискриминацията, да бъдат реализирани на териториално ниво чрез използване на подхода на Интегрирани териториални инвестиции (ИТИ).

Чрез подхода на Интегрирани териториални инвестиции се планира да бъдат изпълнени и следните групи дейности:

- подкрепа на професионалното образование и обучение на регионално ниво;
- развитие на дуалната система на обучение;
- ограмотяване на възрастни;
- валидиране на знания, умения и компетентности.

СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 2.2.

ИНВЕСТИРАНЕ В ЗДРАВНА И СОЦИАЛНА ИНФРАСТРУКТУРА, КУЛТУРА И СПОРТ

Основен фактор за определяне качеството на живот в даден регион е възможността жителите му да получават качествени социални, здравни, културни и други обществени услуги. За тази цел се предвиждат инвестиции както във физическите параметри на заведенията, в които се предлагат тези услуги (сгради, оборудване и т.н.), така и за подобряване на количеството и качеството на предлаганите в СЦР услуги.

ЦЕЛ 2.2.1: ПОДОБРЯВАНЕ НА ЗДРАВНАТА ИНФРАСТРУКТУРА

Грижите за здравето на населението са насочени към осигуряване на равен достъп до качествени, устойчиви и достъпни медицински услуги чрез развитие на инфраструктурата и създаване на възможности за комплексно медицинско обслужване, което ще осигури максимално използване на болничния капацитет.

Ключови ще бъдат мерките за подобряване достъпа на населението до първична, специализирана и болнична помощ, подобряване на материално-техническата база на държавните болници в областните градове, оборудване на площадки за кацане на хеликоптери и осигуряване на бърз достъп до болнично заведение, прилагане на мерки за

намаляване на основни рискови за здравето фактори и за подобряване профилактиката на болестите, особено в отдалечените и труднодостъпни райони. Наред с това ще се продължат усилията за развитие на здравна инфраструктура и оборудване за предоставяне на здравни услуги, включително детски ясли.

ЦЕЛ 2.2.2: ПРЕДОСТАВЯНЕ НА СОЦИАЛНИ УСЛУГИ. ПРЕДОТВРАТЯВАНЕ НА РИСКОВЕТЕ ОТ СОЦИАЛНО ИЗКЛЮЧВАНЕ

Деинституционализацията на грижата за деца и възрастни хора също ще бъде обект на целенасочени усилия, както и предоставянето на услуги в домашна среда, в специализирана среда, услуги, които се предоставят мобилно, включително изграждане на необходимата инфраструктура и доставка на оборудване.

Предвижда се през периода 2021–2027 г. да се реализират мерки за създаване на нови социални и интегрирани здравно-социални услуги за резидентна грижа за лица с увреждания, както и на съпътстващи специализирани и консултативни социални услуги за лица с увреждания.

Подкрепата по линия на кохезионната политика на ЕС ще бъде насочена и към подпомагане на активното социално включване и интегриране на групите със специални нужди и ромското население.

В областта на социалното включване са идентифицирани следните мерки:

- разработване на мерки за активно приобщаване за подобряване на пригодността за заетост на уязвимите групи чрез интегрирани мерки и взаимодействие в сферата на образованието, здравеопазването, заетостта и социалните услуги;
- подкрепа за осигуряване на съвременни социални жилища за настаняване на уязвими, малцинствени и социално слаби групи от населението и други групи в неравностойно положение чрез строителство, реконструкция, ремонт и разширение на социални жилища, в които да бъдат настанени представители на целевата група;
- осигуряване на достъпна среда – физическа, институционална и информационна и достъпен транспорт;
- подкрепа полагането на грижи в ранна детска възраст на семействата на деца с увреждания.

ЦЕЛ 2.2.3: РАЗВИТИЕ НА КУЛТУРАТА И СПОРТА

Планираните мерки включват:

- подобряване на достъпа до изкуство и повишаване на културата на населението;
- поддържане и обогатяване на културната инфраструктура с акцент, ориентиран най-вече към читалищата и читалищната дейност;
- модернизиране, реконструкция и изграждане на нова база за масов спорт;
- изготвяне и реализиране на програми за развитие на детско-юношеския и ученическия спорт;
- поддържане на открити и закрити спортни площи.

СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРИОРИТЕТ 3:

УСТОЙЧИВО ТЕРИТОРИАЛНО РАЗВИТИЕ И СВЪРЗАНОСТ

Постигането на растеж в региона е свързано до голяма степен със степента на развитие на комуникационната инфраструктура. Транспортната и дигиталната инфраструктура са факторите, които спомагат за отключване на специфичните потенциали на регионите и увеличаване на конкурентните им предимства. От друга страна те водят до повишаване на териториалното сближаване и постигане на по-балансиран растеж и възможност за осигуряване на равен достъп на всички жители, независимо от тяхното местожителство, до икономически и социални функции и услуги.

Подобряването на териториалното сближаване и на качеството на управление на териториално ориентираните политики изисква регионалната политика да бъде фокусирана върху подкрепа на региони, изправени пред трудности, средни градове, които са в процес на загуба на своите социални и икономически функции, слаборазвити и селски общини, силно отдалечени от централните места в региона и страната, като и подкрепа за мерки, свързани с преструктурирането и адаптирането им. Местната транспортна инфраструктура е основен фактор, способстващ за разпространението на процесите на развитие между градовете и постигане на териториална свързаност.

СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 3.1.

РАЗВИТИЕ НА ТРАНСПОРТНАТА И ЦИФРОВАТА ИНФРАСТРУКТУРА

Инвестициите в транспортна инфраструктура ще бъдат подкрепени паралелно с инвестициите в цифрова инфраструктурата.

Реализираните дейности са насочени към развитието на главните и второстепенните транспортни оси за постигане на модел „решетка“, съдействащ за укрепване на функциите на вече изявените урбанизационни центрове, за разширяване на полетата им на влияние и за подобряване на достъпа до пазара на труда и социални услуги в СЦР.

Ще се създадат условия и за оползотворяване потенциала на река Дунав – транспортен, икономически, енергиен, туристически и воден ресурс.

ЦЕЛ 3.1.1: ПОДОБРЯВАНЕ НА ТРАНСПОРТНА ИНФРАСТРУКТУРА

Основен акцент в развитието на транспортната инфраструктура в региона ще бъде доизграждането на транспортните коридори, в т.ч.:

- доизграждане на автомагистрала „Хемус“;
- изграждане на магистрала Русе – Велико Търново;
- изграждане на тунел под връх Шипка, със стартирала процедура и очаквани ресурси от ОП „Транспортна свързаност“ 2021–2027;
- изграждане на скоростен път Русе – Варна и рехабилитация на дублиращата жп линия;
- реконструкция и модернизация на първокласен път Силистра – Шумен;
- проучване и проектиране на път Свищов – магистрала Русе-Велико Търново/ възможна най-близка точка за включване/;

- модернизация и рехабилитация на железопътния участък Мездра – Горна Оряховица;
- модернизация на жп възел Горна Оряховица;
- възстановяване на проектните параметри на железопътния участък Горна Оряховица – Каспичан;
- изграждане на нови мостове над река Дунав (опционално между град Свищов и град Зимнич; град Русе и град Гюргево; гр. Силистра и гр. Кълъраш);
- модернизация на пристанище Силистра като елемент на разширената TEN-T мрежа;
- модернизация на пристанище Свищов като елемент на разширената TEN-T мрежа, включително пристанищната и довеждащата инфраструктура;
- възобновяване дейността на Фериботен комплекс Силистра и създаване на фериботна линия до Украйна;
- създаване на фериботна линия Тутракан (България) – Олтеница (Румъния);
- развитие на мултимодален транспорт и логистични центрове;
- разработване на летищата в град Горна Оряховица и в Щръклево;
- изграждане на Дунавски панорамен път в частта му между Русе и Свищов и на Дунавска велоалея – част от Трансевропейската велоалея по дължината на р. Дунав.

Подобряването на свързващата инфраструктура с регионална значимост се фокусира върху ограничаването на вътрешнорегионалните различия и предоставянето на равен достъп до услуги. Това е свързано основно с рехабилитация на второкласната и третокласната пътна мрежа и общинската пътна мрежа.

ЦЕЛ 3.1.2: РАЗВИТИЕ НА ЦИФРОВАТА ИНФРАСТРУКТУРА

За постигането на „цифров растеж“ и предотвратяване на рисковете от задълбочаване на регионалните дисбаланси по отношение на широколентовото покритие, което може да увеличи другите неравенства, в СЦР ще получат развитие мрежите за достъп до високоскоростен и свръх-високоскоростен интернет, както и за развитие на информационните и комуникационните технологии (ИКТ) и онлайн услугите.

Особен акцент ще бъде изграждането на необходимата инфраструктура и предоставянето на достъп до ИКТ в периферните селски региони в СЦР. По този начин ще бъде подобрен достъпът до значителна част от административните услуги и услугите в здравеопазването, образованието, културата и т.н.

СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 3.2.

ИНТЕГРИРАНО И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И УКРЕПВАНЕ НА ПОЛИЦЕНТРИЧНАТА МРЕЖА ОТ СЕЛИЩА. ВЪТРЕШНОРЕГИОНАЛНО И ТРАНСГРАНИЧНО СЪТРУДНИЧЕСТВО

Ще се насърчават възможности за реализиране на полицентрично териториално развитие, с подчертана роля на градовете и агломерационните формирования, както и за укрепване на връзките между селските и градските региони, посочени в Актуализираната

Националната концепция за пространствено развитие (АНКПР). АНКПР формулира следните цели:

- Нарастване на ролята на градовете от 2-ро йерархично ниво като двигатели на регионалното развитие, които същевременно укрепват териториалното сближаване и увеличават конкурентоспособността на страната и контрабалансират развитието на столицата.
- Поддържане на широка мрежа от градове от 3-то ниво чрез създаване на условия за разпространение на факторите за развитие, подкрепа за тяхното интегрирано развитие и синхронизиране на секторните политики.
- Формиране и следване на национална политика за малките градове в периферни селски територии като доставчици на основни услуги за селските региони и подкрепа за тяхното интегрирано развитие и по-пълно използване потенциала на територията.

Съгласно АНКПР в Северен централен регион ще доминира град Русе (опорен център от 2-ро ниво с национално значение). Като негов равностоен партньор ще се развива Велико Търново, който показва възможности и тенденции да премине от 3-то към 2-ро йерархично ниво. Средните градове – областни центрове Габрово, Разград и Силистра, а също и градовете Свищов и Горна Оряховица, са разположени равномерно по територията и ще играят роля на организиращи центрове от 3-то ниво. Градовете от 4-то ниво с микрорегионално значение (11 бр.: Дряново, Севлиево, Трявна, Елена, Лясковец, Павликени, Бяла, Исперих, Кубрат, Дулово, Тутракан) не се очертават с възможности да играят ролята на балансьори на областните центрове, но следва да бъдат обект на специална регионална политика в периферни селски райони и могат да бъдат оформени като функционални региони към съответните центрове от по-високо ниво. Центровете от пето ниво са много малки градове и села, центрове на общини – 19 на брой.

ЦЕЛ 3.2.1: ИНТЕГРИРАНО РАЗВИТИЕ НА ГРАДОВЕТЕ ОТ ВТОРО И ТРЕТО НИВО И ПОДОБРЯВАНЕ КАЧЕСТВОТО НА ТЯХНАТА СРЕДА И АГЛОМЕРИРАЩИ ФУНКЦИИ

Равнището на икономическо развитие на страната до голяма степен зависи от представянето и местоположението на големите градски центрове с техните функционални зони. Те са двигателят, стимулиращ развитието на региона и страната, и повишаването на тяхната конкурентоспособност е основополагащо за икономическия и социалния растеж.

В подкрепа на избрания полицентричен модел за развитие, съгласно АНКПР освен Русе като голям град от 2-ро ниво в СЦР специално стимулиране заслужава и гр. Велико Търново, който показва възможности и тенденции да премине от 3-то към 2-ро йерархично ниво.

За другите градове – центрове с регионално значение в територията на областите, каквито са Габрово, Разград, Силистра, Горна Оряховица и Свищов, действията трябва да се насочат към стимулиране на ускореното развитие. Развитието на тези градове и разширяването на тяхната агломерационна зона ще изиграе ролята на стимулатори на вътрешнорегионалното развитие и ще окаже благотворно влияние на околната изостанала селска територия.

Една от важните цели в развитието на тези градове е да се развива капацитетът им за регионално въздействие чрез интегриране на околната територия и постигане на икономическо, социално и пространствено активизиране и сближаване.

Освен дейностите в подкрепа за изграждане на конкурентна и динамична икономическа база на тези градове, в тях ще се стимулира изграждане на зелена градска инфраструктура като обществени зони за отдих и зелени площи, включително физически елементи на градската среда, като зоопаркове и други аспекти (обекти и услуги) на грижата за животните, и зелена инфраструктура за сгради, обновяване на квартали/специфични територии от градовете с неблагоприятни социално-икономически характеристики, мерки за повишаване на сигурността в градските обществени пространства, подкрепа за осигуряването на модерни и достъпни общински жилища за настаняване на групите в неравностойно положение, мерки за енергийна ефективност и др.

От съществено значение ще бъде изпълнението на мерки за **устойчива градска мобилност**, в т.ч. инфраструктурни мерки, мерки за управление на трафика, за насърчаване на алтернативен и по-екологичен транспорт (велосипеди, електромобилност и т.н.), за пътна безопасност. Движещ момент в програмният период ще е и реализирането на„Зелена мобилност“ - пилотна схема за подкрепа на устойчивата градска мобилност чрез мерки за развитие на екологични, безопасни, функционални и енергийно ефективни транспортни системи. Целите са Интегриране на нулевоемисионни превозни средства на обществения транспорт в транспортната система на градовете и изпълнение на съпътстващи интегрирани мерки за осигуряване на зарядни станции за превозните средства на обществения транспорт.

ЦЕЛ 3.2.2: РАЗВИТИЕ НА ГРАДОВЕТЕ ОТ ЧЕТВЪРТО И ПЕТО НИВО

В допълнение към подкрепата за големите градски центрове и техните функционални зони ще се засили капацитетът за усвояване и разпространение на процесите на развитие на градовете от четвърто ниво с техния потенциал за териториална специализация. С оглед постигане на балансирано устойчиво развитие на територията на Северен централен регион е подходящо чрез инструментите на политиката за регионално развитие да бъдат подкрепени и някои градове в селските региони, които се явяват центрове за предоставяне на публични и бизнес услуги за населението, обитаващо по-малките населени места в селските региони. Такива в СЦР са Павликени, Елена, Трявна, Тутракан и Исперих. Чрез укрепването и разширяването на икономическите, социалните и административните функции на тези градове ще се въздейства за стабилизиране на демографските процеси и ще се ограничи обезлюдяването на малките населени места.

Развитието на тези градове и други градове с местно значение, които имат потенциал да привлекат неземеделски инвестиции или да използват селскостопанския потенциал на околните региони (като пазар и място за преработка на селскостопански продукти), стимулира развитието на околните населени места. В тези общини са необходими мерки за подпомагане изоставането в социално-икономическото развитие и жизнения стандарт.

По-малките икономически центрове и техните връзки с големите центрове на икономическа дейност ще се подкрепят чрез проекти, реализирани чрез подхода на интегрираните териториални инвестиции (ИТИ).

Разпространението на процесите на развитие ще включва:

- разширяване и модернизиране на инфраструктурата, преди всичко транспортна. Местната транспортна инфраструктура е основният фактор, способстващ за разпространението на процесите на развитие между градовете и техните околни региони;
- развитие и обновяване на урбанизираната средата в малките градове и селата;
- подобряване и разнообразяване на предлагането на основни социални услуги като условие за намаляване на обезлюдяването в селските региони и постигане на по-високо качество на живот в тях;
- осигуряване на достъп до ИКТ, разширяване на достъпа до Интернет;
- диверсификация на икономиката в по-малките населени места.

Освен чрез тези дейности, процесите на развитие в проблемните области ще бъдат подкрепени предимно чрез увеличаване на капацитета им за усвояване на факторите на растеж (капитал, квалифицирана работна ръка, знания, иновации).

СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 3.3.

ОПАЗВАНЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА. РАЗВИТИЕ НА ЕКОЛОГОСЪОБРАЗНА ИНФРАСТРУКТУРА

Мерките за опазване на околната среда ще включват:

- поддържане и ремонт на съществуващите водоеми и изграждане на нови водоизточници за питейно водоснабдяване;
- извършване на оценка на нивото на течовете по водоснабдителната система и изготвяне на план с действия за намаляване на течовете и минимизиране на загубите по водопреносната и водоснабдителната мрежи чрез рехабилитация на водопреносна и водопроводна инфраструктура;
- дейности за пречистване на водите, предназначени за питейно-битово водоснабдяване, и осигуряване на питейното водоснабдяване;
- изграждане на нови канализационни системи, в т.ч. селищни пречиствателни станции за отпадъчни води, и постигане на съответствие с изискванията на националното и европейското законодателство;
- реконструкция и модернизация на съществуващи канализационни системи, в т.ч. селищни пречиствателни станции за отпадъчни води;
- разработване на съвместни политики, процедури и проекти за намаляване на риска от бедствия и подобряване нивото на реагиране на съставните части на единната спасителна система, особено свързани с риска от наводнения в урбанизирани и неурбанизирани територии;
- стимулиране на дейности и свързаните с тях необходими мерки за адаптация и ограничаване на риска от бедствия, като свлачищна дейност, речна абразия и други.

Ще продължи изпълнението на мерките и дейностите по оптимизация на системата за управление на отпадъците.

Ще се оптимизира събирането и третирането на отпадъци и ще бъдат внедрени съвременни технологии за разделно събиране, предварително третиране, компостиране на биоразградимите отпадъци с цел повишаване на количествата рециклирани отпадъци и стимулиране на повторната употреба. Ще продължи приоритетно рекултивацията на депата за битови отпадъци, които не отговарят на нормативните изисквания.

Ще се предприемат действия, насочени към изпълнение на пакета „Кръгова икономика“, с цел превръщане на отпадъците в ресурси.

Предвижда се подкрепа за мерки, адресиращи източници на замърсяване на въздуха. Фокусът на интервенциите ще бъде към общините с нарушено качество на въздуха.

В съответствие със специфичната цел на политиката за сближаване на ЕС за засилване на биоразнообразието, „зелената“ инфраструктура в градската среда, както и за намаляване на замърсяването, се предвиждат мерки, свързани с развитие на мрежата Натура 2000, подобряване на екосистемите и екосистемните услуги. Като приложими мерки за интегрирани териториални инвестиции (ИТИ) в СЦР могат да се идентифицират консервационни мерки, фокусирани върху видове и местообитания в неблагоприятно-незадоволително и неблагоприятно-лошо природозащитно състояние. Належащо е и изпълнение на мерки като:

- Осигуряване на условия за опазване на застрашени видове ex situ чрез отглеждане на екземпляри в съответните обекти, както и съхранение на генетичен материал в контролирани от човека условия;
- Създаване на постоянни площадки за наблюдение за осигуряване на данни за параметрите съгласно ICP Forests Manual;
- Работа със заинтересованите страни в рамките на противодействието срещу бракониерството, трафика и незаконната търговия с екземпляри от дивата флора и фауна;Мерки за справяне с вторичното разпрашаване – зелена инфраструктура в градска среда.
- Мерки за справяне с вторичното разпрашване – зелена инфраструктура в градска среда.

По отношение на **енергийна ефективност** на общините ще продължат усилията по въвеждане на различни енергоспестяващи мерки в областта на сградния фонд, заедно с енергоспестяващи мерки за получаване на енергия от ВИ, които са водещи и по отношение спестяванията на парникови емисии.

Мерките по тази специфична цел могат да бъдат изпълнявани на териториално ниво чрез подхода за интегрирани териториални инвестиции (ИТИ) в СЦР.

СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 3.4.

РАЗВИТИЕ НА ТРАНСГРАНИЧНОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО

Като ключови тематични области за трансгранично развитие съгласно АНКПР ще се развиват съвместните действия в областта на транспортната свързаност и достъпността, екологията, опазването на биоразнообразието, устойчивия туризъм, насърчаването на икономическото развитие и конкурентоспособността на МСП, адаптацията и смекчаването на последствията от изменението на климата.

Като важна тема на транснационално и трансгранично сътрудничество се очертава приобщаването на българските крайдунавски общини и области в общоевропейския Дунавски район и развитието на трансгранични партньорства и еврорегиони за интегрирано управление на басейна на реката, опазване на водите, почвите и биоразнообразието и стимулиране на икономическото развитие, устойчивия туризъм и културния обмен.

Местните специфики, анализираният опит и добри практики, както и дефинираните в АНКПР потенциали и пречки за развитие са отправна точка за **мерките** в трансграничното сътрудничество с очакван най-осезаем положителен ефект от регионална гледна точка:

- използване на съвместни териториални инструменти, съобразени с контекста в трансграничния район, с оглед справяне с конкретни ситуации;
- насърчаване на икономическото развитие и конкурентоспособността на МСП чрез включването им като краен получател на помощ по програмите за ТГС;
- инвестиране в общи продукти и услуги, свързани с историческото, природното и културното наследство, със силен акцент върху създаването на заетост за малките и семейните предприятия;
- развитие на алтернативни форми на туризъм с по-висока добавена стойност за социално-икономическото и териториалното развитие на региона. Съвместните инициативи в тази връзка могат да бъдат реализирани и чрез инструменти за интегрирано териториално развитие, основани на съвместни стратегии за териториално развитие;
- инвестиране в образование, повишаване на квалификацията и обмен на студенти (ако е приложимо);
- инвестиране в съвместни дейности, насочени към адаптация и смекчаване на изменението на климата, със силен акцент върху устойчиви и екологични мерки;
- разработване на съвместни политики, процедури и проекти за намаляване на риска от бедствия и подобряване нивото на реагиране на съставните части на единната спасителна система;
- изпълнение на съвместни мерки, касаещи прехода към кръгова икономика, чрез пилотни дейности и инвестиции в МСП, обучение и въвеждане на добри практики и др.;
- съвместни мерки за предотвратяване замърсяването на въздуха чрез по-ефективно използване на ресурсите;
- подобряване на транспортната свързаност и достъпността, повишаване на трансграничната мобилност и разкриване на потенциала на река Дунав като основен транспортен коридор, в т.ч. проучване, проектиране и изграждане на нови/реконструкция на съществуващи мостови и пристанищни съоръжения по река Дунав с цел подобряване свързаността в региона;
- изпълнение на съвместни мерки за стимулиране на заетостта чрез подкрепа за подходящи учебни дейности и активно включване на уязвимите групи;

- използване на опростени финансови инструменти с възможен компонент на безвъзмездна финансова помощ.

3.3. Описание на интегриран подход, който дава отговор на набелязаните нужди и потенциал за развитие

Дефинираните специфични цели и предвидените за постигането им мерки създават основа/възможност за използването на интегриран подход при реализирането на свързаните с тях операции. Те отразяват по адекватен начин факторите, условията и потенциала на разглежданата територия, съобразени са с характерните особености на мрежата от населени места и отделните сектори на икономиката.

Като резултат от успешното изпълнение на интегрираната териториална стратегия се очаква постигнатите цели да осигурят осезаем напредък в балансираното и устойчиво развитие на региона. Очаква се заинтересованите страни и местните общности да повишат своята увереност, разбиране и желание за участие в процеса на интегрирано регионално планиране и изпълнение на проекти.

Стратегията създава условия за съставяне на свързани с местния контекст (нужди и потенциали) комбинации от взаимосвързани и допълващи се проекти, отговарящи на дефинираните мерки и водещи до постигане на набелязаните цели.

Отделните елементи на секторните политики на ниво регион трябва да бъдат комбинирани с оглед техните взаимозависимости, възможността по най-ефективен и ефикасен начин да се активират местните потенциали и адресират местните нужди и проблеми и съобразно вижданията и възможностите на местните общности.

В табличен вид (*Приложение, Таблица П 12*) са показани връзките между конкретните нужди и потенциали и предвидените мерки. Съвкупността от мерки адресираща отделна нужда или потенциал е основа за създаване на интегрирани проекти или концепции за ИТИ. Така по ясен начин се показва създадената възможност за интегриран отговор на местните нужди, като активно се използва местния потенциал за развитие и енергията на местните общности.

Целта на таблицата е да онагледи резултата от използваните в стратегията подходи – реална възможност за прилагане на интегриран подход и на ниво проекти (интегрирани проекти и концепции за ИТИ). Показаните връзки между нужди и потенциали и предвидените мерки и дейности са неизчерпателни и съобразени с мащаба на ИТСР. При изготвяне на интегрирани проекти и концепции за ИТИ са възможни и други обусловени от конкретния контекст колаборации.

Мерки свързани с конкретни населени места и територии и с възможност да бъдат изпълнявани съвместно от няколко общини, както и мерки насърчаващи развитието на градско-селските връзки са разработени в **т.2.10.6. Функционални зони – неформални райони със специфични характеристики, проблеми и потенциали.** Същата точка съдържа и списък с идентифицираните проекти със стратегическо значение за развитието на региона.

4. ОПИСАНИЕ НА УЧАСТИЕТО НА ПАРТНЬОРИ В ПОДГОТОВКАТА И ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ИТСР И НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ПРОВЕДЕНИТЕ ОБЩЕСТВЕНИ КОНСУЛТАЦИИ

4.1. Идентифициране на всички заинтересовани страни и участници в процеса на формирането и прилагането на регионалната политика за интегрирано устойчиво развитие на територията на региона

Един от основните принципи, на които се основава провеждането на държавната политика за регионално развитие съгласно Закона за регионалното развитие, е принципът за партньорство, публичност и прозрачност на всички нива. Прилагането на принципа на партньорство е важен механизъм за повишаване на устойчивостта на взетите решения и планираните цели и задачи, за ефективността на тяхната реализация.

Основната цел на прилагането на информираност и публичност във връзка с ИТСР е повишаване обществената осведоменост и осигуряване прозрачност при прилагане на мерките за регионално развитие. Заедно с това публичните консултации повишават обществената ангажираност и съпричастност на местните общности и на всички заинтересовани страни и подпомагат процеса на събиране на ценна информация за вземане на правилни решения.

Основна отговорност за осигуряване на информация и публичност на процеса на разработване, съгласуване, актуализиране и изпълнение на ИТСР на Северен централен регион от ниво 2 имат Министърът на регионалното развитие и областните управители в съответствие със своите компетенции. Във всички етапи на разработване и прилагане участват, и отговорностите се разпределят между всички групи партньори: административни структури (централни, териториални) на изпълнителната власт, икономически и социални партньори, НПО, граждански сдружения, широката общественост. В зависимост от етапа, нивото на съучастие се проявява в различна степен. При взаимодействие между целевите групи бяха прилагани всички приети форми на взаимодействие: информиране, консултиране и съгласуваност, ангажираност и активно участие.

Идентифицираните заинтересовани страни в процеса на изготвяне на Интегрирана териториална стратегия за развитие са министерства, държавни и изпълнителни агенции или техни териториални звена, областни управители и местни власти, национално представителните организации на работодателите и на работниците и служителите, представителите на академичните среди, юридически и физически лица, имащи отношение към пространственото развитие.

При съвместната работа беше стимулиран подходът „отдолу–нагоре“ при идентифициране на нуждите, потенциала за развитие и възможните решения. Определянето на целите на ИТСР и на мерките, чрез които ще се реализират тези цели, бяха планирани с активното участие на всички партньори и заинтересовани страни.

Други *методи и подходи*, използвани в процеса на публични консултации, са груповата експертна оценка, мозъчната атака, социологически методи и подходи за интервюиране на важни участници в развитие на региона.

Приложени са препоръчани в документите на международни организации (Обединените нации, Европейската комисия[39], Организацията за икономическо сътрудничество и развитие) *основни принципи* за представителност, равнопоставеност, баланс на представителите, повишена култура на диалог, информиране за резултатите от участието.

Процесът на консултации всъщност стартира още в началото с цел актуализиране на наличните данни, необходими за разработването на ИТСР и информиране на всички областни и общински администрации и основни заинтересовани страни. Етапите, през които преминава този процес, следват указанията на ЕК и са обобщени в 6 стъпки[40]:

- *Предварително планиране* на консултациите

Тази дейност е елемент от подготовката на Техническото предложение, съгласувана е с Възложителя и е отразена в придружаващите документи по изпълнение на обществената поръчка, включително и във Времевия план-график.

Идентифициране на заинтересовани участници

В Техническото предложение е изготвен списък на групите от заинтересовани страни, който е допълнен по предложение на Министерството на регионалното развитие и благоустройството с представителите на МИГ, на НПО и на академичните среди в региона. Идентифицирането на заинтересованите страни обхваща представителите на трите групи заинтересовани страни: а) институции, фирми и общности, пряко засегнати от развитието на планираните дейности в ИТСР или които с дейността си могат да повлияят върху развитието на региона; б) притежаващите информация, ресурси и компетенции и ангажираните в поддържането на информацията, необходима за разработването на ИТСР; и в) участниците в изпълнението и контрола по прилагането на ИТСР. Участниците от тези три групи са систематизирани и в зависимост от йерархичното ниво, което представляват в етапите на разработване, обсъждане, прилагане и контрол на ИТСР и процеса на публични консултации – национално, регионално и местно (областно и общинско).[41]

- *Подготовка на документи* за консултации

За всеки етап от разработването и обсъждането на Интегрираната териториална стратегия на региона за процеса на публични консултации са подготвени и представени различни материали – презентации, извадки от систематизирани визия, стратегически цели и приоритети, работна версия на документа и др.

- *Избор на подходящи инструменти и провеждане на консултации*

Инструментите за публични консултации са съобразени с характера на документа, неговия пилотен характер за Р. България и региона и изводите от досегашната практика по обсъждане на стратегически документи от национално и регионално ниво. Избраните подходи, методи и процедури са променени в процеса на работа поради обявеното извънредно положение в страната. Значителна част от срещите на място в процеса на

[39] European Commission, (2002) 'Towards a reinforced culture of consultation and dialogue – General principles and minimum standards for consultation of interested parties by the Commission', COM (2002) 704; http://europa.eu.int/comm/secretariat-general/index_en.htm

[40] http://www.strategy.bg/StaticPages/CalculatingManual.aspx?guidanceType=2&sectionName=PublicConsultationStandards

[41] *Вж. Приложение*: Списък на заинтересованите страни и партньори.

публичните консултации са подменени с дистанционен обмен на становища и предложения със съдействието на представителите на МРРБ, на НСОРБ и на областните администрации, за да може да се включат и представители на всички общини.

- *Анализ на получените коментари, предложения и информация* и тяхното отразяване във финалната версия на ИСТР

Получените становища и предложения са отразени в три етапа – като част от предварителните съгласувателни процедури с държавните институции и техните структури, като част от публичните консултации на регионално равнище, проведени със съдействието на Регионалните съвети за развитие (РСР), и като част по по-широката открита публична дискусия посредством страницата на МС за обществени консултации и съдействието на МРРБ, НСОРБ и ОА.

- Осигуряване на *обратна връзка* към заинтересованите и активни участници.

Независимо от обявеното в страната извънредно положение от 16 март до 13 май 2020 г., директна обратна връзка по електронен път или по телефон е осъществена във всички случаи, в които има предоставени координати за контакт. В останалите случаи резултатите от проведените консултации, систематизирането на постъпилите становища и мотивите за тяхното приемане или отхвърляне, както и начините на отразяването им в окончателната версия на ИТСР става посредством възприетата таблична форма.

4.2. Резюме на проведените обсъждания и приноса на партньорите при разработването на ИТСР.

В хода на изпълнението на задачата бяха проведени обществени обсъждания със заинтересованите страни в рамките на заседанията на Регионалните съвети за развитие, създадени във всеки регион от ниво 2.

По предварително заявен и съгласуван със заинтересованите страни график беше проведено заседание на 18.12.2019 г. в гр. Разград.

В хода на дискусията по време на заседанието участваха широк кръг заинтересовани страни. Бяха направени коментари и предложения с препоръки към окончателните документи. Бяха отчетени и конкретни стъпки за напредък в разработката.

Проблемите за развитието на региона, неговият потенциал и стратегическите цели на ИТСР бяха обсъдени допълнително и на проведеното разширено заседание на представителите на областните и общински администрации по инициатива на НСОРБ, проведено на 05.02.2020 в гр. Велико Търново.

Допълнително, чрез Портала за обществени консултации на Министерски съвет, МРРБ и НСОРБ бяха събрани становища и предложения от различни институции и заинтересовани страни. Те са систематизирани, обсъдени с експертите в екипа по разработването на ИТСР и най-подходящите от тях са отразени в окончателната версия на документа. Представени са 2 бр. становища от областните администрации в региона, 4 бр. становища от общинските администрации, 1бр. от представители на академичните среди и 1бр. от НПО. Приоритизирането на постъпилите предложения е извършено на базата на експертна оценка и въз основа на критерии, които отразяват значимостта на идеята/проекта за развитието на региона; надобщинския обхват; инвестиционния интерес, предпоставка за интегриране на

инвестициите; икономическия принос в създаването на нови работни места и подкрепата за технологично обновяване и иновативни решения и производства; обществената приемливост и подкрепа от местните общности; степента на развитие на идеята и проектната готовност; очакваните положителни въздействия върху други инициативи, добавената стойност и синергия.

Получените в хода на проведените обществени консултации предложения и мнения на представителите на заинтересованите страни и гражданските сдружения съдействаха за подобряване качеството на документа и обогатяване на предвидените дейности за постигане целите на ИТСР.

4.3. Комуникационен механизъм за осигуряване на информация, отчетност и прозрачност относно постигнатите резултати.

Основните инструменти за осигуряване на информация и публичност са годишните доклади и междинната оценка, както и последващата оценка след края на периода на действие на плана. В процеса на изпълнение на ИТСР те ще бъдат изготвени и обсъдени при спазване и изпълнение на основните форми на взаимодействие за осъществяване на партньорства и осигуряване на публичност. До тях ще имат достъп всички на страниците на областните администрации и на МРРБ в интернет.

В процеса на изпълнение е важно поддържането на изградените вече ефективни партньорства. Това ще даде реални шансове за постигане на стратегическите цели по максимално ефективен и ефикасен начин.

Механизмът за прилагане на принципа на партньорство и осигуряване на информация ще се разгледа както в процеса на изготвянето на ИТСР, така и в процеса на изпълнението му.

Изградената система за регионална координация на основата на ефективни партньорства и широка информираност и публичност на действията, включително между оперативните програми, действащи на територията на региона, има ключова роля за изпълнението на регионалния план за развитие.

Действията на партньорите са важен фактор за интегриране на глобалните екологични въпроси в процеса на планиране, избягване на потенциалните рискове от климатичните промени и постигане на климатична сигурност. В етапите на наблюдение и оценка на ИТСР е от особена важност активното участие на местните и регионалните екологични власти за своевременно координиране и комуникиране при разрешаване на потенциални „конфликти“ между развитието и околната среда, при запазване на равновесието в екосистемите. Предпоставка за устойчиво развитие е и възможността за създаване на форуми за „нов диалог“, консултации и ясни механизми за комбинирането на становищата на всички консултирани.

За повишаване нивото на информираност и подпомагане процеса на партньорското участие могат да бъдат използвани следните инструменти:

- интерактивна електронна страница;
- съвещаване чрез електронна поща;
- напечатани брошури, обобщаващи целта и приоритетите на ИТСР, източници на информация и полезни контакти при прилагането на плана;

- провеждане на мероприятия, за да се представи процесът на изпълнение на ИТСР на партньорите, и други.

Поради непредвидените ограничителни мерки за провеждане на обществени обсъждания по време на извънредното положение са предвидени допълнителни възможности за обсъждане на приоритизираните конкретни предложения със съдействието на МРРБ.

5. ОБЩА ОЦЕНКА НА НЕОБХОДИМИТЕ РЕСУРСИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЯ НА ИТСР НА СЦР

Общата оценка на необходимите ресурси за реализация на Интегрираната териториална стратегия за развитие (2021-2027 г.) на Северен централен регион за планиране от ниво 2 представлява експертна оценка за общата финансова рамка, която се предвижда да бъде изпълнена като предпоставка за постигане на поставените стратегически приоритети[42] и специфични цели за развитие към края на периода. Макар и само индикативна, тя обективизира необходимите ресурси за реализация стратегическите приоритети и цели на стратегията. Финансовата рамка е и условие за мобилизиране на всички възможни източници на финансиране – средства от фондове на Европейския съюз, национален и общински бюджети, допълнителни ресурси от други източници – публични и частни. Тя е ориентирана към насочването на външните и вътрешните инвеститори към избраните приоритетни области, които ще получават публично финансиране и по този начин ще се създаде по-благоприятна бизнес среда в съответните сектори.

Финансовите средства са оценени в следните направления:

- ✓ Национално публично финансиране (републикански/централен бюджет, бюджети на общините, публични фондове);
- ✓ Европейски фонд за регионално развитие (ЕФРР), Европейски социален фонд (ЕСФ) и Кохезионен фонд (КФ);
- ✓ Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони (ЕЗФРСР);
- ✓ Европейски фонд за морско дело и рибарство;
- ✓ Международни финансови институции;
- ✓ Средства на физически и юридически лица (инвеститори), граждански организации;
- ✓ Други допълнителни източници.

Средствата са прогнозирани на базата на досегашния опит в ползването на подобни източници, както и на базата на потенциално необходимия и реалистично достъпния наличен ресурс.

Те могат да се отчетат, като умерено оптимистични.

Новото предизвикателство COVID-19 ще наложи своя отпечатък, по линия на бюджета на ЕС, националния бюджет и общинските бюджети, поне в рамките на първите две години от новия програмен период.

Предвид продължаващите дискусии по отношение на седем-годишната рамка на бюджета на ЕС, и предстоящия процес на преговори, точната сума ще бъде определена на един по-късен етап.

[42] Постигането на целите, свързани с инженерната и техническа инфраструктура, ще се изпълняват за 30-годишен период.

В контекста на казаното дотук, приемаме напълно постановката на Методическите указания за изготвяне на ИТСР, а именно: „Следва да се има предвид, че общата сума на посочените финансови ресурси, включително по отделните цели и мерки, е индикативна и може да претърпи корекции в зависимост от възприетите подходи и степента на изпълнение на целите, промените в пазарните условия, необходимостта от гъвкаво управление и оптимизиране на предвидените средства“.

Финансовите параметри, необходими за изпълнение на стратегията с източник държавен/централен бюджет следва да са съобразени с параметрите за Закона за държавния бюджет на Република България за съответната година и с параметрите на средносрочната бюджетна прогноза, приета от Министерския съвет. Не са включени разходи и няма да се поемат ангажименти за разходи, извън рамките на допустимите съгласно Закона за публичните финанси.

В таблицата стойностите са посочени за всяка година поотделно, като в процентно отношение е посочена общата стойност на предвижданията за инвестиции по всеки стратегически приоритет и специфична цел.

Таблица 45: Необходим ресурс по стратегически приоритети

СТРАТЕГИЧЕСКИ П2557,6+РИОРИТЕТ/ СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ	СУМА НА ФИНАНСОВИТЕ РЕСУРСИ			
	%	**ОБЩО** млн.лв.	Средства от ЕСИФ млн.лв.	Национално обществено, частно и други инструменти участие млн.лв.
СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРИОРИТЕТ 1: ПОСТИГАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИ ПОДЕМ И ТРАНСФОРМАЦИЯ	**18,6**	**190,4**	**140,0**	**50,4**
СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 1.1. **ПОСТИГАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИ ПОДЕМ И ТРАНСФОРМАЦИЯ**	5,4	54,5	40,0	14,5
СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 1.2: ИЗГРАЖДАНЕ НА ИНОВАЦИОННА СРЕДА И МРЕЖИ ЗА НОВО РАЗВИТИЕ	3,3	34,7	25,5	9,2
СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 1.3. ***СЪЗДАВАНЕ НА НОВИ КАЧЕСТВЕНИ РАБОТНИ МЕСТА И ПОДОБРЯВАНЕ ДОСТЪПА ДО ЗАЕТОСТ***	5,6	57,1	42,0	15,1
СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 1.4. УКРЕПВАНЕ НА РЕГИОНАЛНАТА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ ЧРЕЗ УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗМА И СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО	4,3	44,1	32,5	11,6
СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРИОРИТЕТ 2: РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИЯ ПОТЕНЦИАЛ И ПОСТИГАНЕ НА СОЦИАЛЕН РАСТЕЖ	**20,4**	**207,8**	**152,8**	**55,0**
СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 2.1. ПОДОБРЯВАНЕ НА ДОСТЪПА ДО ОБРАЗОВАНИЕ И ПОВИШАВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНОТО РАВНИЩЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО	9,7	98,3	72,3	26,0
СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 2.2. ***ИНВЕСТИРАНЕ В ЗДРАВНА И СОЦИАЛНА ИНФРАСТРУКТУРА, КУЛТУРА И СПОРТ***	10,7	109,5	80,5	29,0
СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРИОРИТЕТ 3: УСТОЙЧИВО ТЕРИТОРИАЛНО РАЗВИТИЕ И СВЪРЗАНОСТ	**61,0**	**624,1**	**458,9**	**165,2**
СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 3.1. РАЗВИТИЕ НА ТРАНСПОРТНАТА И ЦИФРОВА ИНФРАСТРУКТУРА	21,3	217,6	160,0	57,6

СТРАТЕГИЧЕСКИ П2557,6+РИОРИТЕТ/ СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ	СУМА НА ФИНАНСОВИТЕ РЕСУРСИ			
	%	ОБЩО млн.лв.	Средства от ЕСИФ млн.лв.	Национално обществено, частно и други инструменти участие млн.лв.
СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 3.2. ИНТЕГРИРАНО И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И УКРЕПВАНЕ НА ПОЛИЦЕНТРИЧНАТА МРЕЖА ОТ СЕЛИЩА. ВЪТРЕШНОРЕГИОНАЛНО И ТРАНСГРАНИЧНО СЪТРУДНИЧЕСТВО	9,3	95,2	70,0	25,2
СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 3.3. ОПАЗВАНЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА. РАЗВИТИЕ НА ЕКОЛОГОСЪОБРАЗНА ИНФРАСТРУКТУРА	29,3	299,7	220,4	79,3
СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 3.4. РАЗВИТИЕ НА ТРАНСГРАНИЧНО СЪТРУДНИЧЕСТВО	1,1	11,6	8,5	3,1
ОБЩО	**100,00**	**1 022,3**	**751,7**	**270,6**

Таблица 46: Разпределение на средствата по години

Стратегически приоритет / Специфична цел	Общ ресурс млн.лв	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027
СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРИОРИТЕТ 1: ПОСТИГАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИ ПОДЕМ И ТРАНСФОРМАЦИЯ								
Специфична цел 1.1	54,5	2,0	5,5	8,0	9,0	10,0	10,0	10,0
Специфична цел 1.2	34,7	1,0	3,0	5,0	5,0	5,0	8,7	8,0
Специфична цел 1.3	57,1	3,0	6,0	8,0	9,0	10,0	10,0	11,1
Специфична цел 1.4	44,1	2,0	5,0	7,0	7,0	7,0	7,0	9,1
СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРИОРИТЕТ 2: РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИЯ ПОТЕНЦИАЛ И ПОСТИГАНЕ НА СОЦИАЛЕН РАСТЕЖ								
Специфична цел 2.1	98,3	5,5	10,0	15,0	17,0	19,0	20,8	11,0
Специфична цел 2.2	109,5	8,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	26,5
СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРИОРИТЕТ 3: УСТОЙЧИВО ТЕРИТОРИАЛНО РАЗВ ИТИЕ И СВЪРЗАНОСТ								
Специфична цел 3.1	217,6	10,0	30,0	30,0	30,0	30,0	40,0	47,6
Специфична цел 3.2	95,2	5,0	7,0	10,0	15,0	15,0	20,0	23,2
Специфична цел 3.3	299,7	30,0	35,0	40,0	40,0	50,0	50,0	54,7
Специфична цел 3.4	11,6	1,0	1,0	1,0	2,0	2,0	2,0	2,6

Таблица 47: Индикативни обекти подадени от министерства и ведомства

Сфера Специфична цел	Обекти	Сума (2021-2027) млн.лв.
Пътища Специфична цел 3.1	**II-23** Русе - Кубрат - Исперих - Дулово **II-23** Русе - Кубрат - Исперих - Дулово **II-51** Дралфа - Чудомир - Лозница -1-2 **III-4082** /Илийно - Стеврек/ - Капище - Банковец - Длъжна поляна - Чешма - Кесарово/ В. Търново- о.п. Омуртаг/ **III-4009** Лиляк - Александрово - Пресиян **I-3 /E83/** Бяла-Плевен **I-4 /E83/** Момин сбор-Велико Търново **I-5/E85/** Русе-Велико Търново-Габрово **II-52** Вардим - Свищов - Ореш **III-407** Моравица-Стражица-Полски Тръмбеш **III-551** Дебелец-Плаково-Ср. Колиби-Елена **III-4082** Чешма-Кесарево **III-405** Павликени - Свищов **I-2** Основен ремонт на пътната част на мост над р. Дунав /Дунав мост/ и **I-2** Граница Румъния - Русе - Цар Калоян - о.п. Разград - о.п. Шумен - Девня - Варна **I-2** Граница Румъния - Русе - Цар Калоян - о.п.Разград/изграждане на трета лента/ **I-2** Граница Румъния - Русе - Цар Калоян - о.п.Разград/изграждане на трета лента/ **I-2** Основен ремонт на мост по републикански път 1-2 Граница Румъния - Русе - Цар Калоян - о.п.Разград /дясно съоръжение/ **I-5** Русе - Бяла - Полски Тръмбеш - В. Търново **I-5** Основен ремонт на Дъгов мост над р. Русенски Лом, път 1-5 Русе - В. Търново при км 2.654 **I-3** Гара Бяла - о.п. Плевен - Луковит **II — 21** Русе - о.п. Тутракан - о.п. Силистра **II —51** Бяла - Копривец - Водица - о.п. Попово **II-52** (Русе - Бяла) - Мечка - Новград - Свищов **II-54** (Бяла - Полски Тръмбеш) - кв. гара Бяла - Ценово - Пиперково - Караманово - Вардим - (Новград - Свищов) **III-5402** Ценово - Обретеник - (Русе - Бяла) **III-2302** Червена вода - Ветово - Сеново - Просторно **III-5101** (Бяла - Копривец) - Пет кладенци - Борово - (Русе - Бяла) **III-202** (Русе - Цар Калоян) - Щръклево - Кацелово - Опака - Попово **III-501** Русе - Иваново - Две могили - Бяла **III-5001** (Русе - Бяла) - Две могили - Широково - Острица - (Кацелово - Опака,) **I-5/E85/** Габрово - пр. Шипка - граница Ст. Загора **I-5/E85/** Граница Велико Търново - Дряново - Габрово **III-4041** Севлиево-Янтра-Скалско-Геша - /Дряново-Габрово/ **III-404** Севлиево - Сенник - Градница - Бериево - граница Ловеч	

Сфера Специфична цел	Обекти	Сума (2021-2027) млн.лв.
ВиК Специфична цел 3.3	Реконструкция на водоснабдителната система и подобряване качеството на питейната вода	**90,00** **861,071** (30-год. период)
	Разширение/рехабилитация/изграждане на канализационни системи	**120,00** **674,637** (30-год. период)
Образование Специфична цел 2.1	Център за върхови постижения 2 бр. към Русенски университет и ТУ Габрово	**98,965** (частично участие)
	Център за компетентност 6 към университети във Велико Търново, Русе и Габрово	**79,235** (частично участие)
	За обектите на система образование – училища и детски градини, виж в *Приложение*	**-**
Здравеопазване Специфична цел 2.2	**<u>ПОДКРЕПА ЗА РАЗВИТИЕТО НА ТРАНСПЛАНТАЦИЯТА И ДОНОРСТВОТО</u>** Инвестирането в медицинска апаратура и оборудване в структурите, осъществяващи дейности по анестезия и интензивно лечение, както и в структурите, извършващи хемодиализно лечение на многопрофилните болници в областните градове ще подкрепи развитието на трансплантацията и донорството, както и ще повиши качеството на живот на пациентите на диализно лечение с необходимост от бъбречна трансплантация. 5 болници – СМР и оборудване	**9,259** (период 2021-2030 г.)
	<u>ПОВИШАВАНЕ ИА КАЧЕСТВОТО НА ПСИХИЧНО-ЗДРАВНИТЕ ГРИЖИ В БЪЛГАРИЯ. КАКТО И РЕМОНТ И ОБНОВЛЕНИЕ НА СГРАДНИЯ ФОНД В ДЪРЖАВНИТЕ ПСИХИАТРИЧНИ БОЛНИЦИ</u> 3 болници , два центъра за психиатрично здраве и 4 отделения	**7**
	<u>ДРУГИ</u> Достъпна среда, заведения за долекуване, кабинети и оборудване на лични лекари	**10,00**
Култура Специфична цел 2.2	По списък в *Приложение.*	**72,28**
Специфична цел 1.3	Изграждане на индустриална зона/парк между Габрово и Севлиево.	

Сфера Специфична цел	Обекти	Сума (2021-2027) млн.лв.
	Реализиране на проект „Нов логистичен коридор на България: Азия – Варна – Шумен – Разград – Русе – Централна и източна Европа“ – EU Gateway. Официално декларирана подкрепа на проекта от следните областни администрации: Варна, Добрич, Шумен, Разград, Русе, от общините Варна, Русе, Шумен, Добрич, Девня, Аксаково и Белослав и от пристанище Варна, вкл. пристанищната и довеждаща инфраструктура. Изграждане на нова индустриална зона/парк в община Горна Оряховица. Изграждане на „Дунавски индустриален технологичен парк–Свищов“ ЕАД. Модернизация на пристанище Свищов като елемент на разширената TEN-T мрежа. Проучване и изграждане на интермодален терминал Горна Оряховица	

6. ИНДИКАТОРИ ЗА НАБЛЮДЕНИЕ И ОЦЕНКА

Избраните индикатори за наблюдение и оценка на изпълнението са съпоставими с текущите макроикономически и секторни процеси и с основните индикатори, използвани в системите за наблюдение по оперативните програми, а също така отразяват и спецификата на региона. Те са сведени до по-малко на брой, отразяващи най-вече основните индикатори, залегнали в Проекта на „България 2030“. В същото време те са:

- ***Конкретни*** **–** ясни са за разбиране и лесни за събиране и обобщаване на специфична информация;
- ***Измерими*** **–** съществуват методи и инструменти за измерване на стойностите им, налични са и в случай на нужда може да бъде агрегирана достатъчно информация и количествени данни;
- ***Достъпни*** **–** има информационно осигуряване от надеждни източници с необходимата периодичност и качество и са достъпни на приемлива цена;
- ***Адекватни*** **–** обосновани са и са подходящи по отношение на целите и приоритетите за развитие;
- ***Обвързани са с времето*** **–** на базата на периодична информация, позволяваща сравнения между базови, междинни и целеви стойности в процеса на наблюдение на напредъка и постигането на целите.

Единствено изнесен от посочените в табличен вид приоритети, специфични цели и стойности е индикаторът „*индекс за регионална конкурентоспособност*“.

Оценката на изпълнението на ИТСР на Северен централен регион от ниво 2 за периода 2021–2027 г. ще се базира на така формулираните критерии, свързани с отчитането на общи количествени индикатори (индикаторите към Европа 2030 и синтезиран пакет от макроикономически критерии).

За тези индикатори са посочени изходни и целеви стойности, чрез които ще се наблюдава и измерва постигането на целите.

Таблица 48: Индикатори за оценка на изпълнението

	Индикатори	Стойности						Период на събиране на информация	Източник
	Ключови показатели	Изходни 2017		Междинна 2024		Целеви 2027			
		СЦР	РБ в ЕС %	СЦР	РБ в ЕС %	СЦР	РБ в ЕС %		
П.1	**Икономически подем и трансформация**								
1	БВП/човек – лева	9 818	32,5	12 000	48	15 000	72,0	ежегодно	НСИ/ЕВРОСТАТ
2	Разходи за придобиване на ДМА – млн. лв.	1 205		1 500		1 700		ежегодно	НСИ
3	ЧПИ – хил. евро	1 023 630		1 300 000		2 000 000		ежегодно	НСИ
4	Зает персонал НИРД – бр.	2 120		2 300		3 000		Ежегодно	НСИ
П.2	**Развитие на човешкия потенциал и постигане на социален растеж**								
1	Коефициент на заетост на населението на 15 и повече навършени години – %	63,7		65,0		70,0		ежегодно	НСИ
2	Коефициент на безработица на населението на 15 и повече навършени години – %	7,0		5,8		4,5		ежегодно	НСИ
3	Механичен прираст – бр.	-1 416		-1 000		-500		ежегодно	НСИ

	Индикатори	Стойности						Период на събиране на информация	Източник
	Ключови показатели	Изходни 2017		Междинна 2024		Целеви 2027			
		СЦР	РБ в ЕС %	СЦР	РБ в ЕС %	СЦР	РБ в ЕС %		
4	Дял на населението с висше образование %	23,0		27,0		30,0		периодично	НСИ
П.3	**Устойчиво териториално развитие и свързаност**								
1	Рехабилитирана/реконструира на пътна мрежа с регионално и местно значение – km	0		200		1 100		ежегодно	НСИ/АПИ
2	Лица, регулярно използващи Интернет, в %	63,9		85,0		90,5		ежегодно	НСИ
3	Население с подобрен транспортен достъп – %	70,0		85,0		95,0		ежегодно	НСИ/ИСУН
4	Разходи за ДМА с екологично предназначение	770 345		850 000		1 000 000		ежегодно	НСИ
5	Брой реализирани проекти за защита при бедствия	0		5		10		ежегодно	УО ОП,ИСУН
	Индекс за регионална конкурентоспособност	**x**	**-1,26**	**x**	**-1,10**	**x**	**-1,00**	на три години	ЕВРОСТАТ

7. Предвидени мерки със становище по Екологична Оценка на ИТСР СЦР - МОСВ №8- 4/2022.

I. Мерки и условия за предотвратяване, намаляване и възможно най-пълно компенсиране на неблагоприятните последствия от прилагането на ИТСР на СЦР от ниво 2 за периода 2021-2027 г.

А. Мерки и условия за отразяване в окончателния вариант на ИТСР:

1. За осигуряване на високо качество на питейната вода чрез подобряване на инфраструктурата и разкриване/изграждане на нови водоизточници да се включи мярка за изграждане на нови водоизточници в Специфична цел 3.3. Опазване на околната среда. Развитие на екологосъобразна инфраструктура, „Мерки за опазване на околната среда".

Б. При прилагането на ИТСР за развитие на СЦР регион за планиране от ниво 2 да се изпълняват следните мерки и условия:

1. Планове, програми, проекти и инвестиционни предложения, произтичащи от ИТСР на СЦР за планиране от ниво 2 за периода 2021-2027 г., да се одобряват само след произнасяне с акт на компетентните органи по околна среда по реда на глава шеста от ЗООС и/или чл. 31 на ЗБР и при съобразяване с условията и мерките в съответния акт.

2. При прилагането на ИТСР на СЦР 2021 - 2027 г. да се спазват съответните забрани и ограничения в поясите на санитарно-охранителни зони (СОЗ), регламентирани в Наредба № 3/16.10.2000 **г.** на МОСВ, МРРБ и МЗ, обн. ДВ. бр. 88/2000 г. за условията и реда за проучване, проектиране, утвърждаване и експлоатация на санитарно- охранителните зони около водоизточниците и съоръженията за питейно-битово водоснабдяване и около водоизточниците на минерални води, използвани за лечебни, профилактични, питейни и хигиенни нужди.

3. При проектирането и изграждането на обекти, потенциални източници на вредности в околната и жизнената среда, местоположението им да се определя съобразно предвидените за тази дейност зони и територии, съгласно действащите устройствени планове и да се съобразява с близостта на обекти, подлежащи на здравна защита, зони и територии, в които са разположени такива обекти и водоизточници за питейно-битово водоснабдяване, с или без учредени със заповед СОЗ.

4. Всички проекти, свързани с подобряване качеството и безопасността на питейната вода в населените места от региона, да се съгласуват със съответната Регионална здравна инспекция (РЗИ). Процесите, свързани с изграждането на нови водоизточници да се изпълнят при спазване на здравните изисквания, вкл. и по реда на чл. 36, ал. 1 от Закона за здравето.

5. При реализирането на проекти свързани с изпълнение на транспортна свързаност в близост до обекти и зони, подлежащи на усилена шумозащита да се извършат необходимите проучвания и обследвания и при необходимост още на най-ранен етап да се предвидят съответните шумозащитни и виброзащитни мерки.

6. При реализация на инвестиционни предложения и проекти, произтичащи от ИТСР да не се допуска надвишаване на нормативните изисквания за пределно допустими норми по отношение на качеството на околната среда и човешкото здраве, като се предвидят и съответни мерки за ограничаване на замърсяването на въздуха, наднормено шумово замърсяване и замърсяване с отпадъци.

7. При осъществяване на мерките от ИТСР на СЦР 2021 - 2027 г., свързани с транспорт и строителни работи предвидената извънпътна техника да отговаря на мерките, заложени Директива 2004/26/ЕО от 21 април 2004 година относно мерките за намаляване на емисиите на замърсяващи газове и частици от двигатели с вътрешно горене, предназначени за извънпътни подвижни машини, а тежкотоварните транспортни средства трябва да покриват изискванията на екологичните стандарти (EURO) за емисии в изгорелите газове от дизелови двигатели — Регламент (ЕО) № 595/2009 от 18 юни 2009 година за одобрението на типа на моторни превозни средства и двигатели по отношение на емисиите от тежки превозни средства.

8. Да се осигури ефективен контрол за прилагането на мерки за ограничаване на емисиите от прах и вредни вещества в атмосферата съгласно чл. 70 от Наредба №1/2005 за норми за допустими емисии на вредни вещества (замърсители), изпускани в атмосферата от неподвижни източници на емисии.

9. Работният режим на строителните и транспортни машини да не допуска работа на празен ход на двигателите.

10. Да не се допускат течове на горива и масла от строителната и транспортна техника, използвана за осъществяване на дейностите по прилагане на ИТСР на СЦР 2021 - 2027 г.

11. При прилагането на ИТСР на СЦР 2021 - 2027 г. и потенциалните интервенции, произтичащи от нея да се спазват стриктно приложимите разпоредби на Закона за водите (ЗВ) и подзаконовите актове към него и да бъдат съобразени с ПУРБ и ПУРН за съответните райони за басейново управление 2016-2021, както и с техните актуализации за периода 2022-2027 г.

12. В случай, че предвидените за изграждане съоръжения от развитието на регионалната инфраструктура, попаднат в райони със значителен потенциален риск от наводнения (РЗПРН) или в защитени зони по чл. 119а от Закона за водите, следва да се има предвид обхвата на заливане при трите вероятностни сценария - веднъж на 1000, 100 и 20 години, съгласно картите на заплахата от наводнения и при необходимост да бъдат планирани допълнителни мерки за подобряване на защитата им и опазване на водите от замърсяване.

13. При планиране на инвестиции в областта на ВиК инфраструктурата приоритетно да се заложат подходящи мерки за зоните на водоснабдяване, където качеството на водата не отговаря на нормите (най-често по показател „нитрати"). Такива

мерки могат да бъдат изграждане на нови водоизточници, довеждане на вода от други зони на водоснабдяване, където няма отклонения от нормите и др.

14. При изграждане на нови предприятия, индустриални зони/паркове и др. да се разгледат алтернативи за разполагането им извън защитени зони (Натура 2000 места), защитени територии (ЗТ по смисъла на ЗЗТ) и други чувствителни зони и да се избере най-щадящата алтернатива по местоположение с оглед предотвратяван / свеждане до минимум на потенциалните въздействия.

15. Периодът на строителните работи в защитени територии по ЗЗТ и защитени зони по ЗБР при осъществяване на инвестиционни намерения, произтичащи от ИТСР да е извън чувствителните периоди на опазваните в тях животински видове (гнездене, размножаване, хибернация).

16. При изпълнение на цели, мерки и дейности по ИТСР да не се допуска увреждане на културни ценности, като за целта се осъществяват следните дейности при необходимост:

16.1. Провеждане на теренни издирвания на археологически обекти (недеструктивен метод) в потенциалните площадки за изграждане на нови проекти / инвестиционни предложения.

16.2. При регистриране на археологически обекти, предприемане на съответните действия съгласно разпоредбите на Закона за културното наследство (ЗКН).

16.3. При изграждане на нови обекти да се упражнява наблюдение от археолози по време на изкопните дейности, съгласно изискванията на чл. 161, ал. 2 от ЗКН.

17. Планирането и изграждането на нови или изменения в съществуващи предприятия/съоръжения с нисък или висок рисков потенциал, както планирането на нови строежи, включително изграждането на транспортни пътища, жилищни райони, обекти с обществено предназначение в близост до съществуващи предприятия и/или съоръжения с нисък или висок рисков потенциал, където разполагането или нови строежи може да бъде източник или да повиши опасностите или последствията от възникване на голяма авария в тези предприятия/съоръжения да се извършва:

17.1. При осигуряване на осигуряването на безопасни разстояния на предприятието и/или съоръжението до жилищни райони, обекти и площи с обществено предназначение, зони за отдих и където е възможно, големи транспортни пътища.

17.2. Поддържане на безопасни разстояния на предприятия и/или съоръжения с нисък или висок рисков потенциал или други подходящи мерки до райони с особена природозащитна чувствителност или интерес и обекти на културно-историческото наследство в околностите на предприятия, когато е целесъобразно, с цел тяхното опазване.

17.3. Предприемане на допълнителни технически мерки за ограничаване на рисковете за човешкото здраве, околната среда и имуществото, в случай на съществуващи предприятия и/или съоръжения с нисък и висок рисков потенциал.

18. Своевременна рехабилитация на елементи от пътната инфраструктура, увредени във връзка с реализацията на ИТСР на СЦР 2021 - 2027 г.

II. Мерки за наблюдение и контрол при прилагане на ИТСР на СЦР от ниво 2 за периода 2021-2027 г.:

1. **На всеки три години** от прилагането на програмата възложителят да изготвя **доклади по наблюдението и контрола на въздействието върху околната среда** при прилагането на ИТСР на СЦР от ниво 2 за периода 2021-2027 г., включително на мерките за предотвратяване, намаляване или възможно най-пълно отстраняване на предполагаемите неблагоприятни последствия от осъществяването на плана. Изготвените доклади да се представят в Министерство на околната среда и водите за одобряване.

2. Наблюдението и контролът на въздействията върху околната среда при прилагането на ИТСР на СЦР от ниво 2 за периода 2021 -2027 г. да се извършват въз основа на индикаторите за оценка на изпълнението, насочени към наблюдението и контрола на въздействието върху околната среда, предвидени в т.6 на проекта на стратегия и допълнителни мерки и индикатори, както следва:

Мярка по наблюдение и контрол	Индикатори	Източник на информация
Специфична цел 1.1 Провеждане на ефективна политика за привличане на инвестиции и насърчаване на предприемачеството		
1. Изграждане и развитие на елементи от предприемаческата екосистема	Изградени бизнес инкубатори, технологични паркове и други - брой	Бенефициенти Общински администрации.
Специфична цел 1.4 Укрепване на регионалната конкурентоспособност чрез устойчиво развитие на туризма и селското стопанство		
2. Възстановяване, реставрация, консервация, въвеждане на съвременни форми на експониране на паметниците на културното наследство.	Възстановени, реставрирани, консервирани паметниците на културното наследство - бр.	НИНКН Регионален исторически музей
Цел 2.2.3. Развитие на културата и спорта		
3. Поддържане и обогатяване на културната инфраструктура.	Поддържана и обогатена културна инфраструктура - бр.	Регионален исторически музей Общински администрации
4. Поддържане на открити и закрити спортни площи, модернизиране, реконструкция и изграждане на нови бази за масов спорт.	Поддържани открити и закрити спортни площи - бр. Модернизирани и реконструирани бази за масов спорт - бр.	Бенефициенти Общински администрации

Мярка по наблюдение и контрол	Индикатори	Източник на информация
	Изграждане на бази за масов спорт - бр.	
Цел 3.1.1. Подобряване на транспортна инфраструктура.		
5. Доизграждане на транспортни коридори и рехабилитация/реконструкция на пътна мрежа с регионално и местно значение.	Изградена, модернизирана и доизградена транспортна инфраструктура -км и бр. Реабилитирана/реконструирана пътна мрежа с регионално и местно значение - км	Бенефициенти Агенция Пътна инфраструктура ДП „НКЖИ" Общински администрации
Цел 3.2.1. Изграждане и поддържане на техническа инфраструктура		
6. Повишаване на нивата на рециклиране на отпадъци, чрез разширяване на системите за разделно събиране и изграждане на инсталации за предварително третиране на битови отпадъци и инсталации за третиране на биоразградими отпадъци. Извършване на рекултивация на депата за битови отпадъци, които не отговарят на нормативните изисквания.	Въведени системи за разделно събиране- бр. Изградени инсталации за предварително третиране и инсталации за третиране на биоразградими отпадъци - бр. Извършени рекултивации на депа за битови отпадъци - бр.	Бенефициенти РИОСВ Общински администрации
Специфична цел 3.3 Опазване на околната среда. Развитие на екологосъобразна инфраструктура		
7. Реализиране на мерки по адаптация към климатичните промени в секторите „Градска среда", „Води", „Транспорт", „Селско стопанство", „Гори" от Националната стратегия за адаптация и План за действие към нея*.	изпълнени мерки - брой	Бенефициенти Агенция „Пътна инфраструктура" ДП „НКЖИ" ВиК дружества Общински администрации
8. Изпълнение на мерки в защитени зони от мрежата „Натура 2000" от Националната рамка за приоритетни дейности за Натура 2000 (НРПД) за периода 2021-2027, планирани за съответния регион	Площ на природни местообитания и местообитания на видове, върху които са приложени мерки за подобряване на състоянието им- хектари	Управляващите органи на Програмите, финансирани от Европейски фондове, съгласно планирания източник на финансиране в

Мярка по наблюдение и контрол	Индикатори	Източник на информация
		НРПД 2021-2027 г
9. Изпълнение на дейности и мерки за опазване на защитените територии - Природни паркове, резервати, под-държан резерват, защитени местности и природни забележителности	Изготвяне на нови, или актуализиране на плановете за управление - бр. Изграждане на туристическа инфраструктура - бр.	РИОСВ, ДПП, Общини
10. Поддържане и ремонт на съществу-ващите водоеми и изграждане на нови.	Поддръжка и ремонт на водоеми - бр. Изградени водоеми - бр.	Бенефициенти Общински администрации
11. Доизграждане и рехабилитация на водопроводни мрежи.	Доизградена водопроводна мрежа - км Рехабилитирана водопроводна мрежа - км	Бенефициенти ВиК дружества Общински администрации
12.Пречистване на водите, предназначени за питейно- битово водоснабдяване.	Изградени и рехабилитирани пречиствателни станции за питейно- битови води - бр.	Бенефициенти ВиК дружества/ Общински администрации
13. Реконструкция и модернизация на съществуващи и изграждане на нови канализационни системи, в т.ч. селищни пречиствателни станции за отпадъчни води.	Реконструкция и модернизация на канализационна мрежа - км Изградени нови канализационни мрежи - км Реконструирани и модернизирани пречиствателни станции за отпадъчни води - бр. Изградени пречиствателни станции за отпадъчни води - бр. Управление и стопанисване на изградените канализационни системи и пречиствателни станции за отпадъчни води от ВиК оператор - бр.	Бенефициенти ВиК дружества / Общински администрации ВиК оператор

Мярка по наблюдение и контрол	Индикатори	Източник на информация
Специфична цел 3.4 Развитие на териториалното сътрудничество		
14. Възстановяване и поддръжка на туристически обекти с историческо и културно значение, включително опазване и защита на материалното и нематериалното природно, историческо и културно наследство .	Възстановени и поддържани туристически обекти с историческо и културно значение - бр.	НИНКН Регионален исторически музей Областни (общински) отчети

3. При констатирани неблагоприятни последствия върху околната среда и/или човешкото здраве да се предложат и предприемат своевременни мерки за възможното им отстраняване.

8.Източници

ДОКУМЕНТИ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ И МЕЖДУНАРОДНИ ДОКУМЕНТИ

1. Директива 2000/60/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 23 октомври 2000 година за установяване на рамка за действията на Общността в областта на политиката за водите
2. Директива 2009/147/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 30 ноември 2009 година относно опазването на дивите птици (Директива за птиците)
3. Директива 2009/28/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 23 април 2009 година за насърчаване използването на енергия от възобновяеми източници и за изменение и впоследствие за отмяна на директиви 2001/77/ЕО и 2003/30/ЕО
4. Директива 2014/89/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 23 юли 2014 година за установяване на рамка за морско пространствено планиране
5. Директива 92/43/ЕИО на Съвета за опазване на естествените местообитания и на дивата флора и фауна (Директива за местообитанията)
6. Директива 91/271/ЕИО от 21 май 1991 година за пречистването на градските отпадъчни води (ДПГОВ)
7. Европейска комисия. Ръководство относно мерките за опростяване с 80 мерки в областта на политиката на сближаване, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/factsheet/new_cp/simplification_handbook_bg.pdf
8. Европейска комисия (2017 г.) Бяла книга за бъдещето на Европа. Размисли и сценарии за ЕС-27 до 2025 г. https://ec.europa.eu/commission/white-paper-future-europe_bg
9. Европейска комисия (2017 г.) Моят регион, моята Европа, нашето бъдеще. Седми доклад за социалното, икономическото и териториалното сближаване; http://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/cohesion-report/
10. Европейска комисия. Седми доклад за икономическо, социално и териториално сближаване: Моят регион, моята Европа, нашето бъдеще, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion7/7cr_bg.pdf
11. Европейска комисия. Съобщения за медиите. Бюджет на ЕС: Регионално развитие и политиката на сближаване след 2020 г., 29.05.2018 г., http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3885_bg.htm
12. Европейската комисия. Справка във връзка със SBA за България за периода 2010–2011 г;
13. Европейска конвенция за ландшафта, 2000 г.
14. Европейска конвенция за опазване на археологическото наследство, Валета 1992 г.
15. Европейска културна конвенция, Париж 1954 г.

16. Предложение за Регламент на Европейския парламент и на Съвета за определяне на общоприложими разпоредби за Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд, Кохезионния фонд, Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони, Европейския фонд за морско дело и рибарство, както и финансовите правила за тях и за фонд „Убежище и миграция“, фонд „Вътрешна сигурност“ и инструмента за управление на границите и визите, 29.05.2018 г., COM(2018) 375 final
17. Конвенция за защита на културните ценности в случай на въоръжен конфликт, Хага 1954 г.
18. Конвенция за защита на архитектурното наследство на Европа, Гранада 1985 г.
19. Конвенция за опазване на подводното културно наследство, Париж 2001 г.
20. Конвенция за опазването на световното културно и природно наследство, Париж 1954 г.
21. Конвенция на ООН за правата на хората с увреждания, 2006 г.
22. Конвенция на ЮНЕСКО за мерките, насочени към предотвратяване на незаконен внос, износ и прехвърляне на право на собственост на културни ценности, Париж 1970 г.
23. Конвенция на ЮНЕСКО за опазване и насърчаване на многообразието от форми на културно изразяване, Париж 2005 г.
24. Конвенция на ЮНЕСКО за опазване на нематериалното културно наследство, Париж 2003 г.
25. Предложение за Регламент на Европейския парламент и на Съвета относно финансирането, управлението и мониторинга на общата селскостопанска политика и за отмяна на Регламент (ЕС) 1306/2013, 01.06.2018 г., COM(2018) 393 final
26. Предложение за Регламент на Европейския парламент и на Съвета относно специалните разпоредби за цел „Европейско териториално сътрудничество“ (Interreg), подпомагана от Европейския фонд за регионално развитие и инструменти за външно финансиране ЕС № 1306/2013, 01.06.2018 г. COM(2018) 374 final
27. Рамкова конвенция за стойностите на културното наследство за обществото на Съвета на Европа, Фаро, 2005 г.
28. Регламент (ЕС) № 1299/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 декември 2013 година относно специални разпоредби за подкрепа от Европейския фонд за регионално развитие по цел „Европейско териториално сътрудничество“
29. Регламент (ЕС) № 1300/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 декември 2013 година относно Кохезионния фонд и за отмяна на Регламент (ЕО) № 1084/2006 на Съвета
30. Регламент (ЕС) № 1301/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 декември 2013 година относно Европейския фонд за регионално развитие и специални разпоредби по отношение на целта „Инвестиции за растеж и работни места“, и за отмяна на Регламент (ЕО) № 1080/2006

31. Регламент (ЕС) № 1303/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 декември 2013 година за определяне на общоприложими разпоредби за Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд, Кохезионния фонд, Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони и Европейския фонд за морско дело и рибарство и за определяне на общи разпоредби за Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд, Кохезионния фонд и Европейския фонд за морско дело и рибарство, и за отмяна на Регламент (ЕО) № 1083/2006 на Съвета
32. Регламент (ЕС) № 1304/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 декември 2013 година относно Европейския социален фонд и за отмяна на Регламент (ЕО) № 1081/2006 на Съвета
33. Регламент (ЕС) № 1305/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 декември 2013 година относно подпомагане на развитието на селските райони от Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони (ЕЗФРСР) и за отмяна на Регламент (ЕО) № 1698/2005 на Съвета
34. Регламент (ЕС) № 347/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 април 2013 година относно указания за трансевропейската енергийна инфраструктура и за отмяна на Решение № 1364/2006/ЕО, както и за изменение на регламенти (ЕО) № 713/2009, (ЕО) № 714/2009 и (ЕО) № 715/2009, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=celex%3A32013R0347
35. Регламент (ЕС) № 508/2014 на Европейския парламент и на Съвета от 15 май 2014 година за Европейския фонд за морско дело и рибарство и за отмяна на регламенти (ЕО) № 2328/2003, (ЕО) № 861/2006, (ЕО) № 1198/2006 и (ЕО) № 791/2007 на Съвета и Регламент (ЕС) № 1255/2011 на Европейския парламент и на Съвета http://ec.europa.eu/regional_policy/bg/information/legislation/regulations/
36. Регламент (ЕС) № 832/2010 на Комисията от 17 септември 2010 година за изменение на Регламент (ЕО) № 1828/2006 за определяне на правила за прилагането на Регламент (ЕО) № 1083/2006 на Съвета за определянето на общи разпоредби за Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд и Кохезионния фонд и на Регламент (ЕО) № 1080/2006 на Европейския парламент и на Съвета относно Европейския фонд за регионално развитие
37. Регламент (ЕС) 1139/2021 на Европейския парламент и на Съвета от 7 юли 2021 година за създаване на Европейския фонд за морско дело, рибарство и аквакултури и за изменение на Регламент (ЕС) 2017/1004, с оглед на това, че представените стратегически планови документи, определят общата рамка за развитието на регионите в годините на новия програмен период 2021–2027 г.
38. Универсална конвенция за авторското право, 1971 г.
39. Border Orientation Paper: Romania–Bulgaria

НАЦИОНАЛНИ ЗАКОНОДАТЕЛНИ ДОКУМЕНТИ

1. Закон за административно-териториалното устройство на Република България (ЗАТУРБ), обн. ДВ бр. 63/1995 г., изм. ДВ бр. 58/18.07.2017 г.
2. Закон за водите, обн. ДВ бр. 67/1999 г., изм. и доп. ДВ бр. 25/26.03.2019 г.

3. Закон за държавния бюджет на Република България за 2018 г., обн. ДВ бр. 99/12.12.2017 г.
4. Закон за закрила и развитие на културата, ДВ бр. 50/1999 г.
5. Закон за защита при бедствия, обн. ДВ бр. 102/2006 г., изм. и доп. ДВ бр. 77/18.09.2018 г.
6. Закон за защитените територии, обн. ДВ бр. 133/1998 г., изм. ДВ бр. 1/03.01.2019 г.)
7. Закон за местното самоуправление и местната администрация, обн. ДВ бр. 77/1991 г., изм. ДВ бр. 24/16.03.2018 г.
8. Закон за морските пространства, вътрешните водни пътища и пристанищата на Република България, обн. ДВ бр. 12/2000 г., изм. и доп. ДВ бр. 28/29.03.2018 г.
9. Закон за опазване на околната среда, обн. ДВ бр. 91/2002 г., изм. ДВ бр. 36/03.05.2019 г.)
10. Закон за предучилищното и училищното образование, обн. ДВ, бр. 79/13.10.2015 г., доп. ДВ бр. 42/28.05.2019 г.
11. Закон за регионалното развитие, обн. ДВ бр. 50/2008 г., изм. ДВ бр. 28/2018 г.
12. Закон за управление на средствата от европейските структурни и инвестиционни фондове (ЗУСЕСИФ), обн. ДВ бр. 101/2015 г., изм. ДВ бр. 2/03.01.2018 г.
13. Правилник за прилагане на Закона за регионалното развитие, обн. ДВ бр. 80/2008 г., изм. и доп. ДВ бр. 28/29.03.2018 г.
14. Правилник за прилагане на закона за териториално и селищно устройство, обн. ДВ, бр. 21/09.03.1999 г.
15. Проект за Закон за изменение и допълнение на Закона за регионалното развитие, обн., ДВ, бр. 50 от 2008 г., изм. и доп., бр. 47, бр. 82 и бр. 93 от 2009 г., бр. 82 от 2012 г., бр. 66 от 2013 г., бр. 22 и бр. 98 от 2014 г., бр. 9 и бр. 14 от 2015 г., бр. 15 от 2016 г., бр. 13 и бр. 58 от 2017 г., бр. 28 от 2018 г.
16. Закон за чистотата на атмосферния въздух, обн. ДВ бр. 45/28.05.1996 г., изм. и доп. ДВ бр. 1/03.01.2019 г.
17. Закон за енергията от възобновяеми източници, обн. ДВ бр. 35/03.05.2011 г., изм. и доп. ДВ бр. 38/08.05.2018 г.
18. Закон за устройство на територията, обн. ДВ бр. 1/2001 г., доп. ДВ бр. 44/04.06.2019 г.)
19. Закон за биологичното разнообразие, обн., ДВ, бр. 77 от 9.08.2002 г., изм. ДВ бр. 98/27.11.2018 г.
20. Закон за управление на отпадъците, обн. ДВ бр. 86/30.09.2003 г., изм. и доп. ДВ бр. 56/16.07.2019 г.
21. Закон за енергетиката, обн. ДВ бр. 107/09.12.2003 г., изм. и доп. ДВ бр. 64/03.08.2018 г.
22. Закон за горите, обн. ДВ бр. 19/08.03.2011 г., изм. ДВ бр. 17/23.02.2018 г.
23. Закон за енергийната ефективност, обн. ДВ бр. 35/15.05.2015 г. изм. и доп. ДВ бр. 38/08.05.2018 г.

24. Закон за държавните помощи, обн. ДВ бр. 85/24.10.2017 г.
25. Закон за устройство на черноморското крайбрежие (в сила от 01.01.2008 г., обн. ДВ бр. 48/15.06.2007 г., изм. и доп. ДВ бр. 56/16.07.2019 г.)

НАЦИОНАЛНИ СТРАТЕГИЧЕСКИ ДОКУМЕНТИ

1. Актуализирана Национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012–2030 г.)
2. Актуализирана Национална стратегия за устойчиво развитие на туризма в Република България 2014–2030 г., http://www.tourism.government.bg/bg/kategorii/strategicheski-dokumenti/aktualizirana-nacionalna-strategiya-za-ustoychivo-razvitie-na
3. Годишни доклади за напредъка по изпълнението на оперативните програми за периода 2014–2020 г.
4. Доклади/отчети за изпълнението на секторни стратегии за развитие, покриващи частично периода 2014–2020 г. (в областите: икономика/малки и средни предприятия, туризъм, транспорт, околна среда, енергетика, пазар на труда, иновации и въвеждане на нови технологии, здравеопазване, образование, култура, социални дейности и др.)
5. Енергийна стратегия на Република България до 2020 г. За надеждна, ефективна и по-чиста енергетика, 2011 г. https://www.me.government.bg/files/useruploads/files/epsp/22_energy_strategy2020_.pdf
6. Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Република България 2014–2020 г. https://www.mi.government.bg/bg/themes/inovacionna-strategiya-za-inteligentna-specializaciya-na-republika-balgariya-2014-2020-g-1806-287.html
7. Интегрирана транспортна стратегия в периода до 2030 г., одобрена с РМС № 336/23.06.2017 г. https://www.mtitc.government.bg/bg/category/42/integrirana-transportna-strategiya-v-perioda-do-2030-g
8. Национален план за действие за енергията от ВИ (НПДЕВИ), МИЕТ, http://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/eoos/plan_res_2013_.pdf
9. Национален план за действие по енергийна ефективност 2014–2020 г., МЕ, http://www.seea.government.bg/documents/NPDEE_2017.pdf
10. Национален план за управление на отпадъците 2014–2020 г., https://moew.government.bg/static/media/ups/tiny/file/Waste/NACIONALEN_PLAN/_/NPUO_2014-2020.pdf
11. Национален план за широколентова електронна съобщителна инфраструктура за достъп от следващо поколение (NGA), https://www.mtitc.government.bg/upload/docs/Bulgarian_Plan_for_NGA__2013_Final.pdf
12. Национална здравна стратегия 2020 (2015 г.) http://www.mh.government.bg/media/filer_public/2016/09/12/nzs_2020.pdf
13. Национална концепция за насърчаване на активния живот на възрастните хора в България (2012–2030 г.)

14. Национална програма „Цифрова България 2015“, http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=767
15. Национална програма за развитие: България 2020 http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?Id=765
16. Национална програма за развитие: България 2030
17. Национална програма за реформи (НПР), http://www.minfin.bg/bg/867
18. Национална стратегия за адаптиране към климатичните промени, проект. МОСВ, 2018 г., https://www.moew.government.bg/bg/nacionalna-strategiya-za-adaptaciya-kum-izmenenieto-na-klimata-i-plan-za-dejstvie/
19. Национална стратегия за насърчаване на малките и средни предприятия в Р. България (2014–2020 г.) https://www.mi.government.bg/bg/themes/nacionalna-strategiya-za-nasarchavane-na-msp-v-balgariya-2014-2020-small-business-act-11-285,html
20. Национална стратегия за развитие на педагогическите кадри (2014–2020 г.) https://www.mon.bg/bg/
21. Национална стратегия за развитие на широколентовия достъп 2012–2015 г., http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=773
22. Национална стратегия за управление и развитие на водния сектор в Република България, 2012 г.; https://www.moew.government.bg/bg/nacionalna-strategiya-za-upravlenie-i-razvitie-na-vodniya-sektor-v-republika-bulgariya/
23. Национална стратегия за учене през целия живот (2014–2020 г.);
24. ОПРР 2014–2020, ОПОС 2014–2020, ОПТТИ 2014–2020, ПРСР 2014–2020, ПМДР 2014–2020; ОПНОИР 2014–2020
25. Рамкова програма за научни изследвания и иновации „Хоризонт 2020“ (2014–2020) („Хоризонт 2020“), създадена с Регламент (ЕС) № 1291/2013
26. Стратегия за намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система (2013–2020) – План за 2018–2020 г.
27. Стратегия за образователна интеграция на деца и ученици от етническите малцинства 2015–2020 – План за действие с междинни стойности към 2017 г.
28. Стратегия за развитие на висшето образование в Република България 2014–2020
29. Стратегия за развитие на държавната администрация 2014–2020 г, http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=891
30. Стратегия за развитие на електронното управление в Република България 2014–2020 г., http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?Id=892
31. Стратегия за развитие на професионалното образование и обучение в Република България за периода 2015–2020
32. Стратегия за развитие на пътната инфраструктура в Република България 2016–2022 г. http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1005

ДОКУМЕНТИ ЗА РЕГИОНАЛНО И ПРОСТРАНСТВЕНО РАЗВИТИЕ

1. Годишни доклади за напредъка по изпълнението на програмите за трансгранично сътрудничество по Инструмента за предприсъединителна помощ, в които България участва
2. Годишните доклади за наблюдение на изпълнението на регионалните планове за развитие (2014–2020 г.) на шестте района от ниво 2 за 2014 г., 2015 г., 2016 г. и 2017 г., одобрени от съответните регионални съвети за развитие
3. Доклад на комисията за регионално развитие от 2016 г. Относно европейското териториално сътрудничество. http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2016-0202_BG.html?redirect
4. Доклади за резултатите от междинните оценки на РПР на районите от ниво 2
5. Междинни оценки на областните стратегии за развитие (2014–2020 г.)
6. Междинни оценки на регионалните планове за развитие (2014–2020 г.)
7. Налични оценки и тематични оценки на изпълнението на Оперативните програми, съфинансирани от фондовете на ЕС; Доклади от Средносрочната оценка на ОПРР 2014–2020
8. Налични оценки на програмите за трансгранично сътрудничество по Инструмента за предприсъединителна помощ, в които България участва
9. Национална концепция за пространствено развитие за периода 2013–2025 г. http://www.bgregio.eu/media/files/Programirane%20&%20ocenka/Programirane%202014-2020/NKPR%20proekt.pdf
10. Национална концепция за пространствено развитие за периода 2013–2025 г. Актуализация 2019 г.
11. Национална стратегия за регионално развитие на Р. България (2012–2022 г.)
12. Областна стратегия за развитие на област Велико Търново 2014–2020 г.
13. Областна стратегия за развитие на област Габрово 2014–2020 г.
14. Областна стратегия за развитие на област Разград 2014–2020 г.
15. Областна стратегия за развитие на област Русе 2014–2020 г.
16. Областна стратегия за развитие на област Силистра 2014–2020 г.
17. Общински планове за развитие за периода 2014–2020 г. на общините в обхвата на Северен централен район
18. Последваща оценка и Окончателен доклад за изпълнението на Националната стратегия за регионално развитие на България за периода 2005–2015 г.
19. Социално-икономически анализ за нуждите на Оперативна програма „Регионално развитие“ за периода 2014–2020 г., МРРБ 2012 г. http://www.bgregio.eu/programirane-i-otsenka/mrrb.aspx
20. Социално-икономически анализ на районите 2019 г.

ПУБЛИКАЦИИ

1. Европейска комисия, Конкурентоспособност в регионите с ниски доходи и нисък растеж – доклад за изоставащите региони – SWD(2017) 132 final, 10.04.2017 г.
2. Европейска комисия. Съобщение на комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите относно засилване на възможностите на европейските енергийни мрежи, COM(2017) 718 final, http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/BG/COM-2017-718-F1-BG-MAIN-PART-1.PDF
3. Европейски съвет, 2019 г., Препоръка на Съвета относно Националната програма за реформи на България за 2019 г. и съдържаща становище на Съвета относно конвергентната програма на България за 2019 г. COM(2019) 502 final https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-specific-recommendation-commission-recommendation-bulgaria_bg.pdf
4. Регионални профили 2019 г., Институт за пазарна икономика. https://www.regionalprofiles.bg/bg/map-ec/
5. Национален статистически институт (2016 г.) Градовете и техните функционални урбанизирани ареали. https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/publications/URBAN_BG.pdf
6. Barca, F. (2009) An agenda for a reformed cohesion policy. A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations. http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/future/pdf/report_barca_v0306.pdf
7. Community-led local development. Cohesion policy 2014–2020
8. Dijkstra, L. and H. Poelman, 2014, A harmonized definition of cities and rural areas: the new degree of urbanization, Regional Working Paper.
9. ESPON. 2018 Indicators for Integrated Territorial and Urban Development. Policy Brief. https://www.espon.eu/integrated-indicators
10. ESPON, 2016, Territorial Scenarios for Europe 2050 Policy Briefs. https://www.espon.eu/topics-policy/publications/policy-briefs/territorial-scenarios-europe-2050
11. European Commission. 2017, Economic Challenges of Lagging Regions. Final Report. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/challenges_lagging/econ_challenges_lagging_en.pdf
12. European Commision, 2017, Cohesion Policy looks to the future. Panorama, Summer special edition 2017/No. 67 http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag61/mag61_en.pdf
13. European Commission, 2017, Competitiveness in low-income and low-growth regions. The lagging regions report.
14. European Commission, 2017, Integrated territorial and urban strategies: how are ESIF adding value in 2014–2020? Final Report
15. Farole, T., 2012, Competitiveness and Connectivity: Integrating Lagging Regions in Global Markets. World Bank. http://siteresources.worldbank.org/EXTPREMNET/Resources/EP93.pdf

16. Eurostat Regional Yearbook 2017 (2016, etc.) http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Eurostat_regional_yearbook
17. World Economic Forum, 2018, The Global Competitiveness Report. https://www.weforum.org/reports/the-global-competitveness-report-2018
18. European Commission, 2010, A revised urban-rural typology, Directorates-General, https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5726181/KS-HA-10-001-15-EN.PDF/5499ee07-b61e-4615-9631-ed76e2a31f81?version=1.0
19. The Smart Guide to Culster Policy, 2016, http://ec.europa.eu/growth/content/smart-guide-cluster-policy-published-0_en

ДРУГИ

1. Агростатистика, Министерство на земеделието https://www.agrostat.bg/ISASPublic
2. Актуален списък на недвижимите културни ценности с категория „национално значение“ (НИНКН) http://mc.government.bg/page.php?p=58&s=429&sp=430&t=244&z=576
3. Анализ и оценка на риска и уязвимостта на секторите в българската икономика от климатични промени, Оперативна програма „Околна среда 2007–2013 г.“, https://www.moew.government.bg/static/media/ups/articles/attachments/obshta_chast5ea57b35e2e39fef724cd5e98a2514dd.pdf
4. Анализ на териториалния обхват на естествено възникнали териториални туристически образувания, МТ, 2015 г., http://www.tourism.government.bg/sites/tourism.government.bg/files/uploads/raioniranе/p5.pdf
5. Годишен доклад за състоянието и развитието на земеделието, 2018 г. МЗм, http://www.mzh.government.bg/media/filer_public/2018/11/23/agraren_doklad_2018_G93lGgs.pdf
6. Годишен доклад на Иновации.бг 2018 г., Фондация „Приложни изследвания и комуникации“
7. Доклади от работни групи, разработени в изпълнение на проект „Мерки за преодоляване на демографската криза на Република България“, БАН.
8. Европейска комисия, Съобщение на комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите, Доклад за изпълнение на Рамката на ЕС за национални стратегии за интегриране на ромите (2015 г.),Съобщение на Комисията до Европейския Парламент, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0299&from=EN
9. Европейска комисия. Информационен документ, 2015 г., Как държавите членки и регионите на ЕС по-добре да инвестират и управляват средствата от Кохезионния фонд на Съюза, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-4654_bg.htm
10. Едрева, В. 2017, Минералните води на България – предпоставка за развитие на балнеоложки медицински туризъм http://www.voda.bg/news-12/info-723

11. Индекс за регионална конкурентоспособност (RCI), Световен икономически форум за изчисляване на Глобалния индекс на конкурентоспособността https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/regional_competitiveness/
12. Иновационна стратегия за интелигентна специализация 2014–2020 г. и последна актуализация, приета с Решение на МС № 374/13.07.2017 г., https://www.mi.government.bg/bg/themes/inovacionna-strategiya-za-inteligentna-specializaciya-na-republika-balgariya-2014-2020-g-1806-287,html
13. Информация за проект № PGI02448 SUPPORT – „Подкрепа на местни правителства в нисковъглеродните стратегии“, финансиран по Програма за междурегионално сътрудничество „ИНТЕРРЕГ ЕВРОПА“ 2014–2020, ИАНМСП, https://www.sme.government.bg/?page_id=37038
14. Концепция за развитие на високоскоростна и свръх-високоскоростна свързаност и изграждане на мобилни мрежи от 5-то поколение (5G), МТИТС, 2019 г.
15. Културните коридори на Югоизточна Европа https://seecorridors.eu/?w_p=23&w_l=1&w_c=5https://seecorridors.eu/?w_p=48&w_l=1
16. Министерски съвет. Портал за обществени консултации; http://www.strategy.bg/
17. МС, Решение № 153 от 24 февруари 2012 г. за обявяване Списък на курортите в Република България и определяне на техните граници. http://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp;jsessionid=97D09417D0425A9CCC774BF64E49360B?idMat=62122
18. Българско нематериално културно наследство, вписано към UNESCO https://bulgariaich.com/index.php?act=content&rec=15
19. Обекти от Списъка на световното културно и природно наследство на UNESCO https://whc.unesco.org/en/statesparties/bg
20. Окончателен доклад за изпълнение на Оперативна програма „Околна среда 2014–2020 г.; http://ope.moew.government.bg/bg/pages/otsenka-na-programata/61#1;
21. Окончателен доклад за изпълнението на Оперативна програма Административен капацитет, 2016 г., http://www.opac.government.bg/.../Окончателен_доклад_за_изпълнението_на_ОПАК.docx
22. Оценка на макроикономическите ефекти от изпълнението на програмите, съфинансирани със средства от ЕС, Фондовете на ЕО в България, 2018 г.
23. Публичен портал на Информационна система за управление и наблюдение на средствата от ЕС в България 2020 (ИСУН 2020) http://2020.eufunds.bg/
24. Регистър на туристическите атракции в България, http://rta.tourism.government.bg/TARegister.aspx?AspxAutoDetectCookieSupport=1
25. Резултати от участието на България в международно оценяване на учениците. PISA 2015, Природните науки и технологиите в училището на XXI век. Център за контрол и оценка на училищното образование. София, 2016 г., МОН http://copuo.bg/upload/docs/2016-12/book_2016_web.pdf

26. Решение на МС № 361 от 29 май 2018 г. за утвърждаване на Националната здравна карта на Република България. Карта на спешната медицинска помощ, http://www.mh.government.bg/media/filer_public/2018/06/06/reshenie361-29-05-2018-nzk.pdf;
27. Сравнителен анализ на ВиК сектора в Република България за 2017 г., КЕВР 2018 г. www.dker.bg/uploads/documents/vik/sravnitelen_analiz_vik_18.pdf
28. Съобщение на комисията до европейския парламент, съвета, европейския икономически и социален комитет и комитета на регионите „Следващи стъпки към устойчиво европейско бъдеще Европейски действия за устойчивост“, OM/2016/0739 final, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=COM%3A2016%3A739%3AFIN
29. Форум на Европейската комисия, Стратегическа рамка за Европейско политическо сътрудничество в областта на образованието и обучението (ET2020), https://ec.europa.eu/education/policies/european-policy-cooperation/et2020-framework_bg
30. CEDEFOP. 2018 skills forecast EN Bulgaria. http://www.cedefop.europa.eu/files/cedefop_skills_forecast_2018_-_bulgaria.pdf https://skillspanorama.cedefop.europa.eu/en/countries/bulgaria
31. E-Government Survey 2018, https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2018
32. European Commission, 2016, Directorate General Human Resources and Security, Strategic Plan our vision for 2016–2020, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/strategic-plan-2016-2020-dg-hr_july2016_en_0.pdf
33. The Travel & Tourism Competitiveness, Report 2017, Paving the way for a more sustainable and inclusive future, http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2017_web_0401.pdf
34. UN Economic and Social Council, 2006, Definition of basic concepts and terminologies in governance and public administration. http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan022332.pdf
35. WHO European Healthy Cities Network, Health 2020 A European policy framework and strategy for the 21st century, http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0011/199532/Health2020-Long.pdf
36. WTTC, Report 2018, Importance & Economic Impact of Domestic Tourism, https://www.wttc.org/publications/2018/domestic-tourism/